FRANCISCI
VAVASSORIS
SOCIET. IESV
DE LVDICRA DICTIONE
LIBER
IN QVO TOTA IOCANDI RATIO
ex veterum ſcriptis æſtimatur.

LVTETIÆ PARISIORVM,
Apud SEBASTIANVM CRAMOISY,
Architypographum Regium.

M. DC. LVIII.
Cum Priuilegio Regis Chriſtianiſſimi.

FRANCISCVS VAVASSOR
E SOCIETATE IESV
CANDIDO ET ERVDITO LECTORI.

LVDOVICI BALZACII, ſcriptoris nuper celeberrimi, rogatu, commentari aliquid cœperam de ioculatoria & futili dictione, quæ per hosce annos increbuiſſet: idque iam totum partibus ſuis informaram. Eo mortuo, viſum eſt ſubinde repetere opus intermiſſum, & ad eundem, vt antea, tanquam viuum, conuertere orationem. Nolui videlicet meam lucubrationem perire, vel mihi, ſi imperfectam & ineditam reliquiſſem; vel amico, ſi illius ex ea, quod facile poteram, nomen deleſſem. Neque, puto, Lector, non

vis facem præferri antiquis ſcriptoribus, admoneri nouos, ſuppeditari tibi, vnde oblectare otium, nonnulla cum tua vtilitate, poſſis. Etenim data eſt a nobis opera diligens, vt tenue, & inops, & ieiunum per ſe argumentum, aduentitiis opibus locupletaretur, & creſceret: cumque millies dicturi eſſemus; Sic noui ſcriptores, non ſic antiqui; hoc ipſum, quod erat moleſtum & graue auditu futurum, quia repetitum toties, interponendis rebus aliis, pulcris & iucundis, variaretur. Itaque occaſiones digrediendi a propoſito arreptæ nonnunquam libenter, dum ſe offerunt. aſſiduæ excurſiones factę conſilio certo in Græciam, atque Latium. frequens, & longa in locis illuſtrioribus auctorum, tanquam in quibuſdam peropportunis diuerſoriis, commoratio. denique ita mecum ipſe reputaui, citius me ab iſta ſua nouitate abdu-

ctorum amantes nouæ dictionis, si eos diutius in antiquitatis contemplatione detinerem. Nec interea celaui meum de priscis auctoribus, & scriptis, & eorum vitiis, si modo vitia sunt aliqua in perfectissimis literarum monumentis; iudicium. Quo loco possum falli, vt homo, & vt complures summo ingenio, summaque doctrina viros, deceptos tamen comperi. Sed mihi videor, præter nitorem orationis qualemcunque nostrum, & primus hic in ordinem redegisse nouum ac peculiarem res confusas, & lumen obscuris, quale ante me nemo attulit, acri cura constantique labore attulisse. Atque hæc omnia, Lector, vtrum reuera ita se habeant, sicuti profiteor verbis, confidoque, & volui; tu, quando vacabis, aut quando nihil melius occurret, quod agas, experiere legendo. studium certe, & conatum de literis

bene merendi, etiamsi careat successu, non improbabis. Lutetiæ Parisiorum. Anno Christi CIↃ. IↃC. LV. Nonis Ianuariis.

Summa Priuilegij Regis Christianissimi.

CAVTVM est auctoritate Regis, ne quis in regno ipsius, aliisve locis eius ditioni subiectis, intra viginti annos proximos, librum, qui inscribitur, *Francisci Vauassoris e societate* IESV *De ludicra dictione* &c absque Sebastiani Cramoisy, Regis & Reginæ Architypographi, permissu, imprimat aut diuendat, a die publicationis horum exemplarium. qui secus fecerit, mulcta indicta, prout amplius in diplomate regio continetur, coercebitur. Datum Parisiis, die 3. Decembris, 1657. Sic signatum, De mandato Regis. MABOVL.

Facultas R. P. Prouincialis Societatis IESV.

EGo Ludouicus Cellotius, Prouincialis Societatis IESV in Prouincia Franciæ, potestate ad id mihi facta abadmodum R. P. N. Præposito Generali, Gosuuino Nickel, facultatem concedo, vt P. Francisci Vauassoris, Societatis nostræ Sacerdotis, *De ludicra dictione Liber*, eruditorum ex eadem Societate nostra virorum iudicio probatus, typis excudatur. Parisiis. 30. Septembris. an. 1657.

LVDOVICVS CELLOTIVS.

LIBRI
SVMMA ET INDEX.

FRANCISCI

FRANCISCI VAVASSORIS DE LVDICRA DICTIONE LIBER AD LVDOVICVM BALZACIVM.

OECONOMIA OPERIS, ET PARTITIO.

DE iocculari & ridicula dictione, quam homines nostri, ***burlesque***, appellant, petis a me, præstantissime Balzaci, vt perscribam tibi iudicium meum. Eo te animo petere non arbitror, vt cognoscas ipse, quid sentiam; cum minime ignores me sentire tecum: sed vt cognoscant, & discant alij, quod forsan nesciunt, neminem esse tam mediocri præditum facultate ac solertia iudicandi, tamque

parum in ſtudiis literarum, & antiquitatis verſatum, quin tibi, genus hoc totum inſolentis ac noui ſermonis improbanti, vehementer aſſentiatur. Etſi autem me quotidianæ religioſi muneris, & ſacræ doctrinæ occupationes diſtentum habeant; in primiſque excuſare poſſim trium iam annorum valetudinem, quominus laborem ſuſcipiam non neceſſarium: tamen, quoad potero, geram tibi morem, ac de ridiculis ſerio, & prorſus vt ſentio, vtque te velle ex tuis literis intellexi, loquar. ne, ſi primæ poſtulationi tuæ denegem in re tam leui, multo minus conceſſurus videar in re graui, ſi rogarer. Sed antequam pluribus verbis expono, de omni iſta ratione & forma iocoſe ſcribendi quid ſentiam; breuiter conſtituendum videtur, qualis ea ſcriptio ſit per ſe & ſua velut natura, quam numero multiplex, quam diuerſa modis. non quod horum quidquam ignoretur, quæ ſint in manibus, & Lutetiæ paſſim lectori cuiuis, & in cunctis Galliæ ciuitatibus pateant: ſed vt ordine & via procedat oratio: itemque appareat illud clarius, vtrum res genere repudianda ſit toto, an partibus; inſitne in ea aliquid rectum, quod excerpi, aut minus prauum, quod ferri poſſit; an ſingula

peræque oporteat, vt deprauata & corrupta, funditus reiici.

Ac nostri quidem isti, qui se lepidos & facetos esse volunt, scriptores ita demum se hoc assequi posse existimant, si priscis, & obsoletis, & a patrum vel maiorum vltima repetitis memoria, tum verbis, tum locutionibus vtantur, quibus orationem non aspergant tantum, aut distinguant, aut interpolent, verum etiam continenti & perpetuo quodam filo contexant totam. Faciunt deinde, idque sæpius, vt ex ore infimæ multitudinis arripiant vilissimum quemque, & abiectissimum, & maxime ridiculum sermonem, eoque libros sermone componant, & emittant in publicum, quos quandiu legas, tandiu vendentes olus in foro, aut scruta, aut salsamenta, mulierculas putes loqui. Cum autem scribunt ita, vt dico, soluta interdum oratione: tum versibus iocos & lusus suos illigant multo libentius. credo quod Gallici numeri paribus quidem modis, sed tamen negligentius & licentius, vt ab istis de industria fit, conclusi, adiuuare omnem hanc leuitatem, & quasi commendare nugas videantur. Nec vero satis habent, inepte cogitata sua ineptis efferre verbis, inepta dictione: nisi scri-

pta etiam ſummorum poetarum, plena prudentiæ, plena grauitatis, mimice & ſcurriliter tractent, detorquendis aliorſum carminis ſententiis; neque tam Latina bona peſſime in Gallicum, quam ſeria in iocum illiberalem, atque in vanos futileſque riſus conuertant.

Quibus ex omnibus perſpici poteſt, erudito tempore hoc noſtro, & ingeniorum ac literarum laudibus abundanti; quo tempore perfici propemodum cœpta eſt, & ad ſummum faſtigium perduci patria lingua; hanc eandem ab inſulſis auctoribus agi præcipitem, atque ad infimum locum retrahi per ludibrium & ignominiam. rurſum quo tempore poetice noſtra euaſit & purior verbis, & nitidior ſententiis, & numeris adſtrictior, & reliquo omni cultu comptior ac politior; hanc inquinari ab iiſdem ornatu detracto, & peruerti deformem in modum, atque ad infinitam quandam licentiam, & effrenem immodeſtiam abduci. Cumque alij ſcriptores noſtri quouis ex genere librorum, etiam non optimorum, aucupentur vtilitatem aliquam, & omnes vndique floſculos delibent; quo fere pacto princeps olim poetarum legere ſe gemmas ex Enniano ſtercore diceret: hos contra

totos in id incumbere, vt ſordes verborum colligant vſquequaque, & in fæcem ſe, & lutum, & colluuiem ſermonis, *verum totius vt lacus, putidaque paludis liuidiſſima, maximeque eſt profunda vorago, per caputque pedeſque*, penitus immergant.

His primum conſtitutis, quæ nemo reuocare poſſit in dubium, cum oculis ipſis teneantur; ſic exiſtimo, quidquid & quantum eſt iocularis huius & ridiculæ dictionis, id totum fieri nullo exemplo, nullo præcepto, nulla ratione. nullo exemplo veterum linguæ vtriuſque & Græcæ, & Latinæ auctorum: nullo rhetorum, aut grammaticorum, aut aliorum præcepto: nulla ratione cuiuſquam. Quæ tria ſi oſtendero, vt me facile oſtenſurum eſſe confido; ſimul illud, Balzaci, conſequar, non iam vt ſenſum tibi meum aperiam, ſed totius antiquitatis, quæ non modo ſermone vſa nunquam ſit tam ridiculo, ſed ne de eo quidem præcipere vel leuiter, aut mentionem vllam facere curarit: nec vero vt pronunciem ego iudex, aut cenſor, aut a te datus arbiter, contra ſcriptores eiuſmodi ſententiam; ſed vt ſe ipſi potius tacito & muto ſuo quaſi ſuffragio, qui rationem reddere facti ſui nullam poſſint

idoneam, condemnent. Sit igitur vniuersi operis ea prima dispositio, & series ac forma longior, quæ mox in plures diffusa partes, tanquam in ramos, latius ad aspectum, iucundiusque crescet.

Ludicra dictione non vsi Græci scriptores. non vsi Latini.

De ludicra dictione nihil vlli præceperunt antiqui scriptores.

Ludicra dictione vtendi nulla causa est. non vtendi causæ multæ sunt.

LVDICRA DICTIONE NON VSI GRÆCI SCRIPTORES.

NEMINI vnquam fuiſſe dubium arbitror, quin vetus illa, & eximia Græcorum natio ad literas, & ad id, quodcunque literarum eſt, nata vna, maximeque apta fuerit, ac ſiue quod excelleret ingeniis, ſeu quod ſtudia diſcentium ardentiora haberet, ſeu denique quod abundaret otio, & aliud nihil ageret, longe multumque Romanos omni artium & diſciplinarum cultura ſuperarit. Nec vero ſolum in eo Græci laudabiles, quod præclariſſimas quaſque artes ipſi fuderint ex ſeſe, vnde in omnes terras diſtributæ ac proſeminatæ ferantur, traditæque ſint per manus deinceps: ſed etiam quod & ornarint eaſdem ſplendidius, & diutius conſeruarint ac retinuerint. vt oppreſſa iam omni ex alia parte, ac ſubacta penitus Græcia, penes hanc tamen literarum adhuc imperium eſſet; eoque Ro-

mani, discendi causa, redire cogerentur multi, ac frequentes, vnde victores discesserant. Quod quid fuit aliud, quam supplicare victis & inferioribus, atque ab iis interiores & veras animi emendicare opes, & habere precario, a quibus abstulissent corporis, & externas? Atque hanc Græcorum humanitatis, doctrinæ, studiorum liberalium præstantiam ne ipsi quidem diffitentur Romani, quam voles æmuli alienæ laudis, & inuidi nonnunquam, & obtrectatores: nec aliunde magis, quam ex Latinis auctoribus, Græcos esse superiores cognouimus. Testes huius rei locupletissimi duo, qui iidem scriptores omnium Romanorum nobilissimi, Cicero & Virgilius: quorum alter, quisquis est, & qualiscunque est, qui profecto est maximus, id totum refert acceptum Græcis: alter iisdem tribuit omnia, eloquentiam, philosophiam, leuiores quoque, sed elegantes & politas artes; solam vim & potestatem imperandi excipit, quam reseruet ciuibus suis. Cicero primo libro ad Q. fratrem, epistola prima: *Cum vero ei generi hominum præsimus, non modo in quo ipsa sit, sed etiam a quo ad alios peruenisse putetur humanitas: certe iis eam potissimum tribuere debemus, a*

quibus

quibus accepimus. Non enim me hoc iam dicere pudebit, præsertim in ea vita, atque in iis rebus gestis, in quibus non potest residere inertiæ, aut leuitatis vlla suspicio, nos ea, quæ consecuti sumus, iis studiis & artibus esse adeptos, quæ sint nobis Græciæ monimentis disciplinisque traditæ. Quare, præter communem fidem, quæ omnibus debetur, præterea nos isti hominum generi præcipue debere videmur; vt, quorum præceptis simus eruditi, apud eos ipsos, quod ab iis didicerimus, velimus expromere. Virgilius sexto Æneidos:

Excudent alij spirantia mollius æra:
Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus.
Orabunt melius causas, cælique meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Sed in summis literatæ Græciæ laudibus reperio verissimas & iustissimas duas, quas, quia rem nostram & quæstionem continent, silentio præterire non debeo. Vna, quod habiti Græci omnium consensu, fuerintque semper venustissimi ac festiuissimi, & ad dicta iacienda ingenio & natura quampromptissimi. Pri-

mum Athenienſes, vt inuentores & perfectores omnium doctrinarum, ita hunc ingenij fructum lætum & vberem extulerunt, hanc eloquentiæ coluerunt quaſi particulam & appendicem. vt non minus Attici ſales propter crebras & ſolertes facetias, quam mel Atticum ob ſuauitatem loquendi diceretur. Deinde ex circumquaque iacentibus locis Byzantij, Rhodij, etiam Siculi, vt quæque gens mores & ſtudia imitaretur Athenienſium, ſic aliquid ſalis indidem trahere, & ad ſimilitudinem ciuitatis omnium, vt ita loquar, vrbaniſſimæ, ſcite iocari & eleganter potuit. Atque hæc laus fuit hominum.

Altera ſermonis, quod ſermo Græcus multo ſit, quam Latinus, iucundior. Agnouit hanc laudem, & declarauit Quintilianus ſat multis verbis, iamque inde ab ipſis elementis repetiit, & ſyllabis, & apicibus, & tonis. Cum enim carent Latini literis Græcis iucundiſſimis duabus, altera vocali, altera conſonante, quibus nullæ apud Græcos dulcius ſpirant, & quarum in locum nihil reponi poſſit a noſtris, niſi abſonum, barbarum, triſte, & horridum, quod vtcunque reſpondeat; ſicuti animaduertere licet in *zephyris*, & *zopyris*, qua in vo-

ce vtraque si literæ duæ ζ & υ rite efferantur, niteat protinus & exhilaretur quodammodo oratio : tum vero Latinos eosdem ait habere literas plerasque duriores , vt *f*, quæ & per se parum , aut nihil admodum sonat humanæ vocis , cum effletur potius , quam formetur ore ; & , si vocali excipitur , quassa , si consonante , veluti *l* & *r* , multo sit horridior. vt *u*, quo *ceruum* & *seruum* dicimus, quod idem est , & peræque durum , atque Æolicum digamma , quo vsi aliquando sumus. vt illam , qua *equos* & *æquum* scribimus , quæ duras & ipsa syllabas faciat , vtilis duntaxat coniungendis vocalibus sibi subiectis. quæ rursum vocales efficiant sonum , qualis apud Græcos nullus audiatur , nullus exprimi eorum literis possit. Iam in communibus vtrique populo literis , quid illud Latinorum , quod voces plerasque suas claudant & terminent *m* litera quasi mugiente ; cuius vsus Græce omnino nullus , isto quidem loco ? Quam suauiter & iucunde contra fit a Græcis, vt *ν* litera dulcis vbique , & maxime si ponatur extrema , velut tinniens , persæpe verba finiat , eam apud nos sedem occupet rarissime ? Syllabarum vero in, *b* , &, *d*,

innitentium, vt præpositionum *ab* & *ad*, quanta asperitas, quam etiam veteres mitigare conati sint multiplici modo & via, seu verba ex iis componerent, seu simplicibus & separatis vterentur? Postremo accentuum apud Latinos quo rectior, breuiorque, & simplicior, eo rigidior, & minus diuersa, adeoque minus iucunda ratio. Quod enim vltima syllaba nec acuta vnquam excitetur, nec flexa circumducatur, sed in grauem, vel duas graues vox cadat semper; item quod vna, aut duabus longis sequentibus prima trium nunquam acuatur: nonne seueritatis cuiusdam est pariter & iniucunditatis, rem ita ex præscripto, non varie vnquam, nec dissimiliter fieri? Quamobrem vsque eo esse sermonem Græcum Latino iucundiorem, vt Latini poetæ, quoties dulce carmen esse voluerunt, Græcorum id nominibus exornarent. Atque hoc illud forsan est, quod Virgilius, vt eius in vita refert ignotus auctor, cum res Romanas ingressus esset scribere, offensus asperitate nominum, ad bucolica transierit: post tamen Æneidem non dubitarit aggredi, vtpote mixtum argumentum, & nominibus ac rebus Græcis Latinisque commune. His adiiciamus

licet, quæ eiuſdem Quintiliani ſunt, & quæ ad iucunditatem etiam nonnullam Græcæ linguæ pertinent. *His illa, inquit, potentiora, quod res plurimæ carent appellationibus, vt eas neceſſe ſit transferre, aut circumire: etiam in iis, quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in eadem nos frequentiſſime reuoluit. At Græcis non verborum modo, ſed linguarum etiam inter ſe differentiam, quas* διαλέκτους *vocant, copia eſt.* Qui Græci iidem cum ſint in fingendis, in componendis, in deriuandis verbis feliciores: quanta hinc quoque vbertas exiſtit ſermonis? quanta in vbertate varietas? quanta delectatio iucunditaſque ex vtroque?

Sed quorſum hæc ego de ingenio Græcorum, deque ſermone Græco diſputo? quorſum? Vt concludas ipſe, Balzaci, ex iis propoſitis, quod eſt conſequens: ſi tam comi præter ceteros & feſtiuo Græci ingenio ſint, ſi Græcus ſit ſermo leniſſimus, hominumque naturæ conuenientiſſimus; eiuſmodi ſcriptorum fuiſſe non omittere genus hoc dicendi noſtratium tam hilare, tam gratum acceptumque auribus, tam ad oblectationem factum: præſertim quoties & quicunque inter illos ludicrum & ioculare tractarent argumentum,

aut graue ſane & ſerium, ſed liberiore quodam & familiari ſtilo, vt ſæpe fit, temperarent. Qui ſi tamen ad has recentes delicias & voluptates nunquam deſcenderint, cum materies huc eos ſua inuitaret, ceteraque adiuuarent: confectum negotium eſſe, neque expectari oportere, vt, cum id illi non fecerint, qui tot nominibus debent; qui minime debent, feciſſe videantur. Conſulamus ergo ſuauiſſimos quoſque ſcriptores: audiamus narratores venuſtos ac lepidos: cum cauillatoribus agamus dicaculis & argutulis; maximos cuiuſquemodi riſores viſamus; ſi quid hi forte præiuerint noſtris, aut noſtri horum auctoritate & exemplo luſerint iocoſius.

ÆSOPVS.

ÆSOPVM ferunt, ſapientem illum e Phrygia fabulatorem, ſiue non auderet palam & aperte verum loqui, vir obnoxius, & ſeruili conditione, ſeu melius exiſtimaret diſci, quod iucunde doceretur, commentum fuiſſe feſtiuos delectabileſque apologos ad aperiendam mentem, & ad conſilium dandum alteri: cumque ſentire ac præcipere philoſo-

phi alij seuere & imperiose solerent, hunc omnium primum philosophari ridendo instituisse. Qui si argumenta hæc leuissima, & quas fingeret fabulas, pari stilo & scriptura persequi voluit, impune forsan potuit male Græce loqui, cum loquentes induceret personas humiles & contemptas, cum pecudes ac feras, cum res mutas & sensus omnis expertes. Quid ille vero? An vocem misit vllam, nisi ingenuam & liberalem seruus? nisi propriam peregrinus atque aduena? Vsus vsquam dictione est ridicula, qui vbique improbos hominum mores, facta absurda, & a communi plerumque sensu & ratione aliena ridet? Vtrum rudis, eius familiaris sermo? narratiunculæ breues, inconditæ & rusticæ? vices differendi quasi in dialogo, barbaræ & vitiis locutionis inquinatæ? Apud eum arundo & oliua inter se quomodo loquuntur? quibus verbis punicam & malum rubus asper & horridus compellat? quis affictus sermo vulpi, quæ primas Æsopi in fabulis, vt Dauus in comœdiis, partes agit? aut si callidior vulpes est & cautior in loquendo; qui sæpe quoque inducitur, & personam sustinet nonnullam suam asinus, qualem habet orationem? Equi-

dem quocunque intendo oculos, & quamcunque libri partem & fabularum attingo, nullum ſe offert aut deprehenditur condimentum in fabulis præter ipſas, quæ ſibi ſunt pro condimento. Et ſunt tamen perridiculæ maximam partem, & numero multæ, & carent omnes, quotquot habemus, hoc iſtorum ſale vitioſæ orationis. Habemus autem primum συναγωγὴν quandam ac velut faſciculum fabularum, inſtar centum quinquaginta, quas collegit Maximus Planudes, & ordine vtcunque digeſſit. Neque exiſtimandum eſt illo volumine ac numero Æſopi fabulas includi, & contineri omnes, reperiri nullas vſquam præterea, quæ ab eodem profectæ auctore celebrentur. Nam & apud Lucianum in Hermotimo paucis eſt comprehenſa verbis de eo fabula, qui e litore numerare conaretur fluctus, doleretque, quod id aſſequi non poſſet: & de caſſita Gellius nihil prætermittit libro II. capite 29. quin enucleaté deſcribat, id quod iam a Q. Ennio in ſatiris compoſitum fuiſſe verſibus quadratis ait, quemadmodum auicula parua non ante migrandum nido, maturis iam ſegetibus, & transferendos alio pullos implumes putarit, quam dominus ipſe agri,

neglecta

neglecta amicorum & propinquorum opera, manu ſua meſſem facere decreuiſſet. His adde Ælianum neſcio quid memorantem de ſue, quæ viua ad nullam rem vtilis eſſet, tantum poſceretur ad cædem. Quæ fabulæ tres cum a tribus hiſce auctoribus Æſopo tribuantur, tum in ea collectione, de qua dixi, deſiderari videmus. Nec dubito quin aliæ apud alios ſcriptores extent quamplurimæ, ſiue adſcripto Æſopi nomine, ſeu tacito. vt apud Ariſtotelem, Horatium, Plutarchum, Apuleium, qui aliud agentes fabuloſa interdum quædam retulerunt. aut vt apud Phædrum, Libanium, Gabriam, Feſtum Auienum, Aphthonium, qui dedita opera volumina confecerunt fabularum. Atque Horatium quidem quaſdam vſurpare fabulas nouimus, quæ ſint Æſopi, nec de illo meminiſſe tamen. Etſi fieri contra potuit errore quodam & ſimilitudine fabularum, & appellatione nominis, vt cum Æſopus princeps & parens eius generis figmentorum fuerit, vel certe, quod prodit Aphthonius, excelluerit præter ceteros, fabulæ crederentur Æſopi vulgo, quæ conſcriptæ inſtar eſſent Æſopiarum. Quinetiam animaduerſum eſt, apologos iſtiuſmodi qui ſcriberent, hos

in iis nonnunquam prudentes ac ſcientes Æſopi nomen illigaſſe, ipſumque aut agentem aliquid introduxiſſe, aut loquentem. Quare cum exiſtimarem initio, quæ Phædrus, nobilis libertus, in illis ſuis verſibus ſenariis adſcripſit Æſopo dicta, factaue, ea reuera illius eſſe: intellexi poſterius, cum cetera perlegerem, falli me, atque in iſto vidiſſe parum. Et vero errorem mihi meum ademit, qui cauſam erroris attulerat: cum ſic is quinto libro in fabula prima ſe ipſe indicauit nobis.

Æſopi nomen ſicubi interpoſuero,
Auctoritatis eſſe ſcito gratia.
Vt quidam artifices noſtro faciunt ſæculo,
Qui pretium operibus maius inueniunt, nouo
Si marmori adſcripſerint Praxitelen ſuo,
Myronem argento.

Sed & fabulas habemus eas, quas Maximus idem Planudes, Æſopi vitam cum ſcriberet, eo coniecit, ſeparatim a reliquis in vnum iam locum collectis. Quanquam hic & illic videndum, huic homini ne nimium confidamus, qui & commentus aliquid eſt, atque ad hiſtoriam addidit de ſuo, & in ipſis Æſopi fabulis peruertit ſine dubio multa. Æſopum Babylonem profectum rege Lycero Planudes ait. Vbi

vnquam fando auditum regem ibi quemquam eo nomine fuisse a Nabonassaro ad Alexandrum vsque magnum? Venisse vult in Ægyptum Nectenabo rege. Qui nempe rex ferme ducentis post Æsopum annis fuit. Quale autem, Balzaci, putas, quod Æsopo primum in herilem domum ingresso, cumque hero colloquenti sententiolam affingit Euripidis aduersus mulieres, atque ipsum etiam Euripidem appellari nomine facit, qui octoginta minimum annis natus est, postquam Æsopus viuere desiit? Quid quod Olympiade LIV. Æsopus necatus agit in fabulis de Piræeo portu Athenarum, qui Olympiade circiter LXXVI. Themistoclis consilio constitutus est, cum Phalereo antea portu Athenienses vterentur? Ridicule ibi simius a delphino interrogatus, vtrum Piræeum nosset, de homine quæri putauit, & notum sibi, & amicum, & familiarem esse respondit. in quo ad ignorationem mendacium adiungebat & iactantiam. Minusne ridicule Æsopus Piræeum nominat, quem ignorat, qui nondum vllus sit, qui tanto post futurus? Est hæc certe Planudis de portu Piræeo, vt illa de Euripide poeta ἀνιστορησία turpis. Sed factum multo inconsideratius, quod Æsopum vel Iu-

dæum nobis secta & religione, vel Christianum exhibet. Conclusiuncula & quasi explicatio fabulæ, quam ἐπιμύθιον appellant, extat eiusmodi: ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. *Deus superbis resistit: humilibus autem dat gratiam.* Quæ moralis sententia cùm & in nouo instrumento habeatur, epistola Iacobi; & in vetere, prouerbiorum Salominis capite tertio: quomodo, quæso, homini Phrygi tanto ante venire potuit in mentem? aut si notiones quædam communes & maxime ratæ, ac certa dicta vulgo feruntur, quæ sint omnium: quo tandem casu, vel fato versum longiorem eodem ordine verborum, totidem literis extulit, quo ordine, quotque literis Iacobus & septuaginta interpretes scriptum reliquerunt? Adde quod horum interpretum proprium fuit pro יהוה κύριον hic, vt vbique vertunt, vsurpare. quod Æsopum facere non conuenit, sed τὸν θεὸν appellare, seu τὸ θεῖον. Quid ergo est? Verisimile ac prope certum videtur, Planudem partim auribus accepisse a maioribus natu commenta Æsopica, partim legendo diuersis ex auctoribus mutuatum: quædam etiam inuenisse per se, & concinnasse ad arbitrium suum: etiam ἐπιμύθιον &

appendiculam illam explicatricem fabulæ ſub-ieciſſe plerumque ex ſuo ſenſu: omnia porro verbis complexum fuiſſe propriis & ſuis. Quis enim mediocriter peritus iſtarum rerum, ſi quid attendit, non continuo animaduertat vitam Æſopi & fabulas vno eodemque filo orationis eſſe contextas? Quare cum de Planude conſtet inter omnes, quod ad Æſopi vitam pertinet, & Planudis nomen ipſa libelli inſcriptio, ipſe finis ſonet: ambigi nullo modo poſſe, quin idem fabulas quaſi de eodem oleo & opera elucubratus ſit. Æſopi ſane non eſſe, ac ne vllius quidem ſcriptoris antiqui & illuſtrioris ac nobilioris, facto ſuo ſatis declarauit auctor Græci theſauri, qui ex claſſicis & probatis ſcriptoribus cunctis excerpſerit in rem ſuam aliquid, ex Æſopo nihil. Quo magis miror, ſermonis Græci diſcendi cauſa tradi iuuentuti, & exponi publice in ſcholis Planudea illa verius, quam Æſopica, quorum auctor non ignobilis quidem omnino, ſed ex infimorum Græcorum ordine, vltimiſque temporibus, haud multo amplius, quam tres ætates, abſit ab ætate noſtra.

Verum hæc quomodocunque ſe habeant, ſiue paſſim diſperſas variis in libris fabellas Æ-

ſopi recognoſcamus; ſiue ſpectemus congeſtas in vnum & coaceruatas; ſiue has ipſe conſcripſerit Æſopus, vtque conſcripſit, ita peruenerint ad nos; ſiue quis alius eius nomine ediderit in vulgus; cum is, quem dico, Æſopus vbique id agat, vt ſolerter & ingenioſe rideat, vt riſum aliis, dum monet, moueat, & animi liberam quandam oblectationem cum vtilitate coniungat neceſſaria: nihil profecto vſquam ſigni eſt eum locutum de induſtria non Græce, aut deterius interdum conatum loqui, quo tam ridiculus ſermone, quam facie erat, fieret. Immo vero quod Fabius Quintilianus idem a ſermone Græco puerum incipere velit, idem huic Æſopi fabellas enarrari accurate diligenterque præcipiat, vt verſus primo ſoluantur, mox declarētur mutatis verbis, tum paraphraſi vertantur liberiore quadam, modo breuius, modo ornatius: maximo argumento eſt, vſum fuiſſe Æſopum proba & emendata, nec ineleganti locutione. Neque enim committeret vnquam vir prudens, vt haberent pueri in manibus, ſe quidem ſuaſore & auctore, quem ipſe librum non probaret: præſertim cum huic ætati ſtatim & optimos quoſque magiſtros audiendos, & optimos

quoſque ſcriptores legendos, contra imperitorum ſententiam, qui minora & mediocria omnia initio malint, diſputet. Iam ſi Athenis ſeruiit Æſopus primum, nonne credibile eſt adoleſcentem ſeruum, quibuſuis liberis hominibus & dominis ingenio parem, in ea vrbe hauſiſſe tanquam in fonte Græcæ linguæ puritatem & elegantiam: cum alioquin nihil eſſet tam diſſimile, aut contrarium, quam Phrygi Athenienſis. Ex quo Cicero, *Quonam, inquit, modo audiretur Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur vt putidus?* Repete vero, Balzaci, memoria libros hiſtoriarum, quos compoſuit Lucianus, & quos verarum hiſtoriarum inſcripſit, non idcirco tantum, quia docet fictis & commentitiis exemplis rerum, quomodo vera hiſtoria ſcribenda ſit, ſed etiam quia ſtatim a principio operis vere dicit ſe omnia toto decurſu mentiri. In ſecundo hiſtoriarum depictam videas inſulam fortunatorum quandam, ibique fontes duos, alterum riſus, alterum voluptatis, quo ex vtroque omnes epulaturi conuiuæ, antequam menſis accumbant, prægustent. Quod quamuis ſatis videri potuit ad oblectationem & delicias: tamen Æſopum τὸν λογοποιὸν hiſtoricus ad-

hibet, tanquam γελωτοποιὸν, cuius optima opera vtantur insulani: ad risum, inquam, & voluptatem vtantur, non ex Phrygio sermone partam, sed ex dulcedine & illecebris fabularum.

SOCRATES.

ALTER fuit ab Æsopo, cuius etiam fabellas reddebat versibus, maximus cauillator, & constans ac perpetuus irrisor mortalium Socrates. Atque hic quidem ab illo differebat in multis. nam Æsopo sermo erat de humillimis rebus & ante oculos positis: & ficta materies omnis ad arbitrium ac libidinem: & ipsa ratio formaque dicendi, nixa similitudine sola, & accommodatione quadam ad humanam vitam. qui nihil definiret, nihil partiretur, nihil dissereret, nihil ex antiquitatis memoria, aut ex iis, quæ ante se natum accidissent, expromeret. Habebatur vero a Socrate oratio de æquo & bono, de iustitia & fide, de vtili, de honesto, de grauissimis & sanctissimis, quibus informari homines oportet ad omnem vitæ actionem, præceptis morum ac disciplinis. Idem plurimum vtebatur indu-

inductione, vt facilius, quo intenderet, perueniret: & detrahebat multa sibi, quæ congereret in alios: & percontando atque interrogando eliciebat a singulis, vnde eos conuinceret potius, quam quidquam afferret de suo. Verumtamen conueniebant in isto, quod vterque ludenti propior ac similior, quam serio agenti videretur. Æsopus confabulari cum pueris, & infima multitudine: sermocinari Socrates promiscue cum operariis & tabernariis, cumque philosophis, & rhetoribus, & principibus in republica viris. Æsopus ridere familiarius: Socrates doctius. alter non magis vehementer, aut magis remisse, quam alter: siquidem id ambo facerent assidue, nec tantulum intermitterent. Porro quemadmodum quæ ridicula essent, ab Æsopo Æsopica dicta olim accepimus fuisse: ita quæ iucundi simulatoris vniuersa vox & appellatio erat, hæc attributa Socrati sic est, vt, quoties communi vocabulo nominatus εἴρων, Socrates proprie & vnice intelligeretur. Quid si ad rem quoque nostram pertinet, quod, vt Thersiten Homericum referebat Æsopus oris habitu & reliqua facie, nisi hic quoque imponit Planudes; ita Socrates Æsopo non omnino absimilis de-

formitate corporis fuerit, vtpote ſimis naribus, extantibus & prominentibus oculis, recalua fronte, piloſis humeris, obeſo ventre, repandis cruribus, quem propterea recte Alcibiades cum Sileno & Satyris, etiam forma & ſpecie contulit? Ac licuit, Balzaci, ſemper animaduertere luſcos, gibberos, ventrioſos, claudos, ſimiles horum, eo fere dicaciores eſſe hominibus ceteris, quo ſunt vitiis corporis inſigniores, materiamque præbent ad iocandum maiorem: ſiue quod ſæpius laceſſiti propter ſuam fœditatem, aſſueſcant viciſſim aduerſarios repungere, itaque exercitatiores in eo ipſo genere fiant: ſiue quod priores occupent, ne feriantur, aut vt feriantur leuius: ſiue quod in ſe dicant ipſi, & conſulto præripiant aliis, quod dicturi eſſent. Quamobrem non eos modo Socrates luſit, quibuſcum diſſereret; ſed ſe quoque ſæpiſſime: neque tunc ſolum, cum ſe omnium diſciplinarum inſcium fingebat & rudem; ſed multo iocoſius, cum prauitates membrorum ſuas ſimpliciter & vere commemorabat. Qua de re illud ab Hieronymo feſtiuum ac prope ſcurrile profertur. Zelotypia laborabant, atque, vt fit, rixabantur inter ſe Socratis vxores duæ, Xanthippe &

Myrto. harum iurgio Socrates interueniens, & suspicans, id quod erat, litem exortam sua causa, Miror, inquit, vestra ista riualitas quid sibi velit, aut cur æmulæ sitis propter virum. at quem virum, & qua forma? caluum, simum, hirsutis humeris, distortis cruribus. Qua irrisione communi quasi amiciores factæ, subito verterunt in irrisorem iracundiam & manus, atque etiam diu persecutæ sunt fugientem. Quid, cum oraculum,quo est sapientissimus omnium dictus, agnosceret ipse, ac vere Apollinem iudicasse pronunciaret? Quid, cum & parasitum esse se, & lenonem probaret argumentis? Quid, cum se maternam artem exercere & adhiberi ad partus; erat enim Socrates matre obstetrice; simularet? Cum se medicum profiteretur,& sanandis capitis morbis ac doloribus vtilem? Cum se vnum ex iis, qui ad mercatum venissent, faceret? Cum se ditissimo Critobulo ditiorem, qui minarum rem haberet non amplius quinque: pulcherrimo Critia pulcriorem, qui esset ipse is,quem dixi, id est, turpissimus corpore & fœdissimus: amatorem formarum, & capillis Alcibiadis illudentem manu? Ad has multiplices variasque cauillationes Zenonem credibile est

reſpexiſſe , qui , vt a Tullio ſcriptum video , Socratem parentem philoſophiæ, Latino verbo vtens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat. In quo non miror Zenoni Stoico , vel potius inuentori & principi Stoicorum , philoſophum comem , & feſtiuum , iucundique ſermonis , vſque eo non probatum , vt virtutem illi verteret vitio , ac reprehenſioni doctrinæ contumeliam adderet , etiam non iratus : neque enim ſciunt iraſci Stoici. Miror illud , quid homini Græco venerit in mentem , vt Latine malediceret. Quaſi vero deeſſent linguæ vberi & copioſæ ſua maledicta : aut admiſceant vnquam Græci Latina in ſermone : aut illis temporibus Romanæ res & voces valde notæ Græcis eſſe potuerint. Aliud certe εἴρων, aliud ſcurra ſonat ac valet : cum hoc in vitio , illud in laude ponatur. Εἴρων Socrates Ciceroni eſt in omni oratione diſſimulator. Εἰρωνεία diſſimulantia , in qua Socrates longe lepore & humanitate omnibus præſtitit : diſſimulatio , qua libenter vti ſolitus eſt , cum aliud diceret , atque ſentiret. Negat Quintilianus ſibi videri diſſimulationis nomine ſatis totius huius figuræ vires oſtendi , quamuis inuenerit , qui εἰρωνείαν ita Latine vocarent : nempe Ciceronem,

cuius nomen velut honoris cauſa tacet, cum opinionem & ſententiam, & dictum eius aliquod minus probat. Εἴρων autem eſt illi agens imperitum, & admirator aliorum, tanquam ſapientium. quam perſonam quoniam ſemper Socrates egit, ſemel ſuſceptam; idem Quintilianus, *Etiam*, inquit, *vita vniuerſa ironiam habere videtur, qualis eſt vita Socratis.* Illuſor igitur ac ioculator Socrates & vocabulo, & re, ſi quis alius vnquam in omni memoria ſuperiore, fuit.

Contra tamen pugnare videntur duo. Primum, quod durus, horridus, natura agreſti ac prope ferina ſcribitur fuiſſe. qui minimo, vel potius nihilo contentus viueret, parco & tenui cibo, nullis nec calceis, nec amictu, niſi obſoleto: non vngi ſoleret more patrio, non lauari, ac ne tonderi quidem: poſtremo diuturna conſuetudine & patientia caloris, frigoris, ventorum, imbrium, penuriæ omnium rerum, & labori quaſi callum quoddam obduceret, & dolori. Neque hoc ſimulate & in ſpeciem, ac velut εἰρωνευόμενος: ſed ita ſentiens ipſe fieri oportere, cum id totum ſit e natura, quæ multa non deſideret; & ſuadens aliis idem vitæ genus, & impellens eo, quoad poterat,

ſummeque adhortans. Quam in ſententiam debet illud Tullianum accipi, ortos eſſe philoſophos, Cynicos primum, deinde Stoicos, ab Antiſthene, qui patientiam & duritiam in Socratico ſermone maxime adamarat. Quid hoc eſt patientiæ & duritiæ in Socratico ſermone, niſi quod doceret verbis Socrates ea, quæ re oſtendebat & exemplo, naturam hominum quampauciſſimis rebus egere, & quamminimis, & quamuiliſſimis, ad conſeruationem ſui: maiore omni cultu & copia facile carere, nullis interea muneribus vitæ atque oneribus non parem?

Alterum videtur pugnare contra ironiam, cauillationemque Socratis, quod eum vultu ſemper eodem fuiſſe ferunt, ſiue domi intemperies eſſet ferenda vxoris moroſæ & iurgioſæ, ſiue falſæ criminationes accuſatorum in foro, ſiue in carcere venenum & mors indigniſſima. Eſt apud Platonem certe in Phædone, illum, quanquam placato & leni animo, ſolitum intueri ταυρηδόν. Ac M. Cicero in Tuſcul. quæſt. libro III. *Hic eſt*, inquit, *ille vultus ſemper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare ſolita in viro ſuo fuiſſe Socrate, eodem vultu ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo, &*

reuertentem. Explicatius aliquid & expreſſius in Plinij Secundi libro VII. natur. hiſt. capite 19. legimus, *Socratem clarum ſapientia, eodem ſemper viſum vultu, nec aut hilari magis, aut turbato.* Nec vero hic vultus ſemper idem, eademque frons, quæ in Socrate ponitur, erat aut truculenta & atrox, qualis forſan triginta tyrannorum, qui illo ipſo tempore Athenis occupaſſent dominatum; aut auſtera & grauis, vt eorum, quos ἀγελάστους dicerent, quod nunquam riſerint in omni vita: ſed tranquilla & ſerena, interque mœſtitiam & hilaritatem media. vt a melancholico, quæ natura Socratis fuit, ſeueriorem & triſtiorem expectares; a cauillatore lætiorem.

Verum hæc duo, quæ videntur pugnare, vt dixi, cum iocis & feſtiuitatibus, non pugnant reipſa: immo iuuant plerumque, ac viciſſim iuuantur. Nam vt aſperitatem illam vitæ mitigabat Socrates ſingulari iucunditate ſermonis, efficiebatque, libero quodam contemptu, & irriſione omnium rerum, leuiorem: ita perpetua quaſi æquabilitate oris, & conſtantia, ſermones iucundos gratiores & acceptiores reddebat. Cum enim omnis per ſe oratio ſuauis & plena lautitiarum, cuiuſ-

cunque ſit, delectat, ac tenet animos aureſque audientium: tum multo eſt proferentis læta non lætiore vultu optatior. Sic ergo vnum eundemque Socratem partiri & diuidere quodammodo a ſeipſo poſſumus, vt ſummam in vita duritiam, in vultu certam ac ſemper ſimilem ſui moderationem, eximiam in ſermone comitatem affabilitatemque retinuerit.

Sed quæ tandem iſta comitas & humanitas loquentis fuit? illone ex genere, de quo noſtri ſe Gelaſimi tantopere amant? ſibi placent, & gratulantur? propter quod vulgi, puerorum, muliercularum admiratione & beneuolentia, in cælo ſunt? Ecquæ vox vnquam ex ore Socratis exiit, quæ ipſa per ſe riſum moueret, quia barbara, quia obſoleta, quia non Attica, non Græca eſſet? Quæ praua locutio, & parum congruens ſtructura partium orationis cachinnos audientium excitauit, aut animos ad ſe conuertit omnium, aut cuiuſquam fecit alieniores? In tam multiplici & diuerſa illuſione atque ironia, qua frequenter vſus eſt, quouis conuentu, & apud omne genus hominum, quid verborum fecit, quod aures teretes & religioſæ Athenienſium reſpuerent: cum quidem rem perſæpe, ac doctrinam,

nam, & opiniones improbarent? Audio orationem, quam disertissimus eiusdem ætatis orator scripserat Lysias, Socratique obtulerat, vt hac, ei si commodum esset, vteretur in defensione sua, repudiatam ab illo, quia, quamuis diserta & oratoria, tamen nimis compta & ornata, ideoque parum fortis videretur ac virilis. At non audio repudiatam, quia non redundaret pessimis verbis, aut quia conscripta non esset sermone peregrino, & inusitato. Atqui hunc Lysiam, quem reiiciebat vt nimium, non dubitauit, quin longe multumque superaturus esset vir Isocrates, tunc adolescens, de cuius indole, captuque ingenij, & futura facultate ac præstantia dicendi non tam iudicium, quam præiudicium; ac velut prædictionem habemus in Phædro Platonis, & ex eo scripto in Oratore Tullij. Erat igitur Socrates intelligens & gnarus quantum quisque valeret eloquentia. nec mirum, qui rhetoricam didicisset artem, prætereaque traderet aliis: quam etiam oppressa ciuitate cum profiteri ac docere vellet, id facere prohibitus est a tyrannis triginta; credo, ne ex eius disciplina existerent oratores, qui mouerent aliquando aliquid contra nouum necdum satis

constitutum dominatum, vique dicendi vim tyrannicam refutarent, penitusque conuellerent. Nec solum existimabat recte, ac præcipiebat, inscius ipse faciendi: cuius ab insidiosa oratione iudices sibi vt cauerent, admonebantur. Quamobrem Timon Phliasius, amarulentus scriptor, eo libro, qui ex Gellio σίλλος, ex Diogene Laertio σίλλοι, quod plures sint, numero multitudinis inscribitur, etiam cum malediceret Socrati, ῥητορεύμικτον & ὑπάττικον appellauit. facile vt appareat, id ei non omnino defuisse, quod maledicus conuiciator reprehendit, atque extenuare conatur. Sed quid opus est quæri aliunde, quantum valuerit Socrates dicendo: cum vel ex vno Crassi Ciceroniani elogio, quid hominis, & quanti fuerit, quamque in omni genere laudis excellens, certo æstimari possit? *Socrates*, inquit, *is qui omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps.* Nam quod apud Ciceronem Antonius damnatum eum esse ait impiis sententiis iudicum, nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam; si

vera & ſibi conſentanea locutum volumus, explicari & diſtingui rem oportet. Neque enim neſciuit Socrates dicere, qui ita in iudicio capitis, quemadmodum ab eodem Antonio paulo ante poſitum eſt, pro ſe ipſe dixit, vt non ſupplex, aut reus, ſed vt magiſter, aut dominus videretur eſſe iudicum: ſed neſciuit in dicendo, vel potius noluit eorum mentes, qui iudicarent, permouere. noluit, quia putauit nefas eſſe. quod autem tale putauit, in eo ſe nunquam exercuit, idque adeo neſciuit. Itaque ignoratio hæc voluntaria fuit: ac ne ignoratio quidem, cum eſſet earum rerum, quas non profiteretur ſe ſcire, debuit videri.

Concludamus ex hac quoque parte, Balzaci, aliquid, quoad licet, & quantum conducit ad rem noſtram. Socrates acutus, venuſtus, ſubtilis, delicias inſulſas noſtrorum popularium nullas redolet, vt ante diximus: Socrates eloquens, varius, copioſus, vllas ſpirabit? Multo vtique minus. Si enim Socraticæ venuſtates excludunt ruſticos & agreſtes iocos, nec quidquam habent commercij cum ſtolida plebe, & dictis eius indoctis: eloquentia Socratica, modeſtiam & maieſtatem nacta, quaſi ſocias & contubernales, nequaquam ſa-

ne peregrinitatem & insolentiam, stultas & leues asseclas orationis, & illum comitatum nugarum tollet secum, aut omnino domo admittet.

Dicet aliquis: Literam Socrates nullam reliquit. vnde non mirum, si nihil scriptum licentius & iocularius, quo nunc modo nostri scribunt, reliquerit. Cum multa sint, quæ respondeam, omitto primum, quam in partem accipiant viri docti & graues nonnulli, & quatenus verum esse fateantur id, quod Cicero & Plutarchus atque alij prodidere, nihil quidquam mandasse literis, aut in vulgus edidisse Socratem. Iis enim placet hunc & similes sectarum ac disciplinarum principes, vt Pythagoram, Arcesilaum, Carneadem, maiora quædam tacita tenuisse mysteria sua, & dogmata, quæ paucis intimis & familiaribus traderent secreto ac velut in aurem, reliquos omnes, tanquam alienos & profanos, celatos vellent; quorum idcirco nihil existimauerint recte committi scripto monumentisque literarum: non afferri autem, quamobrem de aliis rebus quamplurimis vel priuatis, vel publicis, vt casus incidit, & cuique opus esse visum est, non scripserint. ac scri-

psisse reuera Socratem oratione soluta & versibus, quorum partim perierint communi fato literarum, id est, incuria & ignoratione posteritatis, partim recta peruenerint ad nos longo interuallo, aut, cum diu suppressa delituissent, emerserint, nuncque iterum extent. Nondum præterea dico, tametsi literam nullam scripserit Socrates, inuenisse tam multos eadem memoria & deinceps discipulos, & amatores, & præcones laudum, qui ipsius ingenium, mores, multiplicem doctrinam, varios sermones, minima dicta scriptis suis expresserint, vt non illi quidquam proprie, qui suum nihil conferrent, sed vnus omnia Socrates scripsisse videri possit. qui si fuisset isto pacto familiariter iocatus atque cauillatus cum Alcibiade, aut cum Agathone, non omissuros porro fuisse scriptores tam sedulos ac diligentes, qui minutiis suis singula persequantur, rem tam insignem. Illud solum contendo, veteres comicos, quibus summo fuit odio Socrates, in primisque Aristophanem, a quo totis comœdiis vexatus est, hoc eum vitio & culpa corruptæ dictionis, si non accusent, liberare: si non vituperent, ac derideant, ne vestigium quidem, aut vmbram labis illius

ac maculæ, ad notandum hominem ſugillandumque reperiſſe. Quid ergo Ariſtophanes? Hunc inſultare Socrati videmus, & ridiculum in modum illudere, quod aſtrologiæ, quod geometriæ, quod grammaticæ, quod rhetoricæ deditus ſit & ſtudeat, eaſque artes omnes & diſciplinas exerceat. aſtrologiam, qui penſili corbe vectus in ſublime, propius obſeruet ſolem, perque medium aerem feratur calatho, quaſi curru vimineo aut iunceo. geometriam, qui veſtigium pulicis dimetiatur, quotque illa ſuos pedes ſaliat. grammaticam, qui τὴν καρδόπην, non τὴν κάρδοπον, τὴν ἀλεκτρυαίναν, non τὴν ἀλεκτρυόνα præcipiat dici. rhetoricam, qui doceat, quemadmodum inferior ſermo ſuperior euadat contradicendo, id eſt, qua ratione & via malæ cauſæ obtineantur foro ac iudiciis. In quo poſtremo quantos agat ludos, & quot in vna fabula fabulas Ariſtophanes doceat, non eſt ſane procliue dictu. Primum Strepſiades inducitur quidam ære alieno obrutus, qui artem ſibi tradi velit inficiandi debitum, & fraudandi creditores. Hanc fallacem & veteratoriam artem cum rhetoricam exiſtimet eſſe, quæ ſcire ſe ac docere profiteatur, quemadmodum

cauſa inferior dicendo fieri ſuperior poſſit; Socratem adit, tanquam ſummum doctorem artis & magiſtrum. Verum initio tentatus leuibus quibuſdam interrogatis, cum in eo non ſatisfaciat, facile intelligit ſe cum ingenio, tum ſenectute tardiorem, minus idoneum eſſe ad perdiſcendas grauiores difficilioreſque literas. Itaque Phidippidem filium, cuius adhuc ætas eſt ad præcepta, ſubſtituit in locum ſuum, ac deducit ad Socratem, eique tradit in diſciplinam. Hic adoleſcentem hominem & per ſe ipſe informat, ac myſteriis intimæ artis imbuit, & per ſuos illos ſermones duos κρείττονα & ἥττονα, quorum ſuperior, qui idem δίκαιος, pro veritate dicit, inferior, qui & ἄδικος, repugnat, vt ſolet, & captionibus ac præſtigiis quibuſdam verborum cauſam vincit. Ab hoc ludo Phidippides profectus, vbi nihil niſi impudentiam negandi didicit, nomina paterna & ſua expedit quambreuiſſime, non diſſoluendo, ſed inficiando. tum autem ne a patre quidem manus abſtinet. quod vtrumque ſe iure, non modo impune, facere contendit, idque auctore ac magiſtro linguæ & morum Socrate.

Nunc peto a te, Balzaci, vt mihi reſpon-

deas. Potuit hæc Ariſtophanes tam ridicula, tam contumelioſa, tam indigna & ſapiente, & Socrate, commentari ac ſcribere, & edere populo in Socratem, ac dictis eum omnibus probriſque proſcindere : de plebeia, & agreſti, & ſubrancida oratione, ſi quam vſurpaſſet eiuſmodi, tacere ? aut illud ei vitium ignoſcendum, atque in ceteris criminibus prætermittendum duxit, qui tam multa, magna, parua reprehendit ? aut vera diſſimulauit, qui excogitauit & commentus eſt falſiſſima, & in caput immerentis congeſſit ? Tu ſane pro tua ſingulari & eximia prudentia videris ipſe, quid ſentias. Ego ſic ſtatuere poſſe videor, quemadmodum liber & ſolutus ab impuris amoribus Socrates, ſapientum & eruditorum iudicio, merito habetur vel hoc nomine, quod aduerſarius, & per ſe infenſus, & ſubornatus, vt volunt, pecunia ad maledicendum, non contulerit tamen hanc in illum culpam, ac ne ſuſpicione quidem leuiſſima reum perſtrinxerit : ita iure optimo expertem illius maculæ ac turpitudinis in oratione cenſeri, de qua idem aduerſarius nihil obiecerit, verbum in alterutram partem nullum fecerit.

PLATO

PLATO ET XENOPHON.

QVANQVAM discipuli Socratis alij aliud ex ore magistri arripuerunt, quod imitarentur, & immortalitati traderent scriptis suis; (siquidem & Cynici duritiam illam suam huic acceptam referunt, & Cyrenaici voluptatem sequuntur ex eius magis voluptariis disputationibus, & Academia tanto se auctore opinari ac dubitare iactat, & in Lycei spatia manasse volunt ab eo consuetudinem disputandi:) tamen eandem omnes iucunditatem expromere conati sunt in scribendo, quam is loquendo præ se tulit. Vt enim, cum deriuationes fiunt aquarum, deducti a fonte riuuli non tantam vim & copiam, sed eundem saporem, eandem suauitatem aquæ possident: ita orti a Socrate, tanquam a capite & origine, philosophi, tametsi non totam singuli doctrinam hauserint; totam sermonis festiuitatem & leporem retinere studuerunt. Quo factum deinde puto, vt libri, quos Socraticos vocant, inueniantur isto genere concinnitatis & deliciarum referti. Hos nobis libros magna ex parte inuidit

vel fortuna & casus, vel hominum socordia, vel omnium rerum confectrix vetustas. Reliqui sunt integri, minimeque imperfecti Platonis & Xenophontis, quos Gellius auctores *Socraticæ amœnitatis lumina duo* eleganter appellat. Ambo quippe cum Socratem certatim sic ponunt nobis ob oculos, vt magno vir ingenio, variaque & multiplici doctrina, totus peruenerit ad nos vsque, laus eius nulla obliuione tot consequentium sæculorum intercepta sit; idque aperte ostentant & loquuntur: tum horum in scriptis viuit ac viget præcipue, quæ excelluit & dominata est in Socrate, vis illa dulcis & iucunda cauillandi. Ibi sententiam elicit Socrates alienam, suam dissimulat: doceri velle videtur, cum docet: refellit interrogando: similibus, & exemplis circumducit, vt eo perducat, quo intendit: denique mortuus ludos etiamnunc ludit eos in libris vtriusque auctoris, quos Athenis, cum viueret, ludere solebat. Quæ causa est, quamobrem dialogorum Plato formam & rationem iniuerit: qui ad sermonem quotidianum quamproxime accedant: ideoque se insinuent familiarius ac blandius. quibus in cunctis fiat Socrates loquens ac disputans more

illo ſuo iocoſo : idque hac mente, opinor, vt omnis abducatur cogitatio legentium a ſcriptore, in Socratem conuertatur, in ſolo figatur Socrate, Socrates ſolus audiri putetur. Et ſcriptor quidem Plato non ſemel confirmat, nihil a ſe proprie neque ſcriptum antea, neque ſcribendum deinceps eſſe : cum eius volumina quædam ferantur multa numero. quod ſic intelligi placet, vt, quos habuit, quoſque habiturus eſt ſermones, ſit eorum Socrates auctor & quaſi parens : exceperit ipſe tantummodo ex ore loquentis, atque, vt notarij ſolent, manu ſua deſcripſerit. Xenophontis autem etſi paulo eſt aliter inſtituta oratio de rebus Socratis, quam mos dialogorum poſtulet : tamen in eo conſumitur omnis, vt directo, non oblique referat atque enarret, quæ dicta ſunt a Socrate : hoc eſt, Socrates colloquatur ipſe cum alio atque alio, perque ſolitos circuitus & ambages non iniucundas, eum, quicum diſputet, inducat ad aſſentiendum, & dictis, ac velut conditionibus adſtringat ſuis. Eundem Xenophontem conqueſtum legimus, quod diſſertationes Socrati attribuerentur de cæli, & naturæ cauſis rationibuſque, & de ſtudiis mathematicis,

quas non modo nullas habuiſſet in vita, ſed etiam, quia ad bene beateque viuendum non pertinerent, haberi perſæpe vetuiſſet. Ex quo coniectura capi poteſt, ſumma illum fide & diligentia perſecutum fuiſſe res Socratis, nihil veræ laudis detraxiſſe oratione ſua, nihil falſæ affinxiſſe: nec vero peccaſſe ipſum in eo, quod valde reprehendit in ceteris.

Vter igitur, cum imaginem, ſimulacrumque Socratis effingeret, & ad veritatem, quantum poſſet, adduceret; idoneum Socratem putauit, qui tam inepte, quam noſtri laſciuiunt, exiliret gaudio, tam cauillaretur non Attice, tam hoſpes & peregrinus verſaretur in ciuitate ſua? Plato, quo nihil ſanctius, vt in auctoribus profanis, nihil auguſtius, nihil plenius myſteriorum cogitari poteſt? an Xenophon, qui ſic moderate fertur & tranquille oratione tota, vt nemo ſupra ex omni genere ſcriptorum? Vtrique profecto iſtud, qualecunque eſt, recentium ſcriptorum, ſi virtus, defuit: ſi vitium, abfuit. neuter, qua parte expreſſit Socratem, vllam ſimilitudinem noſtrorum temporum, noſtrorum hominum expreſſit. Sed quemamodum in picturis ſi præclari artifices vnius hominis

ſpeciem duo depinxerint, etſi tabulæ referant eundem, & vere perfecteque referant; tamen habet quæque aliquid ſuum & peculiare, vnde pictor dignoſcatur alter ab altero: ita in ſcriptis Platonis & Xenophontis commune aliquid extat & eminet quidem, quo Socratem nobis vnum eundemque exhibent; ſingulare aliquid & priuatum, quo ſe quiſque prodit atque indicat, licet nihilominus animaduertere.

Ac longe omnibus, quicunque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, præſtitiſſe Platonem ferunt grauitate, quæ ad magnificentiam inſignem quandam, & pluſquam poetarum, creſcendo proceſſerit, comite præterea vbertate & copia. Quæ tria ſæpe Platoni locupletiſſimus auctor & iudex Cicero attribuit: cum etiam ex ſermonibus philoſophorum ſic Iouem confirmet, ſi Græce loquatur, loqui. Quo minus mirandum videtur, ſi omnibus locis diuinum Platonem, modo Deum quendam philoſophorum, tum Deum ſuum appellet, qui cum ſummo rege Deorum comparetur. Sed hæc vulgo nota, etiam iis, qui vix Platonem legerint vnquam, aut attigerint manibus. Non perinde animaduertitur, quod æque

verum eſt, quoque non minus excelluit Plato, hunc, qui grauis, amplus, abundans fuerit, eundem præter ceteros ſuauem quoque in dicendo extitiſſe. Hoc videlicet illæ voluerunt apes, quæ in cunis paruulo dormienti conſederint in labellis. & ſexcenti apud hunc ſcriptorem loci re & euentu magis declarant, quo is modo, quamque feliciter conſecutus oratione videatur difficillimam illam ſocietatem grauitatis cum humanitate, magniloquentiæ cum ſuauiloquentia. Quantum voluptatis ineſt in proœmiis, quæ ducuntur e re nata; ſiue domi ſedeatur in circulis aut ſemicirculis; ſiue ambuletur foris, & inſiſtatur identidem; ſiue, vbi ſatis ambulatum eſt, in opaca & viridi vmbra recumbatur: belli porro homines vel caſu, vel conſilio conuenerint vna, diemque agitent ſermonibus conferendis? Quam delectat in contextu, & ſerie, & corpore toto diſputationum, interrupta illa, & variata, & diſtincta vicibus collocutio, in qua ſuum quiſque locum, velut factis partibus, tuetur, & in qua omnia, quæ quotidie coram fiunt per congreſſum humaniter & amice, itemque honeſte & eleganter, vſurpantur eadem prorſus, & quaſi in

aliquo vitæ hominum theatro renouantur? Quid liberius ad familiaritatem, quam Socratem, e Piræeo redeuntem Athenas in mediam vrbem, prehendi a puero lacinia, retrahi a pueri domino ex itinere, vi blanda reductum detineri domi: Cephalum patrem domini, vbi disseruit de senectute quæ visa sunt, deditque initium sermoni, abire alio, & res alias agere, hospitibus relictis? Quid ad oblectationem magis varium congressu hospitis Atheniensis cum Cretensi Clinia, & Lacedæmonio Megillo, vbi locus & tempus notis quibusdam suis describuntur: locus, pratis viridissimis; lucis ex vario genere arborum, præsertim cupressorum proceritate mira & specie; via, qua itur Gnosso in antrum templumque Iouis, sat longa, &, quam longa est, sedibus & vmbraculis distincta; quod ad consistendum paulisper & ad quiescendum inuitet: tempus, æstiuo die, eoque solstitiali, hoc est, totius anni longissimo; quo die vno tota de legibus oratio perorata est, ante meridiem prima pars e tribus, post meridiem reliquæ duæ. Nisi forte iucunditatis fructum minuit, quod occupatior ille dies sit & impeditior, vixque respirare sinat: in quem li-

brorum duodecim diſputatio includitur, quæ & commodius in totidem diſtributa dies fuiſſet, & rei geſtæ veritati propius ac ſimilius. Suburbanus vero Atticæ regionis ager, quo Socrates, alioquin infrequens ruri, perducitur a Phædro, ibique delicatos & amatorios ſermones plurimos infert, vt conueniens huic argumento eſt! vt inſtructus omni copia! vt depictus, & oculis, quantum ars & facultas oratoria valet, ſubiectus! Fluebat Iliſſus amnis belle quidem, ſed tenuiter ſic, vt pedibus tranſmitti nullo negotio poſſet. Monſtratur hinc, quæ duobus abeſt tribuſue ſtadiis, platanus proceriſſima, & patulis diffuſa ramis, ac primum tempore hoc anni (erat autem æſtas) floreſcens: vt & vmbra opacet locum, & ſuauiſſimo odore perfundat. Ea ſub arbore fons aquæ & perlucidæ & perfrigidæ, Acheloo dicatus ac Nymphis. Circum profluentem, quaſi ripulæ veſtitus, herba mollis & tenera, & ſenſim ac leniter, ſic tanquam exceptura commodius corpus accubantis, decliuis. Interim ſpirabat aura ſubtilis: cum cicadæ vmbram ſecutæ magno numero, nihil intermitterent canere ſub frondibus. Ex quo dubium relinquitur in tot tantiſque illecebris inge-

ingenuæ voluptatis, quid quis agat primum, quid deinde, quo ſe magis oblectet, atque expleat: lauetne in limpido amni per æſtum, an e puro fonte bibat, an aures præbeat cantibus, an abiiciat ſe denique in herba, & caput declinet ad dormiendum. Neque naturali tantummodo amœnitate locus inſignis, ſed ſuauis & iucundæ cuiuſdam vel hiſtoriæ vel fabulæ veſtigiis nobilitatus. Inde ſiquidem Orithyam Aquilo raptam ſuſtulerit. quo vno, vt apparet, inimico ea terra vtebatur. Quis enim locum tam amœnum, tamque amabilem, niſi fera vis & inamœna venti non amaret? Atque hæc, quæ ſunt omnia Platonis, niſi quod paululum quiddam adiectum eſt explicandi cauſa, eo iucundius ipſe Plato Græce extulit verbis ſuis, quod non continenti & perpetua, vt fecimus nos, ſed ea, quæ interrogationibus & reſponſis, ſic tanquam minutis membris carperetur, oratione extulit. Dic iam verum, Balzaci: qui tam grata tot locis paſſim loquatur, nonne ſacra feciſſe videtur Gratiis; quemadmodum idem ille Xenocratem & Dionem, qui triſtiores & acerbiores eſſent natura, facere iubebat: vel potius non ſacrificaſſe omnino, nec vlli ſup-

plicare Gratiæ debuisse, qui tam gratus per se, & dulcis, & vrbanus existeret?

Esto: nihil simile nostris cum Platone in illius tam præclaris rebus & laudandis. reperietur in vitiosis fortasse aliquid, quo scriptori se tanto comparent, aut se cum eo fateantur errasse. Caue enim, Balzaci, putes, in hoc ingenij & doctrinæ principe viro, cuius elegantia in omnem sermonis atque morum partem nihil prope videtur Græcia tulisse dignius, laudabilia sine exceptione vniuersa, neque reprehendendum quidquam, aut olim reprehensum fuisse. Ponitur ab antiquo & nobili critico & rhetore Dionysio Halicarnasseo Platonis elocutio quasi numero duplex, vel vna certe mixta e duobus, tenui dicendi genere & sublimi, quorum in altero excelluerit, in altero sit versatus parum feliciter. Qua parte subtilitatem & exiguitatem persequitur simplicis minimeque factæ quodammodo orationis, suauem in primis & iucundum videri. Est enim & sat pura eius dictio: & instar aquæ profluentis clara & perlucens: & accuratior etiam & limatior, quam alia quæuis tenuiorum ex eodem genere scriptorum. Communia verba, & sumpta de medio, &

nota cunctis. quibus tamen ſqualor interdum ab antiquitate, & ſitus quidam ſenſim occulteque adhæreſcit. Ceteroqui habent ſuum viridem, & tenerum, & tempeſtiuum florem, vnde gratiſſimus odor, vt ex olentibus pratis ad nares aura blanda & ſuauis, afflatur. Iam locutionis ſtructura & compoſitio ſimplex, reiecto fere omni, quod adiici & apponi ſolet ad nomen, nomine. Accedit quod neque dulcedo orationis loquacitatem redolet, neque concinnitas, quæcunque eſt, theatrum atque pompam. Hoc illum porro inſtitutum & morem ſobrij temperantiſque ſcriptoris partim a Lyſiæ orationibus habere, quarum in lectione ſubactus ac tritus ſit; partim a Socratis dialogis, in quibus educatus. Cum autem ad vberius dicendum & ornatius, id quod perſæpe facere ſolet, magno ſe impetu conuertit: multo deteriorem euadere ſeipſo, multoque, quam antea, iniucundiorem. propterea quod & minus bene Græce loquatur, & e tenui craſſior quodammodo, e claro & euidenti fiat obſcurior. producat ſenſum & ſignificationem longius, animoſque legentium diutius ſuſpendat. cumque in pauca rem contrahi oporteat, fundatur la-

te circumlocutionibus indecoris, ac diuitias verborum inaniter ostentet. Tum quoque illum, spretis vocibus propriis & vsitatis, facta, peregrina, obsoleta verba consectari. *Maxime vero*, inquit, *in vertenda & mutanda dictione iactatur quasi tempestate quadam: multus in nominibus adiectis, in fingendis vocabulis ineptus, durus in translationibus, quo loco non satis retinet similitudinem. In allegoriis denique & longioribus & crebris nec modum habet, nec rationem loci, aut temporis. Qui verborum sententiarumque ornamentis & conformationibus cum poeticis, quæ summum fastidium & satietatem afferant, tum iis, quas Leontinus inuenit Gorgias, præpostere ac iuueniliter gloriatur. Atque hæc illa est apud Platonem sumptuosior quædam & insolentior magnificentia, quam non ego*, inquit, *vnus, sed Demetrius Phalereus olim, & alij nunc complures, quos non est necesse appellare, notarunt. Et vero sensit ipse Plato, & agnouit ante omnes, quousque progrederetur exaggerandæ orationis studio, nec inficiatus est id quod erat: sed purgauit se, & honesto nomine prætexuit culpam; cum se afflatum diuinitus fundere dithyrambos diceret. Quam etiam ob causam mul-*

ta in eo Pindari poematum simillima existimari iure merito possint.

Hactenus Dionysij de Platone iudicium, quod exemplis confirmat ex illius Phædro petitis: quodque non modo non mutauit postea, verum Pompeio magno, grauiter & erudite repugnanti, probare conatus est per literas, in quibus illa ipsa repeteret a se iam dicta, subiungeretque nihil se Platonis aliud, nisi partem dictionis aliquam reprehendere. Sed tamen, si verum attendimus, neque omnia retulit, quæ contra Platonem seuere ac prope atrociter dixerat: & plus aliquid in eo, quam particulam dictionis, improbauit. Audi ergo plura ex eodem loco, & grauiora, neque omnia tamen, quod longius foret. Περὶ δὲ Πλάτωνος ἤδη διαλέξομαι τά γ' ἐμοὶ δοκοῦντα μετὰ παῤῥησίας, οὐθὲν οὔτε τῇ δόξῃ τἀνδρὸς προστιθεὶς, οὔτε τῆς ἀληθείας ἀφαιρούμενος· καὶ μάλιστα ἐπεί τινες ἀξιοῦσι πάντων αὐτὸν ἀποφαίνειν φιλοσόφων τε καὶ ῥητόρων ἑρμηνεῦσαι τὰ πράγματα δαιμονιώτατον, παρακελεύονταί τε ἡμῖν ὅρῳ καὶ κανόνι χρῆσθαι καθαρῶν ἅμα καὶ ἰσχυρῶν λόγων τούτῳ τἀνδρί. ἤδη δὲ τινων ἤκουσα ἐγὼ λεγόντων, ὡς εἰ καὶ παρὰ θεοῖς διάλεκτός ἐστιν, ᾗ τὸ τῶν ἀνθρώπων κέχρηται γένος, οὐκ ἄλλως ὁ βασιλεὺς ὢν αὐτῶν διαλέγεται θεὸς, ἢ ὡς Πλάτων. Πρὸς δὴ τοιαύτας ὑπολήψεις καὶ τερατείας ἀνθρώπων ἡμιτελῶν περὶ λόγους, οἳ τὴν εὐγενῆ κατασκευὴν οὐκ ἴσασιν ἥτις

ποτ' ἐστὶν, οὐδὲ δύναται . . . . πᾶσαν εἰρωνείαν ἀφεὶς, ὡς πέφυκα, διαλέξομαι. Ἐγὼ τὴν μὲν ἐν τοῖς διαλόγοις δεινότητα τοῦ ἀνδρὸς, καὶ μάλιστα ἐν οἷς ἂν φυλάττῃ τὸν Σωκρατικὸν χαρακτῆρα, πάνυ ἄγαμαί τε καὶ τεθαύμακα· τῆς δὲ ἀπειροκαλίας αὐτὸν οὐδεπώποτ' ἐζήλωσα τῆς ἐν ταῖς ἐπιθέτοις κατασκευαῖς, καὶ πάντων ἥκιστα ἐν οἷς ἂν εἰς πολιτικὰς ὑποθέσεις συγκαθεὶς, ἐγκώμια, καὶ ψόγους, κατηγορίας τε καὶ ἀπολογίας ἐπιχειρῇ γράφειν. ἕτερος γάρ τις αὐτοῦ γίνεται τότε, καὶ καταισχύνει τὴν φιλόσοφον ἀξίωσιν· καί μοί γε πολλάκις ἐπῆλθεν εἰπεῖν ἐπὶ τῶν τοιούτων αὐτοῦ λόγων ὃ πεποίηται παρ' Ὁμήρῳ πρὸς τὴν Ἀφροδίτην ὁ Ζεὺς λέγων, Οὔ τοι, τέκνον ἐμὸν, δέδοται πολεμήϊα ἔργα· Ἀλλὰ σύ γ' ἱμερόεντα μετέρχεο ἔργα γάμοιο· Σωκρατικῶν διαλόγων. Ταῦτα δὲ πολιτικοῖς καὶ ῥήτορσιν ἀνδράσι μελήσει. *Iamuero de Platone libere dicam quod ſentio, neque falſas ei laudes affingam, neque de rei veritate detraham. præſertim cum ſint, qui iſtum pronunciare audeant omnium cum philoſophorum, tum oratorum maxime diuinum atque admirandum rerum explicatorem: præſcribantque nobis, eo vt vtamur tanquam forma & regula puræ fortiſque pariter orationis. Quinetiam ex nonnullis audiui, cum dicerent, ſi humana lingua Dÿ loquantur, non aliter loqui eum, qui rex ſit Deorum, quam Platonem. Has contra vanas inaneſque ſane opiniones hominum parum in iſtis rebus intelligentium, qui neque norunt, quæ-*

nam tandem generoſa & nobilis ſit forma dicendi, neque poſſunt . . . . omni diſsimulatione ſublata, vt conſueui, loquar. Platonis equidem vim & facultatem in dialogis, & iis maxime, in quibus Socraticam ſeruat rationem ac modum, laudo & admiror valde. Nunquam vero mihi probata eſt eius adiectorum nominum inconcinnitas. minimeque is placet, cum ſe politicis rebus interpoſuit, laudationeſque & inuectiuas, accuſationes & defenſiones conſcripſit. Tunc enim fit alter a ſeipſo: & dedecori eſt philoſophiæ. Itaque ſæpenumero mihi venit in mentem de talibus eius ſcriptis vſurpare illud, quod apud Homerum Veneri Iupiter dixit:

Non tibi, nata, datum tractare negotia belli:
Sed dulces thalami res, & connubia capta:

Socraticos dialogos. Illa autem politicis viris, & oratoribus curæ erunt.

Iamne tenes, Balzaci, iamne intelligis varios & multiplices reprehenſionis gradus? quomodo Plato deterior primum ſe ipſo fiat, χείρων μὲν αὐτὸς αὑτοῦ γίνεται· deinde totus alius fiat a ſeipſo, ἕτερος ὅλος αὑτοῦ γίνεται. quandiu ſe continet intra anguſtos fines dialogorum, idque ſolum, quod proprium eorum eſt, vſurpat,

vt concisa quædam, & vltro citroque habita verba, quibus tractatio rerum nectitur; admirabiliter satisfacere huic minimæ parti. postquam ab ea discessum est, ita defici arte & industria in maioribus, vt nihil aliud nisi hoc primum scire videatur. deliberatiuum genus non attigerit omnino, in iudiciali & concertatorio parum viderit, laudationem & vituperationem, quæ sunt partes demonstratiui duæ, tractarit non sine multis vitiis. modo enim addere superuacanea, quæ neque ad perspicuitatem faciant, neque ad ornatum: modo quæ alta atque exaggerata debuerint esse, abiecte & humiliter dicere. tum ne vitare quidem solœcismos & confusionem generum ac numerorum quandam. postremo quamplurimis potest ornamentis atque insignibus, quos appellant τρόπους, quæque σχήματα, onerare orationem. vt non aliter poetæ, quos contemnit tamen; & ciuitate excludit sua, loquantur. Atque hic obseruandum est Dionysium ita sentire, & loqui non de sermone aut scripto mediocri quolibet Platonis, sed de vno aliquo inter omnia præclarissimo, cuius demum examen & censuram concludit his verbis: Καὶ τί δεῖ τὰ πλείω λέγειν; δι' ὅλου γὰρ αὐ-

τῆς

ὡς εὕροι τοῦ λόγου προϊόμενος τὰ μὲν οὐκ ἀκριβῶς οὐδὲ λεπτῶς εἰρημένα· τὰ δὲ μειρακιωδῶς καὶ ψυχρῶς· τὰ δὲ νοῦν οὐκ ἔχοντα· τὰ δὲ διθυραμβώδη καὶ φορτικά. *Quid pluribus verbis opus est? qui funebrem illam orationem percurrerit totam, sic reperiet, alia neque accurate neque presse & subtiliter dicta, alia puerilia & frigida, alia inania, nulla re subiecta vtili & suaui, alia dithyrambica & audaciora & licentiora.*

Habes, Balzaci, quod opponas Dionysio sic iudicanti, an hoc illi totum assentiris? Equidem laboro, vt tam duræ tamque graui sententiæ subscribam. Reuocat me Tullius, vel potius retinet auctoritate & iudicio suo, qui tantum Platoni tribuit, quantum scriptori Græco nemini. Nam præter ea, quæ supra posui, quanti illud vtrumque, quam honorificum, & gloriosum debet videri; quod Platonem significat passim, & quo in genere scriptionis versatus est, mirabilem se præbuisse ac diuinum; & quod genus non tractauit, pari cum laude, si mens, aut res, aut occasio denique tulisset, tractare potuisse? Hanc opinionem tantam, quam de Platonis forma & ratione scribendi habebat Cicero, ex variis collectam dispersisque locis, quid attinet ad-

ducere in medium ? Non exſcribo elogia, quæ libris præponi ſolent ab editoribus ad commendationem auctorum. nec mihi tamen interdictum puto, ne iiſdem ex fontibus hauriam, ex quibus iſti hauſerunt, ſi quid ad rem pertinet: aut ne plura etiam, & meliora, ſi quæ ſunt ab iis omiſſa, inde traham, & deriuem, & conuertam in meos vſus. Tullius ergo de Platone in tertio de oratore: *Neque enim quiſquam noſtrum cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus fere Socrates exprimitur, non quanquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur.* In primo de officiis: *Equidem Platonem exiſtimo, ſi genus id forenſe dicendi tractare voluiſſet, grauiſſime & copioſiſſime potuiſſe dicere.* Primo de legibus: *Sic feciſſe video Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis.* Secundo de legibus: *Habes legis procemium: Sic enim hoc appellat Plato. Qu. Habeo vero, frater: & in hoc admodum delector, quod in aliis rebus, aliiſque ſententiis verſaris, atque ille. Vnum illud mihi videris imitari, orationis genus. M. Vellem fortaſſe. quis enim poteſt, aut vnquam poterit?*

In tertio: *Sequar igitur, vt institui, diuinum illum virum, quem quadam admiratione commotus, sæpius fortasse laudo, quam necesse est. Att. Platonem videlicet dicis. M. Istum ipsum, Attice. Att. Tu vero eum nec nimis valde vnquam, nec nimis sæpe laudaueris. Nam hoc mihi etiam nostri illi, qui neminem, nisi suum, laudari volunt, concedunt, vt eum arbitratu meo diligam.*

Sed nimium iamdiu scrutor & excutio Platonem, cuius in virtutibus initio cum nihil simile deprehenderim nostrorum hominum, ad extremum in vitiis omnia video contraria. Causæ peculiares huius pugnæ maximæque diuersitatis, multæ: sed hæc vniuersa & communis, qua contenti esse possumus, quod, quæcunque peccat Plato, nimio studio nimioque conatu peccet optime dicendi: ioculatores noui, siue recte, siue secus; nondum enim statuo; suscipiunt tanquam negotium, & omni cura & cogitatione enituntur & contendunt, idque ad institutam rationem suam delectandi existimant pertinere, vt pessime dicant.

AD Xenophontem venio, de quo idcirco dicam breuius, quod multa huc e proximo

de Platonis locutione iudicio & censura transferri possunt. Forma & tanquam altera facies Xenophonteæ dictionis est in dispari genere, vt philosophi, vtque historici, vna tamen atque eadem. Quam tenera, Superi, atque mollis! quam verbis pura! quam apta sententiis! quam structura & collocatione neque aspera, nec hians! quam se insinuans fuso & æquabili tractu quodam, & influens in animos legentium, eosque tacita quadam voluptate perfundens! vt qui quondam Xenophontem Musam Atticam, apem Atticam appellauerunt, qui eius voce Musas quasi locutas, eius sermonem esse dixerunt melle dulciorem, & quem ipsæ finxisse videantur Gratiæ; videri possint ipsi minus aliquanto, quam quod compti expolitique scriptoris lectione sentitur, dixisse. Itaque Xenophonti Dionysius haud paulo æquior, quam Platoni, etsi illum Herodoto, quem imitatus est, postponit in nonnullis: tamen ei dulcedine compositionis & gratia vel æqualem facit; vel, si vere legitur, est enim suspicio errati aliqua, etiam superiorem. Hæc vero tanta tamque insignis suauitas, quæ & facile prima est in virtutibus Xenophontis, & qua scriptores alios

longo interuallo vincit, hoc admirabilior debet videri, quo minus expectanda fuit, aut postulanda ab homine, qui non solum scriptor historiarum, sed actor rerum, maximeque bellicarum fuerit. Nauauit Xenophon, vt scis, regibus duobus, primum Cyro minori, ac deinde Agesilao, præclaram in acie & militia operam: & ipse quoque imperator administrauit bellum ductu suo, & multa secunda prælia fecit. ex quo militares illi & imperatorij spiritus, quibus adiuncta prope comes est duritas ac ferocia, nequaquam satis habere videantur cum orationis tanta lenitate commercij.

Nec eo minus audiendum existimauerim eundem Halicarnasseum, qui Xenophontem neget, vt suauis oratione semper sit, esse vbique pulcrum. Est ille quidem suauis in primis, qui habeat τὴν ὥραν, καὶ τὴν χάριν, καὶ τὴν εὐστομίαν, καὶ τὴν γλυκύτητα, & alia eiusmodi: pulcher non item, quod τὴν μεγαλοπρέπειαν, καὶ τὸ βάρος, καὶ τὴν σεμνολογίαν, καὶ τὸ ἀξίωμα, & similia horum; quantum satis sit, non habeat. Quid, si verbis ad multam suauitatem, & ad magnum in narrando leporem compositis non tantum pulcritudo, sed vires & lacerti desint; sententia-

que interdum nulla ſubſit, niſi leuis & inanis; nec modo neque ſplendida, neque fortis, ſed ignaua & elumbis appareat oratio? Nihil eſt profecto, quod malim, quam emendari & redargui opinionem meam, falſique conuinci, ſi quando contingit, vt veterum ſcriptorum aliquid parum mihi ſanum, aut rectum videatur eſſe: vſque eo placet, atque in honore eſt, veneranda canitie, & tot probata ſæculis, & ſpectata antiquitas: citiuſque optarim, me in iudicando, quam iſtos communes orbis terrarum magiſtros in ſcribendo errare. Sed vide, Balzaci, vtrum, & quo modo excuſaturus in Xenophonte ſis, quod Halicarnaſſeus in Platone libere, & audacter, & forſitan vere condemnat. Is Platonem ait cum plerumque magnificis & illuſtribus verbis nihil dicere, κόμποι ὀνομάτων πολὺ, νοῦ δ' ὀλίγον ἔχειν· tum in ſympoſio proſecutum laudes amoris plurimas, ex quibus quædam οὐκ ἄξια σπουδῆς, οὐδὲ Σωκράτους, neque vllius pretij ſint, nec digna Socrate. Quid, tu melius de Xenophonte exiſtimas, hunc vbique eandem afferre vim, pares impetus; nunquam otioſum & inertem flacceſcere? Quæſo, id totum quanti putas, quo ſe in conuiuio Socrates probat Critobu-

lo pulcherrimo pulcriorem: aut quo tandem argumento docebis, rationes, quibus vtitur, non dico valere, vel conuenire Socrati, sed nugatorias non esse, ac perridiculas, & scurriles? Quos extantes oculos, & eminentes e capite, & quasi proiectos foras habeat, ostendere conatur esse forma & specie præstabiliores. quomodo? Eo quod non aduersa tantum, & e regione posita intueantur, sed transuersa etiam, atque a latere vtroque, & ex obliquo cernant, itaque aciem in plures intendant partes, ac latius quodammodo regnent. Cum simus sit, eam curtam conformationem figuramque nasi, esse contendit venustiorem. quorsum? Quia nasus a summo depressus, idemque naribus erectior extrema parte sui, aptior quoque sit ad captandos vndique odores: prætereaque hoc habeat, vt, cum oculis quasi murus quidam interiectus sit, minus illis incommodet atque officiat breuitate sua, minus eorum luminibus obstruat. Ista ratione quis non argumentari & inferre possit ex eo, quod magno Socrates ore est, atque adeo, cum aperire libet, ad cibum capessendum patentiore, hunc recte formosiorem videri? Item, quia obesior venter est ei, & ad

continendum cibum capacior, ideo esse & haberi formosiorem? Argumentatur vero atque infert Critobulus: ac merito quidem. Et multa his consentanea sumere ad concludendum, vbi visum nobis erit, & sapere sic volemus, licebit. Quibus dictis atque sententiis, si serio res agitur, quid indignius? si ioco, etiam quid stultius? Et his tamen explicandis ac disserendis verba valde bona consumuntur, quæ forsan æquius & conuenientius fuisset, quo similes, vt dicitur, haberent labra lactucas, sermone nostrorum hominum vilissimo atque abiectissimo conscribi. Omitto alia generis eiusdem, quæ scriptori huic, quamuis luculento ac nobili, vitio & culpæ dari possint. Hoc dico vniuerse, in quo me puto habiturum neminem dissentientem & aduersarium, cecidisse Platonem altius, qui nimium assurgere conatus sit: Xenophontem non illico esse ab omni lapsu, aut offensione immunem; etsi leniter atque in plano decurrat.

Sed iam tempus est, Balzaci, subductis rationibus summam facere argumentorum & conclusionum nostrarum, vel potius ex propositis atque assumptis quamplurimis cogere vnum,

vnum, ac ſub vno aſpectu ponere. Habent aliquid Plato & Xenophon inter ſe commune, quo Socratem exprimant: ſed nihil in iſto cum eis habent Gelaſimi noſtri commune. Habent iidem peculiaria & propria multa, quibus alter ab altero diſtinguatur ac differat: atque ita habent, vt nulla inde pars a noſtris Gelaſimis ne ſimilitudine quidem, aut conuenientia vlla trahatur. Habent plurimas & maximas virtutes orationis, atque, vt homines ſunt, vitia quædam: quibus tamen Gelaſimorum ratio & forma iocandi, ſiue in laude numeretur, ſiue culpæ detur & crimini, deeſt. Poſtremo habent vtrique ſuauitatem quandam ſuam: ille ſuperior auſteram & ſolidam: hic dulcem atque decoctam, aut muſteam ſane & a lacu recentem. in qua vtraque video non eſſe locum barbaris & ruſticis ſalibus, & inficetis, vt ſic dicam, facetiis Gelaſimorum.

COMICI POETÆ.

MIRVM ſane fuerit, dicet aliquis, ſi ad Platonem & Xenophontem, ſummos & accuratiſſimos ſcriptores, infimi noſtri &

conſulto negligentes quoquo modo accedant, aut aſpirent denique. qui ambo licet Socratico more ludant ac iocentur, tamen philoſophi ſunt, iique morales, quos non tantum adhibere in omni re modum, ſed etiam diſciplinam colere ſeueriorem aliquam, & grauitatem tenere decet. Audio: non placet conferri cum iis, qui ſeuera remiſſis, triſtia iucundis admiſceant, aut qui plus aliquid ſpectent ac ſequantur, quam vt rideant, aut moueant riſum. Vultis igitur, o ſuaues ac feſtiui homines, qui nihil aliud agitis niſi ridetis, conferam vos cum vniuerſo poetarum comicorum choro, quos eſſe totos in iocis videamus, quique ſoli ex cunctis ſcriptoribus proprie ac pro munere ſuo ridicula tractent? Certe, quamuis poeta omnis velle debeat prodeſſe moribus, non modo reficere & recreare animos aureſque audientium, vt Horatio placet; & quamuis ipſa quoque, vt Dionyſius ille Halicarnaſſeus ſcripſit, comœdia philoſophetur: tamen neque philoſophatur, niſi τὸ γελοῖον προεστησαμένη, hoc eſt, propoſito ſibi ridiculo, vel tanquam fine, vel tanquam effectione operis inſtituti; &, ſi vtilitati inſeruit, tam parce, tamque diſſimulanter & occulte

facit, vt non fere quiſquam, niſi prudentiſſimus & callidiſſimus, auditor aduertat. Nec vero alium vllum fructum, præter hunc iucunditatis & lætitiæ, aut ſentit & curat populus in ſpectando: aut ædiles, ſiue, quoniam de Græcis agitur, ἄρχοντες ſibi proponunt in ludis dandis. Vt enim tragici poetæ munus & officium eſt, res formidoloſas & miſerabiles imitari, ex quo certa quædam oblectatio conſequatur: ita poetæ comici partes ſunt, res prauas & deformes, atque ob id ipſum ridendas exprimere, vnde ſua quoque voluptas exiſtat. Sed habet nimirum magnam tragicus a comico diſſimilitudinem, quod ille materiem & quaſi anſam lætitiæ repetat longius ex alienis miſeriis, quarum ſe ſpectator intelligat expertem: hic propius & coniunctius ex alienis vitiis, quæ nullum auctori dolorem afferant, nullum periculum maioris mali; ſenſus autem aliorum ſubturpi quadam & diſtorta ſpecie commoueant & titillent. Ex quo intelligi poteſt, delectare tragœdiam mediocriter, ac fere cum lacrymis; ſine riſu certe & animi effuſione in qualicunque lætitia: comœdiam delectare quammaxime, vt frontem explicet, & rictum quodammodo didu-

cat ad ridendum ; siue risum mouere sit eius finis, siue imitari & agere apposite ad mouendum risum.

Hic ergo ludus & palæstra, in qua, si libuit, nostri se risus amatores & studiosi exercuerint. his doctoribus & magistris, qui primi apud Græcos fabulas docuerunt, & qui genera ridiculorum omnia notata penitus & pertractata habent, erudiri, proficere, ac perfici potuerunt. Quos tamen, Balzaci, contendo non modo nihil didicisse, ac suo periculo, non talium præceptorum, nihil sapere : sed ab iis multo magis, quam ab aliis scriptoribus vllis abhorrere, nec fieri posse quidquam alienius. Credis hoc, an omnino videtur improbabile ? Efficiam vero vt credas, si quid auctoritas valet ad persuadendum, neque repugnes, & pro certo, vt est; habeas. Initio dixi sermonem Græcum multo esse suauiorem Latino : præterea qui dicerem, varium & multiplex argumentum dedi. Dico nunc amplius, idque ex indicio & confessione ipsa eruditorum Romanorum, eundem Græcum sermonem Latino quoque puriorem, nitidiorem, elegantiorem esse. Quonam auctore a me hoc dicitur ? Eodem, quo

est illud dictum prius, Fabio Quintiliano. Is multa in hanc vnam sententiam libro XII. capite 10. Primum: *Latina*, inquit, *mihi facundia, vt inuentione, dispositione, consilio, ceteris huius generis artibus, similis Græcæ, ac prorsus discipula eius videtur: ita circa rationem eloquendi vix habere imitationis locum.* Deinde: *Qui a Latinis exigit illam gratiam sermonis Attici, det mihi in eloquendo eandem iucunditatem, & parem copiam.* Tum: *negatum est.* tum: *minus adiuuat sermo.* Tum: *Non possumus esse tam graciles. Subtilitate vincimur. Proprietas penes illos est certior.* Iam vbi virtutes istæ sermonis, quæ vno Atticismi nomine continentur apud Græcos? In comœdiis. in solis, inquam, propemodum comœdiis Græcis proprietas, munditia, subtilitas, elegantia loquendi, etiam Quintiliani iudicio assensuque, commoratur atque habitat. vt & Latinæ, quas suspicimus & admiramur, comœdiæ contemnendæ sint præ istis: & alia cuiusquemodi scripta Græca nequaquam ad bonitatem hanc & incorruptam dictionis integritatem accedant. Ergo Quintilianus libro X. c. 1. *Antiqua comœdia sinceram illam sermonis Attici gratiam prope sola reti-*

net. Et aliquanto poſt : *In comœdia maxime claudicamus: licet Varro dicat, Muſas, Ælij Stolonis ſententia, Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi Latine loqui vellent : licet Cæcilium veteres laudibus ferant : licet Terentij ſcripta ad Scipionem Africanum referantur. Vix leuem conſequimur vmbram. adeo vt mihi ſermo ipſe Romanus non recipere videatur illam ſolis conceſſam Atticis venerem ; quando eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint.* Et libro XII. cap. 10. *Tenuiora hæc ac preſſiora Græci melius, in eoque vincimur ſolo, & ideo in comœdiis non contendimus.* Ita demum Græci & ſeſe, & Romanos, ſed Romanos multo magis, ſuperarunt.

Hic a Tullio, Balzaci, cum diſſereret tot locis, quid ſit Attice dicere, cumque notaret & gradus, & diſſimilitudinem, & vim, & varietatem Atticorum, omiſſum de ſingulari hac præſtantia, ſummoque faſtigio comicorum, nonne aduertis? Et egit ille quidem de Demetrio Phalereo, cuius ex orationibus ipſæ redolere Athenæ viderentur : de Demoſthene, quo ne Athenas quidem ipſas magis Atticas eſſe crederet : de Æſchine, de Hyperide, de Lyſia, qui oratores Attice profecto

dicerent. Nominauit etiam hiſtoricos Thucydidem & Xenophontem, quos faterentur Atticos. De comicis poetis nulla mentio, quibus non dico nihil ἀττικώτερον, ſed nihil par aut ſimile in tota Græcia Quintiliano videtur. Nempe agebat Cicero contra eos, qui ſe Atticos vel oratores imitari vel hiſtoricos dicerent: rem non haberent cum poetis vllis. Fuit nihilominus flos quidam, aut quaſi Atticiſmi medulla, aut omnino Atticiſmus alter apud comicos: non eo tantum quod nihil ineptum, nihil inſolens, nihil odioſum, nihil putidum afferrent; ſed quia puriſſima, & lectiſſima, & maxime propria natiuaque omnia ſequerentur. In quo ſi oratores ſe ad Athenienſium, quod ſemper prudens ſincerumque habitum eſt, iudicium accommodarent in concione: quanto magis in ſcena poetæ eiuſdem populi verebantur aures offendere, quarum ſumma fuerit ſuperbia, ſummum faſtidium? I nunc, ioculatrix turba, aude te cum ſcena Græcorum conferre: ruſticitatem tuam cum huius vrbanitate: vilitatem tuæ dictionis cum huius opibus: verborum ſordes & confuſionem optimorum cum peſſimis, cum huius candore, & delectu, & nitore. Sic tu

denique, aut ego fallor vehementer, intelliges, virtutes te omnes ab oratione exclusisse tua, quas comœdia Græca in theatrum induxit: admisisse vitia omnia, & in eundem inclusisse locum, quæ exclusit.

ARISTOPHANES.

SCITVM est illud in antiquo epigrammate, quod Platoni nescio cui Thomas tribuit Magister, sorores Gratias, tres præsides venustatis Deas, quæsiuisse templum sibi, in quo, diuinis honoribus consecratæ, perpetuo colerentur: ac demum pro templo animam Aristophanis poetæ feliciter & commode esse nactas.

Αἱ χάριτες τέμενός τι λαβεῖν, ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται,
Ζητοῦσαι, ψυχὴν εὗρον Ἀριστοφάνους.

Nunquam casurum cupidæ sibi sumere templum,
Inuenere animam Gratiæ Aristophanis.

Magnifica sane laus, & venusto ac suaui poeta digna. modestior quidem & verecundior, quam illa Næuij de se, postquam mortuus est, Romæ oblitos esse lingua Latina loqui: aut hæc Plauti, de se quoque ipso, desiderio

derio quodam ſui mœſtam comœdiam, orbam ſcenam, ne riſum quidem, ludumque, & iocum, & modos innumerabiles poeticos temperaſſe à lacrymis. Adde, veriorem & iuſtiorem laudem Ariſtophanis. Conſtat ſiquidem, quo tempore vult Næuius deſiſſe iam Romanos Latine loqui, vix eo cœpiſſe, atque ab eodem Næuio prima initia, & tanquam incunabula linguæ Latinæ numerari: Plautinos autem & ſales, & numeros, qua primum excepti ſunt admiratione, & ſumma laude, & illuſtri gratia, demum eruditiſſimo Auguſti ſæculo excidiſſe. Atque hunc Ariſtophanem appellat M. Cicero *facetiſſimum poetam veteris comœdiæ*. Quæ prædicatio poetæ per ſummum oratorem, potes intelligere, Balzaci, qualis & quanta ſit, ſi recordari volueris, quid vetus haberet comœdia peculiare ac ſuum, quoue pacto ab ea, quam vocarent nouam, differret. His veterem initiis orſam eſſe Horatius declarat:

Si quis erat dignus deſcribi, quod malus, aut fur,
Quod mœchus foret, aut ſicarius, aut alioqui
Famoſus: multa cum libertate notabant.

Probe vero: ſiquidem modum tenerent. *ſed*

in vitium libertas excidit, & vim dignam lege regi. Mox enim nullo discrimine insontes & maleficos, priuatos, & magistratus, ac belli duces aggressi, irridendos præbebant multitudini. Tum & suam, & aliorum vicem cachinnis & petulantia linguæ vlciscebantur, etiam mercede accepta. Nec modo perstringebant quemuis nominatim arbitratu suo: sed personis vtebantur veris, inducebantque loquentes ridicula; quo omnis in eas risus conuerteretur. Porro in turpissimis quibusque rebus efferendis nihil tecti & operti: verum vt personis; ita verbis nudis, & apertis agebantur omnia. Quocirca quæ duæ sunt ridiculi partes aliquæ, maledicentia & obscenitas: hic eæ in domicilio licentiæ, atque in sedibus impunitatis collocatæ. Nec cetera deerant genera ridiculorum: vix vt scurra haberet vltra quo progrederetur, quam quo isti peruenisse videantur. Tametsi quid ego, vix, dico? cum quidem admoneat Aristoteles prudenter, facilem esse distinctionem ingenui & scurrilis ioci ex veteribus & nouis comœdiis. perinde ac si dicat, tantundem sibi veteres comicos permittere, quantum scurræ solent, quibus nihil vnquam nefas sit nec in rebus,

nec in verbis, quosque nihil, dummodo aliis risum excutiant, neque pudeat, neque tædeat.

Atque hic habes, Balzaci, vbi vim & facultatem iudicandi tuam exerceas ad conciliandum Aristoteli Ciceronem, quorum hic ab antiqua comœdia illiberalitatem, petulantiam, turpitudinem flagitiosam remouet, quibus ille, vt vides, eam sua sententia donat. Cicero', *Duplex omnino*, inquit, *est iocandi genus. vnum illiberale, petulans, flagitiosum, obscenum: alterum elegans, vrbanum, ingeniosum, facetum. Quo genere non modo Plautus noster & Atticorum antiqua comœdia, sed etiam philosophorum Socraticorum libri referti sunt.* Quanquam non cum Aristotele duntaxat Cicero, sed secum ipse pugnat, qui continuo post dicat, facile distingui ingenuum & illiberalem iocum: alterum esse, si tempore fit, ac remisso animo, homine libero dignum: alterum ne homine quidem, si rerum turpitudini abhibeatur verborum obscenitas. Quis autem non videt genus iocandi profusum & immodestum inesse in Plauto: comœdiam veterem nec ingenuitatem, nec ruborem, nec moderationem vllam præstitisse, vel of-

fenſione hominum, vel rerum turpitudine, & verborum obſcenitate vitanda?

Sed quid agimus, Balzaci, aut cur tam præpoſteri in hoc argumento & quæſtione ſumus? Oſtenditur a nobis ex vetere comœdia, quid hominis ſit Ariſtophanes: cum fuerit oſtendendum potius ex Ariſtophane, quid rei vetus comœdia ſit. Vbi nunc illius ſpecimen & exemplar comœdiæ, niſi in eo poeta, quem ſolum ex comicis ſcriptoribus reliquum habemus, ac ne integrum quidem, ſed multo maxima parte & numero comœdiarum imminutum? Quid, quod olim primis temporibus, cum Cratinus, atque Eupolis, aliique eiuſdem generis ſcriptores extarent; nuſquam alibi melius veteris comœdiæ perſpici forma potuit, quam ex Ariſtophanis ſcriptis, qui cum ordine & via & artificio, tum argutiis, & ſalibus, & facilitate iocandi, longe omnium dux ſit atque princeps? Spectetur ergo per ſe Ariſtophanes, euoluatur, perlegatur. non dubium, quin ei belle conueniat, quod in neſcio quem conferre dicitur iſto verſu, ὑπὸ γέλωτος εἰς τὸ γελᾶν ἀφίξομαι. ita ridendi occaſio captatur vndique in Ariſtophaneis ſcriptis: aliaque ex aliis ridicula naſcuntur: &

ſunt perpetuæ & contextæ facetiæ : & fit riſus ad riſum gradus & munita via, vt ab eo per hunc ipſum ad eundem quodammodo eatur.

Quanta, putas, Balzaci, noſtris ridiculariis cum Ariſtophane tam effuſe ridiculo eſſe ſimilitudo debet? Magna profecto, communi conſilio, eadem voluntate, pari & gemino conatu riſus excitandi. Vide vero quam nulla ſit: vel potius quanta ſit diſſimilitudo huius, atque illorum. Equidem intentam video litem Ariſtophani; vt eſt in eius vita vetere Græca ſcriptum: cum eum alij Rhodium, alij Æginetam dicerent, quidam etiam Ægyptium; contenderet Cleo, qui poſtulauit in iudicio, ciuem omnino non eſſe Athenienſem. Quam a ſe notam peregrinitatis ioco & riſu magis, quam iuſta & legitima defenſione depulit, obtinuitque cauſam, Homerici Telemachi verſibus prolatis, in quibus interrogatus de patre puer reſpondet ſane quam ſimpliciter & ingenue, dicere matrem quidem, ipſum Vlyſſe natum eſſe patre: ſe vero neſcire certum: propterea quod nemini ſuus bene cognitus ſit pater.

Μήτηρ μέν τ' ἐμέ φησι τοῦ ἔμμεναι· αὐτὰρ ἔγωγε
Οὐκ οἶδ'· οὐ γάρ πώ τις ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.

Hunc ait esse quidem patrem mihi mater. at ipse
Ignoro. neque enim notus pater est suus vlli.

Dubitatum est, vt dico, ciuisne Atheniensis Aristophanes esset. Verum controuersiæ nihil audio fuisse, neque initio, nec postea diu, quin Attice, atque vt dignum ciue Atheniensi erat, loqueretur: nec obiecisse quemquam hoc illi, aut posuisse pro argumento, quod Attica lingua vteretur parum commode & scienter. Idem Theophrasto, quemadmodum scis, Balzaci, non contigit, qui cum iamdiu viueret Athenis, loqueretur que sic, vt diuinitate loquendi nomen inuenisset; assequi tamen non potuerit diutina commoratione, & longo vsu, colloquioque ciuium, vt ne videretur hospes aniculæ Atheniensi, neue eo nomine appellaretur. siue quod, vt Tullius existimat, minus pronuntiaret Attice, siue quod, vt interpretatur Quintilianus, nimium Attice loqueretur. Purum sine dubio, & sincerum scriptorem, & vere, & proprie, nec parum, nec nimis Atticum Aristophanem Plato credidit, qui, vt est apud Plutarchum, in suum symposium transtulit eius comœdiam, nec amicitia Socratis deterritus est,

quominus de tanto illius aduersario bene existimaret. Quinetiam idem Plato, cum intelligeret esse Dionysium tyrannum Syracusanorum, publicæ rei Atheniensium cognoscendæ percupidum, Aristophanis ad illum poesim misit, eique magnopere auctor fuit, vt legeret: nihil ignoraturum eorum, quæ Athenis geri consuessent. Et Latini diuinant quidem, ac loquuntur nullo auctore, cum addunt comœdias missas eo quoque consilio, vt ex iis perciperet Dionysius literas Græcas. Hoc, opinor, Plato vidit; neque negligendum putauit, eam formam Atheniensis reip. scito & Attico sermone expressam, gratiorem regi fore. at de Græce discendo in Græca Aristophanis vita, vnde cetera promuntur, nulla mentio. Quanto id firmius, & clarius ad Atticam vim & elegantiam loquendi, qua pollet Aristophanes, ostendendam, quod maximum Orientis lumen, Ioannes Antiochenus, cui illud nomen aureum Chrysostomi posteritas dedit, hoc auctore vti & magistro faciendæ & poliendæ orationis non recusarit. Ferunt enim hunc illius comœdias duodetriginta, cum supersint nobis vndecim duntaxat, lectitasse studiose, atque etiam

puluillo, cum dormitum iret, ſubieciſſe. perinde quaſi & deponeret tantum ſcriptorem e manibus quamtardiſſime, & primo quoque tempore repeteret intermiſſam lectionem. Ex quo dupliciter imitatione & exemplo profecerit. primum vt acer plerumque ac vehemens eſſet in notandis ac perſtringendis moribus, mulierum præſertim: deinde vt perbene Græce loqueretur, faciliuſque ac ſolutius, quam ceteri, verbis explicaret ſententias.

Poteſt igitur Ariſtophanes, perfector Græcitatis ac magiſter, in cælum ferri laudibus, vt non linguæ corruptores & deprauatores ſuæ vituperentur Gelaſimi, & pedibus trahantur? aut habent hi, quid reſpondeant, & quo ſe nobis probent non diſſimiles Ariſtophanis in iocando & ſcribendo, non omnino contrarios? Habemus, inquiunt. Vſurpauit Ariſtophanes verba parum vſitata: vſurpamus. locutionibus vſus eſt nec bonis, nec vtilibus ad aliam rem, extra ſcenam: vtimur. in vtroque riſum ſolummodo audientium ſpectauit, atque aucupatus eſt: ſpectamus, aucupamur. Ego vero, Balzaci, quin hæc & alia complura eiuſdem generis, quæ

ne

ne Gelaſimi quidem ſatis aduertant, fecerit, nunquam diffitebor. Eſto: verba adhibuit non modo parum vſitata, ſed omnino ante ſe inuſitata: quippe quæ finxerit ipſe, & fabricatus ſit ad libidinem. Primum diminutiua magno numero, multiplicique forma, vt Σωκρατίδιον; Χανθίδιον, νιτάριον, βάτιον. Quam nominum diminutionem ſiue ὑποκορισμὸν poſteaquam Ariſtoteles definiit libro III. rhetoricorum, adiungit exempli loco Ariſtophanem crebro, eadem etiam comœdia, incluſiſſe, ſaneque in hoc genere fuiſſe frequentem, idque cauillandi gratia. ὥσπερ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτει ἐν τοῖς βαβυλωνίοις, ἀντὶ μὲν χρυσίου χρυσιδάριον· ἀντὶ δ' ἱματίου, ἱματιδάριον· ἀντὶ δὲ λοιδορίας, λοιδορημάτιον καὶ νοσημάτιον. Deinde compoſita ex vocibus multis ac ſonantibus, vt κρημνοφακελορρήμονα, vt κωδωνοφαλαροπώλους, vt σαλπιγγολογχυπηνάδαι, vt σαρκασμοπιτυοκάμπται, vt λοποδοτεμαχοσελαχογαλεο- & cetera vocis eiuſdem, quæ propter longitudinem non exſcribo; cum ex ea vna voce ſex integri fiant verſus, ipſa ex partibus duodetriginta confletur. Iam & in choris, vbi multo ſe altius poeta effert, ac derepente fit e comico quodammodo tragicus; & in actibus, cum ſales & riſus maxime conſectatur; ſit ſane per me dictio eiuſmodi, vt

ſeruiat tantummodo ſcenæ, hiſque finibus ſolis, quamlibet exiguis, contineatur: non valeat in foro ac iudiciis: transferri ad humanos congreſſus ciuileſque non poſſit: etiam a familiari & quotidiano ſermone, a veritate, & more, & modo abhorreat. Quid diſſimulem præterea varias eius multipliceſque parodias, quas partim ex Homeri, Pindari, Æſchyli, Euripidis concinnauit verſibus, partim ex diuerſis aliorum dictis & ſententiis: direxit autem totas ad voluptatem, & leui immutatione verborum vertit in riſum? Quid, cum apud eum Perſæ, Tribalij, Scythæ patria & barbara lingua vtuntur? quid, cum Laco, & Theſſalus, Græcique alij ſua quiſque dialecto? Quid, cum iidem omnes Atticiſſant, ſiue ſtudent illi quidem, & conantur Attice loqui, nec aſſequuntur tamen; ſed corrumpunt & contaminant vſu ac tractatione dictionem? Quid, cum voce mulieres verba efferunt non ita literate: & cum agricolæ, qui nunquam aſty, aut raro viderint, rus propemodum loquuntur? Hæc do libenter aduerſariis, & eorum, quantum poſſum, cauſam adiuuo. quiuis vt intelligat, nihil me nec temere dicere, nec aſtute reticere voluiſſe:

id vero agere, vt bonis artibus ad proposi-tum mihi finem veritatis perueniam, & ius obtineam æquitate defensionis. Hæc igitur concedo, quæ Gelasimi volunt, quoque mo-do volunt, Aristophanem scripsisse. Sed quid tum postea? illicone discrimen inter hunc, & istos nullum intercedet? Intercedit vero, & maximum quidem, idque positum præci-pue in duobus, quorum vel vno lis tota se-cundum nos decidatur. Prius est in eo, quod Aristophanes, etsi verbis sæpius vsus est no-uis, & a se factis; etsi locutiones adhibuit quamplurimas, solius proprias comœdiæ, quæ nusquam alio traduci queant; etsi cete-ra, quæ supra sunt a nobis commemorata, frequentauit: omnia tamen fecerit parcius, si cum reliqua dictione comœdiarum, quas ille & magnas, & multas conscripsit, compa-rentur. Tu vel euolue comœdias, quæ re-stant, omnes: ne scenam quidem breuiuscu-lam sic deprauate & corrupte ad iocum ela-boratam continentibus verbis repereris. vel vnam perlege comœdiam totam: ex vitiis eiusmodi & maculis, quæ identidem toto co-mœdiæ corpore aspersæ sunt, scenam quo-que vnam non effeceris. Quamobrem quæ

videntur esse multa, si sine comparatione aliorum spectes; reuera pauca sunt, & vix partem obtinent millesimam, si cum reliquis conferas. Contra fit a Gelasimis, quos non crebros & multos, sed totos & perpetuos in istis nugis esse videamus. quibus si quid recte & emendate vsquam dictum est, illud ignosci profecto debet: siquidem excidit imprudentibus, & inuitis, & nihil aliud fere agentibus, nisi vt ineptiis, & vitio orationis placeant. Discrimen posterius in eo consistit, quod, quæ plurima Aristophanes habet proba, & sincera, & vacua erratis, ea sint quamoptima, elegantiæque omnis plenissima, quibus pro norma & regula puri sermonis studiosus quiuis & disertus vtatur. Itaque legendos oratoribus comicos præceperunt rhetores antiqui, & cum in aliis, tum in omni virtute dictionis imitandos: quodque vsurpatum a Chrysostomo illo Ioanne supra memoraui, plerique ante eum, posteaque fecerunt, vt Aristophanem, huius eloquentiæ & facultatis principem, e manibus nunquam dimitterent, & ad eius similitudinem dirigerent stilum, ac formarent orationem. Quæ Gelasimi vero nostri pauca habent non om-

nino mala, ea ſunt eiuſmodi, vt nemo imitatione dignâ putet in ſcribendo, aut loquendo. Quotus quiſque noſtrum ſumpſit in manus ioculares iſtorum lucubratiunculas, quo ſermonem aleret vernaculum multa & diligenti lectione; aut quo pleniorem efficeret ac ditiorem? Quis vel Germanis tradit, vel Britannis, vel aliis Lutetiam viſentibus reliquamque Galliam, vt ſit eis, vnde Gallica lingua diſcatur? Ac neque ipſi illi cogitent ſcriptores, aut velint denique accedi ad ſe, diſciplinæ & inſtitutionis cauſa: ſed dehortentur, & deterreant potius; proſcribantque libris ſuis, ſi opus ſit, ſe ridendi magiſtros, non loquendi. Quod vtinam nemo tam prauis legendis dediſcat bene loqui, nemo perperam loqui condiſcat. Verum de contage quadam imitationis peruerſæ, & de periculo inficiendi patrij ſermonis, quod certum hic, & præſens arbitror, dicendum poſtea nobis. Nunc, etſi opportunum eſt dici; quia tamen non eſt neceſſarium, præteribo ac relinquam.

MENANDER.

ET vetus comœdia quam vim ac naturam habuerit; & Ariſtophanes in ea princeps, qualis quantuſque poeta extiterit, proxime declaratum eſt a nobis. Eo facilius comœdiæ nouæ munus atque officium intelligetur, planiuſque conſtabit, quantum qui eius principatum teneret Menander, præſtiterit fabulis docendis. Nam de media quadam comœdia, atque inter veterem nouamque interiecta, de qua video aliquid grammaticos Græcos reliquiſſe, idcirco non dicam, ne minutiora dicere, neue nihil omittere velle videar. Poſteaquam odioſa & inuiſa fieri cœpiſſet omnibus ea ſcribendi libertas & licentia, quam ſibi comici veteres ſumerent, aliis dolentibus læſis, aliis, ne læderentur, metuentibus: viſum eſt, cum communi malo ſubueniri aliter non poſſet, remedium petendum a legibus. Itaque fecit magiſtratus Athenienſis grauiſſimum & iuſtiſſimum decretum, ne quis poeta malo carmine cuiuſquam famam & exiſtimationem violaret, aut traduceret actor in theatris & ſpectaculis. Eo decreto ex binis partibus, qui-

bus tum comœdia constaret, actu & choro, altera, in qua facetiæ asperiores, magisque cum aculeo & maledicto grassarentur, sublata prorsus est. Horatius, *Chorus*, inquit, *turpiter obticuit, sublato iure nocendi:* hoc est, qui per summam impunitatem, & effrenatam licentiam quandam obtrectabat omnibus, summa cum turpitudine & ignominia sua prohibitus est loqui, & coactus obmutescere, rescisso legibus & antiquato iure illo iniquo nocendi. Altera comœdiæ pars emendata dupliciter, & quod nemo deinceps perstrictus sit nominatim, cum nulli antea neque personæ, neque dignitati parceretur; & quod, omissis rebus gestis & veris viuorum & præsentium, fabula primum fingi cœperit, ac pro argumento sumi. In quo cum fuerunt poetæ moderatiores & verecundiores ad reprehendendum: tum magis poetæ, quorum est fingere proprium, euaserunt. Accessit ad sanctitatem, & reuerentiam legis Macedonici, quo tum primum Athenienses tenebantur, imperij timor. Quo fiebat, vt personas comœdi non modo veras nullas inducerent; sed, cum vterentur fictis, diligenter cauerent, ne quid imitari & assimilare Ma-

cedonicum voluiſſe putarentur, aut ore miniato ſuo, & perunctо fæcibus, os cuiuſquam magiſtratus, ex ea gente ſibi dati, quoquo modo referrent. Nec tamen non retenti ſales a comicis nouis, & tam crebri, & tam ſalſi, quam veterum comicorum. Tantum fel, & virus, & aculeata mordacitas aberat. Neque vlla quærebatur hilaritas, aut occaſio lætitiæ ex aperta & inſigni obſcenitate: amoreſque tractabantur caute & operte, honeſtate ſalua: & ſi quid parum pudens & pudicum dici oporteret, vel paucis notabatur tanquam e longinquo, vel obuoluebatur circuitu, vt ſola ſuſpicione poſſes attingere. Sed cum iſto vtroque compenſabatur cura puri & candidi ſermonis. quæ hoc etiam maior fuit, quo magis ceſſatum eſt a dictis triuialibus & ſordidis, atque ab omni probro verborum.

Quid his conſentaneum & conſequens eſt, niſi vt limis quidem oculis, ſed acie mentis acutus Menander, prætereaque ſtirpe generis, & vita, & oratione ſplendidus, quem nouæ comœdiæ ſine controuerſia principem ferunt fuiſſe, vtraque re valuerit, & Atticis iocis, & Attica elegantia? Scripſit is, vt auctor Suidas eſt, comœdias circiter centum, epiſtolas

ſtolas ad Ptolemæum regem, ſermones alios complures ſoluta oratione. Quinetiam orationes, quæ Chariſij nomine feruntur, Quintilianus ait, recte videri quibuſdam eas eſſe Menandri. Sed idem adiungit, hunc multo ſimiliorem ſe & propiorem oratori in poeticis, quam in oratoriis præbuiſſe. vſque eo fuit in omni genere ſcriptionis eloquens. Deſiderantur vero nunc & ſoluta eius omnia, & adſtricta, niſi quod ex verſibus ſententioſa quædam ſuperſunt, & paucula præterea: ex quibus munditiam Menandri, & elegantem copiam orationis deguſtemus licet; iocos & facetias non item. Quæ duo tamen agnoſcimus peræque teſtata & celebrata in ſcriptoribus Græcis ac Latinis. Significanter & diſerte Propertius:

Librorumque tuos, docte Menandre, ſales.

Illud quoque Plutarchi admodum venuſtum, in Menandri comœdiis plurimos ineſſe ſacroſque ſales, tanquam eo natos mari, vnde orta Venus eſt, atque in lucem emerſit, toto corpore vndique ſtillando. Adde quod hi lepores ſine offenſione cuiuſquam, nec acerbi & amari, aut ſtomachoſiores: argutiæ nequaquam cum inſigni turpitudine coniunctæ.

Nam quod Ouidius, cauſam ſuam cum ageret, dixit:

Pagina iucundi nulla eſt, ſine amore, Menandri:

non continuo Menandrum cogimur ſpurcum & impurum in tractandis amoribus admittere ac fateri. Atque hic hallucinatio nobis occurrit, ſane iocularis, & riſu digna etiam ſeueriorum. In defenſione quadam Ariſtophanis contra Plutarchum eſt, qui velit comœdias Menandri nón vacare obſcenitate: oſtendat autem ex eo, quod Menandrum Plinius appellet *omnis luxuriæ interpretem*. Hæccine vero, & hoc ſenſu Plinius? Bis, o bone, mihi crede, peccas. falſo refers: male interpretaris. Plinij verba ſunt hæc libro XXXVI. capite 6. hiſtoriæ naturalis. *In totum, marmorum apparatum Menander, diligentiſſimus luxuriæ interpres, primus & raro attigit.* Quid hic luxuries, niſi ſumptus, elegantia, curioſitas, rariſſima & pretioſiſſima quæque inſtrumenta luxus? Quid luxuriæ diligentiſſimus interpres, niſi callidus æſtimator, & iudex iſtarum rerum, quæ non tam ad vſum & neceſſitatem, quam ad lautitiam, & delicias, & magnificentiam referas? En quo verbi inſcitia

deduxerit hominem. Simillimo errore, aut eodem prorſus video teneri eos, qui laſciuiam in ſcriptis elegiacis, heroicis, tragicis, quam adſcribit Quintilianus Ouidio, interpretati ſunt obſcenitatem, & petulantiam: cum laſciuies ea nihil reuera aliud ſit, quam nimia in ſcribendo fœcunditas & copia nimium omnia ſua amantis, nimiumque indulgentis ingenio ſuo.

Iam de pura Menandri & terſa dictione, & quadam facundia, præter id, quod in paucis reliquis eius verſibus aſſequi coniectura & ſuſpicione fas eſt, quæ teſtimonia poſſumus afferre locupletiora, quam duorum longe criticis omnibus acumine, prudentia, ſedulitate, vſu præſtantium, qui mihi ſunt hoc opere vno idcirco millies appellandi? Et Dionyſij quidem Halicarnaſſei mens hæc eſt atque ſententia; ſpectandum & imitandum eſſe cum omnium comicorum τὸ λεκτικὸν, tum Menandri etiam τὸ πραγματικόν: qua duplici voce omnes virtutes continentur orationis. τῶν δὲ κωμῳδῶν μιμεῖται τὰς λεκτικὰς ἀρετὰς ἁπάσας· Μενάνδρου δὲ καὶ τὸ πραγματικὸν θεωρητέον. Affirmat vero Quintilianus nihil oratores egere ceteris: Menandro vel vno, in quo extant atque eminent om-

nia insignia dicendi, & qui aliorum luminibus obstruit, ad imitationem contentos esse posse. *Menander*, inquit, *vel vnus, meo quidem iudicio, diligenter lectus, ad cuncta, quæ præcipimus, effingenda sufficiat: ita omnem vitæ imaginem expreßit: tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi facultas: ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. Atque ille quidem omnibus eiusdem operis auctoribus abstulit nomen, & fulgore quodam suæ claritatis tenebras obduxit.*

Quæ quamuis ita sint, mirari satis non queo, Menandrum improbatoribus tamen & reprehensoribus suis nunquam, neque ætate sua, neque consecutis, caruisse, iam inde ex quo aliquod nomen in comicis habere cœpit. Et vero si in quoquam, in isto sane agnoscere atque experiri licet ancipitem aleam, & variam quasi fortunam iudiciorum. Qui primum ab hominibus eiusdem memoriæ non satis pro dignitate acceptus, ac multo minoris, quam quanti erat, æstimatus. Cui Philemon, secundus quidem ab illo, sed tamen secundus, plerumque, per ignorantiam dicam, an per malitiam? antepositus est. Quintilianus lib. X. c. I. *Philemon*, inquit, *vt præ-*

uis sui temporis iudiciis Menandro sæpe prælatus est, ita consensu omnium meruit credi secundus. Et Gellius XVII. lib. 4. cap. *Menander a Philemone nequaquam pari scriptore in certaminibus comœdiarum, ambitu, gratiaque, & factionibus sæpenumero vincebatur. Eum cum forte habuisset obuiam, Quæso, inquit, Philemon, bona venia dic mihi, cum me vincis, non erubescis?* Subiungit idem ex Apollodoro, cum centum & quinque comœdias scripserit, in octo solis vicisse. Simul autem ac hominem mors sustulit; sublata quoque inuidia morte, obtinuit ius suum, & consecutus est a posteris famam, quam æui sui iniuria, & malignitas æqualium tardauerat. Quintilianus lib. X. c. 1. *Posteris deinde vsus est æquioribus.* de quo iam libro III. cap. 7. innuerat. *Quidam, sicut Menander, iustiora posterorum, quam suæ ætatis iudicia consecuti sunt.* Ac ne Latini quidem huic postea debitas laudes meritasque inuiderunt. Quid isto clarius ad commendationem & præconium Menandri dici potest, quod C. Cæsar Terentium, quem in summis comicis meritissimo reponit, & quem esse vult puri sermonis amatorem, non alterum Menandrum appellet,

velut parem aut proximum, ſed puſillum Menandrum, atque, vt eius verbo vtar, dimidiatum : quaſi qui dimidium tantummodo viri totius, ſeu virtutum eius ac laudum omnium obtineret, adeoque eſſet dimidio minoris æſtimandus, quam Menander? Cum vero capite XXIII. toto libri 2. confert Gellius Menandri & Cæcilij locos inter ſe, quos hic ab illo mutuatus eſt, atque in Latinum e Græco conuertit; nonne Cæcilium, quamuis comœdiarum poetam inclytum, inferiorem & minorem non iam media parte, ſed infinitis ferme partibus facit? Vniuerſe negat eſſe parem vtriuſque venuſtatem rerum atque verborum. quod minus miror: malus enim auctor Latinitatis eſt Cæcilius, iudice Tullio. Multa ſpeciatim reprehendit in eo, & quod quædam exprimere, etiam cum conaretur, non potuerit, & quod quædam corruperit exprimendo. alias quod ad veritatem ſinceritatemque verborum Menandri non aſpirarit: quod ornatum & facetias non modo non æquarit, ſed ridiculum ſe nonnunquam præbuerit ac frigidum: cumque motus in Menandro, affectioneſque animi mirabiliter acres & illuſtres eſſent; apud Cæcilium pigra hæc omnia, & a

rerum dignitate atque gratia vacua inueni-
rentur. vt qui ex vna parte Plotium Menandri videat, ex altera Cæcilij eodem nomine
& eiusdem argumenti comœdiam; Diomedis arma & Glauci, aurum & æs videre sibi
videatur. Quare quod initio Gellius dixit, comœdias Latinorum poetarum, sumptas ac
versas de Græcis, tales esse, vt, si seorsum legas, nihil melius quærendum putes: at si opponas & committas Græca ipsa, vnde Latina
profluxerunt; hæc fieri vilia continuo, &
sordere incipere præ illis: idem de Cæcilio conclusit, cuius cum certa quædam sine comparatione spectas, satis bona existimes, iisque
facile contentus sis: cum autem quæ Menandri sunt, collocas e regione; Cæciliana respuas, & aspernere, vixque adduci possis, vt
humo tollas iacentia. ceterum sequi Cæcilium non debuisse, quod assequi nequiret.
Cedunt igitur Latini Menandro, fascesque submittunt. Quid vero Græci? Incredibile dictu
est, quanto hunc opere Plutarchus deprædicet, quoque modo & laudibus ornet suis, &
alienis vitiis reddat illustriorem comparando. Itaque non illum modo nouæ principem
comœdiæ, id quod vulgo existimatur ab om-

nibus, esse consentit: verum etiam principi veteris comoediæ Aristophani non dubitat longe anteponere. Quod quo videatur iure ac merito fecisse, quousque, Balzaci, deprimit, & quantum extenuat Aristophanem, & quæ vitia eius non colligit! vt verba tragici tumoris designat! vt figuras innuit crebriores, & intempestiuas, ac frigidas! vt genus dictionis dispar ac dissimile, nec tamen satis conueniens & aptum rebus & personis! cum in Menandro contraria omnia inesse statuat, res lectas, proba verba, leni tractu & æquabili locutionem fusam, decorum vbique summa cum diligentia & pari cum iudicio seruatum.

At o famæ inconstantiam! o varietatem opinionum atque sententiarum! deiicitur iterum gradu Menander, & qui primas, omnium quasi punctis & suffragiis, obtinebat iam diu, nactus est grammaticos nobiles duos, qui vix eum in secundis consistere sinant, & a quibus inferior haud paulo, quam Aristophanes, numeretur. Audi Phrynichum primo, qui scriptor Plutarcho fere æqualis, certe non sæculo toto posterior fuit. Is cum passim Aristophanem nobis inculcat, cui

cui auctoritatem summam debeamus ac fidem in electione iudicioque verborum adiungere; nisi si quando per parodiam, aut alia ratione quadam quempiam ludit: tum vero detrahit Menandro, quantum potest, atque insultat, & voces, quibus vsus est, quamplurimas ex Atticæ finibus ablegat Alexandriam, aut in Macedoniam, propeque sibilis & conuitio explodit e scena. Sic enim ad voces consequentes:

Μεσοπορεῖν. καὶ τοῦτο Μένανδρος, οὐδὲν ἐπιβάλλων γνώμης τοῖς ὀνόμασιν; ἀλλὰ πάντα φύρων. *Hoc etiam verbum Menander vsurpat, nihil attendens ad nomina, sed omnia miscens.*

Γύργος. Τί καὶ τοῦτο Μένανδρος τὴν καλλίστην τῶν κωμῳδιῶν τῶν ἑαυτοῦ τὸν Μισογύνην κατεκηλίδωσεν, εἰπών; *Cur etiam hoc vsus verbo Menander optimam comœdiarum suarum* Μισογαύην *maculauit?*

Καταφαγάς. πόθεν Μένανδρος συνσύρας τὸν τοσούτων ὀνομάτων συρφετὸν αἰσχύνεις τὴν πάτριον φωνήν; Τίς γὰρ δὴ τῶν πρὸ σοῦ τῷ καταφαγᾶς κέχρηται; *Vnde Menander ista tot nominum collecta fæce patrium sermonem inquinas? quis enim eorum, qui ante te scripserunt, voce hac* καταφαγᾶς *vsus est?*

Κολλυβιστὴς ἐπὶ τοῦ ἀργυραμοιβοῦ. πάλιν ἡμᾶς μολύνων οὐδὲν τι ἀναπαύεται ὁ Μένανδρος. ὁ μὲν γὰρ κόλλυβος δόκιμον· τὸ δὲ

N.

κολλυβιστὴς ἀδόκιμον. *Rursus Menander nostrum sermonem polluere non desistit.* κόλλυβος *enim vox proba est.* κολλυβιστὴς *vero reiectanea.*
Αἰχμαλωτισθῆναι. τοῦθ' οὕτως ἀδόκιμον, ὡς καὶ μὴ Μένανδρον αὐτὸ χρήσασθαι. *Hoc vsque adeo non est receptum, vt eo ne Menander quidem vsus fuerit.* Nullus ex istis, vt vides locus sine reprehensione, nulla reprehensio sine acerbitate & contumelia verborum. Neque vero tantum improbat Phrynicus Menandrum: sed mirari se dicit approbatores eius & fautores, viros suæ ætatis tres celeberrimos, eosque ad causam illius suscipiendam ac tuendam, si quo modo possint, prouocat. In voce σύσημον. οὐχ ὁρῶ μὰ τὸν ἡρακλέα τί πάσχουσιν οἱ τὸν Μένανδρον μέγαν ἄγοντες, καὶ αἴροντες ὑπὲρ τὸ Ἑλληνικὸν ἅπαν. διὰ τί δὲ θαυμάσας ἔχω; ὅτι τὰ ἄκρα τῶν Ἑλλήνων ὁρῶ μανικῶς σπουδάζοντα περὶ τὸν κωμῳδοποιὸν τοῦτον ——— τὸν λέγοντα μεσοπορεῖν, καὶ γῦρος, καὶ λήθαργος, καὶ σύσημον, καὶ πορνοκόπος, καὶ ὀψωνιασμός, καὶ ὀψώνιον, καὶ δύσειργος, καὶ ἄλλα κίβδηλα ἀναρίθμητα ἀμαθῆ. ——— ἄγε οὖν ὅπως λύσῃς μου τὴν ἐν τῇ τοιᾷδε δυσχερείᾳ τῶν ὤτων ἀπορίαν. οὐ γὰρ περιόψεσθαί σε ἡγοῦμαι ἐρήμους ὀφλόντα σὺ τὰ παιδικὰ Μένανδρον. *Non video mehercule, quid sibi velint, qui Menandrum magni faciunt, & Græcis omnibus anteponunt. Quid est autem, cur mirer? Hoc vtique*

causæ, quod videam principes nunc Græciæ viros insano quodam studio Menandri ferri. —— Qui tamen verba hæc usurpet, μεσοπορεῖν, γῦρος, λήθαργος, σύσσημον, πτερνοκόπος, ὀψωνιασμός, ὀψώνιον, δύσεργος, *aliaque innumerabilia adulterina & inepta. —— Age ergo in re tam difficili omnem mihi dubitationem & scrupulum aurium exime.* Nec tamen ignorauit Phrynicus, cum ista loqueretur, quid sentiret Plutarchus de Menandro, quamque honorifice scripsisset: neque epitomen solummodo, vti nos, sed codicem integrum habuit, in quo contentio quædam & comparatio fit Menandri cum Aristophane. Profert enim nudam ac simplicem, quam etiam reprehendit, inscriptionem, nulla mentione epitomæ. Vocabulo σύγκρισις: Πλούταρχος ἐπέγραψε σύγγραμμά τι τῶν αὐτοῦ, σύγκρισις Ἀριστοφάνους καὶ Μενάνδρου. Καὶ θαυμάζω πῶς φιλοσοφίας ἐπ' ἄκρον ἀφιγμένος, καὶ σαφῶς εἰδὼς, ὅ,τι ποτέ ἐστιν ἡ σύγκρισις, ἐχρήσατο ἀδοκίμῳ φωνῇ. *Plutarchus inscripsit,* σύγκρισις Ἀριστοφάνους καὶ Μενάνδρου, *librum quendam suum. Miror autem, qua ratione, cum ad summum peruenisset sapientiæ gradum, planeque nosset, quid valeat* ἡ σύγκρισις, *usus sit non accepto in eam sententiam vocabulo.*

Phrynico Arabio Iulius Pollux, æqualis

temporum illorum, ſubſcripſit in damnatione Menandri. Apud illum enim vſurpatum video, modo, φαῦλον γ', ὁ Μενάνδρου ἀχυστής. *malum vero verbum Menandri* ἀχυστής. modo, παμπόνηρον γὰρ Μενάνδρου ὁ ὀψωνισμός. *malum omnino Menandri verbum* ὀψωνισμός. Tum, ὁ γὰρ μέθυσος περὶ ἀνδρῶν, Μενάνδρῳ δεδόσθω. *vox ea* μέθυσος, *de viris quidem, concedatur Menandro.* Perinde ac ſi Menandro vni fas ſit male loqui, aut ſane maïor ei licentia detur perperam loquendi, quam ceteris ſcriptoribus. Ac ſemel, quid ei, quoque modo credi oporteat, pronuntiat & ſtatuit his verbis: οἱ δὲ ἐκ τῶν ἀνεψιαδῶν, ἀλλήλοις ἐξανέψιοί τε καὶ ἐξανεψιαί. οὕτω γὰρ Μένανδρος ὠνόμασεν, οὐ πάνυ τετριμμένῳ χρώμενος ὀνόματι. ᾧ ἀεὶ μὲν οὐ χρηστέον, ὡς οὐκ ἀκριβῶς ἑλληνικῷ. ἐπὶ δὲ τῶν ἀκατονομάστων, πιστευτέον. ὧν γὰρ γενῶν, ἢ πραγμάτων, ἢ κτημάτων ὀνόματα παρ' ἄλλοις οὐκ ἔστι, ταῦτα ἀγαπητὸν ἂν εἴη, κἂν παρὰ τούτου λαβεῖν. *Sic enim appellauit, nomine non admodum vſitato, Menander. quem ſequi auctorem non ſemper quidem oportet, vtpote non accurate Græce loquentem. Sed audiendus tamen in iis, quæ ſuum nullum habent nomen. Quorumcunque enim aut generum, aut negotiorum, aut poſſeſſionum nomina non extant apud alios ſcriptores, recuſare non debemus, quin hæc ab illo ſumamus.*

Quid habes tu, Balzaci, dicere de Ariſtophanis vituperatore Plutarcho; de Phrynico & Polluce, reprehenſoribus Menandri: aut contra hanc ambiguitatem opinionum, tanquam fluctuum, quibus in vtramque partem Menandri fama iactatur, quid opponis? Equidem non auſim, neque meum puto in præſenti, neque omnino facile, tantas componere lites inter tantos. Solummodo dicam, nec audiri vbique Plutarchum ab eruditis atque ſapientibus, eruditum ipſum atque ſapientem: & hic, vbi Ariſtophanem exagitat, videri non conſtare ſibi, qui dicat initio, doctos offendi oratione Ariſtophanea, capi multitudinem; ad extremum, hanc eandem orationem doctis & indoctis peræque diſplicere. Phrynicum autem & a Thoma Magiſtro, critico item & collectore Atticarum vocum, deprehenſum in multis ac magnis erroribus: & a Ioſepho Scaligero ob illam ipſam Menandri reprehenſionem & cenſuram improbatum. *Phrynicus*, inquit, *Menandrum malum auctorem Atticiſmi eſſe dicit: cui nos non credimus, & Menandrum plus in Atticiſmo vidiſſe, quam Phrynicum, certo ſcimus.* Animaduerti ego certe ab eo male negari, σύγκρισιν

esse probam vocem, quam Dionysius quidem Halicarnasseus, haud ignarus, opinor, bonitatis verborum, in illa sua comparatione Platonis & Demosthenis, sæpius eademque sententia vsurpet. Nam quod Menandri vocabula quædam Iulius Pollux quoque repudiat ac spernit; magis me moueret illud, si non idem multa Herodoti, Æschyli, Platonis, aliorum præstantium scriptorum condemnaret. Sed nimium nos diu, præsertim ad reliqua festinantes, Menander moratur. Habuerit pura, venustaque, & Attica omnia: nihil tale est Gelasimis nostris. Exciderit Macedonicum, aut Alexandrinum, aut quid aliud peregrinum imprudenti atque inuito: nostri Gelasimi quæcunque peccant, scientes volentesque peccant.

THEOCRITVS.

PERSONAS vulgares in scenam comici inducunt atque infimas; cuius humilitatis insigne soccum videmus: sed personas tamen e plebe vrbana fere, quæ non modo astu viderint, vt ille loquitur, sed etiam oppida frequentent & incolant assidue, versentur cum

multitudine, atque in ciuibus ipsæ numerentur. Contra qui bucolica scribunt, accersunt ex agris, locisque solis, quibus aptam & congruentem orationem affingant, & pastores vtplurimum e caula & septis adhibent, atque in medium producunt. Quo isti poetæ conuenientius videntur facturi, si vt ruri sermo haberi solet, ita ab suis haberi pastoribus curent: & quemadmodum rustici quamplurima efferunt perperam, vt alia prope vti lingua, atque vrbani videantur; sic in bucolicis, vbi res tractant suas, id est rusticas, rustice quoque loquantur ex parte, neque omnino ab instituto suo discedant. Quid igitur Theocritus; siquidem is nobis præcipuus ex Græcis, ac fere solus relictus est bucolicorum scriptor; quænam scripsit? quo scripturæ genere ac modo? Scripsit poematia quædam breuiora, quæ veteres Græci scriptores, & Latini Quintilianus ac Gellius, cum de iis loquerentur, aut proferrent inde aliquid, bucolica appellarunt. quo modo si sua ipse Theocritus opuscula non inscripsit, ita inscribendi certe præbuit causam, qui carmen suum sæpe bucolicum, & Musas dixerit bucolicas. Nam idylliorum, quod Isidorus opus pauco-

rum verſuum interpretatur, credo, propter diminuentem formam, recentius vocabulum eſt: & varias imagunculas, ſeu ideas rerum diuerſe ac breuiter expreſſas ſonat. Itaque apud Auſonium breuiuſcula quædam numero viginti legere licet inſcripta idyllia: vt & ipſe Platonis ſympoſio compoſita in ephebos epyllia nominauit. Theocriti autem eclogas ſæpenumero Seruius vſurpat, neque vnquam aliter, & primus veterum, quod ſciam, & ſolus. Quas eſſe vult tantummodo decem numero mere ruſticas: cum aliæ præterea viginti lucubratiunculæ ab eodem Theocrito conſcriptæ, aut mixtæ ſint, aut nihil omnino ruſticum & agreſte habeant. Has porro decem, quæ proprie ſimpliciterque ruſticæ ſint, internoſcere ac diſtinguere a ceteris non magnum, vt mihi quidem videtur, negotium: neque fuit, quod quiſquam æſtuaret in diiudicandis iſtis & ſuo quaque loco recenſendis. Etenim quæ primæ decem ſe offerunt legentibus, eæ ſolæ ruſticæ videri debent ex perſonis, rebuſque ruſticis. & ipſe Græcus interpres editus ſeparatim, eodem quoque ordine editus primum eſt. Neque decimam eclogam putauerim eximendam numero

mero rusticarum, propterea quod ad messores tota pertineat. Est illa quidem non pastoritia, sed non continuo non rustica. Vndecimam vero, in qua amores tractantur Polyphemi, sextæ, quæ in eodem argumento versatur, merito annumeres, proque vna duas habeas: vt ne sic quidem rusticæ admittantur amplius decem. Ratio quoque bucolici carminis multo seuerior & adstrictior, quam heroici, vt Donatus, Terentianus, Seruius, nobiles grammatici docent, satis superque indicat attendentibus, quænam & quot reponenda in numero sint bucolicorum; quibus hoc adimi nomen oporteat. Sed de ista seueritate, & peculiari lege versuum dicetur paulo post in aliam rem. Dico nunc illud, Theocritum bucolica, idyllia, eclogas, easque vere & proprie rusticas, conscripsisse decem duntaxat.

Verum quo pacto conscripsit? hoc enim sequitur, vt quæram. Simpliciter sine dubio, & rustice. Est, vt omnes norunt, Balzaci, simplicitas quædam puerilis in loquendo, quod minor sit ætas, necdum disciplina & vsu rerum formata. muliebris, quod infirmius consilium, nec omni ex parte perfecta

prudentia. alia aliorum complurium, quod obtusior mens, ac ratio, minusque intelligens iudicium. Sed extat & apparet in primis rustica simplicitas eius, qui nihil legerit, nihil viderit, nihil acceperit, viuat in solitudine semper, & locis remotis, atque inter pecudes, tantum non ipse pecus. Hæc illa nimirum vera germanaque forma, & character bucolici carminis, maximeque Theocritici proprius. de quo arbitror Quintilianum aperte & significanter locutum in libro X. capite primo institutionum oratoris. *Admirabilis*, inquit, *in suo genere Theocritus: sed Musa illa rustica & pastoralis non forum modo, verum etiam vrbem reformidat.* Quid Donatus vero? In bucolicis Virgilij neque nusquam, neque vbique aliquid figurate dici: cum Theocritus simpliciter omnino conscripserit. Quid Seruius? *Theocritum vbique simplicem esse: Virgilium necessitate compulsum, aliquibus locis miscere figuras. personas in bucolicis rusticas esse, & simplicitate gaudentes: scilicet a quibus nihil altum debeat requiri. vnde nihil in his vrbanum, nihil declamatorium inueniatur: sed ex re rustica sint omnia, negotia, comparationes*, & si qua sunt alia. Quid

Probus? *Bucolica Theocritum facilius videri fecisse, quoniam Græcus sermo sic videtur diuisus, vt Doris dialectos, quam ille scripsit, rustica habeatur.* Quid Hermogenes? ὁρᾷς ὅσον τὸ ἀφελὲς τῆς γνώμης; καὶ μὴν καὶ τὸ, Ἁδύ τι τὸ ψιθύρισμα, καὶ ἁ πίτυς αἰπόλε τήνα. Καὶ τὰ πολλὰ τῶν βουκολικῶν, ἵνα μὴ τὰ πάντα λέγω, τοιαῦτά ἐστι. *Vides, quam simplex ea sententia sit? Quin hoc quoque:*

Illa etiam dulcem strepitum, caprarie, pinus.
Ac pleraque in bucolicis, ne dicam omnia, sunt eiusmodi. Quæ cum declarent vniuerse, rusticam simplicitatem certam & quasi naturalem notam esse bucolicorum, qua Theocritus factus sit insignis, longeque ceteris poetis excellat: tum rustica hæc simplicitas, quantum inuestigare & assequi potui, sex rebus præcipuis cernitur.

Primum omnium in rusticam simplicitatem cadit, quod multa minuta & leuiuscula dicantur in idylliis quamfamiliariter, & citra vllam necessitatem argumenti: quæ qualia sint, facilius exemplo declarari, quam exprimi verbis potest. Idyllio IV. inter eundum Battus incidit in spinam, & læsit pedem sub malleolo. quid exilius magisque friuolum, quam quod & ipse loquitur, & Corydon?

Θᾶσαί μ' ὦ Κορύδων ποτὶ τῶ Διός. ἁ γὰρ ἄκανθα
Ἁρμοῖ μ' ὧδ' ἐπάταξ' ὑπὸ τὸ σφυρόν· ὡς δὲ βαθεῖαι
Ταὶ ἀτρακτυλίδες ἐντί. κακῶς ἁ πόρτις ὄλοιτο.
Εἰς τωύταν ἐτύπην χασμεύμενος. ἦ ῥά γε λεύσσεις;

Κορύδων.

Ναὶ ναὶ, τοῖς ὀνύχεσσιν ἔχω γέ νιν. ἅδε καὶ αὐτά.
Εἰς ὄρος ὅκχ' ἕρπεις, μὴ ἀνάλιπος ἔρχεο Βάττε·
Ἐν γὰρ ὄρει ῥάμνοι τε καὶ ἀσπάλαθοι κομόωντι.

Idyllio VIII. fiſtulam Daphnis compegit manu ſua. quid minus neceſſe fuit dici, quam quod adiungit, etiamnum digitum ſibi dolere, & illum, quem monſtrat, digitum; & calamum ſciſſum id feciſſe vulneris, ex quo doleret?

Πρώαν νιν συνέπαξ'· ἔτι καὶ τὸν δάκτυλον ἀλγῶ
Τοῦτον, ἐπεὶ καλαμός με διασχισθεὶς διέτμαξεν.

Eodem idyllio lupum, canem Lampurum, oues compellat Menalcas ſic, vt nihil poſſit ruſticius ſimpliciuſque.

Φείδευ τῶν ἐρίφων, φείδευ λύκε τᾶν τοκάδων μευ.
Μηδ' ἀδίκει μ', ὅτι μικκὸς ἐὼν πολλαῖσιν ὁμαρτῶ.
Ὦ Λάμπουρε κύων, οὕτω βαθὺς ὕπνος ἔχει τύ;
Οὐ χρὴ κοιμᾶσθαι βαθέως σὺν παιδὶ νέμοντα.
Ταὶ δ' ὄιες, μηδ' ὔμμες ὀκνεῖθ' ἁπαλᾶς κορέσασθαι
Ποίας· οὔτι καμεῖσθ' ὅκκα πάλιν ἅδε φύηται.

Eſt ruſticæ quoque ſimplicitatis comparatio aut ſimilitudo multiplex, ab agris petita,

iisque rebus cunctis, quæ sunt agrorum & agrestium. Primo statim idyllio:

> Ἅδιον ὦ ποιμὰν τὸ τεὸν μέλος, ἢ τὸ καταχὲς
> Τῆν' ἀπὸ τᾶς πέτρας καταλείβεται ὑψόθεν ὕδωρ.

In octauo plena istiusmodi similium omnia.

> Δένδρεσι μὲν χειμὼν φοβερὸν κακὸν, ὕδασι δ' αὐχμός.
> Ὄρνισιν δ' ὕσπλαγξ, ἀγροτέροις δὲ λίνα.
> Ἀνδρὶ δὲ παρθενικᾶς ἁπαλᾶς πόθος.

Et, Ἁδεῖ' ἁ φωνὰ τᾶς πόρτιος, ἁδὺ τὸ πνεῦμα·

> Ἁδὺ δὲ χὠ μόσχος γαρύεται, ἁδὺ δὲ χἁ βῶς.
> Ἁδὺ δὲ τῶ θέρεος παρ' ὕδωρ ῥέον αἰθριοκοιτεῖν·
> Τᾷ δρυῒ ταὶ βάλανοι κόσμος, τᾷ μαλίδι μᾶλα,
> Τᾷ βοῒ δ' ἁ μόσχος, τῷ βουκόλῳ αἱ βόες αὐταί.

Tum, Κρέσσον μελπομένω τεῦ ἀκουέμεν, ἢ μέλι λείχειν.

Et, Ὡς μὲν ὁ παῖς ἐχάρη, καὶ ἀνάλατο, καὶ πλατάγησε
> Νικήσας, οὕτως ἐπὶ ματέρι νεβρὸς ἅλοιτο.

In idyllio nono. ἐγὼ δὲ τοι οὐδ' ὅσον ὥρας
> Χείματος, ὢ νωδὸς καρύων, ἀμύλοιο παρόντος.

Item, Τέττιξ μὲν τέττιγι φίλος, μύρμακι δὲ μύρμαξ,
> Ἴρηκες δ' ἴρηξιν, ἐμὶν δ' ἁ μῶσα καὶ ᾠδά·
> Τᾶς μοι πᾶς εἴη πλεῖος δόμος. οὔτε γὰρ ὕπνος
> Οὔτ' ἔαρ ἐξαπίνας γλυκερώτερον, οὔτε μελίσσαις
> Ἄνθεα, ὅσσον ἐμὶν μῶσαι φίλαι.

Nec vero idyllium temere reperias vllum omnium, quæ apud Theocritum legere licet, in quo non offendas eius generis comparationum & similitudinum aliquid. Quæ quidem

omnia, ad hunc modum comparate & per ſimilitudinem dicta, ita ſunt propria ruris, vt nemo, niſi ruſticus, vſurpare audeat, etiam in familiari & quotidiano ſermone.

Iam ab hac eadem ruſticitate quis non intelligit proficiſci trita quædam prouerbia, & ſententiolas aliquot, non alicunde ex abdito erutas, ſed vulgares ac de medio ſumptas?

Idyl. δ΄. Θαρσεῖν χρὴ φίλε Βάττε. τάχ᾽ αὔριον ἔσσετ᾽ ἄμεινον.
Ἐλπίδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες.
Χὡ Ζεὺς ἄλλοκα μὲν πέλει αἴθριος, ἄλλοκα δ᾽ ὕει.

Idyl. ε΄. Μὴ σπεῦδ᾽· οὐ γάρ τοι πυρὶ θάλπεαι.

Ibidem. ἴδ᾽ ἁ χάρις ἐς τί ποθέρπει.
Θρέψαι καὶ λυκιδεῖς, θρέψαι κύνας, ὥς τυ φάγωντι.

Idyl. ί. Μηδὲ ξυμβαίη· χαλεπὸν χορίω κύνα γεῦσαι.

Ibid. Κάλλιον ὦ 'πιμελητὰ φυλάργυρε τὼς φακὼς ἕψειν,
Μὴ 'πιτάμῃς τὴν χεῖρα κατατρίων τὸ κύμινον.

Idyl. ιά. Τὰν παρεοῖσαν ἄμελγε· τί τὸν φεύγοντα διώκεις;

Virgilium equidem animaduerti parce & raro vſum fuiſſe ſententiis in bucolico carmine: immo ſententias in decem eclogis interpoſuiſſe duas ſolummodo.

Trahit ſua quemque voluptas.

Et, *An qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt.* Atque etiam, vt Seruius refert, notatum a criticis, *quod ſententiam illam priorem dederit ruſtico ſupra bucolici carminis legem, aut*

poßibilitatem. Verum criticis iſtis neſcio quibus, pace eorum dictum ſit, minus, quam Ariſtoteli, aſſentior, a quo obſeruatum videmus, id quod vſus quoque quotidianus comprobat, ſententiis frequentiſſime communem agreſtium ſermonem vti. ἁρμόττει δὲ γνωμολογεῖν, ἡλικίᾳ μὲν πρεσβυτέροιν. περὶ δὲ τούτων, ὧν ἔμπειρός τις ἐστιν. ὡς τὸ μὲν μὴ τηλικοῦτον ὄντα γνωμολογεῖν, ἀπρεπὲς, ὥσπερ καὶ τὸ μυθολογεῖν· τὸ δὲ περὶ ὧν ἄπειρος, ἠλίθιον; καὶ ἀπαίδευτον. σημεῖον δ' ἱκανόν· οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμοτύποι εἰσὶ, καὶ ῥᾳδίως ἀποφαίνονται. *Sententioſe loqui conuenit & prouectioribus ætate, & de iis rebus, quarum ipſi periti ſint. Quare cum dicere ſententias, ſicut & fabulas componere, dedecet eum, qui id ætatis non ſit: tum vero ſtulti eſt & ineruditi de iis dicere, quæ ignoret. Huic rei argumento eſſe poteſt, quod ruſtici homines fabricatores ſententiarum ſint maximi, eaſque facile vſurpent in ſermonibus.* Quem locum, Balzaci, quomodo interpretaris? itane, vt vulgo accipi ſolet ab omnibus, ruſticos, quamuis ignaros, componere ſæpenumero ſolere ſententias: id quod eſt argumentum temeritatis & inſcitiæ. Quæ profecto interpretatio non procedit, nec ad mentem & propoſitum quadrat Ariſtotelis: vt iidem ſint crebriores

ſententiarum frequentia ; qui rerum imperitiores; γνωμοτύποι & ἄπειροι. Quid ſi vult contra, experientiſſimos quoſque & vſu peritiſſimos, maxime idoneos & procliues eſſe ad excogitandas ſententias, & pronunciare ſolitos : ob eamque cauſam ruſticos ſæpe hoc & libenter facere, quod vſum rerum maiorem & notitiam habeant? Cui enim dubium, quin multa de ſegetibus, de pratis, de vineis, de arboribus, de omni pecore & natura animantium, quæ cognitio latiſſime patet, ſint ruſticis, quam vrbanis, notiora? Atque hanc expoſitionem meam confirmat vetus interpres rhetoricorum Ariſtotelis, qui, vbi habetur, οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμοτύποι εἰσὶ, addit ipſe, γνωμοτύποι εἰσὶν, ἤτοι πολύπειροι· καὶ διὰ τοῦτο ῥᾳδίως γνώμας ἀποφαίνονται. *ruſtici in ſententiis multi. quippe qui magna experientia, & multo vſu præditi, atque ob id ſententias facile proferunt.*

Quartum quiddam ruſtica ſimplicitas amat & ſequitur, altercationes, iurgia, contumelias, quæ & plurimæ intorquentur inter paſtores, & grauiſſimæ. Quid aliud expectes a bubulcis, & caprariis, aut quid magis decet mores duros & agreſtes, qui nullo metu ingenuo

genuo & liberali, nulla decori honeſtique reuerentia teneantur? Sane quidem eiuſmodi homines tam faciles & proni ad exardeſcendum iracundia & ſtomacho, quam Theocriticus ille Pan eorum Deus, qui ἐστί γε πικρός, Καί οἱ ἀεὶ δριμεῖα χολὰ ποτὶ ῥινὶ κάθηται; cumque ne tacere quidem didicerint, id quod animo ſentiunt, & lingua promptum habent, neque vllo ſe genere conuiciorum abſtinent, quiduis audire & loqui parati. Rem verbo tangunt grammatici illuſtres duo, Heſychius & Feſtus. ille: βουκολία, κακολογία. hic: bouinatur, conuiciatur. Quamobrem probra noſtri & maledicta maxima merito appellant, *des iniures de bouuiers*. Eodemque pertinet illud Ariſtophaneum, ἄγροικός εἰμι· τὴν σκάφην, σκάφην λέγω. perinde quaſi vocare proditorem, veneficum, parricidam, nihil aliud ſit, quam ſimpliciter ac ſine circuitione loqui, & ſuo vnamquamque rem nomine notare. Horum illuſtre ſpecimen & exemplar apud Theocritum habes quinto idyllio, in quo, vt in communi vita perſæpe fieri ſolet, miror, poſt tantam amaritiem & inclementiam verborum, rem non venire ad manus, atque pugnam. vſque eo Comatas & Lacon alter-

cando procedunt, atque inter ſe certant conuiciis.

Verumenimuero cum omnis leuitas amatoria plurimum habeat ineptiarum; tum nihil eſt quidquam tam, quam amatio ruſticana, ineptum. Atque hoc quantumcunque eſt ruſticæ ſimplicitatis Polyphemus paſtor obtinet. in quo Theocritus argumento tum ſexto idyllio, tum vndecimo præcipue luſit, vt ſic dicam, amabiliter. Galateam nympham is Cyclops amabat ſic, vt ex amore illius ſanus non eſſet. Quis vero quam? hoc enim vtrumque ſcire intereſt, vt conſtet, quam recte vterque, hic amando, illa faſtidiendo fecerit. Polyphemus igitur, materculæ ſuæ feſtiuus filius, quam bellus & elegans amator? Statura iuſta & decenti? Qui inter alios Cyclopas, Ætnæos frates, cælo capita alta ferentes, arduus ipſe, altaque pulſat ſidera: & cuius, cum iam medium mare ingreſſus eſſet pedibus, needum fluctus latera ardua tinxit. Delicatus ac tener lacertis & lateribus? Qui facile partem auulſerit montis ex ipſo monte, eamque in mare coniecerit quamlongiſſime. qui item foribus antri vectem & repagulum admoueret, quod duo & viginti

currus, quaternis quisque rotis, ne solo quidem tantulum mouerent. Vir minimi cibi? Qui, super incredibilem copiam lactis & caseorum, quod illi diurnum suum & quotidianum quasi demensum erat, duo corpora virorum, caput, membra, viscera ipsa cum ossibus, cruda omnia semel vorarit. Nam de vultus atque oris pulcritudine ipsi viderint callidi formarum spectatores, quanta fuerit, eamque perpendant existimationibus ac iudiciis suis. dicam modo, qua specie & figura fuisse dicitur, siue formosus extiterit, siue deformis. Vnus illi oculus erat. non quo modo luscis est, qui cum altero capti oculo, altero videant, produnt egestatem quandam suam, atque ex eo, quod vna parte adest, in altera desiderari aliquid admonent. Vnde ductus est ex ambiguo iocus in Sextium luscum: Cœnabo apud te: vni enim locum esse video. vni, id est, conuiuæ: cum de vno item oculo, quo Sextius careret, cogitari vellet qui hoc dictum dixit Appius. At vero is vnus Polyphemi oculus mediam faciem obtinebat, sic vt nihil deesse sentires. Mediam faciem cum dico, intelligi placet mediam sub fronte partem, quæ ab vtroque tempore abest ex æquo.

quem ſitum & poſitionem diſtincte Virgilius notauit verſu vno : lumen *ingens, quod torua ſolum ſub fronte latebat.* Quamobrem vera & propria ſedes & quaſi fundus oculi vnius iſtius Cyclopei ibi demum fuit, vbi apud nos & oculi duo, & μετώπιον, ac μεσόφρυον, diſcrimen ſeu interuallum commune oculorum. Atque ita μονόφθαλμος, non ἑτερόφθαλμος Polyphemus. adeoque errant cælatores & pictores dupliciter, & quod in fronte, non ſub fronte medium, vt poni oportuit, lumen eiuſmodi pónant, & quod relinquant præterea duobus oculis locum. Erit igitur ex Virgilio Ouidius interpretandus, cum ait : *Vnum eſt in media lumen mihi fronte.* vt media frons pars ſit ea frontis, quæ pari vtrinque interuallo reſpondeat temporibus : media quidem, quod ad latitudinem pertinet : extrema autem, ſeu infima, ſi altitudo ſpectetur. Vni oculo vnum & hirſutum, & longum ſupercilium prætexitur, quod ab aure vſque ad aurem pertineat. Vt oculus autem fronti ſubeſt, ita oculum naſus excipit, a ſummo depreſſior, ab imo latior & deductior, omninoque ſimus, qui labris incubat craſſiſſimis. Nec dubium, quin his formæ leporibus & rictus oris reſpondeat,

&c ſerrati dentes, quos nudat quaſi ringendo, &c vox ipſa, &c ratio cantus, cum fiſtulam etiam adhiberet, aut inflaret tibiam, aut neruos in fidibus pelleret digitis: homo non pectore modo &c ventre, ſed lacertis &c manibus ad ipſos vſque vngues hiſpidus ac villoſus. Iam Cyclopis, Dij boni! quam bella ſaltatio, id ſi egerit, aut ſi mouere ſe voluerit mole ſua ad numerum, vt reuera ſe mouit, præſertim ſuadente vino vel Vlyſſis, vel alio. quam poſtea ſaltationem ſunt in ludis imitati Græci &c Romani, vt Cyclopa ſaltarent. De Galatea autem nihil habeo dicere, niſi quod, quamuis pulcherrima Nympharum maris fuiſſe videatur, quæ candore lacteo excelluerit inter æquales, a quo etiam nomen inuenit; vix tamen fieri poſſit, vt tam formoſa, quam Cyclops deformis fuit, eſſet. Ei certe Philoſtratus, præter eximium illum candorem, attribuit &c admirabiles oculos, &c genas ſuauiter fulgentes, &c venuſtatem reliqui corporis quandam. Apud Lucianum contra Doris adimit omnia, præſertim natiuum ruborem, candore ſolo relicto: quem etiam ſalſe irridet, cum dicat idcirco Polyphemo probari, quod lacti caſeoque paſtor aſſue-

tus, quæ ſunt iſtis albo colore ſimilia, pulcra putet.

Nunc audire iuuat, quas huic Galateæ blanditias dicat plenus amœnitatum venuſtatumque amatorculus. Principio ſplendidis vtique & honorificis verbis, vt dignum fuit regia Polyphemi, hoc eſt, antro & ſtabulis, appellat, caſeo candidiorem, teneriorem agno, vitulo laſciuiorem, nitidiorem, vel, vt Theocritum Philoſtratus interpretatur, iucundiorem vua recenti, necdum matura. Tum fatetur & agnoſcit, quæ celare aut tegere nullo modo poteſt, de ſupercilio, de oculo, de ceteris. Verumtamen ſi minus formoſum, diuitem ſe eſſe, cumque iſto qualicunque formæ damno mille oues, lac optimum, caſeum, quem omni anni tempore muſtum habet, compenſare. Tametſi hunc alio apud Theocritum loco formæ ſuæ nihil pœnitet. *Certe*, inquit, *non ſum, vt eſſe dicor, informis. me nuper in mari, cum tranquillum eſſet, inſpexi. pulcra mihi, meo iudicio, barba: pulcher ocellus. dentes porro candidi inſtar Parij marmoris, quantum quidem vnda oſtendebat.* Quod ſi forte tibi, χαρίεσσα κόρα, ὦ φίλον γλυκύμαλον, videor hiſpidoſior; en ligna querna,

en viuus ignis ſub cinere. quid moræ eſt, cur pili mihi candente carbone non adurantur? Etiam aduri cor a te meum, & hunc vnum, quo nihil mihi dulcius eſt, oculum facile patiar. Quoniam autem donis paratur amor, fouetur, atque augetur; quæ tandem munera Polyphemus, digna ſe, digna Galatea mittet? quæ deſtinat ac promittit? Lac, & caſeos, quibus illa concolor eſt? Nequaquam. Agnam, aut hœdum, aut vitulam, quibus hic paſtor abundat? Minime. Quid igitur? Huic vndecim ſeruat alitque hinnulos, & catulos vrſorum quatuor, villis, opinor, & horrore pilorum, domini non admodum diſſimiles. Præclaræ vero feræ, quibuſcum ſe dulciſſima puella oblectet. vt quoties intuetur ac tangit, ſi modo tangere audet, toties ei veniat in mentem amatoris tam hirſuti, tam ferini. Nec in ruſticis ineptiis non pono, quod habere branchias, adeoque fieri piſcis vehementer optet; quo ſit ei facilis aditus ad Galateam, enatet quamprimum ad hanc, ſimulque viuat in aquis; ac demum vſu experiendoque cognoſcat, ea vita quantæ ſit voluptati. Quanquam ſunt iſta omnia omnium amantium vota, & ſomnia, & deliria,

nec rusticorum magis, quam vrbanorum, qui quiduis fieri non recusent, vt apicula, vt pulex, vt annulus, vt epistola, vt suum, quodcunque dederint, aut miserint, donum; dum propius accedant ad amatas, conspiciant coram, vna sint assidue ac versentur. Sed illud sine controuersia ἀγροικικὸν καὶ ἀφελὲς, quemadmodum obseruat in hunc locum scholiastes, & loquitur. Amanti perdite & furiose Polyphemo Galatea non solum non respondet in amore, verumetiam fastidit, nauseat, auersatur. Cuius rei causam Polyphemus modo dicebat esse deformitatem suam, & vere dicebat. nunc omnem culpam confert in suam matrem, quæ se amicæ non conciliarit, nec satis commendarit, nec singularibus verbis egerit de se apud eam, vt potuit. quippe quæ nympha & ipsa maris pariter cum ea degeret ætatem sub aquis. At hanc matrem, ne metue, probe vlciscetur, sic male de se meritam. simulabit morbum: caput sibi & pedes dicet dolere. quod ei, si quem maternum sensum habet, ægre sit. Ista oratione quid à quouis dici rustico, aut fingi potest inanius ac stultius? Nisi si hæc, & horum similia, quæ mirum quantum rusticitatis

præ

præ ſe ferant oratione Græca, me Latine dicente fieri minus ruſtica incipiant, ſintque ex eorum genere, quæ Gellius e Græco in Latinum conuerti & debere, & poſſe néget.

Sequitur ſextum ruſticæ ſimplicitatis quaſi caput, error & inſcitia, per quam paſtores quædam dedita opera inducuntur locuti, quo magis ij, qui ſunt, id eſt, illiterati, rerumque & hiſtoriæ rudes & ignari eſſe videantur. Deprehendit hoc in Theocrito Seruius, qui Virgilium idem ait feciſſe exemplo & auctoritate Theocriti. *Plerique*, inquit, *Actæo Aracyntho, Athenienſi accipiunt, non quod Aracynthus apud Athenas eſt: ſed vt oſtendatur ruſtici imperitia. Nam Theocritus ad exprimendam ruſticam ſimplicitatem, multa aliter, quam res habeat, dicit. Hac ratione poteſt & Oaxis, Cretæ fluuius accipi: cum Oaxis ſit, vt diximus, Meſopotamiæ.* Quæ vero plurima Theocritici paſtores quaſi per ignorantiam, aut per ſimulationem non intellígendi, falſo dicant, nondum inuentus eſt, qui collegerit: etſi obſeruationes, emendationes, lectiones, ſcholas habeamus in Theocritum eruditorum ac diligentium ſcriptorum. Et colligerem ego, Balzaci, niſi ſæpe

longior iam fuiſſem : & ſim forſan longus in aliis neceſſario futurus.

Neque peccauit Theocritus ſimulata rerum ignoratione tantum, ſed vitio quoque ſermonis quæſito de induſtria, in quo ſe præcipue ruſticum geſſit : ſiquidem vere Gellius, *Quod nunc*, inquit, *barbare quem loqui dicimus, id vitium ſermonis, non barbarum eſſe, ſed ruſticum: & cum eo vitio loquentes, ruſtice loqui dictitabant.* Notant autem grammatici & interpretes Græci interdum ἀκυρολογίαν in Theocrito : ſæpe etiam ἀνακολουθίαν. quæ duo ſunt vitia ſermonis vel ſola, vel maxima & præcipua. Iidem hunc volunt a Sophrone populari ſuo, ſcriptore lepidiſſimo mimorum, mutuatum fuiſſe cum res & ſcite cogitata quædam, tum verba aliquot, & locutiones totas; itemque conſilium, & voluntatem, ac licentiam diſcedendi aliquando a legibus grammaticæ. Quod nunc, vt opinor, magis dixerimus, ſi plura Sophronis ſupereſſent, cuius reliquias tenues & exiguas, neque vno loco, habemus. Vt vero hic apud Græcos mimographus non putauit eſſe alienum concinnitate ſua, βαρβαρίζειν nonnunquam & σολοικίζειν : ita Marylus neſcio quis, apud Latinos

eiusdemmodi scriptor, non dubitauit præter normam & regulam sermonis facere, ludendi & ridendi causa. quod Seruius ad vocem, *ile* & *ilia*, obseruauit: *Marylus*, inquit, *mimographus contempsit artem ad iocum mouendum, & parasito dixit, Tu, vt Hector ab Ilio nunquam recedis. cum de guloso diceret, allusit ad ciuitatis nomen: nam, ab ili, debuit dicere.*

Sed leuiter & longo interuallo Theocritus orationem suam maculis aspersit istis. Perenne illi ac perpetuum fuit sermone Dorico vti, qui sermo proprius est rusticorum, quemadmodum ex Probo grammatico supra posuimus. Ex quo idem Probus efficiebat, multo difficilius Virgilio fuisse, quam Theocrito, scribere eclogas: propterea quod apud Latinos nulla eiusmodi linguæ & locutionis varietas, quam Græci διάλεκτοι vocant, nullus peculiaris agrestibus præcipueque destinatus sermo. *Opportunum*, inquit, *fuit ei, qui pastores inserebat, ea lingua, Dorica & rustica, disputasse. Virgilio tanto factum opus maius, quanto vna lingua loquens, sensus rusticos aptare elaborauit, sine reprehensione sermonis.* Illud profecto non potest præter cetera non vi-

deri rusticanum, quod amant Dores, & quo maxime ab Græcis aliis distinguntur, vsus alpha literæ vastioris frequentissimus. Quæ causa est, quamobrem isti rustice os diducant, atque hiando pronuncient, adeoque πλατυάζειν omnia dicantur. Quidam apud Theocritum, Alexandrinus, vt mihi videtur, Syracusanas mulieres, quæ sacris Adonidis intersint Alexandriæ, redarguit, quod inani & profusa loquacitate sua obstrepant, πλατυάσδοισαι ἅπαντα. In quem locum scholiastes, οἱ Δωριεῖς πλατυστομοῦσι, τῷ α πλεονάζοντες. Et Hermogenes libro 1. cap. 6. περὶ ἰδεῶν: ὁ γὰρ Θεόκριτος ᾀδόμενόν τινα πεποίηκε δωριζούσαις γυναιξὶ, διὰ τὸ πλατύνειν τὴν φωνὴν τῷ α τὰ πλεῖστα χρωμέναις. Par & simile quiddam Crassus in tertio de oratore loquitur primum de L. Cotta. quod idem C. Cottæ deinde, & Sulpicio obiicit. *Tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi videtur grauitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum.* Et paulo post: *Quare Cotta noster, cuius tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, vt iota literam tollas, & e plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores videris imitari.* Quid illa C. Cot-

tæ lata, niſi πλατέα, quæ Dores omnia Demetrius quoque Phalereus perhibet loqui? πλατέα λαλοῦσι γὰρ πάντα οἱ Δωριεῖς. Quod vero Sulpicius, i ſublato, cuius eſt ſonus exiliór, e, quod eſt per ſe vocalius, retinet; nonne hoc more Dorum facit, qui ἐξ ἀφαιρέσεως ὑμὲς pro ὑμεῖς; λαβὲν pro λαβεῖν, & ſimilia efferre ſoleant? Quare cum Theocriti poeſis ſit eiuſmodi, totque nominibus & modis ruſtica & ſimplex; reſpondet vniuerſa orationis forma partibus ſingulis, multoque eſt minor & ſuppreſſior, quam aut infimum genus oratorum, aut communis & quotidianus vrbanorum ſermo. Itaque qui Theocritum verſari aut Virgilium dicunt in infimo genere dicendi, cum bucolica ſcribant; rem illi quidem dicunt, ſed ex parte tantum, & quadamtenus. Propius abſint a vero, ſi minutius partiantur, certoſque diſtinguant gradus: vt, quemadmodum in vrbibus aliorum alius eſt ſermo, rudis & indoctæ plebeculæ vt plurimum corruptior, primorum ciuitatis ſanus & integer; ita ex agreſtibus bubulci, opiliones, caprarij, quam villici aut coloni, loquantur ruſticius.

Vides, Balzaci, tandem, quam multa concurrant, vt Bucolicis Gelaſimi ſimiles eſſe vi-

deantur. Non ſunt tamen, mihi crede: non ſunt. Quanquam nolim mihi credi: habeatur modo manifeſtæ & confeſſæ veritati, grauiſſimiſque & locupletiſſimis teſtibus fides. Nec te multitudine obtundam minimarum diſſimilitudinum. duo contraria duobus contrariis opponam, quæ rem conficiant. An eſt quidquam liberius ac licentius ea ratione verſuum, quam ioculatores noſtri ſequuntur? Nihil profectò. nam & extrema duo, quæ concludi oportet pari ſono vocis, rectène concinant inter ſe, non admodum attendunt: &, media quo decurrant modo, etiam minus curant; dum qualiſcunque numerus conſtet ſyllabarum, nec diſcors omnino & incompoſitus ad aures accidat. Contra bucolici carminis quam duræ leges! quæ anguſtiæ! quanta in eo religione verſatus Theocritus! quanta conſtantia! Vult Terentianus carmen hoc paſtorale ex tetrametro abſoluto iam & perfecto conſtare, cui pedes ad extremum duo connectantur. Donatus, *Non erit*, inquit, *bucolicus verſus, niſi in quo pes primus partem orationis abſoluerit, & tertius trochæus fuerit, & cæſura, & quartus pes dactylus magis, quam ſpondæus, partem orationis termi-*

nauerit, quintus & ſextus pes ex integris di-ctionibus fuerit. Hæc eadem fere ex vtroque ſunt a Seruio inculcata. Qui nos rurſum au-ctores admonent, quam ſtricte hæc Theocri-tus, difficilia licet, quamque anxia & ſuper-ſtitioſa cum ſollicitudine, & perſeuerantia obſeruarit: Virgilium vero, quamuis alias vbique perſecutum Theocriti veſtigia, hic ab iſto diſceſſiſſe, tamque raro præceptis his pro-ſodiæ paruiſſe, quam ſæpe eadem Theocritus & diligenter tenuerit: prætermiſiſſe porro id totum non contemptu vllo aut deſpicientia, ſed deſperatione; vtpote operis difficultate victum. Eſt deinde Gelaſimorum in male lo-quendo negligentia quædam laborioſa & di-ligens: perpetua peregrinitas & inſolentia verborum: crebra & multiplex inconſequen-tia ſermonis. id amant, id ſuſcipiunt, id pro-fitentur tanquam artem ſuam: eo proprie & vere Gelaſimi ſunt, ſeque eſſe volunt. Cum ſe Theocritus vbique, ſi a paucis quibuſdam, extrinſecus & peregre petitis, diſceſſeris, ac-curatum & emendatum ſcriptorem præſtite-rit. Nec auctorem dicti mei laudare poſſum Longino rhetore magis idoneum. Is de Theo-crito, καὶ τοῖς βουκολικοῖς, πλὴν ὀλίγων τῶν ἔξωθεν, ὁ

Θεόκριτος ἐπιτυχέστατος. *& in bucolicis, extra pauca quædam externa, & e vulgo ſumpta, feliciſsimus eſt Theocritus poeta.* Quomodo feliciſſimus? etiamne felicior, quam Homerus? Etiam. Cur ita? Quia non tam opportunum offenſioni humile dicendi genus Theocriticum, quam ſublime Homericum: ſcriptio Theocriti caſtigatior, & mendoſa minus, quam Homeri. Eant ergo vrbani ſcriptores noſtri, ſeque cum paſtore & campeſtri Theocrito comparent, cuius neque ſeueritatem verſuum aſſequi vnquam Virgilius potuit, neque cautionem in omni vitando lapſu orationis & diligentiam Homerus attigit.

LVCIANVS.

SED quid ego plures Græcos, quid Athenis, & e media Græcia, quid ex vltimis inſulis, quo Græcus ſermo peruenit, teſtes euocq; cum homo Syrus inſtar nobis eſſe poſſit certiſſimorum quorumuis teſtium? Lucianum illum Samoſatenſem dico, qui & multa ſcripſit, & omnia iocoſe, & eorum, qui in omni memoria fuerunt, ſcriptorum veneres cunctas dexteritate quadam ingenij & ele-

gantia

gantia complexus eſt, longeque, meo iudicio, vicit. Neque vero ab eo dictum arrogantius, quam verius puto, cum ſe a Platone aliiſque philoſophis abſtraxiſſe dialogum iactauit, quem cum comœdia certo ac ſtabili matrimonio coniungeret. Quamobrem cum ingenua quædam & natiua familiaritas ſit propria dialogi; cumque nihil fingi poſſit comœdia licentius: facilis exiſtimatio eſt, quam multi, eiuſmodi parentibus, ioci, & ludi, & riſus, & amœnitates, & lubentiæ, ſic tanquam vtriuſque generis liberi, prodierint. Et rhetorica quidem Lucianum accuſat κακώσεως, ſiue malæ tractationis, apud vndecim iudices, quod, ſe deſtituta & ſola relicta, ſtudere vehementer dialogo, atque operam aſſiduam dare cœperit. Rurſum ei dialogus intendit actionem iniuriarum, quod ſe totum a philoſophia abduxerit, tranſtuleritque ad comœdiam, & a cothurno propemodum deſcendere coegerit ad ſoccum. Qua ex duplici accuſatione Lucianus inſcripſit δὶς κατηγορούμενον. Verum audire præſtat ipſas orationes accuſantium cum defenſione & reſponſis Luciani.

Rhetorica, *Ego*, inquit, *iudices, hunc Lucianum, admodum tum adoleſcentem, natione*

& lingua barbarum., vagum etiam & errantem, & incertum de ſorte ſua, necdum habentem ſatis conſtitutum, quodnam vitæ ſequeretur genus, educandum & præceptis inſtituendum oratoriis ſuſcepi. Qui cum mihi primo docilis ad omnem diſciplinam eſſe videretur, nec a me vſquam deiiceret oculos; adhuc enim me & reuerebatur, & obſeruabat, & admirabatur ſolam: relictis procis omnibus meis, generoſis, opulentis, formoſis, quotquot ducere me cuperent in matrimonium, ei me deſpondi, quamuis & obſcuro, & inopi, & pæne puero, dotemque ad eum non minimam attuli, plurimas & egregias orationes. Poſt autem adduxi in Græciam ad tribules meos, & in ciuium numerum referendum curaui: quod iis doleret, qui ſpe eſſent omni ambituque deiecti mearum nuptiarum. Porro cum peregrinari conſtituiſſet, ſeque paßim oſtentare pulcrum ac beatum me coniuge, ne tum quidem remanſi domi: ſed vbique ſecuta virum huc & illuc, quo is me cunque circumduceret, reddidi veſtiendo atque ornando clarum & illuſtrem. Atque hæc, in Græcia & Ionia quidem, mediocria ſunt præut quæ ſequuntur. Nam & ſuſcipienti deinde iter in Italiam, comitem me viæ præbui, vnaque

mare transij: & in Galliam vſque progreſſa demum, magnam ei pecuniam redegi. Ac mihi diu morem geſſit in omnibus, aßiduißime mecum fuit, cum ne vnam quidem noctem ſecubaret. Aſt vbi iam abunde rem feciſſet, ſeque in famam & exiſtimationem hominum veniſſe intellexiſſet; elatis animis & ſuperciliis, contempta me, vel potius dimiſſa omnino, dialogum, barbatum illum philoſophiæ, vt ferunt, filium, quem facile eſt noſſe ex habitu, cultuque corporis, habere cœpit in deliciis atque in amoribus, etſi maior natu, quam ipſe, eſſet, & cum eo familiariter coniunctẽque verſari. Neque vero puduit eundem ſolutam ac liberam orationem meam concidere minutius, & in paruas ſeipſum & anguſtas interrogatiunculas includere; cumque grandi & plena voce quiduis eloqueretur prius, breues quaſdam implicare ſententias, & velut ſyllabatim perſequi. Ex quo non ſumma laus illum, nec multus plauſus exceperit, ſed riſus aliquis auditorum conſecutus ſit, & modica ſublatio manuum, & nutus capitis, & leuis admurmuratio. Hæc ſunt nimirum, quæ ſcriptor egregius adamauit, & præ quibus deſpiciendam me eſſe duxit. Quem tamen aiunt ne cum iſto quidem amaſio ſuo ſer-

uare pacem & concordiam, nec abſtinere contumeliis. Quomodo ergo in crimen animi ingrati non incurrerit, contraque legem, quæ de mala tractatione eſt, non fecerit, qui iuſtam ac legitimam vxorem, a qua tot beneficia accepit, & propter quam in tantum honorem aſcendit, ita deſeruerit turpiter, ac nouis amoribus indulſerit. idque nunc, cum admirantur me ſolam mortales cuncti, me præſidem inſcribunt & vſurpant ſuam: cumque interim ego tot amatores, qui me ſibi expetant, repello, neque fores aperire pulſantibus, neque inclamantibus magna voce nomen meum, aures præbere ſuſtineo; quippe quos nihil huc afferre ſecum, niſi vociferationem videam. At ne ſic quidem noſter iſte coniux ad nos redit. Illum ſuum ſpectat & contemplatur amatorem. qua commodi ſpe, Dij boni! & qua expectatione ab eo, cuius pallium, quo amictus eſt, tota poſſeſſio ſit?

Contra Lucianus. Agnoſcit quidem omnia erga ſe collata beneficia, tantumque ſe rhetoricæ debere ingenue fatetur, quantum ipſa prædicauit. Nihilominus tamen cauſam ſibi non defuiſſe, quamobrem ab ea ita de ſe merita diſceſſerit. Nam cum hanc intelligeret temperantem & modeſtam, quo illam habi-

tu ornatuque Demosthenes in matrimonium duxerat, haudquaquam nunc amplius, vt olim fuerat, esse; sed exornare se cupidius, comam fingere meretricium in morem, ori medicamenta illinere fucata candoris, ac ruboris: continuo suspicatus est aliquid, &c, quo illa oculos coniiceret, obseruauit. Verum omittit, quæ dissimulare potest, occultiora. Palam hæc erant. singulis noctibus illius complebatur angiportus temulentis procis; qui pulsarent ostium, ac libidinose multa proterueque facerent, & quorum partim irrumpere vi in domum non sine tumultu conarentur. Interea ridere mulier, his rebus delectari, his pasci, ac sæpe vel despicere e fenestra, dareque aures suas amatorium carmen concinentibus aspera voce, vel introducere clanculum, cum ignarum rei coniugem putaret, ceteraque per summam lasciuiam & agere, & pati. *Hoc ego*, inquit, *indices, domesticum dedecus ferre non potui: adulterij ream facere, vt poteram, nolui. Quod supererat, ad habitantem in proximo dialogum adij, si me is tecto & hospitio acciperet. Etsi, quamuis flagitium rhetorica nullum tale admisisset, conueniebat certe me id iam ætatis cum omni munere ora-*

torio vacare, tum ingressum in Academiam, aut in Lyceum, vna cum dialogo, optimo isto viro, inambulare, ac familiares paulatim conferre sermones.

Hactenus Rhetorica, & Lucianus. Nunc Dialogus contra eundem Lucianum. *Eæ sunt, iudices, iniuriæ & contumeliæ, quas hic mihi homo Syrus multas & magnas vnus intulit. Cum plurimum antea grauitatis maiestatisque haberem, & ea quæ sunt Deorum, quæque naturæ & totius rerum vniuersitatis, contemplarer, euectus supra nubes vspiam, perque aerem gradiens, vbi magnus ille in cælo Iupiter alatum currum agens fertur: abstraxit Syrus inde me, iam circa altum cæli fornicem volantem, ac longe etiam ascendentem vltra cælum. tum confregit alas, & ad humanam conditionem deiectum cum infima multitudine exæquauit. Ac mihi quidem tragicam illam & seueram personam detraxit: aliam vero imposuit comicam & satiricam propeque ridiculam. Deinde in vnum multa & diuersa conduxit, mecumque inclusit, Conuicium, & Iambum, & Cynicen, & Eupolin, & Aristophanem, qui viri duo præter ceteros ad exagitandas atque irridendas res præclaras honestasque valeant. Postremo Me-*

nippum ex canibus illis antiquis vnum quendam, & asperum, & facile vehementerque, vt apparet, latrantem, excitauit defossum, & ad me domum introduxit: canem sane terribilem, qui mordeat occulte, eoque occultius, quod ridendo mordeat. Quæ cum ita se habeant, quomodo tandem grauem iniuriam non acceperim, qui habitu spoliatus & exutus domestico ac meo, & comœdias agam, & excitem risus, & aliena argumenta personatus tractem, meque homini Syro histrionem præbeam? Nam, quod omnium est absurdissimum, mixtus insolenti quadam temperatione & concretus fui. vt neque iam pedibus ingrediar, neque sublime: sed instar hippocentauri conflata quadam, & peregrina species esse videar audientibus.

Ad hæc Lucianus. *Causam equidem, iudices, apud vos defendo improuisam atque inopinatam. Speraram enim Dialogum de me potius omnia, quam quæ dixit, dicturum fuisse. Quem ego susceptum, cum tetricus etiam tunc complurium iudicio esset, & continuis interrogationibus præruptus ac salebrosus, eaque re veneratione dignus aliqua videretur, non tamen omnino suauis & gratus in vulgus: principio quidem ingredi supra terram humano mo-*

do, & vſitato more omnium, aſſueſeci. poſt autem & ſqualorem eius plurimum abſterſi, &, vt rideret ipſe, coegi, itaque iucundiorem aſpicientibus reddidi. Ante omnia vero per me copulata cum eo Comœdia eſt, eidemque iſto nomine valde conciliata beneuolentia auditorum. Qui prius cum ſpinas metuerent, quas ſecum afferret, ſumere illum in manus, ſic tanquam echinum, refugiebant. Atqui noui ego, quid homini potiſſimum doleat. Dolet videlicet, quod non vna cum illo ſedens ediſſeram tenuiter & argute minuta illa atque ſubtilia: ſitne animus immortalis: quot heminas Deus, cum mundum condidit, ſinceræ & vniuſmodi naturæ infuderit in craterem, quo miſceret vniuerſa: an Rhetorica Politicæ imago ſit quadam ex parte, artis aſſentatoriæ quarta pars. Amat enim neſcio quo modo iſtæc argutari, ſimiliter vt qui frictione ſcabioſi gaudent; eaque illi commentatio iucunda accidit, gloriaturque ſi audiat dici, non eſſe cuiuſuis ea intelligere, quæ ipſe de ideis acute & ſolerter perſpexerit. Hæc nimirum a me quoque poſcit, & alas illas, quas aptauit ei Plato, requirit, ac ſurſum contuetur, interim dum, quod ante pedes eſt, non ſpectat. Nam me, puto, nihil accuſauerit præterea; ne

de

de illo quidem, quod veste Græca detracta, barbaricam ei, barbarus ipse, induerim. Qui si facinus eiusmodi admisissem contra leges, si patrio illum vestitu spoliassem, iniuriosus sine dubio fuissem.

Hoc ipsum porro, quod Luciano conciliante nupserit Dialogo Comœdia, tradit idem de se explicatius, ostenditque quantum in eo negotij habuerit, vt nuptias tam dispares, tamque alienas coniungeret. Cum enim natura & moribus, disciplina & instituto diuersi inter se, maximeque disiuncti, atque etiam contrarij Dialogus & Comœdia initio forent: vi adducendi quodammodo, & propius admouendi, aptandique simul fuerunt. cumque exercerent simultates inter se & graues & diuturnas, vt Comœdia Dialogum persæpe irrideret ac perstringeret: placari, lenirique animos oportuit, & constitui communem quandam concordiam, priusquam necessitudo, & affinitas, &, quanta potest esse maxima, coniunctio coiret. Sed hic quoque loquentem Lucianum satius est vt audiamus.

Quod vnum est ex rebus pulcherrimis duabus compositum, Dialogo & Comœdia, nequaquam satis ad elegantiam formæ valet, nisi ap-

ta & congruens, proque iusta portione temperatio fuerit. Potest enim ex rebus fieri pulcris duabus absurda & insolens compositio, vt peruagatissimum illud hippocentaurus. Rursum ex optimis duabus bellum aliquid & concinnum existere nonne potest; quemadmodum ex vino & melle mulsum possumus dicere suauissimum? Quanquam talia esse, quæ composui, pertendere non ausim. verear potius, ne vtriusque pulcritudinem permistio confusioque mea corruperit. Neque enim a primo fuit Comœdiæ cum Dialogo vlla consuetudo, aut amicitia. quando hic quidem domi, & vero apud se in ambulationibus, dissertationes & scholas cum paucis habebat: illa vero, Dionysio sponte dedita, versabatur in theatro, & colludebat, & mouebat risum, & iactabat sannas, & cum numeris quibusdam suis procedebat ad tibiam. Nonnunquam etiam anapæsticis versibus tota clarior ac velut sonantior, sodales Dialogi & amicos multum irridebat; cum φροντιστὰς, *&* μετεωρολέσχας, *& id genus nominibus appellaret. Quinetiam vnum hunc aditum ad fauorem & studia audientium habebat, quod hos sugillaret, & Dionysiacam in ipsos licentiam effunderet: modo* ἀεροβατοῦντας *inducens, &* νεφέλαις ξυνόντας;

modo ψυλλῶν πηδήματα διαμετροῦντας. quaſi qui de rebus cæleſtibus nimis exigue & exiliter diſſererent. Cum Dialogi contra magnificæ & ſeueræ congreßiones eſſent, & rerum colloquia grauiorum: iſque cum de natura, tum de virtute philoſopharetur. Itaque hoc illud erat δὶς διὰ πασῶν, ab acutißimo ſono ad grauißimum concentus, tantumque Dialogus a Comœdia dißidebat. Atque hæc tamen eiuſmodi auſi fuimus congregare inter ſe & coniungere, quæ neque libenter duci ſe ſinant, neque facile copulam & commune ſocietatis vinculum ferant. Quamobrem metuo valde, ne denuo ſimiliter aliquid, ac Prometheus ille tuus, feciſſe videar, qui femininum cum maſculino commiſcuerim, & ob eam ipſam cauſam reus fiam. vel potius hoc aliud metuo, ne videar fraudaſſe auditores, & oſſa eis appoſuiſſe tecta pinguedine, riſum ſub philoſophica grauitate comicum.

Nempe igitur Luciano verti poterat vitio, vel reuera vertebatur, dum viueret, primum quod, ſermonibus omiſſis rhetoricæ longioribus & perpetuis, forma ſtrictiore & minutiis dialogi infregiſſet orationem: deinde quod, grauibus & ſeriis rebus neglectis, dialogo ludicra & iocularia pro argumento eſſe

voluiſſet. quæ duo crimina depellenda a ſe, vt videmus, & diluenda putauit. Nam eo tempore nondum extiterant, Balzaci, qui tertium crimen imponerent Luciano, quod in lenibus & blandis quibuſdam animi motibus inducendis parum felix eſſet. Riſi certe, cum legi, qui erudito hoc ſæculo ſcripſiſſet, Lucianum artem ignoraſſe amandi, neque hunc affectum mentis ab illo tractatum commode, neque expreſſum ſat ſcienter; quia non videatur conſentanea moribus Gallicis feciſſe. Quaſi vero non aliter atque aliter diuerſæ nationes ament. aut non ſuo Græcia more, Roma ſuo amauerit. aut eodem prorſus modo Hiſpani amantes inſaniant Madriti: Galli Lutetiæ ineptiant. aut in vicinia noſtra Belgæ non rideant garrulam comitatem, & ſtulta obſequia amatorum noſtratium in amicas: noſtrates viciſſim non cauillentur ſubruſticam ſimplicitatem iſtorum. Ita non ſolum ruri & in vrbe amatur diſpari modo, ſed in ciuitatibus quoque multa fiunt ab vrbanis diſſimiliter. Atenim ſe gerunt apud Lucianum amatores inuerecundius. Laudo probitatem reprehenſoris: neque Lucianum excuſo, qui vitare reprehenſionem potuit non ſcribendo. Sed ſi

ſcribere fuit animus, quid aliud expectes ab auctore, qui amores meretricios, atque impuriores etiam ſcripſerit minuſque conceſſos? Vt eius interdum mihi modeſtior oratio, & probior, & pudentior ſequi videatur, quam prima ſe initia dederint, inſcriptioque ipſa ferat. Itaque non tractatione argumenti Lucianus, ſed delectu vitioſus: neque modo, ſed re tota peccauit. Et vero qui epica Homeri, Heſiodi, aliorum, qui tragica Æſchyli, Sophoclis, Euripidis comica fecit; nonne Ariſtophanis, & Menandri, & ſimilium comica pluſquam comica facere iure quodam ſuo potuit? aut qui turpiſſimas per ſe veterum de Diis fabulas, multo ridiculas magis, partim exponendo, partim augendo reddidit; quos pudori fines terminoſque oportere conſtitui, quidue in iſto genere ſibi non licere exiſtimauit? Quanquam ſcriptionem fœdam & libidinoſam minus miror, qui impiam ac ſacrilegam, præſertim vbi de prouidentia diuina ageretur, plerumque agnoſcam.

Ad rem, Balzaci, quæ pertineant, duo præter cetera ex ſuperiore omni oratione elici cogique poſſunt. Vides Rhetoricam in tot accuſationis capitibus, & firmamentis cauſæ,

quibus vſa eſt, non poſuiſſe pro argumento, ac ne in maledicti quidem loco obieciſſe, Lucianum Græce locutum deterius, ex quo ſecum diuortium fecerit? Hoc primum eſt. Meminiſti Dialogum, cum multa de iniuriis Luciani queſtus eſſet, nihil expoſtulare, quod illius ore minus bene tum, quam Platonis quondam aliorumque Socraticorum, loqueretur? Hoc eſt alterum. Poſſum & illud adiicere, Comœdiam, ſi ad accuſandum Lucianum pariter deſcendiſſet, cum alia multa dicturam vere, tum præcipue clamaturam, ademptos ſibi numeros, ſcenicas veſtes, theatralem pompam, multitudinem & concurſum ſpectatorum; ſe quaſi indotatam relictam eſſe, atque incomitatam & incomptam; ac denique collocatam Dialogo, homini priuato, difficili & tetrico philoſopho, hoſti nuper & aduerſario ſuo, quem ipſa etiam deriſerit atque contempſerit: tacituram tamen, neque vicem ſuam deploraturam apud iudices, quod minus Attica minuſque ſcita per Lucianum, quam per Eupolin, atque Cratinum, atque Ariſtophanem euaſiſſet.

Huc igitur noſtri homines velut in rem præſentem veniant. verſent, excutiant, per-

legant Lucianum τὸν διαλεγόμενον, τὸν κωμῳδιῶντα: inueſtigent, ſicunde vilitatem ſermonis ſui, ſicunde ſitum & rubiginem, & quale id cunque eſt, eruant ex eius ſcriptis: an ibi ſuum quidpiam agnoſcant, vbi cum acumine ingenij, admirabilis quidam lepos, & Græca Siren omnis omnia occupauit. Si par & ſimile reperitur aliquid, cauſæ nihil dico, quin recte omnes id facere pergant, quod Syrus inter Græcos vnus fecerit. Sin minus, deſinant exiſtimare ſe nomen in lepidis ac venuſtis ſcriptoribus habere ſine humilitate & ſordibus orationis non poſſe. Tantum autem abeſt, vt de ſtudio, & cura, conatuque bene dicendi remiſerit Lucianus, atque ad id, quod parum eſt, deflexerit, ridendi cauſa; vt proceſſiſſe plus æquo, & in eo, quod nimium eſt, offendiſſe videatur. Photio certe; at qua prudentia vir fuit! quo acumine! quam ſincerus & elegans in omni iudicio! viſus eſt noſter Samoſatenſis, dum linguam & orationem ſtudioſius comeret, non tenuiſſe mediocritatem, quæ colloquia inter familiares de rebus iocoſis deceat, adeoquè conuenientius argumento, ſi minus terſe & polite ſcripſiſſet, ſcripturus fuiſſe. Καὶ ὅλως, inquit, ὥσπερ ἔφημεν,

ἄριστος ὁ λόγος αὐτῷ καὶ οὐ πρέπων ταῖς ὑποθέσεσιν, ἃς αὐτὸς ἔγνω σὺν τῷ γελοίῳ διαπαῖξαι. *Ad summam, quemadmodum dixi, est oratio Luciani optima, neque materiæ conueniens, quam is ridicule ac facete tractandam suscepit.* Quo loco aduerte scribi, καὶ οὐ πρέπων, non autem ἀλλ' οὐ πρέπων. qui locus si posteriore isto modo scriberetur, sententia hæc verborum foret: Est Luciani dictio optima illa quidem, sed non consentaneâ argumento. in quo bonitatem dictionis Lucianicæ minueret. Cum vero priore modo scribatur, hanc vim & potestatem habet: Est optima dictio Luciani, ac melior etiam, quam vt argumento ioculari & ludicro conueniat. in quo bonitas dictionis augetur. Verum excellens illa præstantia, quam inesse Photius in Luciani scriptis merito censet, qua re cernitur, atque vbi potissimum sita est? Τὴν μὲν τοι φράσιν ἐστὶν ἄριστος, λέξει εὐσήμῳ τε καὶ κυρίᾳ, καὶ τῇ ἐμφατικῇ διαπρεπούσῃ κεχρημένος· εὐκρινείας τε καὶ καθαρότητος μετὰ τοῦ λαμπροῦ καὶ συμμέτρου μεγέθους, εἴ τις ἄλλος, ἐραστής. συνθήκη τε αὐτῷ οὕτως ἥρμοσται, ὥστε δοκεῖν τὸν ἀναγινώσκοντα, μὴ λόγους λέγειν, ἀλλὰ μέλος τι τερπνὸν, χωρὶς ἐμφανοῦς ᾠδῆς, τοῖς ὠσὶν ἐναποστάζειν τῶν ἀκροατῶν. *Genus illi dicendi optimum fuit, qui dictione sit vsus propria & significantißima, &*

& ad maiorem vim quandam efficientiamque orationis accommodata. ſtudioſus, ſi quis alius, cum diſtinctionis & puritatis, tum iuſtæ & perſpicuæ magnitudinis. Compoſitio porro ſic apta & decens, hunc vt lector exiſtimet non ſermones habere, ſed ſuaue carmen aliquod, nullo tamen inſigni cantu, in aures auditorum inſtillare. Quid ſimile noſtri habent, aut adumbrant, aut conantur? At ne volunt quidem. immo vero ſunt amplexi, arcteque tenent vitia contraria, quæ Lucianus alicubi expreſſit. Reperi enim, Balzaci, reperi, quod pro ſuo ſibi vindicent apud hunc auctorem vſurpatores dictionis inuſitatæ. Lexiphanis oratio quædam, cuius illud in Luciano initium, Εἶτα δειπνήσομεν, ἦδ' ὅς ὁ Καλλικλῆς, tota eſt noſtrorum hominum. Reſtat, vt eis Soſipolim aliquem videamus, & qui eoſdem curet pari morbo laborantes, & qui pharmacum quoque præbeat ad vomitum, ac multo magis his, quam ægroto Lexiphani. nam ſi iſte decem voces euomuit miſeras & horribiles, quibus vexaretur tanquam torminibus; quid futurum noſtris eſt, quos plura & tetriora vlcera & vermes infeſtant, aut quos tam atra bilis commouet? Non magis ſine dubio tum

necessaria fuit Lycini opera, vtentis opportunitate medici, qui medicamentum cuipiam ferret ad insaniam & furorem.

HELIODORVS ET SIMILES.

LIBANIVM omitto, Syrum quoque, doctorem ac magistrum bene dicendi, & ipsum, quam optime potuit, dicentem. vt de cius vna aliqua oratione iure optimo Basilius magnus exclamarit, ὦ μοῦσαι, καὶ λόγοι, καὶ Ἀθῆναι, οἷα τοῖς ἐραςαῖς δωρεῖσθε. οἵους κομίζονται τοὺς καρποὺς οἱ βραχὺν τινα χρόνον συγγινόμενοι. ὦ πηγῆς πολυχεύμονος, οἵους ἔδειξε τοὺς ἀρυομένους. *O Musæ, & literæ, & Athenæ, quibus vestri studiosos afficitis donis! quos ferunt fructus, qui aliquid commercij vobiscum vel exiguo tempore habuerunt! o fontem vberrimum, quales eos præstitit, qui ex illo hauserunt!* De alia quadam Iulianus imperator, ὢ λόγος, ὢ φρένες, ὢ συνέσεις, ὢ διαίρεσις, ὢ ἐπιχειρήματα, ὢ τάξις, ὢ ἀφορμή, ὢ λέξις, ὢ ἁρμονία, ὢ συνθήκη. *O orationem! o mentem! o prudentiam! o partitionem! o argumenta! o dispositionem! o occasionem! o verba! o numerum! o compositio-*

nem! Quem tamen aiunt in fictis, atque ad exercitationem vel sui, vel discipulorum conscriptis orationibus, multo præstantiorem fuisse, quam in veris causis, & grauibus seriisque argumentis. Vsque eo totus, siue proludat, seu pugnet quasi in acie, alienus est, atque abhorret ab agresti scena, & opere luteo nostrorum.

Relinquo Iulianum, eundem illum imperatorem, ac Libanij discipulum & æmulatorem studiorum, qui se profecto facetum & dicacem esse voluit: & vero fuit, tunc saltem, cum cunctos ante se Romanos imperatores vellicandos Sileno, & maledico dente carpendos, in ficto & adumbrato concilio Deorum, tradidit: aut cum aduersus Antiochenses, mimica quadam imminutione rerum suarum, quæ vere & proprie ironia est, lusit. Nec dubitari debet, quin inculta & horrida, vt barba erat, ita dictione de industria fuisset, si putasset tanti, aut si sic intellexisset, melius obtrectari potuisse Cæsaribus, aut in Antiochenses dicacissimos dicta dici meliora isto genere scribendi.

Præterire silentio non possum scriptores antiquos, qui amatoria, & historias, vel ve-

rius poesim quandam totam, nisi quod licentior & soluta numeris est, confinxerint. Hic enimuero multiplices & varios euentus rerum videas, subitosque casus atque improuisos, tum miserabiles, & plenos terroris, & periculorum, tum lætos & hilares, quorum alij aliis superueniant atque implicentur; omnes inter se nexi sint, quanquam præpostero plerumque ordine; ac tandem exitu concludantur vix ac ne vix quidem credibili. Scriptionum id genus, & fabularum principem ac velut parentem habemus Antonium Diogenem, cuius viginti quatuor libri, vt multa alia multorum auctorum, communi temporis vitio interierunt: summa breuis, & paulo plus, quam index capitum, peruenit ad nos, Photij labore & industria. Is hunc quidem scriptorem, Alexandri regis proximum ætati fuisse coniicit. Verum neque video, vnde ita coniiciat, & falsam esse coniecturam nonnulla suadent. Nam & duplex nomen, inusitata res veteri Græciæ: & nomen Romanum in Græcum hominem, nisi forte libertum, minus cadit: neque, quod grauissimum est, tum nata gens Antonia, aut facta vox, aut audita temporibus illis. Suspicio quoque est, non-

dum cognitam vulgo Thulen insulam, de qua isti ferantur inscripti libri.

Secuti sunt Antonium Diogenem, & expresserunt imitando Lucius Patrensis, & is, de quo ante dixi, Lucianus, quorum alter transformationes suas, alter historias fictas, quas veras inscripsit, tanquam riuos a fonte & origine deduxerit.

Eiusdem Diogenis exemplum, & fingendi viam ac modum alij sibi tres proposuisse deinceps videntur ad imitandum. Primum Heliodorus cum singulari præditus artificio, tum egregie moratus, & approbator castitatis in amoribus, ac velut præco magnificus. Itaque adduci nunquam potui, vt crederem, quod in historiarum libro duodecimo, capite tertio scriptum Nicephorus Callistus reliquit, decreuisse congregatos antistites de communi consilio, vt Æthiopica Heliodorus combureret, quæ conscripsisset iuuenis: ni faceret, abdicaret se confestim pontificatu. hoc illum maluisse, seque abdicasse. Lepida vero optio data præsuli, vtrum saluum vellet, iocularemne librum, quem scripsisset olim, an amplissimum sacerdotium, cui tum præesset. Lepidius etiam iudicium & electio

episcopi, sacræ dignitatis iactura commune & peruagatum scriptoris nomen redimentis. Cuius tamen factum ne magnopere vituperetur, aut ne reprehendatur ex toto, nonnulli obstant, quos ego scio, si isto loco essent, fieretque potestas eligendi, hoc idem & amplius facturos; talesque partus ingenij, qualia Heliodori Æthiopica sunt, non Thraciæ modo, sed opimis Galliæ sacerdotiis omnibus antepossituros, & loco graduque, & quauis dignitate cessuros potius, quam laboris, & industriæ, & bonæ existimationis fructum hunc qualemcunque amitterent. Sed neutrum, quantum opinio mea est, vere dicitur. neque lata episcopo conditio tam præpostera, tamque grauis: neque ab illo accepta, aut repudiata quoquo modo. quod ipse, qui narrat, abunde narratione sua refellit. An vero fuit in potestate Heliodori, vt aboleret igni, ac perderet opus suum, aut omnino suppressum teneret, quod iam exisset in vulgus, & manibus omnium euolueretur, quodque iuuentus periculo aliquo, damnoque morum, vt vult Nicephorus, legendo contriuisset? Equidem ante complures annos de Dionysio Petauio, acerrimi, vt nihil aliud nunc

dicam, iudicij viro, audiui, semper suspe-
ctam visam sibi hanc narratiunculam, nec sa-
tis dignam fide. Vt primum autem a Photio,
qui fecisset Heliodori episcopatus mentio-
nem quandam, ea de re sileri prorsus aduer-
ti; Socratem, qui Triceæ illum in Thracia
episcopum constituisset, verbum non addi-
disse; rem totam & veritatem vnius Nice-
phori Callisti auctoritate niti, cuius in pleris-
que fides credulitate nimia labaret: sustinen-
dam assensionem, donec certior nobis prodi-
ret auctor, putaui.

Succedit Heliodoro Achilles Tatius, per-
similis fingendis & imitandis rebus; valde
hoc vno dissimilis, quod turpissima, quam
vbique adhibet, obscenitas cum fidem & au-
ctoritatem scriptoris eleuat in re seria, tum
animum ab eo lectoris non inuerecundi alie-
nat, & prohibet omni lectione. Quamobrem
ridiculus est, non Leo philosophus, sed homo
sane impurus, cuius epigrammate casti mo-
res deprædicantur Clitophontis, qui fecerit
adulterium, & agnoscat ipse, ac de se fatea-
tur: item Leucippæ pudicitia extollitur ad
cælum laudibus, quæ introduxerit amato-
rem in conclaue, lectuloque acceperit, ac,

nisi fors obstitisset optatis puellæ, stuprum passa fuerit.

Quid ergo? Apud Diogenem Dercyllis & Dinias, Lucius & Lucianus apud se, apud Heliodorum Chariclea & Theagenes, apud Achillem Leucippe & Clitophon, apud Iamblichum Sinonis & Rhodanes, quomodo amores suos, raptus, errores, pericula, fortunæque vicissitudines loquuntur? Quomodo fastidiunt, expostulant, inuident, deplorant, indignantur, desperant: rursum promittunt, & blandiuntur, & supplicant, & gratias agunt, & triumphant gaudio? Peregrinis forsan, & obsoletis verbis? rusticis & inconditis sententiis? ridicula & ioculari dictione? Nihil horum. Immo vero sic habeto, Balzaci, cum suum cuique proprium & peculiare, diuisum ac distributum quodammodo elogium sit ab eo, qui studiose & accurate singula istorum scripta expenderit, Photio; tum communem hanc in omnes sine exceptione congestam, ac totidem prope verbis impertitam laudem bene loquendi fuisse. Ecquæ Diogenis oratio? σαφὴς ἡ φράσις καὶ οὕτω καθαρὰ, ὡς ἐπ' ἔλαττον εὐκρινείας δεῖσθαι. *Clara dictio, itaque pura, vt minus distinctione egeat ad claritatem.*

tem. Ecquæ Lucij Patrenſis? ἔστι δὲ τὴν φράσιν σαφής τε καὶ καθαρὸς καὶ φίλος γλυκύτητος· φεύγων δὲ τὴν ἐν λόγοις καινοτομίαν. *Eſt eius elocutio clara & pura. qui præterea & delectetur dulcedine quadam, & fugiat nouitatem orationis.* Quid Heliodorus, quo genere dicendi vſus eſt? φράσει δὲ πρεπούσῃ τῇ ὑποθέσει κέχρηται· καὶ γὰρ ἀφελείᾳ, καὶ γλυκύτητι πλεονάζει. λέξεσί τε εὐσήμοις καὶ καθαραῖς. δὲ εἴπου, ὡς εἰκὸς, καὶ τὰς εἰς τροπὴν κλινούσαις ἀποχρήσαιτο, εὔσημοί τέ εἰσι, καὶ ἐναργῶς παριστῶσι τὸ προκείμενον. περίοδοι σύμμετροι, καὶ εἰς τὸ βραχύτερον οἷα δή. καὶ ἡ συνθήκη δὲ, καὶ τἆλλα τῷ λόγῳ ἀνάλογα. *Vſus eſt elocutione, quæ argumento conueniat. Multa enim eſt in eo ſimplicitas, atque ſuauitas. Verbaque adhibuit pura, & valde ſignificantia. quæ ſicubi, vt par eſt, in tropos & figuras deflexit, ſignificant nihilominus, remque propoſitam declarant euidenter. Ambitus verborum aptus & congruens, adeoque breuior. Compoſitio autem, & reliqua generi ſcriptionis pariter æqualiterque reſpondent.* Iam qualis Achilles Tatius? Καὶ λέξει μὲν καὶ συνθήκῃ δοκεῖ διαπρέπειν· εὐσήμῳ τε γὰρ τῇ ἐπὶ τὴν τροπὴν οἰκείως τετραμμένῃ, ὅτε καὶ ταύτῃ χρῷτο. ἀφοριστικαί τε καὶ σαφεῖς, καὶ τὸ ἡδυνὸν φέρουσαι αἱ πλεῖσται περίοδοι, καὶ τὴν ἀκοὴν τῷ ἤχῳ λεαίνουσαι. *Ac dictione quidem & compoſitione videtur excellere. vtpote*

clarus , apteque se ad transferendum conuertens , quoties translationibus vtitur. Definitæ quoque & perspicuæ sunt pleræque comprehensiones verborum , quæ voluptatem afferant , quæque aures sono quodam deliniant. Quis Iamblichus denique? ὁ μέντοι Ἰάμβλιχος ὅσαγε εἰς λέξεως ἀρετὴν, καὶ συνθήκης, καὶ τῆς ἐν τοῖς διηγήμασι τάξεως, καὶ τοῖς σπουδαιοτάτοις τῶν πραγμάτων, ἀλλ' οὐχὶ παιγνίοις καὶ πλάσμασιν, ἄξιος τὴν τῶν λόγων τέχνην, καὶ ἰσχὺν ἐπιδείκνυσθαι. *Iamblichus autem , quod ad dictionis , & compositionis præstantiam , & ad optimum narrandi ordinem attinet , dignus erat , qui in rebus vel maxime seriis , non in ludicris fictisque , vim & artem oratoriam suam expromeret.* Quod cum ita sit , cumque nemo ex tot scriptoribus non reperiatur pure, & Græce, & eleganter locutus : nonne quam certam destinatamque materiem habent , sollicitos atque anxios initio quidem casus, sed in exitu dulces & optatos ; tam in id genus scripti molle ac tenerum cadit proprietas , & cultus , & munditiæ , & aliæ vel virtutes , vel deliciæ sermonis ?

Atque hic ex te , Balzaci , libenter quæsierim , quare , qui a prima statim adolescentia scribere cœperis , & edere scripta in vulgus , nihil istius generis neque publicaris , neque

chartæ, quod ſciam, mandaueris, aut omnino commentatus ſis. Nam & tua prompta & acris in excogitando ſolertia connectere nodos inter ſe, ac rurſum diſſoluere, quod faciunt iſti, facile potuit: & ſuaue ac iucundum genus dicendi, quod attuliſti præter ceteros, materiem blandam & lenem, affectionibuſque animi refertam, in qua iidem illi ſola verſantur, ſummopere decuit. Sic tecum, opinor, cogitaſti, ſic intellexiſti: quemadmodum eiuſmodi libros, ingenioſe & ſplendide, vt ita loquar, mendaces, præſtat legere, quam ceſſare omnino atque feriari; præſtat autem ſcriptum aliud quoduis, ſi offeratur, quam iſtius generis vnum, legere: ita ſatius eſſe, tale aliquid conſcribere, cum otium & facultas eſt, quam nihil prorſus; alia omnia, quam illud ipſum. Nec vero in ea te ſententia fuiſſe vnquam arbitror, in qua nonnullos eſſe video, graues & ſpectatos homines, qui exiſtiment, tam vanis & inanibus legendis operam dare, flagitium; ſcribendis, piaculum ac nefas. Equidem, dum omnis impietas abſit, omnis remoueatur a verbis & ſententiis turpitudo, certa quædam moderatio accedat & ſcribentium, & legentium præterea; iſtis acui putem

ingenium posse, linguam ali, excoli mores, & ad aliquam partem humanitatis, ciuilemque congressum, & consuetudinem vitæ politioris informari. Non auctor sum tamen, vt optimæ hic horæ perdantur, sed vt insumantur potius in re tenui, alioquin perituræ. Nolo animos occupari commentis & fabulis, tanquam munere & penso: oblectari otium, falli que tempus facile patior. De alea, de comessationibus, de circulis, de saltatione, de venatu decedat aliquid, quod huic quoque remissioni, ludoque impertiatur. Tum id ipsum modice fiat, neque auide, neque diu, satietate celeri, lassitudine etiam minori, quam cum tessera aut scrupis luditur. Quid tandem est, quod istis conditionibus diserta & erudita respuatur voluptas: aut cur tam austerus quisquam inuidebit vlli otium, cum aliqua vtili opera studioque coniunctum? Nisi forte abstinere facilius est, & has literas non attingere omnino, quam eum, quem præscripsi, modum seruare. Nam si noctes continuari diebus oportet legendo, ac sæpe impransos aut incœnatos somno opprimi, vt non oculi modo, sed caput ipsum vigiliis, & inedia laboret; si teneri memoria opus est sexcentos codices,

innumerabilium rerum ſeriem ac nexum, etiam nomina perſonarum, falſa omnia & commentitia; ignorari autem veras hiſtorias, antiquam, patriam, naturalem, ſacram; ſi contingit, vt vitium diſcatur exemplo, vtque mollitie perpetua & blanditiis amantium infringatur vis animi, atque eneruetur multo etiam magis, quam lectione, & vſu tenerrimorum poetarum: per me quidem potius proiiciantur in Sequanam iſta, quæ primo Græcorum, deinde Arabum, tum Hiſpanorum fuerunt, deliria, quam aut vlla pars officij claudicet, aut ſenſus virtutis vel minimus exſtinguatur, aut doleat vnguis, aut pilus viri boni pereat. Sed ea viderint magiſtri morum, ac de ſe quiſque cum his veræ & ſolidæ ſapientiæ quaſi conſultis ſtatuat, non ex ſua libidine, neque ex huius prauitate ſæculi & inſtituto. Ego timidior forſan, qui tantam cautionem requiram ad eam rem, quam non in otio tantum iucundam, ſed etiam in negotio & occupatis temporibus perutilem, iam toties a me laudatus Photius, auctor grauiſſimus, cenſuit. Huius certe cum habeamus ſincerum & ſubtile de ſex iſtiuſmodi ſcriptoribus iudicium, prætereaque ſumma capita & quandam velut

epitomen trium; ſatis conſtat ſingulos ab eo non ſemel, neque leuiter & curſim, ſed ſumma diligentia ſummoque ſtudio eſſe perlectos. qui ſic demum ſententiam pronunciet quaſi iudex ſecundum ſcripta hæc & ſcriptores: *Ex iis*, inquit, *aliiſque fictis ad arbitrium narrationibus & fabulis, duplicem fructum, neque eum mediocrem conſequi licet: tum quod maleficus & facinoroſus quiuis, etſi millies effugiſſe videatur, tandem aliquando meritas pœnas inducatur dediſſe: tum quod oſtendantur inſontes quamplurimi, cum in maximum periculum & propinquum diſcrimen venerint, præter ſpem omnem plerumque ſeruati.* Ex quo colligi poteſt, duplicem illum fructum legentium, duplicem quoque legem eſſe, quæ poſita ſit ſcribentibus; duplicem normam & regulam, ad quam eorum & dirigantur ſcripta, & exigantur. Vt iam ſcriptores iſti, quamuis viliores, leui opere ſuo ſtudioque aliquid operæ nauent diuinæ prouidentiæ, a qua poſcitur ſæpe hoc, interdumque tacitis conuiciis miſerorum efflagitatur, vt ſit bonis bene, ſecus improbis, &, quantum quiſque de aliis meritus eſt, tantum ei viciſſim hac in vita eueniat.

LVDICRA DICTIONE NON VSI SCRIPTORES LATINI.

VT poſteriora omnia & recentiora, præſertim in artibus atque diſciplinis, Latini, quam Græci habuerunt: ita illorum fuit, id quod facile vulgo putatur, inuentis potius addere, quam inuenire. Quamobrem videndum nobis eſt, vtrum lepori & iucunditatibus Græcorum ſit is a Latinis, additamenti loco, ſermo adiunctus, quo tota nunc ridicularis natio gaudet. Quoniam certe ingenium, mores, fortunam ſequitur fere dictio; ſic vt quæque gens pro ſoli natura, pro educatione ac diſciplina ciuium, pro imperij poteſtate & amplitudine ditionis, aliter plerumque atque aliter affecta loquatur: non eſt poſtulandum a togata & imperioſa gente Romanorum, quæ robore animi & conſtantia, legumque ſeueritate præſtare ſe Græcis exiſtimarit ſemper, ac gloriata ſit, & cui etiam cum leuitas iſtorum, tum luxuria deſpectui pariter

& odio fuit; vt ipſa lætius loqui aut ſcribere ſtuduerit, quam grauius. Sed tamen, quemadmodum Epicuri ſcholas, eamque ſectam omnem Lucretius explicauit verſibus primus, in eoque venditauit induſtriam ſuam; quemadmodum adinuenit Horatius numerum ac rationem quandam verſuum, qua non alius ante eum vſus foret; itemque per Ouidium, quaſi librarij verbis & manu, ſcripſerunt heroides ad amatores ſuos nouum genus epiſtolarum, & ante id tempus inuſitatum: ſic aliquis fortaſſe nugatus erit inter Latinos, & ineptus eſſe non recuſarit, quo more nemo Græcorum. Quinam igitur fecerint potius, quam qui ſcenæ, id eſt, populi auribus atque oculis ſeruierunt, principes comici duo, quorum alter Ariſtophani quodammodo reſpondet, alter æmulatus eſt in primis Menandrum?

PLAVTVS AC TERENTIVS.

EQVIDEM Plautum fateor fictis & nouatis ad riſum mouendum vocibus non carere. Concedo ſparſum habere aliquid in elocutione, modo nimis priſcum & obſoletius, tum

tum ſemigræcum, prauũm & vitioſum alias. Ac, præter id, quod ad voces & λέξιν pertinet, do quoque eum nonnulla, quæ ſint τῆς διανοίας, afferre corruptiſſima, & quæ nemo ſanus transferre in chartas ſuas, atque in res impendere graues ſeriaſque auſit. Accedunt huc parodiæ, audaciores interdum, atque inuerecundiores, quam vlla cuiuſquam tranſlatio aut alte petita, aut producta iuſto longius. Quæ quidem omnia excipi in Plauto ſolere ſcio a doctoribus & magiſtris dicendi, vbi de lectione comicorum, & imitatione præcipiunt: nec ſatis caueri tamen à quibuſdam ſcriptoribus, qui dicta per iocum ſerio vſurpent, non ſine riſu intelligentium. Verũmtamen hæc ipſa, qualiacunque ſunt, quantula videri debent ad tantam amplitudinem, tantumque numerum Plauti comœdiarum? Vbi ex tot prope comœdiis, quot elementa ſunt literarum, comœdia vel vna, quam ſtilo iſto & ſcriptura totam compoſuerit? Vbi vnius comœdiæ actus integer vnus eiuſmodi? Vbi in quinque actuum ſcenis quamplurimis ſcena vna? Cum quidem noſtrorum hominum oratio non maximam modo partem hac colluuie verborum conſtet, ſed concre-

ta propemodum omnis & coagmentata ſit. Quare ſi recte conferre volumus Plautum cum Gelaſimis iiſdem noſtris, ſic exiſtimabimus, tam parum hunc habere peruerſæ illius & inquinatæ de induſtria Latinitatis, quam parum iſti ſermonis vernaculi, qui purus ac ſincerus emendatuſque ſit, habent. Contra vero, ſi a certis quibuſdam verbis, iiſque, vt dixi, pro comœdiarum multitudine nequaquam multis, diſceſſerimus; nunquam dubitatum eſt, quin Latinæ linguæ præclariſſimum ſpecimen & exemplar Plautus fuerit: adeo vt cum eo, laudis & honoris cauſa, compararetur ſæpiſſime, quiſquis excelleret Latine loquendi ſcientia, aut etiam pronunciandi. In tertio de oratore Craſſus Lælium quomodo commendat? *Equidem cum audio ſocrum meam Læliam, eam ſic audio, vt Plautum mihi, aut Næuium videar audire.* Quomodo Plinius iunior vel Pompeium Saturninum, vel eius vxorem, doctam ac politam feminam? *Legit mihi nuper epiſtolas, quas vxoris eſſe dicebat. Plautum vel Terentium metro ſolutum legi credidi.* Et ſane apud Nonium in, poſcere, Varro dominatum & principatum Plauto dedit bene loquendi. *In argumentis*

Cæcilius poſcit palmam: in etheſin Terentius: in ſermonibus Plautus. Quo loco diſtinctionis modum, & ordinem videtur ſecutus Ariſtotelis, qui partes dramatis præcipuas ſtatuit μῦθον, ἦθος, διάνοιαν, λέξιν, & primas fabulæ, ſeu argumento, rebuſque cônſtitutis, & compoſitis, ſecundas moribus, tertias & quartas ſequentibus, ſententia ſua defert. Neque repetendum longius, quid ſibi Varro velit, aut quem alium in Plauto ſermonem fuiſſe ſignificet, niſi elegantem & valde Latinum. ſiquidem is apud Quintilianum ait, Muſas, Ælij Stolonis ſententia, Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi Latine loqui vellent. Viderint igitur, quam recte interpretentur, qui, quod Varro ſtudioſiſſimus erat antiquitatis, ab eo laudatum Plauti ſermonem volunt, ob priſcam vetuſtatem verborum, quibus vteretur. A Gellio certe Plautus & verborum Latinorum conſeruator diligêntiſſimus dicitur, & homo linguæ, atque elegantiæ in verbis Latinæ princeps. id quod intelligi de verbis antiquis & obſoletis nequaquam par eſt, ſed de probis & vſitatis. Itaque ſi certa in poeta hoc legendo præſcriptio cautioque adhibeatur, & ea vitentur, quæ vitanda dixi; haud

ſane ſcio, an ſecundum Ciceronem ſcriptor ſit vllus ad muniendam viam, vel potius ad iaciendum quaſi fundamentum optimi ſermonis Latini magis idoneus: ſiue propter copiam rerum, quibus tractandis copia quoque verborum inſumpta fuerit; ſiue quod eiuſmodi res ſint quotidianæ & familiares, & in communi hominum vſu poſitæ, quas apud ſcriptores alios non facile reperias.

Iamuero Plauti ſales & facetias difficile dictu eſt quantopere omnis laudauerit, & admirata ſit antiquitas: vt tritos plerique & notatos verſus haberent, atque ex eorum naturali quodam, & inſito lepore, quæ veræ & germanæ Plauti fabulæ eſſent, nullo negotio dignoſcerent. Nec eo ſolum, quo vixit, tempore, cum nihil forſan occurreret melius, habuit poeta hic laudis fautores & præcones ſuæ, ſed etiam annis poſtea conſecutis multis, cum ridiculi tractatio, quod opus comœdiæ præcipuum eſt, perfici potuerit, & numeris omnibus abſolui. Atque hæc talis, ac tanta de iocis Plautinis opinio ad Auguſti vſque imperatoris ætatem manſit. quo primum ſæculo neque iocos iſtos, neque iocorum laudatores ferre potuit ſeuerior & faſtidioſior

iudex Horatius, ac fortaſſe melior: quippe quos nimiæ patientiæ ac propemodum ſtultitiæ condemnet. Tametſi huius ego iudicium non vnius hominis, ſed totius ſæculi illius eruditiſſimi iudicium putauerim. Neque enim ſcripſit Horatius aliter, ac videretur Auguſto: neque Auguſtus, cupidus ipſe dictorum, & cuiuſuis generis eius intelligens, in alia, atque probi & politi eiuſdem æui ſcriptores eſſent, ſententia fuit. Niſi forte ſuſpicari debemus, Horatium & æquales obtrectaſſe antiquitati libenter, quo ingeniis ſæculi ſui fauerent: his porro fauiſſe, quo placerent Auguſto magis, qui ea diligeret vnice, ac foueret omnibus modis.

DE Terentio ne dici quidem opus eſt, cuius, & Plauti tam diuerſa diſſimiliſque ratio videri debet, quam Ariſtophanis, & Menandri. Terentianus ſermo purior: ioci argutiores. Quod vtrumque cum ſatis per ſe patet legenti, tum de bonitate ac præſtantia ſermonis conuenit inter omnes, etiam eos, qui non conſentiunt, quotus ei locus in numero ſit comicorum dandus. Primum Afranius, eo fide dignior, quod comicus ipſe de comico & ſcienter, & ſine inuidia iudicet, ſimilem na-

gat Terentio quemquam reperiri. Cicero vero & Cæſar, qui duo Latine, vt opinor, luculenter ſciunt, Terentio purum & lectum ſermonem aſſignant, prætereaque lenem ac placidum. Deſiderat in eo vim & neruos Cæſar, qui ſi adeſſent, ipſum non dubitaret conferre cum Græcis comicis & æquare. Hunc eundem præfert Tullius Cæcilio, quem malum auctorem Latinitatis eſſe vult; cum Terentij fabellæ propter elegantiam ſermonis putarentur a Lælio ſcribi. Nam quod Ciceronem ſæpe ſolitum aiunt dicere, Terentius familiaris meus, quaſi qui lectitaret Terentium ſtudioſe, quo ſenſu Demoſthenem ſibi familiarem fuiſſe, penituſque cognitum dixit alio loco; puerilis eſt error, neque Cicero, quamuis hic apertiſſimus, intelligitur. Sic liber habet qui Lælius vel de amicitia inſcribitur: *Verum eſt, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit; obſequium amicos, veritas odium parit.* Quo loco non ipſe agit Cicero de ſe, qui ne loquitur quidem: ſed Lælius inducitur loquens, idque in primis appoſite, quod cum ipſo viueret Terentius familiariter. Iſto fere pacto hallucinatum fuiſſe virum doctum, qui de erroribus magnorum vi-

rorum ſcripſit, illico ſenſi, vt hic iſtius liber in manus meas incidit. Is pagina nonageſima extrema ait, Thucydidem hiſtoricum videri ne enarratorem quidem interdum, ideoque *pæne puſillum Ciceroni dictum.* Non animaduertit ſcriptor, tum profecto aliud agens, neque quemquam ab vllo vocari ſolere pæne paruum, aut pæne magnum, ſed omnino paruum, aut magnum; neque ibi apud Tullium, vbi pæne puſillus Thucydides dicitur, vſurpari hoc de Thucydide. De quo ergo vſurpatur? Recognoſce locum e libro II. epiſtolarum ad Q. fratrem, epiſtola 12. *Siculus ille capitalis; creber, acutus, breuis, pæne puſillus Thucydides.* Quiſnam ille vero Siculus, niſi Syracuſius Philiſtus, hiſtoricus, qui ſit pæne puſillus Thucydides, id eſt, pæne alter Thucydides, quia maxime Thucydidem eſt, ſicut Ciceroni videtur, imitatus. Itaque hunc errorem ſuum erroribus magnorum virorum annumeret licet, qui lapſus eſt in loco facili minimeque lubrico tam grauiter.

Redeo ad Terentium, cui Varro, vt a me paulo ante dictum eſt, palmam in imitandis & exprimendis moribus, & proximum poſt Cæcilium locum dedit. Nec ſuam tantum

Horatius de eo ſententiam profert, ſed communem prope omnium & publicam, cum dici ait, Terentium arte vincere. Hanc porro artem vetus interpres Horatij Acron definit, atque explicat, proprietatem verborum, & artis grammaticæ. anguſtius meo iudicio. Citius dixerim artem intelligi poeticam, eamque præſertim, quæ certam rationem ac viam præſcribat docentibus fabulas, detque præcepta, quemadmodum componendum ſit argumentum, vita effingenda communis; quæ ſubſequi ſententiæ, quæ verba comitari debeant. De Volcatio Sedigito quid dicam, qui non comicos ſolum poetas collocauit ordine, ſed ſuam cuique comœdiæ quaſi ſedem pro dignitate poſuit? Cum ſit Plautus eius iudicio ſecundus, Terentium reiicit in ſextum locum, & Hecyram ſextam quoque vult eſſe, atque vltimam Terentij fabularum. Admirabilior etiam Seruius in opinando, qui non iam ſextum numero & gradu Terentium, ſed primum eundem & poſtremum comicorum facit, & ſimul illum omnibus, omnes illi anteponit. *Sciendum eſt,* inquit, *Terentium propter ſolam proprietatem omnibus comicis eſſe præpoſitum: quibus eſt, quantum ad cetera ſpectat, inferior.*

Atque

Atque hactenus antiqui ſcriptores, penes quos cum eſſet omnis copia comicorum, poterant illi quidem, comparatis inter ſe multorum opibus, vim cuiuſque ac virtutem æſtimare. Nunc videtur ipſum tempus ademiſſe nobis poteſtatem hac de lite cognoſcendi, & ſecundum Plautum Terentiumque pronunciaſſe, quos eius beneficio ſaluos tantum ac velut ſuperſtites, aliis perditis, habemus. Et quidem de ambobus, vter vtri anteferendus eſſet, ſuperiore ſæculo controuerſia extitit, quæ noſtro dirempta nondum eſt. Quod ad me attinet, dicere iuuat de Plauto ac Terentio id, quod Theocritus de Damœta & Daphnide, quorum ille tibia, hic fiſtula præclare ceciniſſet: *Neuter vicit, inuicti vtrique diſceſſerunt*. Aut certe vtrique victi pariter & victores: propterea quod, in arte ſua clari cum ſint & inſignes, alter altera re, ſiue magna, ſiue parua, præſtet. Satis hic ſuperque habeo, nihil reſidere ferme ſcrupuli ac dubitationis, quin ſuperet Plautum Terentius elegantia loquendi. Etenim tempus huic aperte fauet, ante quod tempus ſermo antiquior, horridiora verba: & adiuuabant hominem, vnaque ſcribebant Scipio ac Lælius, primi duo ciuitatis: & id vnum

ipſe ſtudebat præter cetera, vt pure nitideque loqueretur. Quod ſtudium ſuum & conatum, & quam ſibi bene ſucceſſiſſet, profiteri auſus eſt in prologo. *In hac*, inquit, *comœdia eſt pura oratio.* Neque idcirco nullum aliquando vitium, nullam labem aſperſit orationi, ſi modo recte Donatus animaduertit. Eunucho enim, vbi Thraſo, *Riſu omnes, qui aderant, emoriri,* ſic eſt apud Donatum: *Diſciplina eſt comicis, vt ſtultas ſententias, ita etiam vitioſa verba adſcribere ridiculis imperitiſque perſonis. vt Plautus, Latronibus ego denumerem ſtipendium, inquit, ex perſona militis. Itaque hic Emoriri dixit: at vero Atticus adoleſcens in Heaut. Emori cupio. Vide igitur poetam pro loco ac tempore ſcire quid dicat.* De reliquo, ſi neceſſe eſt, aut ſi ad rem confert aliquid, vt ego quoque arbitrio meo faciam partes inter duos, & ſuum cuique tribuam diſtinctius; Plauto copiam rerum & verborum, Terentio delectum & munditiam adiudico. illius vero pleroſque iocos populo & multitudini relinquo lubens: huius, reſeruo eruditis atque honeſtis. ſic tamen, vt vtrumque ſcriptorem exiſtimem a ſæculi noſtri iocoſis ſcriptoribus longe alieniſſimum.

VIRGILIVS.

NORVNT hoc omnes, a Plauto Terentioque fabulas in vſum ſcenæ comparatas, & quodammodo natas eſſe. Sed illud, quod eſt interius atque abſtruſius, pleroſque fugit minus curioſos, etiam aliquam ſcenæ operam præſtitiſſe & Virgilium in bucolicis, & Ouidium in elegiacis, quorum alter prudentiſſimus, alter ingenioſiſſimus merito poetarum inter Latinos habeatur. Et Virgilij quidem vitæ ſiue auctor, ſiue ex diuerſis auctoribus concinnator, tradit non eum modo carmina vniuerſe ſua recitaſſe, magno ſucceſſu & fauore, in cœtu amicorum, & virorum principum: ſed illius quoque bucolica per cantores & ſymphoniacos in ſcena pronunciari ſolita, quibus audiens multitudo applauderet. Hoc idem de ſexta écloga, quæ Silenus inſcribitur, apud Seruium legimus, eam a Cytheride, famoſa illa Volumnij liberta, cantatam in theatro. Tametſi quod vterque adiungit, verſibus iſtis audiendis interfuiſſe M. Tullium, cum totam quandam ab initio eclogam reuocaret, ac repeti curaret, præter-

eaque tum ad ſui, tum ad poetæ prædicationem exclamaret, Magnæ ſpes altera Romæ; falſo dici bene ſubducta temporis atque annorum ratio conuincit. Quæ poetæ ecloga non innuit ac ſonat aut Octauium Cæſarem iam potitum rerum, aut Aſinium Pollionem, Alphenum Varum, Cornelium Gallum, & ſimiles, Octauij Cæſaris gratia & opibus florentes, amicos? Facile vt appareat, poſt triumuiratum reipub. conſtituendæ, Virgilij editas eclogas, ac decantatas fuiſſe. quo Cicero tempore, cum magna ipſe pars teterrimæ proſcriptionis extitiſſet, neque venire in theatrum ac frequentare ludos, neque poetæ cuiuſquam audire verſus potuit. Accedit, quod tres numero grammatici, quos de vita & libris P. Virgilij Maronis ſcripſiſſe conſtat, Seruius, Tiberius Donatus, Probus, vno quaſi ore conſentiant, fundi amiſſionem paterni, quem in agro Mantuano haberet, cauſam ei præbuiſſe bucolica ſcribendi: amiſſum porro fundum, cum mulctarentur Cremonenſes, atque ex parte Mantuani poſſeſſionibus mouerentur ſuis, eoque milites veterani deducerentur. Quæ omnia Ciceronis conſecuta ſunt necem, ac, ſi verum certumque tempus quærimus, ſtatim

post Philippensem victoriam gesta. Quamobrem iidem isti scriptores, vel potius qui tantis nominibus abusi, addiderunt multa de suo, ridicule peccant bis terque, & quia personas, & quia res, & quia tempora confundunt. Placet iis Maronem aggressum primum ad bucolica, cum esset annos viginti octo natus. Esto. At iidem factum volunt post Actiacam victoriam: ex quo sequitur, vt quadraginta annos habuerit. Cæsarem Augustum gessisse bellum narrant cum Iulij Cæsaris interfectoribus, & cum M. Antonio. Vere dictum. Sed bellum duplex, & temporibus, ac personis quodammodo diuersum. siquidem & inter vtrumque anni interfuerunt duodecim; & prius Cæsar atque Antonius administrarunt coniunctis copiis, posterius Cæsar aduersus Antonium. Dicuntur Cremonenses modo stetisse pro Antonio contra Cæsarem: modo, ciuitatibus Italiæ diuersas partes sequentibus, neutri, id est, neque Antonio, neque Cæsari, cum ab hoc poscerentur tamen, opem tulisse. Mantuani vero alias peccasse idem, quod isti: alias nulli affines culpæ fuisse. Sed in re nulla erratum est ab iis constantius, quam in isto, quod triumuiralis diuisio & assignatio a-

grorum ad Antonium vſque deuictum differtur. Verumtamen quomodocunque ſeſe & hæc, & illa habeant, ambigi non debet, quin recitarentur Virgiliana in theatro, & cantarentur, ſpectatore populo Rom. eodemque plauſore. Qua de re extat apud auctorem de cauſis corruptæ eloquentiæ inſignis locus. *Virgilius ſuo in ſeceſſu neque apud diuum Auguſtum gratia caruit, neque apud populum Rom. notitia. Teſtes Auguſti epiſtolæ: teſtis ipſe populus, qui, auditis in theatro verſibus Virgilij, ſurrexit vniuerſus, & forte præſentem, ſpectantemque Virgilium veneratus eſt, ſic quaſi Auguſtum.* Adde huc, quod obſeruatum eſt a Probo curioſius forſan, quam verius, ipſum in bucolicis Virgilium deſignaſſe, quam eclogam, quamue partem eclogæ concini oporteret. id eſſe notæ atque indicij, ſi fecerit carminis mentionem: id quaſi ſignum datum cantandi. vt in ecloga ſecunda, quia cantanda tota erat, idcirco dici a principio, *O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas.* in tertia ecloga, quouſque cantu nihil opus fuit, multa præmiſſa, quibus animi præpararentur: vbi cantari decuit, commonſtratum his verbis: *Ab Ioue principium Mu-*

ſæ: Iouis omnia plena. Ille colit terras: illi mea carmina curæ. Quod idem in reliquis eclogis licet animaduertere.

Vt igitur ad rem propius accedam, erat Virgilij eclogas ſcribentis, ſic tanquam theatrales cantiunculas, quas mirifice placere intelligeret patribus plebique, omni eas lepore, omni ſuauitate condire: aucupari etiam genus voluptatis aliquod ex imitatione ſermonis, quo plebecula non vrbana tantum, ſed etiam ruſtica gauderet; ſi rem ſtudio dignam aliquo, aut opera putaſſet. præſertim cum eo illum inuitabat paſtoralis ac plane ruſtica materies, & infima introducta perſonarum conditio: vt nihil alienum agreſtes viderentur facturi, ſi lingua ſua loquerentur. Ab iſto autem quantum Virgilius abfuit? quantum eiuſdem ætatis homines, ad quorum ſenſum & voluntatem accommodabat conſilium ſuum? qua religione verſatus eſt in minimis ac tenuiſſimis argumentis? quem delectum habuit verborum? quam dictionis curam? quid Melibœus & Tityrus, quod non Auguſtus dicat, loquuntur? quid Thyrſis & Corydon, quod non Amaryllis, ſiue Roma vſurpet, ſonant? Nec vero turpe ſibi duxerit con-

ſul, aut ſenator, aut optimatum aliquis iiſdem verbis, etſi non eadem ſententia, vti, quibus vſos poeta paſtores inducit. Qui licet in poetico genere, & ſuo, perfectiſſimus abſolutiſſimuſque ſit, ſic proprie loquitur, vt, ſi numeros demas, adhibere cetera propemodum omnia in ſoluto ſermone recte poſſis, nec diligentius quiſquam, nec magis Latine loquatur orator. Quæ cauſa fuit, vt columen Latinæ linguæ audierit: quaſi tum etiam lingua Latina vnius viri humeris niteretur, cum maxime ſtaret ipſa per ſe, ac multitudine ſcriptorum, ingeniorum contentione, literarum, & doctrinæ, & humanitatis ſtudiis vigeret. Neque, opinor, tale ac tantum nomen adeptus eſt magis libris Æneidos ſcribendis, quos imperfectos reliquit, quam bucolicis, & georgicis, quibus impoſuit extremam manum. Ac ne ſic quidem effugere potuit reprehenſionem, & cachinnos quorundam, qui ſint illum cauillati, propterea quod priſcis verbis vnis, aut alteris vſus eſſet. Quod enim ſciens ac prudens ad vitandum, vt vetus interpres exiſtimat, ὁμοιοτέλευτον, interpoſuerit, *cuium pecus*; ſic eſt ei, quaſi ruſtice, neque Latine locuto, illuſum: *Dic mihi, Damœta,*

mœta, cuium pecus anne Latinum? Non: verum Ægonis. nostri sic rure loquuntur. Quinetiam soloecismos in altero isto post Ciceronem parente & auctore linguæ Latinæ critici videntur ausi notasse: &, quanquam his multo reuerentior Seruius, aliquod tamen ei solœcophanes identidem obiicit, aut obiectum refert ab aliis, nec purgat ipse semper, neque excusat. Qui quidem poeta si non ex toto, aut si non tam longe discreparet a Gelasimis, sed ex millesima parte ad hanc illorum prauitatem in loquendo, & perennem licentiam accederet: quid eo factum fuisset, cui non impūnitum sit, quod iterum ac tertio admisit? Quid, quod neque in paucis istis captauit risum, neque alibi vsquam: contraque, tria dicendi genera triplici opere cum complexus sit, neque consilio, neque re, ab iusta & legitima amplitudine, & digna ciue Romano honestate discessit, vbique sine humilitate moderatus, vbique sine molestia grauis? Itaque in apologia prima Apuleius Æneida, quod alij diuinum opus vocant, apposite, meo iudicio, serium opus nominauit, eaque sola appellatione, cum nihil subiungeret aliud, voluit intelligi. *Si Virgilium*, inquit,

legisses, profecto scisses, alia quari ad magiam solere. Ille enim, quantum scio, enumerat vittas molles, & verbenas pingues, & thura mascula, & licia decolora: nec minus, quæ iam in opere serio scripsit, Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis pubentes herbæ. Perinde quasi eclogæ decem prolusionum ac velitationum haberi loco debeant hominis posterius in duodecim libris Æneidos seriam rem acturi.

Quo indignius factum videri debet, vt, qua potissimum parte summus poeta grauitatem tandiu tenuit, desiliat ad infimam scurrilitatem, non sponte sua, sed vi magna quadam, a male feriatis hominibus impulsus, & ad ludibrium omnis officij decorique circumductus. Quæ persona, quæ larua, qui centones, & obsoleti lacerique panni tam bene regem vnum aliquem dedecorando celant in scenis, quam bene vernaculus istorum sermo principem poetarum deformat, & notis ignotum reddit? Quid habet illius, quem Mæcenas cumulauit donis? cuius paucissimos versus grandi pecunia remunerata est Octauia soror Augusti? quem ipse Augustus sic habuit in pretio, vt ad eum ex Cantabria procul ab

vrbe, atque inter medias belli curas, ſcriberet, deque ſcriptis eius recentibus aliquid ad ſe mitti vellet? Quis iam hunc eundem Virgilium in Virgilio non requirat? vel dicam, quis pro Marone antimaronem, hoc eſt, pro belli duce calonem, pro ciue ingenuo & libero ſeruum, pro philoſopho morali & politico ſtultiſſimum mortalium nugatorem non agnoſcat? Præclaram vero cogitationem de maieſtate linguæ Romanæ, deque poeſi Latina: egregiam pueri, mulierculæ, alij, quotquot Latine neſciunt, opinionem ſuſcipiunt atque informant de diuino poeta, quem ſic loquentem audiant, aut legant, vt inter infimos quoſque, & viliſſimos bubſequas, & caprarios, & ſubulcos neminem. Etenim ſi Homerum Hieronymus ridiculum exiſtimat, & merito exiſtimat, quem nimium fidus interpres, verbum pro verbo reddendo, expreſſerit; hincque forſan eſt, quod complures primum omnium poetarum non tanti faciant, quanti fieri oportet, quantique ſummus artis poeticæ doctor & magiſter Ariſtoteles fecit; cum eum non ex linguæ ſuæ diuitiis ſpectent, ſed ex inopia & tenuitate interpretis: quanto magis ridiculum Maronem intelligimus,

& deformem factum esse,. & mutatum a seipso, quem tabernariis & circumforaneis verbis, sic tanquam plebeia & famulari veste, miseri interpolatores induerint? Qui profecto tantum poetam ignorant funditus, nèque gustum, aut sensum vllum habent tam præclari operis. Quemadmodum enim singulares, & eximiæ, inusitatæque formæ, si aspiciantur subito, etiam ab infensissimis hostibus nonnunquam impetrare pacem solent, ferrumque de manibus extorquere: ita pulcherrima species, & forma diuinæ poeseos, si nota fuisset violatoribus suis, vt tantam ab se iniuriam abstinerent, sine dubio exorasset. Ac vide, Balzaci, de istorum hominum consiliis, & instituta ratione quid sentiam, quidue primum venerit in mentem, cum persoɴatos aliquot eiusmodi, & ementitos Virgilios; neque enim hanc ab vno duntaxat contumeliam passus est; in manus sumpsi. Mihi visi sunt, qui nobilissimum & clarissimum poetam fœditate interpretationis suæ turparunt, eodem illum modo tractare voluisse, quo Didonem tractauit prius, adeoque vices innocentis & calamitosæ reginæ vlcisci. Vt is enim Didonem Æneæ turpiter indigneque

prostituit, neque vllam rationem habuit vel temporis, cum ab Ænea Dido distaret ipsis trecentis annis; vel famæ & existimationis publicæ, quod eadem omnes ætatis suæ feminas pudicitiæ laude anteiret: ita isti nulla ingenuæ artis præstantia, nulla principis poetæ dignitate deterriti sunt, quo minus puram & castam poesim, corruptam & adulteratam extruderent in publicum, diffamarent malis dictis suis, eique, quantum possent, petulanter illuderent. Hoc discrimen intercedit, quod amor patriæ, odiumque hostium, tantum potuit suadere malorum ciui Romano aduersus Carthaginenses, vt si non iustam nec idoneam Virgilius, at probabilem & speciosam excusationem habeat criminis conficti, dissimulati erroris. De nobis autem optimus omnium poeta quid, obsecro, meritus est, quod eum tam fœde, tam illiberaliter, tam inhumane habuimus? Nisi forte desperationis nostræ culpam sustinet, & ea cauillamur, quæ nulla assequi ratione possumus: aut quia olim Virgilius gemmas ex Enniano stercore legit, idcirco eum nunc proiiciendum in stercus plusquam Ennianum esse duximus, & immergendum penitus, vt nulla parte sui, no-

mine ſolo & inſcriptione operis extet atque compareat. Quanquam hic ego noſtris hominibus non habeo quid præcipue ſuccenſeam, cum nihil in iſto genere per ſe ac primi, ſed exemplo & imitatione peccarint. Sicut nec ipſi præter ceteros ſuccenſere mihi debent, ſi commune factum, & aliorum potius, quam Gallorum, reprehendo. Fecerunt videlicet flagitium antea & Ioannes Baptiſta Lallius, cuius Æneis *traueſtita* mihi caſu nuper occurrit, & alij, vt audio, recentes Itali ſcriptores. A qua vtinam gente tam repeteremus ac mutuaremur virtutes, quæ ſane & multæ & magnæ ſunt, quam æmulari vitia ſolemus. Cum vita, fama, res, integrior pleriſque noſtrum eſſet: tum vero P. Virgilium Maronem ab impuris & illotis manibus haberemus intactum.

Atque hoc ego diſſerui, quantum eſſe viſum eſt, ad oſtendendam diſſimilitudinem omnium operum Virgilij, & iocularium æui huius libellorum, ſatis. Vt vero in bucolicis, vnde orſa eſt, terminetur oratio, tu mihi velim, Balzaci, aperias mentem & ſententiam Ælij Donati, cuius hæc verba ſunt in cunctis, quotquot videre licuit, codicibus. *Cur*

non plures, quam decem eclogas, conſcripſerit, nequaquam mirandum videbitur ei; qui conſiderauerit ætatem ſcenarum paſtoralium, quæ vltra hunc numerum proferri non poteſt. Quænam illa tandem ætas ſcenarum paſtoralium? Viuunt ſcenæ ſcilicet? vigent? ſentiunt? certos decurrunt vitæ, & ætatis annos? At quomodo, & quandiu, & cur non amplius, quam decennium? Dum tu hoc tecum meditabere, & ſenſum ex his verbis aliquem, qui aut nullus videtur eſſe, aut obſcurus, extundere curabis; vide numquid te coniectura adiuuare mea poſſit. Vbi nunc habetur, *Qui conſiderauerit ætatem ſcenarum paſtoralium*, primo ſcriptum arbitror fuiſſe: *qui conſiderauerit varietatem ſcenarum paſtoralium.* deinde autem librarium imperitum prorſus, aut inepte callidum, cogitaſſe vltimas ſyllabas duas verbi ſuperioris, *conſiderauerit*, eaſdem eſſe, ac primas duas verbi conſequentis, *varietatem*, adeoque per imprudentiam ſcribi, *vari*, poſt, *verit*, quod detrahendum ſit; atque ita detraxiſſe, &, *ætatem*, quod ſupererat, pro, *varietatem*, reliquiſſe. Quod ſi iam reuocetur lectio prior, vt ſit varietas ſcenarum paſtoralium; erit in promptu, nec improbabilis

hæc illius loci ſententia: Vnius eclogæ ſua & vna ſcena eſt, ſuum argumentum; duarum eclogarum duplex; multarum diuerſum. Seruius in ecloga tertia, *Qui bucolica*, inquit, *ſcribit, curare debet ante omnia, ne ſimiles ſibi ſint eclogæ: quod etiam Virgilius fecit. Nam prima habet vnius otium, & alterius, qui de ſuo agro pellitur, conqueſtionem. Secunda amantem exprimit ruſticum. Hæc vero lites habet & altercationem.* Varietas igitur paſtoralium ſcenarum eſt varietas argumenti, quod ecloga ſibi quæque proponit, atque exequitur. quæ varietas magna eſſe non poteſt, quia non multa cadunt in communem vitam paſtorum, quæ poeta exprimat verſibus, quæque exhibeantur in theatro. Itaque argumenta eclogarum, vere & proprie ruſtica, reperias ad ſummum decem. ac ne id quidem: cum valde metuat Virgilius, ne tres eclogæ ſuæ ex decem, minus ruſticæ, nec proprie bucolicæ videantur. Sed quid opus eſt commentatione maiori vel mea, vel denique tua; cum nullum dubitandi relinquat locum Seruius, vt qui in eadem re, de qua Ælius Donatus egit, eandem vocem varietatis vſurpet? *Eſt ſciendum*, inquit, *ſeptem eclogas eſſe meras ruſticas.*

sticas. Hic in tribus a bucolico carmine, sed cum excusatione, discessit: vel vt ex insertis altioribus rebus posset placere: vel quia tot varietates implere non poterat. Quid hoc postremum est, nisi istud? Satis varius esse non poterat ad tot eclogas: siue, argumenta diuersa ei, & sat multa non suppetebant, vt eclogas decem, quæ quidem proprie eclogæ essent, conscriberet. quod potuit per eiusmodi materiæ penuriam & angustias, fecit, atque adeo septem numero conscripsit. in ceteris deprecatus est culpam, & veniam quodammodo petiit. In quo fuisse ferunt circunspectiorem & consideratiorem Theocrito, qui multo maiorem numerum profuderit eclogarum, sed nequaquam intra fines & terminos pastoralis argumenti.

OVIDIVS.

QVI primi scripserunt alternos versus minusculos, & vno quasi pede breuiores, his versibus querelas & expostulationes suas complecti cœperunt, atque ita dolere & angi, & præ se triste aliquod desiderium in iactura atque damno ferre. Hanc ipsam rem ele-

giæ nomen indicat, a gemitu & commiseratione tractum. Ac ratio carminis mutila & curta, & secundo quoque versu claudicans, innuere videtur aliquid compositori deesse suo, quo indigeat, & quod requirat, vt sit perfectior atque completior. Post autem in contrariam partem itum est omnino, vt, quemadmodum lyricorum iucunditas, iamborum amaritudo, lusus epigrammatum, ita lasciuiæ elegorum dicerentur; quod votorum facti compotes eiusmodi poetæ omnibus lætitiis, vt sic loquar, incesserint. Quid enim aliud aut potius agant, qui delicatissimis & tenerrimis versibus amores exprimunt vel suos, vel alienos, vel nullius & confictos, nisi gestiant, & exultent, atque etiam flendo, si quando flere coguntur, rideant?

In hoc artis poeticæ genere singulares & eximios vno eodemque Augusti sæculo quatuor constat extitisse, quorum alius alium, tanquam ætatis pariter & gloriæ successor, exceperit, Gallum, Tibullum, Propertium, &, qui se istis iure optimo quartum annumerat, Ouidium lib. IV. Trist. eleg. 9.

Successor fuit hic tibi, Galle: Propertius illi.
Quartus ab his serie temporis ipse fui.

At ſtatim ab obitu Ouidij, Velleio hiſtorico ſatis duo fuerunt, Tibullus & Naſo, quos eſſe dixerit in forma operis ſui perfectiſſimos. Quanquam centum poſt annis nec plures, nec alios, quam qui ab Ouidio ipſo memorati ſunt, Quintilianus protulit, oratori legendos, quem informaret: credo, quod ab Ouidiano tempore ad ſuam vſque ætatem, tanto interuallo nullos nactus ſit, memoria ſatis & commendatione dignos. Iam Galli, qui duriuſcule putâtur ſcripſiſſe, nihil peruenit ad nos, iniuria & iniquitate temporum. Tibullum, ita vt erat, accepimus, excultum atque expolitum. Eſt Propertius in manibus, & oris blandi poeta, & altioris ſpiritus, & fabulis creber, & imitatione Græcorum doctior.

Quibus ego tamen haud dubitem Ouidium longe anteponere, non ſcriptorum tantum numero & multitudine, ſed cum amœnitate quadam ingenij, tum larga & felici copia rerum ac ſermonis: eaque ſimplicitate prætereà, quæ cuiuis imperito prima fronte videatur eſſe maxime ad imitandum facilis, cum nihil ſit experienti difficilius. Accedunt accurati & diligentes numeri, qui & ſine con-

curſu vocalium atque eliſione fluant, & verſu impari ſuo in vocem duarum ſyllabarum, vix vnquam in trium, aut quatuor, deſinant leniter, & comprehenſionem ſententiæ ac velut ambitum, mediis quibuſdam inſertis atque inter ſe nexis, efficiant vt plurimum per binos verſus, interdum per quaternos, aut per ſenos etiam continuos. Atque hic, quantum coniicere licet, color & facies eſt, ex qua ſe facile, qui ſit, deprehendi, ſuaque agnoſci ſcripta poſſe ait: Vt, etiamſi maxime velit, ſibi latere non liceat in occulto. lib. IV. de Ponto, eleg. 13.

Vnde ſaluteris, color hic tibi protinus index,
Et ſtructura mei carminis eſſe poteſt.
Non quia mirifica eſt, ſed quod non publica certe:
Qualis enim cunque eſt, non latet eſſe meam.

Quanto ergo maximus eſt Ouidius quatuor elegiæ poetarum, & poetico ingenio, cuius eſt delectare, & elegiaco, ſi dici licet, ingenio, cuius eſt amores deliciaſque deſcribere carminibus: tanto de eo minime in re noſtra videtur eſſe reticendum. Seruiit ſpectantium auribus, vt dicere cœperam, & multitudinem tenuit: primo, cum verſus recitaret ſuos

frequentiſſimo conſeſſu, maximaque corona. id quod iam inde ab ineunte adoleſcentia, cumque adhuc propemodum imberbis eſſet; ſicuti loquitur, fecit. lib. IV. Triſt. eleg. 10.

Carmina cum primum populo iuuenilia legi,
Barba reſecta mihi biſue ſemelue fuit.

Quo loco ne putaris, Balzaci, populi voce, id quod nunc a noſtris intelligitur duntaxat, intelligi, rude & ignarum literarum vulgus, infimamque fæcem ciuitatis, cui ſe Naſo recitaturus, & feſtiua ſua poemata committeret. quo more hic Lutetiæ, in pontibus & triuiis, abſurdæ cantiones etiam cantitantur abſurdius: vbi neque ſpectat, neque ſpectatur vir quiſquam honeſtior, niſi forte deriſui ſe & ſpectaculo ipſe eſſe velit. Cum populum dicimus, ſonat ea vox Latine, auribus quidem Romanis, ſupra ſignificatum ſuperiorem, tria quædam quatuorue: primo omnem partem ciuitatis, omneſque eius ordines: deinde vniuerſos excepto ſenatu ciues: tum reliquos præter eundem ſenatum & equites: poſtremo quidquid eſt, vt certe aliquid eſt, a plebe ſeorſum diuiſum. Itaque per id vnum vocabulum præſto eſſe potuerunt Ouidio recitanti ex ordine ſenatorio, ex equeſtri, ex magi-

ſtratibus ipſis, ex omni nobilitate: ſatiſque eſt ad vim & poteſtatem vocis implendam, vt non priuatim vni, aut alteri amico recitarit, ſed palam in auditorium aduocarit quoſuis, aut qui ſponte interuenirent, admiſerit. Vt autem recitauit ipſe aliis: ſic alij eadem, quaſi dictata excepiſſent, reddiderunt cantu. Ac morem intelligo fuiſſe, eius vt elegi vulgo ediſcerentur, atque ab omnibus quidem promiſcue & communiter, ſed ab adultis virginibus præſertim, & nobilibus matronis canerentur.

Mouerat ingenium totam cantata per vrbem,
Nomine ſub ficto dicta Corinna mihi.

Quod ni mos eſſet ita fieri tota paſſim vrbe, nequaquam is, vt fieret, hortaretur ac præciperet in libro tertio de arte, luculento ſane & illuſtri ad rem cognoſcendam loco:

Res eſt blanda canor: diſcant cantare puellæ,
Pro facie multis vox ſua lena fuit.
Sit tibi Callimachi, ſit Coi nota poetæ,
Sit quoque vinoſi Teia Muſa ſenis.
Et teneri poßis carmen legiſſe Properti:
Siue aliquid Galli, ſiue, Tibulle, tuum.
Forſitan & noſtrum nomen miſcebitur iſtis:
Nec mea Lethæis ſcripta dabuntur aquis.

Atque aliquis dicet, noſtri lege culta magiſtri
Carmina, queis partes inſtruit ille duas.
Deque tribus libris, titulus quos ſignat amorum,
Elige, quod docili molliter ore legas.
Vel tibi compoſita cantetur epiſtola voce:
Ignotum hoc aliis, ille nouauit opus.

Ac ne in funeribus quidem non cantabantur inter ludos ea, quibus proſecutus eſſet laudes mortuorum. lib. I. de Ponto, eleg. 8.

Cui nos & lacrymas, ſuprèmum in funere munus,
Et dedimus medio ſcripta canenda foro.

Nec vero ſolummodo cantati voce Ouidiani verſus, ſed ſaltati etiam in ſcena, principe ac populo ſpectatoribus. Triſt. lib. II.

Et mea ſunt populo ſaltata poemàta ſæpe.
Sæpe oculos etiam detinuere tuos.

Triſt. lib. V. eleg. 7.

Carmina quod pleno ſaltari noſtra theatro,
Verſibus & plaudi ſcribis, amice, meis.

Quid porro illud eſt, ſaltari poemata, niſi & ad verba, & ad numeros accedere aptum, & concinnum, & ex arte ac diſciplina motum iactationemque membrorum corporis? Sed quorum præcipue? pedum, an brachiorum?

Reuera brachiorum. Scis ipſe, non dubito, Balzaci; quod ego obſeruaui eo diligentius, quia mirum viſum eſt, & a ratione noſtrorum temporum alienum; in ſaltatione quidem noſtra haberi maxime pedum mouendorum rationem, docerique noſtros homines, eos vt dirigant & moderentur certa lege ac norma: in veterum ſaltatione primum ac præcipuum fuiſſe, vt geſtus agerent brachiis, & inflecterent lacertos ad numerum. Ex quo, ſi veram & diſtinctam notionem quærimus vtriuſque ſaltationis, apud nos ſaltare proprie ſit, ex arte mouere pedes, apud illos fuerit, ex arte brachia mouere. Tam clara res eſt iſta Romani moris apud Naſonem, quam noſtra vſu quotidiano & experientia patet. libro de arte

I. *Si vox eſt, canta: ſi mollia brachia, ſalta:*
Et quacunque potes dote placere, place.

II. *Brachia ſaltantis, vocem mirare canentis:*
Et cum deſierit, verba querentis habe.

III. *Quis dubitat, quin ſcire velim ſaltare puellam,*
Vt moueat poſito brachia iuſſa ſono.

Erant igitur in ore, atque in oculis omnium, quæ ſemel Ouidius ſcripſiſſet; cum recitarentur

tur palam, canerentur tót modis, adhiberentur ad ſaltationem in theatro. Ac licet neget ipſe, eo ſe conſilio quidquam ſcripſiſſe, vt ſcena vſurparet; *Nil equidem feci, tu ſcis hoc ipſe, theatris; Muſa nec in plauſus ambitioſa mea eſt:* fiebat tamen, & fieri norat: norat ſibi plaudi a populo, ſe placere principi. Quo magis ei laborandum fuit, vt nihil ab arte ſua, & induſtria, vique ingenij, qua valeret in inueniendis, & exornandis rebus, tam ſecundis & gratis auditoribus deeſſet ad voluptatem.

Cui quando ſuboluit, aut omnino venit in mentem variegatum illud, & ex antiquis nouiſque verbis confuſum orationis genus, quo ridiculi hodie ſcriptores vtuntur? Quando, quem laſciuiorem ferunt Tibullo & Propertio, id eſt, copioſiorem, & redundantiorem fuiſſe, hanc laſciuiam & luxuriem ſermonis quæſiuit? Quando qui ingenio nimium ſuo indulſiſſe dicitur, vſque eo indulſit? vſque eo grammatica, poetica, literis aliis abuſus eſt intemperanter? Vtrum florenti ætate, & ſaluis integriſque rebus, cum læta & iucunda plurima luſit: an extremis vitæ & aduerſis temporibus, cum in vltimos relegatus im-

perij Romani fines, inde carmina quam elaboratiſſima Romam miſit, quibus memoriam & deſiderium excitaret ſui? Amatôria quidem ab illo videmus cônſcripta tripliciter. Aut enim eius quaſi manu & ſtilo vſæ veteres heroïnæ literas ad amatores ſuos exararunt: aut ipſe perſecutus eſt ſuos amores elegiis & voluminibus: aut amationem denique totam redegit in artem, illigauitque præceptis; cui demum præſens, tanquam morbo & ægritudini, remedium ſubiecit. Iam in heroicis illis epiſtolis, quod ſcribendi genus tenerum, ſolers, eruditum primus inuenit, cum ſic ante eum nemo ſcripſerit; quæro, quo loco vlla herois, quæ amet; amant autem omnes; blanditias dixit vllas verbis prauis & antiquis, æuique ſui potius, quam bonis, & Ouidianis, & Auguſti ſæculo vſitatis? In tribus vero libris amorum, vbi amat hic ſcriptor, aut profecto bene ſimulat, cur non, ſicut amantes aut blæſo nonnunquam loquuntur ore, aut voces interrumpunt ſuſpirio & raris lacrymis, aut alia plura nugantur; ſic ipſe ludicra & iocularia quædam a fatuis & ſtolidis, locutionem incultam, & ſilueſtrem, & horridam mutuatus eſt a ruſticis, quo li-

centius lasciuiret ac iucundius? Cum autem, libris totidem de arte, præcipit amanti viro, vt duas saltem linguas, Latinam & Græcam, notas habeat penitusque perceptas; cum amantem feminam docet, quam recte loqui & scribere oporteat, ne formæ, vt fit, noceat barbarie quadam sermonis: tam oblitus est sui, vt non poneret vtrumque fieri amabiliorem posse, rudium facetiarum & impolitæ vrbanitatis vsu? Tam parum callidus artifex inueniendæ nouæ voluptatis, & orationis condiendæ fuit, vt non cogitarit, neque senserit, quantum salis amantibus, quantum ingenui saporis accerseretur, si sic inepte stulteque fabulari, & agere nugas, necdum vsitato more, didicissent? Nam Ouidius, in exilio cum esset, quam longissime ab vrbe, & a suorum conspectu, si ad lætiorem hunc & remissiorem stilum, & lusum iuuenilem, præsertim id ætatis, non descendit, minime mirum debet videri. Et tamen qui tantam diligentiam adhibuit in scribendo, quantam antea, maiorem etiam conatum attulit ad capiendum retinendumque lectorem, quam alias vnquam; adduci certe potuit, vt illuderet chartæ & atramento ad modum nostratium, si quid in-

de gratiæ ſe collecturum ſperaret. Neque enim, Balzaci, vllo pacto eis aſſentior, qui, quod excuſet Ouidius ſæpenumero & naturam grauitatemque loci in quo verſatur, & ferociam atque incurſus finitimorum hoſtium, & mœſtitiam præſentis mali, & metum futuri maioris; idcirco fidem habeant dicenti ſe verſus nequaquam ſcribere poſſe tolerabiles, exiſtimentque poſtrema poetæ opuſcula longe primis concedere. Non attendunt videlicet critici ſagaces neque ipſa ſcripta per ſe, neque animum ſcribentis. Eo animo cum ſcriberet, vt placeret Auguſto, atque intimis & familiaribus Auguſti, intelligeretque in maxima multitudine poetarum, qui tum Romæ florerent, etiam ſua vniuerſo populo Romano probari; ſe hac vna re, ſi miſericordiam moueret, reſtitui poſſe in integrum, & de exilio reduci: ei certe non fuit vlli operæ, neque labori, neque induſtriæ parcendum, vt ne aliis, ſeque ipſo inferior videretur: præſertim cum non iam de adipiſcenda gloria, ceu quondam, ſed de ſalute recuperanda contenderet. Porro cum duplex illud opus, Triſtium ac de Ponto, non temere nulloque delectu, vt ait tamen auctor, coaluerit, ſed apte

& ordine diſpoſitum habeatur, ſic vt prima vniuſcuiuſque libri elegia prima eſſe, vt eſt; vltima item vltima eſſe debeat, mediæ loco ſint ſuo, vixque aliæ aliis præmitti aut poſt-poni recte poſſint: tum vero caue putes, Balzaci, reperiri quidquam ſingulis elegiis aut ingenioſius ad inuentionem, aut diſtinctius ad varietatem, aut copioſius ad ornatum, aut cohærentius ad vnius eiuſdemque rei tractationem. Itaque nouiſſima hæc Ouidiana, cum optimis quibuſque anteactæ ætatis & proſperioris fortunæ, ſine cunctatione contulerim, ac, ſi materies iucundior ſubeſſet, etiam nonnullis prætulerim. Hoc illo igitur tempore, quo Ouidius Romam, mœſtiſſimus ipſe, exhilarare nitebatur ſuauitate carminis, & vero exhilarabat; cur non fecit prudens & ſciens, vt voces peregrinas & prouinciales ſermoni admiſceret ſuo; & nouitate dictionis ſe ſuis antiquis commendaret ciuibus ac venditaret? Cur, per deſuetudinem patriæ linguæ ne qua ſibi parum Latina exciderent, tantopere metuit? Cur limam tam acrem, tamque aſſiduam abhibuit; cum peccare in iſto genere non modo cum venia, ſed etiam ſumma cum laude potuiſſet? Quid, qui Getis, nouis ciuibus,

gratum vt faceret, Getice ſcripſit, non ſine aliquo tamen, quemadmodum fatetur, pudore ſuo, atque ita immunitatem ab eis quandam conſecutus eſt, & corona publice donatus? Quod ſi turpe viſum eſt ciui Romano aliena lingua ſcribere apud externos homines, etſi ineundæ gratiæ cauſa, & quaſi neceſſario, & coactus faceret: quanto turpius fuiſſet, linguam ſuam dedecoraſſe inter ſuos, & verbis inquinaſſe tranſmarinis ac barbaris, homini Romæ agenti, cui eſſent omnia ſolutiſſima, nec ope cuiuſquam & præſidio egeret ad retinendam incolumitatem & ſtatum?

Sed quid ego plura de hac re diſputo incaſſum? Hebes Ouidius: inſulta Corinna: populus Romanus palatum non habet: eruditiſſima Auguſti & domus & cohors neſcit literas: ex ea domo Caius Iulius Higinus, illuſtris grammaticus, idem palatinæ bibliothecæ præpoſitus, idem Ouidio familiariſſimus, nihil iudicat. Soli ſcriptores noſtri ingenio, arte, elegantia in omni iudicio pulcherrimarumque rerum guſtu, valent.

PHÆDRVS ET AVIENVS.

NARRA mihi, Balzaci: aliquis olim certus ac destinatus sermo fuit, quo famuli interdum soli vterentur? aut quis iste, tandem, & cuiusmodi? Equidem sic reperi: cum infimæ illius conditionis suæ tæderet seruos, vehementerque pœniteret, ac magnum eos odium cepisset improbitatis, & sæuitiæ dominorum, per quos ne liberam quidem linguam haberent ad querendum; apologos instituisse vernilis festiuitatis & licentiæ, quibus se vindicarent quodammodo de fortuna; & herilem naturam, mores, facta quouis homine siue seruo, siue libero indignissima, perstringerent arbitratu suo. Audi Phædrum libertum, adeoque seruum prius: lib. III.

Nunc fabularum cur sit inuentum genus,
Breui docebo: Seruitus obnoxia,
Quia quæ volebat, non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas transtulit,
Calumniamque fictis elusit iocis.

Quam deinde causam, tametsi temere, arripuit Iulianus imperator in Heraclium quendam Cynicum inuehendi; quod, liber & in-

genuus cum eſſet, fictas & commentitias fabulas adhibuerit in oratione, Æſopeo more: quaſi palam & aperte non auſus ſit, ſine adumbrata ſpecie; & obſcuris ſimulacris, verum loqui. ᾧ γὰρ ὁ νόμος οὐ μετεδίδου παῤῥησίας, τούτῳ προσῆκον ἦν ταῖς συμβουλαῖς καὶ πεποικιλμένας ἡδονῇ καὶ χάριτι παραφέρειν. Εἰ μὲν οὖν καὶ τῷ κυνὶ προσήκει ταύτης τῆς δουλείας· λεγέτω, γραφέτω, παραχωρείτω τῆς μυθολογίας αὐτῷ πᾶς ὅστις ἐστίν. Εἰ δὲ μόνος εἶναί φησιν ἐλεύθερος· ἐπὶ τί χρήσεται τοῖς μύθοις, οὐκ οἶδα. Πότερον ἵνα τὸ πικρὸν, καὶ δάκνον τῆς συμβουλῆς ἡδονῇ καὶ χάριτι κεράσας, ἅμα τε ὀνήσῃ καὶ ἀποφύγῃ τὸ προσλαβεῖν τι παρὰ τοῦ ὀνησαμένου κακόν; ἀλλὰ τοῦτό ἐστι λίαν δουλοπρεπές. *Nam quem lex*, inquit, *libertate non donarat, huic erat conſentaneum ſenſa animi exponere, varietate quadam voluptatis & leporis distincta. Quamobrem ſi ad Cynicum noſtrum ſeruitus iſta pertinet; dicat fabulas, ſcribat, nemo non hanc ei tractationem concedat fabularum. Sin autem ſe ſolum liberum pronunciat; non video quid ſit cauſæ, quare fabulis vtatur. Idcircone facit, vt in aperienda ſententia quidquid acerbum mordaxque fuerit, ſuauitate quadam voluptatis & venuſtate temperet, ſimul & prodeſſe poßit, & ipſe, ne quid ab eo, cui profuerit, ſibi accerſat atque attrahat mali, caueat?*

Verum

Verum istud quidem valde seruile est. Cupiditas igitur vlciscendi sui, perstringendi alterius, loquendi quod sentias & quod velis, solertes & callidas apologorum narrationes peperit primum ac procreauit. Fouit vero securitas, & latendi spes eo maior, quod, fabula quo pertineat, quemue attingat, plerique non aduertãt: aut si aduertunt, minime omnium aduertatis, cuius interest; cum de se quisque difficillime sentiat: aut si aduertit tandem ipse vel per se, vel alterius indicio atque admonitu; vix agere cum causa possit, & punire auctorem ac reum satis speciose. Dicat: Here, quid feci? muta induxi loquentia, nihil suspicans mali, nec de quoquam, nedum de te, cogitans. rideo sic, & fabulor inter opus, meque seruum obliuiscor, aut sentio minus. Honesta oratio est. Et fuerit ille tamen monitor acerbus, contumeliosus obiurgator, vindex ac punitor doloris sui prorsus atrox. Quid enim dici grauius, aut fingi in quemquam potest, quam istud, qui se liberum profiteatur & clamitet, cum non a seruis recipi suis erudiendum, sed ab iisdem ad saxa, & arbores, & belluas amandari, disciplinæ causa? in res brutas & sensus expertes duritiam & stuporem non cadere,

in quo ipſe, ratione & communi humanitate præditus, deprehendatur? illum viuere pecudum ritu? illum, quod ne feræ quidem faciant, facere ſolere? Ita hi, quorum oppreſſa omnis libertas erat, & quorum os conſuebatur quodammodo, vt neque de domino, neque coram domino loqui liceret; quemadmodum tuto & impune quiduis contra dominum loquerentur, excogitarunt.

Sed vt a ſeruis inuentus iſte ſermo eſt ad vindictam mali, & propter priuatam neceſſitatem ſuam: ſic publicæ vtilitatis cauſa retentus eſt a ſapientibus. Intellexit enim conſecuta poſteritas, neque decentius ac minus odioſe ab inferioribus poſſe admoneri ſuperiores; neque facilius & iucundius pueros, mulieres, indoctos quoſuis erudiri; neque omnino commodius falſas opiniones, affectuſque prauos corrigi mortalium; quam ſi, rudi, & infirma, aut cæca iam vitiis & cupiditatibus ratione, conſulatur ipſa ſimplex rerum natura, & tanquam vitæ ac morum magiſtra adhibeatur. Breues narratiunculas, & ex humillimis, & poſitis in medio rebus petitas, fictaque argumenta in morem priuatæ & familiaris cuiuſdam hiſtoriæ, quis non,

vt ad aures peruenerunt, continuo capiat? Quem non de populo, & de puerorum grege, & mulierum, ſumma cum iucunditate retineant ſtirpes & beſtiæ, quæ non iam mutæ, ſed diſertæ & eloquentes, ſenſus humanos omnes, affectioneſque mentis imitentur, atque exprimant verbis? Cum autem nullo modo conuenire videatur, vt interpellet de officio minor maiorem, aut ſeruus commonefaciat herum: ita demum decet, ſi vniuerſe, non ſpeciatim fiat; ſi ex obliquo, non directe; ſi quaſi aliud agendo, non dedita opera, aut quæſita occaſione. Vitatur etiam inuidia fabellæ obſcuritate, & affictæ orationis inſidiis, quando qui reprehenditur, ante ſibi perſuadet rem ita habere, quam ad ſe pertinere reprehenſionem, ac narrari de ſe intelligat. Etenim quod vulgo dicitur veritas odium parere, hanc vim habet & ſententiam, vt non facile quiſquam, etſi vere arguatur, ſe patiatur argui. Itaque paucos quidem reperias, qui fideliter & in loco monere ſciant: ſed multo ſane, qui monentem ferant, pauciores. Fuerunt ergo monita, tanquam medicamenta, narrationum lenienda illecebris, & obuoluenda fictionibus: quo melius inſciis

atque inuitis darentur. Ac neque tantum ad mores cuiusque priuatim formandos apologis esse video locum : sed etiam ad causas obtinendas, & ad fidem communiter faciendam, præsertim in concione, cœtuque vulgi, magnum eos & facilem vsum habere auctor est Aristoteles lib. II. rhetoricorum. Qui exemplum, quo sæpe vti oratores oportet ad persuadendum, in duas diuidit partes, in res gestas, & in fictas. fictis rursum duas formas tanquam generi subiectas esse vult, παραβολὰς & λόγους. Atque ij logi Latine quoque iidem, qui apologi, vtrique Græco nomine appellantur. qui quo modo effingi, & quales esse cuncti debeant, ex vno Stesichori, & ex altero Æsopi Aristoteles ibidem ostendit. Hic fons & origo, hæc natura & vsus fabellarum, in quibus humanus tribuitur sermo & animantibus, & rebus quoque inanimis.

Iam qui hasce fabellas scriptores habent, eorum partim, variandæ & ornandæ orationis causa, vnam & alteram interposuerunt, vel inuentam a se, vel, quo pondus accedat ab antiquitate, confictam olim ab aliis: partim multa eiusdemmodi breuiuscula commenti sunt ipsi, aut collegerunt aliunde, ex

quibus velut minutis membris, volumina tota confecerint, & in quoddam vnum quasi corpus sparsa redegerint. Huius generis dux & princeps Æsopus ὁ λογοποιός, de quo dixi ante, cui muta debent quod primum loqui cœperint, & communem hominum repræsentare vitam velut in scena. Hunc apud Græcos iambicis versibus Babrias coarctasse dicitur in duo volumina. Gabriam autem videmus complexum fabulas ad quadraginta tres, quaternis versibus iambicis singulas. si tamen Babrias & Gabrias non sunt vnus idemque scriptor, de quo paulum diuersa referantur. Apud Latinos Phædrus Æsopi partem aliquam expoliuit senariis, ad quam ipse magnam accessionem adiunxit. Elegiaco carmine lusit Auienus in fabellis duabus & quadraginta. De quo scriptore vtroque, quoniam nunc res aguntur Latinorum, reddam ea, quæ pertinent ad institutum.

PHÆDRVM igitur habemus, Augusti libertum, siue Octauiani, siue Tiberij, qui & nomine ipso hilaritatem præ se fert, & profitetur libelli sui dotem alteram e duabus esse, vt risum moueat, & fictis fabulis iocetur. Idem quam proprie de communibus & quo-

tidianis rebus, quas alij tractarunt ſcriptores nulli, loquitur! quam ſincere & ab omni peregrinitate atque inſolentia remote! quam preſſe, nec moleſte tamen! quam ſolute, nec licenter! quam emendate literateque, ac bene, vt verbo dicam, Latine! In quo genere quid poſſet, & agnouit ipſe, & æquales, qui ætate viuebant eadem, cum eius verba in ſuas chartas transferrent, ſatis declararunt. Memini equidem Iacobum Sirmondum narrare mihi ſolitum, cum Petrus Pithœus hos Phædri Æſopiarum fabularum quinque libros Lutetiæ edidiſſet primum, & ad ſe Romam pro veteri amicitia muneri miſiſſet; percuſſos illico Romanos nouitate voluminis, atque, vt gens eſt *emunctæ naris, natura nunquam verba cui potuit dare*, ſuſpicari cœpiſſe numquidnam partus iſte recens ac ſuppoſititius eſſet, qui tanto interuallo appareret, tamque delituiſſet diu: veruntamen libro perlecto toto, neminem dubitaſſe, quin ætatem redoleret Auguſti, ac ſummam illam facilitatem ſtili & ſcripturæ, & beatam copiam repræſentaret; tuncque vixiſſet auctor, cum laus bene loquendi temporum potius, quam hominum fuit; ibique etiam apud Cæſarem ſeruiſſet,

vbi ſedem ac domicilium eruditio collocaſſe videretur; qua in domo filiæ & neptes, intimi & familiares, ſerui & liberti literas egregie didiciſſent. Etenim memoria ſua Phædrus rem memorabilem ait delatam ad centumuiros, de qua diuus Auguſtus ab iis aſcitus iudex, quod ipſi ſatis verum non diſpicerent, iudicarit. Alio quodam loco Seianum male neſcio quid de ſe meritum ſignificat. Vnde colligitur hunc Octauij temporibus extitiſſe, & Tiberij. Cuius etiam, quantum ſubodorari licet, improbos mores paſſim expreſſit, libidinem, ſumptus, auaritiam, rapinas, vulpinam vafritiem, cum leonina feritate & violentia coniunctam. Quare miror vehementer, cur affirmarit Seneca, Æſopios logos eſſe intentatum Romanis ingeniis opus: cum Phædrum hunc haberet, quem opponere poſſet toti Græciæ. Nam quod, clariſſima lumina ſuperioris ſæculi duo; Petrus Pithœus & Iuſtus Lipſius prodiderunt, vere id a Seneca dictum; quia Phædrus non genere aut ortu Romanus, ſed Thrax, ſicut ipſe teſtatum reliquit, eſſet: minus ea probabilis videtur expoſitio Senecæ. Quaſi vero Romanis ingeniis opus intentatum, ſit quidquam aliud, quam

Latinis literis nondum illuſtratum nec elaboratum opus : aut comœdia fuerit carmen intactum Romanis , quamuis id ſolus natione Afer Terentius tractaſſet : aut ſi percenſeret Seneca , qui philoſophiam ſcriptores Latine explicaſſent ; de eo ſe numero eximeret ipſe ; propterea quod natione foret Hiſpanus , patria Cordubenſis. At non exemit Quintilianus , qui quo loco de Philoſophis egit Latinis, his illum potiſſimum annumerauit ; cum inter oratores , & poëtas , & alios diuerſi generis ſcriptores potuiſſet referre. Citius dixerim Senecam vel parum hic attendiſſe , quid ſcriberet : vel iſtud , vt alia , oblitum prorſus, memoriæ vitio peccaſſe. Nam maligne ab eo & inuide præteritum Phædrum , quaſi pro nihilo putaret , aut in honore ac pretio nollet eſſe , a cuius munditia & nitore abeſſet tam procul ; etſi non alienum videtur crimine , quod ei Quintilianus , & Suetonius , ac Tacitus etiam inferunt : nolim tamen facile , ac nulla ratione manifeſta , de tanto viro credi. Illud veriſimilius , iniquiſſimis Tiberij , Caligulæ, Claudij , Neronis temporibus , cum ſcripta edictis abolerentur & ſenatuſconſultis , ſi cui poetæ aut hiſtorico verbum excidiſſet opportunum

tunum delationi & calumniæ; cum ne liberæ quidem relictæ cogitationes; & opinio tacita de principe, ſicunde vel ex vultu argui poſſet, maieſtatis rea fieret: libellum fabularem, cuius in apologis pleriſque mera illius ſæculi tyrannis notaretur, ſuppreſſum fuiſſe continuo, ac euanuiſſe tandem, & ignoratum a Seneca, & reliquæ poſteritatis oculis ſubductum. Ita fuit tanto theſauro fatale, vt vſque ad ætatem noſtram defoſſus lateret: aut, quemadmodum de ſe auctor futurum præſenſit, vt in ſterquilinio, ſic tanquam margarita pretioſiſſima, iaceret; non quia non intelligeretur, ſed quod ne compareret quidem.

DE Auieno non repetam, quæ plurima ab aliis diuinando dicta ſunt. quod ei maxime proprium in tanta varietate nomen. ſitne is Auienus, cui Seruius Virgilium & Liuium conſcriptos Iambicis attribuit: a quo præter ceteros nuper tranſlatum Latino ſermone Aratum Hieronymus memorat: quem Macrobius inducit in dialogo duodecim virorum per Saturnalia loquentem. Hæc, incerta quæ ſunt, vt dico, & ex leuibus pendent coniecturis, neque agnoſco, neque inficior. Illud conſtat omnibus, hunc fabularum ſcriptorem

versus habere faciles & rotundos, & pro tempore non inelegantes. Etenim epistolium in fronte libri præmissum ad Theodosium quendam declarat tempus illud non optimum fuisse. Desideratur quidem in carmine aliquid: cum & sæpe contra prosodiam, medio versu minore, breuis syllaba productæ obtineat locum; & nonnulla fortasse dicantur parum Latine; & cuiusque clausula fabellæ minus apta concinnaque videatur, quam carmen primum & medium. Sed multo est illa deterior præfatio, & a florenti perfectoque vsu & consuetudine veterum bene loquentium remotior. Quo loco venit in mentem obseruata res a me iampridem, quam & ipse, Balzaci, animaduertere potuisti, solutam orationem Latinam degenerasse prius, & defecisse ab optimo, atque corrumpi cœpisse, quam adstrictam. Ius & æquum sane videtur fuisse, vt, quæ tardius nata sit, tardius quoque senesceret. itemque necessitas postulabat, vt, quæ tererentur a pluribus, ea prima quæque detererentur & conficerentur vsu. Est in ore omnium sermo solutus, vulgi, principis, mulierum, virorum. poetica & paucorum semper extitit, cum minorem vsum, minusque

necessarium habeat; nec fere, nisi ingenioso-
rum, qui numeros orationis, tanquam habi-
tus, & lautas quasdam & splendidas magni-
que pretij vestes, integros, quamdiutissime
potest, retinent, purosque seruant a sordibus.
Inde est, vt, ex quo inclinare & labi Latini-
tas cœpit, auctores ij, quorum vtramque ha-
bemus orationem, faciendis versibus multo
magis, quam prosa excellant. nam de aliis,
qui vtroque in genere non scripserunt, aut
quorum alterutrum nunc non extat, iudicari
nihil potest. Sunt Statij epistolæ quinque nu-
mero, totidemque Martialis. vides horum
poetarum quam dispar sit & dissimilis oratio
soluta vinctæ? Quid, qui longe postea fuit
Ausonius, nonne semetipsum loquentem vin-
cit, & quodammodo obscurat canendo? Cer-
te dubium non est, quin ipse se Boetius me-
lius floridis suis & elegantibus diuersi gene-
ris versiculis, quam prosa oratione console-
tur. Patrum memoria Fracastorij dictionem
poeticam qualem habemus? Præclaram sic,
vt nihil supra. Qualem oratoriam? Medio-
crem: & plerique melius. Nostra quoque æ-
tate appellare possumus ex alienigenis homi-
nibus Latine loquentes nobiscum, aut scri-

bentes ad nos minus emendate, atque etiam ſordide nonnunquam, qui verſus tamen conficiant quam politiſſimos. vt mirum ſit tantam in eoſdem diſſimilitudinem cadere vnius Latinæ locutionis.

FABVLATORES ALIQVOT ALII.

AD hos narratores apologorum nihil nocuerit ſi addamus eos, qui muta quæuis loqui quomodocunque aliquando fecerint. Apud Homerum libro Iliad. decimo nono extremo, Xanthus ex equis Achillis ſic loquitur, nihil vt domino concedat nec verbis, nec ſententiis. immo vero ratione vincit, cum obiicienti de morte Patrocli, quod eum ipſe, & Balius, equus alter, deſtituiſſent in acie, reſpondeat fatum fuiſſe, vt Patroclus occumberet: Achilli quoque, quamuis ſemideus ſit, eſſe fatale, vt vi atque armis dometur. in quo mortem ei audacter nec obſcure prædicit. Rem tam valde poeticam, cuiuſmodi eſt equina locutio, non putauit abhorrentem Libanius ab oratore. Induxit enim, in le-

gatione ad Iulianum, equum intractatum & nouum, qui sessorem suum admoneat officij, doceatque non irasci, quod eo nondum facili nec satis domito vtatur. Me prudens, inquit, emisti rudem & integrum, vt condocefaceres. Ad disciplinam tempore opus est & exercitatione: si forte vtriusque progressu fiam melior. id te expectare sat est, quod vsus & dies afferet, nec anteuertere gestienti cupiditate maturitatem rerum.

Apud Theocritum quid tenerius ac mollius apro loquente, qui morsum crudelem suum, & indignissimam necem Adonidis, osculum paulo durius interpretatur? Is vi captus ab amoribus, & coniectus in vincula, & perductus ad Venerem iratam, nihil excusat præter amorem, cuius impotentia cum fureret, impresserit dentes altius, plagamque fecerit, cum suauiari vellet: id sibi demum fraudi fuisse. De reliquo non veniam errato petere, nullam a se pœnam deprecari, neque recusare quominus adurantur sibi & dentes, qui tantum facinus admiserunt, & labra, quæ fuere huic tanto facinori conscia.

Iucundum vero apud Lucianum pro galli cantu, galli vocem humanam & sermonem

audire cum hero loquentis, dialogo toto ſatis longo, & quidem tam bonis verbis, quám herus, ac multo etiam ſapientius, quam herus loquitur: quippe qui de contemptu opum & diuitiarum morata quædam diſſerat & philoſophica in primis.

Eſt quoque in opuſculis Plutarchi Gryllus quidam, a re ipſa nactus nomen, quem Circe porcum fecerat præſtigiis & incantationibus ſuis. Is cum Vlyſſe, cui ſocius & comes antea fuit, multa diſputat de naturæ ſtatu, in quo verſatur: & eſſe videtur contentus ſorte ſua, vitamque, quam viuit, ducere potiorem ea, quam vixit. Stolide prorſus, atque vt Epicuri de grege pecudem decet, ſi porcum ſe mauult, quam hominem. Non omnino inſipienter, ſi hominem nequam atque flagitioſum eſſe vult tetro & immundo ſue deteriorem. porcum, quod ſæuiat dentibus, in venerem præceps ruat, volutetur in luto aſſidue totoque corpore; viuere naturæ conuenienter ſuæ: hominem non parentem rationi, cedentem cupiditatibus, deliciis & obſcena voluptate fractum; nihil ſui retinere amplius, & ab omni humanitate deſciuiſſe. Quamobrem quæ vulgo legitur inſcriptio dialogi,

Περὶ τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι, falſa ſine dubio, nec Plutarchi eſt : ſed hominis parum ad argumentum & ſententiam operis attenti. Inſcriberetur ſic : Ὅτι ὁ ἥττων τῶν ἑαυτοῦ ἐπιθυμιῶν, ἥττων ἐστὶ καὶ τῶν ἀλόγων ζώων. *Qui vincitur a cupiditatibus, eum deteriorem belluis eſſe*. Sed vtut ſit de moribus ; qui ex ſeſe & natura ſua digrunnit porcus, loquitur hic nihilo peius, quam Vlyſſes, quocum ſermonem habet, aut quam ipſe, nondum conuerſus in belluam, loqueretur.

Atque hic ego omittere non poſſum duo, quæ in Oppiano nunquam ſine dulci quadam commiſeratione legi : legi autem ſæpius. Primum extat libro de venatione ſecundo, vbi capra fera ſcribitur, ſimul ac ſe laqueo captam ſentit a venatoribus, abigere ab ſeſe fetus ſuos, admonere, etiamque orare, vt fugiant venatores, neu ſe miſeram iam matrem, orbam efficiant, ſi & ipſi capiantur vna.

Φεύγετέ μοι φίλα τέκνα, δυσμενέας ἀγρευτῆρας.
Μή με λυγρὴν δμηθέντες ἀμήτορα μητέρα θῆτε.

Venantes fugite infeſtos, mea pignora cara,
Neu miſeram matrem me perdita, reddite
& orbam.

At illi contra, officio & pietate adducti erga parentem, accedere ad eam propius, & la-

mentari primo , ac perquam flebiliter canere carmen : tum ſupplices eſſe venatori cum blanda & humili obteſtatione.

> Πρός σε Διὸς λιτόμεσθα, πρὸς αὐτῆς ἰοχεαίρης,
> Λῦσον μητέρα μοι φίλην· τὰ δ' ἄποινα δέδεξο,
> Ὅσσα φέρειν δυνάμεσθα λυγροὶ περὶ μητέρι δειλῇ.
> Ἡμέας αἰνομόρους· γνάμψον τεὸν ἄγριον ἦτορ,
> Αἰδόμενος μακάρων τε θέμιν, γενέταό τε γῆρας
> Εἴ γε νύ τοι γενέτης λιπαρὸν κατὰ δῶμα λέλειπται.

Per Iouis oramus te numen, perque Dianæ,
Vincla leua caræ matri. tum præmia habeto,
Soluere quæ miſera triſtes pro matre valemus.
Nos infelices ! prædurum inflecte tuum cor,
Iuſque pius reuerere Deum, patriſque ſenectam,
Diuite viuit adhuc tibi ſi pater æde ſuperſtes.

Quibus verbis ſi nihil apud venatorem proficiunt, vt eſt hoc hominum genus durum immiſericorſque & auidum prædæ : ipſi ſe ad extremum ſponte ſua dedunt conſtringendos , atque ad hunc hoſtem ſuum tranſeunt captiui voluntarij. Alterum, quod mihi ſemper miſerationem mouit legenti, quintus extremus Oppiani de piſcatu ſuppeditat liber. Eo libro , tametſi nihil quidquam ſit magis

mutum

mutum & elingue ac velut abſonum, quam piſcis: tamen audire licet delphini paruuli, quem Byzantini piſcatores vulnerarint ferro, matrem loquentem, & delphino alteri gemino ſuadentem fugam, ne eandem, quam frater, iniuriam accipiat a perfidis piſcatoribus. Ad cuius rei intelligentiam recordari potes, Balzaci, vt elephanto in terra ferunt eſſe quandam cum genere humano ſocietatem: ita in mari, delphinos inter & homines fœdus intercedere & amicitiam, mutuis vtrinque officiis cultam ſanctiſſime, quam ſoli Thraces barbari per ſummam perfidiam violare ac prodere audeant, nullum non ſcelus auſuri poſtea. Mater igitur filio:

Φεῦγε τέκος· μέροπες γὰρ ἀνάρσιοι, οὐκέθ' ἑταῖροι
Ἡμῖν, ἀλλὰ σίδηρον ἐφοπλίζουσι καὶ ἄγρην.
Ἤδη καὶ δελφῖσιν ἐποτρύνουσιν ἄρηα,
Σπονδάς τ' ἀθανάτων καὶ ὁμοφροσύνην ἀλίτοντες
Ἡμετέρην, τὴν πρόσθεν ἐπ' ἀλλήλοις ἐθέμεσθα.

O fuge, nate: homines hoſtes, nec, vt antea, amici
Nobis: ſed ferrum capiendis piſcibus aptant.
Iamque mouent contra delphinas lugubre bellum,
Fallentes & pacta Deum ſanctiſſima, & arctæ

Fœdus amicitiæ, inter nos quod iunximus olim.

Ita huic nato parens pro materna charitate & vigilantia metuit & cauet. Alterum autem, nihil sollicita de se, assidue prosequitur, saucium & iam prope agentem animam: nec ab eo auelli potest vlla vi aut percussione, donec e mari extracta cum ipso, & conto & ænea cuspide male mulctata, eidem infelix demum immoriatur. Estne quidquam his non modo ad misericordiam & sensum alienæ calamitatis mollius, verum etiam ad nitorem & copiam orationis disertius? Quare cum Oppiani carmina iure optimo aurea passim dicta ferantur propter suum cuique aureum nummum repensum: tum ista profecto auro contra cara non sunt, nec vllo exæquari pretio aut mercede, meo quidem iudicio, queunt. præsertim si & poetæ spectetur ætas, quam vix virilem attigit: & patria Cilicia, quæ prædones potius, quam poetas ferre consueuit! & sæculum, in quo vixit, iam inclinans & deuexum, nec omnium ad hæc literarum fouenda & colenda studia aptissimum.

Sed quid ego scriptores Græcos profero, quorum verbis, & quorum ex sensu, ac velut

ex ore animantes loquantur? oblitusne sum, nunc esse mihi sermonem de Latinis scriptoribus institutum? Et Græci quidem vel audaciores ac licentiores, vel venustiores iocosioresque, sæpe hoc fecerunt, vt sermonem rebus mutis & pecudibus affingerent: Latini isto in genere timidi & verecundi, vel potius parcissimi. Vsurparunt idem tamen aliqui inter Latinos: & credibile est plures extitisse, quorum iacturam, vt aliorum multorum, fecerimus. Magno sane emptum velim Asellij Sabini dialogum, vbi boleti, & ficedulæ, & ostreæ, & turdi certamen induxerat: pro quo ducenta ei sestertia Tiberius donauit imperator. haberemus vel in vno opusculo plantas, pisces, aues loquentes: nihil vt esset, quod humana voce vteretur, præter bestias terrestres, reliquum. Quanquam & hoc non desideratur a nobis; & quidem tam ioculare ac festiuum, quam tale quidquam apud Græcos. Quid videtur, Balzaci? *Marcus Grunnius Corocotta Porcellus* nonne sese his tot nominibus & suem & Romanum satis prodit? Pergens autem, *Testamentum*, inquit, *feci, quod quoniam manu mea scribere non potui, scribendum dictaui.* Scribamus & ipsi tabulas te-

ſtamenti : quandoquidem vnum teſtamentum pluribus exemplis conſignare quis poteſt, idque interdum neceſſarium eſt. *Magirus coquus dixit: Veni huc euerſor domus, ſoliuerſor, fugitiue porcelle. ego hodie tibi vitam adimo. Corocotta Porcellus dixit : Si qua feci, ſi qua peccaui, ſi qua vaſcula pedibus meis confregi. Magirus coquus dixit: Tranſi puer, affer mihi de culina cultrum, vt hunc porcellum faciam cruentum. Porcellus comprehenditur a famulis, ductus ſub die 16. Calend. Lucernin. vbi abundant cymæ, Clibanato & Piperato coſſ. Et, vt vidit ſe moriturum eſſe, horæ ſpatium petiit, coquum rogauit, vt teſtamentum facere poſſet. Inclamauit ad ſe ſuos parentes, vt de cibariis ſuis aliquid dimitteret eis, qui ait : Patri meo Verrino Lardino do, lego dari glandis modios* XXX. *& matri meæ Veturinæ Scrofæ do, lego dari Laconicæ ſiliginis modios* XL. *& ſorori meæ Quirinæ, in cuius votum intereſſe non potui, do, lego dari hordei modios* XXX. *Et de meis viſceribus dabo, donabo ſutoribus ſetas, rixatoribus capitinas, ſurdis auriculas, cauſidicis & verboſis linguam, bubalariis inteſtina, eſiciariis femora.* Tum poſt mulieres, pueros, puellas, cinædos, ſua quemque re pro-

pria donatos, adiicit: *curſoribus & venatoribus talos, latronibus vngulas: & nec nominando coquo do, lego, ac dimitto popam & piſtillum, quæ mecum detuleram a querceto vſque ad haram: liget ſibi collum de reſte. Volo mihi fieri monumentum ex aureis literis ſcriptum. M. GRVNNIVS COROCOTTA PORCELLVS VIXIT ANNOS D. CCCC. XCIX. QVOD SI SEMIS VIXISSET, MILLE ANNOS IMPLESSET. Optimi amatores mei, vel conſimiles vitæ, rogo vos, vt corpori meo benefaciatis, bene condiatis, de bonis condimentis nuclei, piperis, & mellis: vt nomen meum in ſempiternum nominetur. Mei domini vel conſobrini mei, qui huic teſtamento interfuiſtis, iubete ſignari.*

Lucanicus ſignauit.	*Lardio ſignauit.*
Tergillus ſignauit.	*Offellicus ſignauit.*
Nuptialicus ſignauit.	*Cymatus ſignauit.*
Celſanus ſignauit.	

Itane vero? Porcellus tam linguæ & conſuetudinis Latinæ ſciens? tam peritus iuris, vt in ordinando teſtamento & ſolennibus ſeruandis nemo Quiritium & Romuli nepotum

videri possit diligentior, nemo cautior? Cuius tamen prudentiam & calliditatem in vno requiro, quod, cum ipse manu sua neque conscriberet testamentum, neque subscriberet, non aduerterit tabulas testamenti obsignatas minus multis signis, quam e lege oporteat, octauum pro se subscriptorem requiri moribus, nec satis esse testes numero septem ad subscribendum & ad obsignandum. Nisi forte hoc venerandæ antiquitatis monumentum lege ista, quam Theodosius & Valentinianus tulerunt, prius tempore fuit. De eo certe, tanquam de re decantata in scholis, & trita iam atque apud omnes cirratos & cachinnantes pueros, & alios peruulgata; mentionem facit Hieronymus, æqualis temporum illorum, qui etiam inde Grunnij Corocottæ nomen Ruffino aduersario & obtrectatori suo dedit. Hic autem cum multa sese offerant vel dignissima omnibus cachinnis: tum res est maximi risus, porcellum natum nongentos nonaginta nouem annos, sexque præterea menses, etiam obire ante diem, victurum diutius si vis abfuisset; cumque foret id ætatis, parentes ambos reliquisse superstites & heredes. Obscura quædam nos, Balza-

ci, in quibus glossatores & vocabularij nihil adiuuant, fac edoceas: quid sint capitinæ, quid bubularij, aut bubalarij, quid esiciarij. Tametsi ad hos aliquid videor afferre lucis posse, quos ego fartores arbitror, qui insicia, seu esicia, id est, incisam minutatim carnem, inferant in auium ventriculum, vt anserum, vt gallinarum. In quo miror diligentem & strenuum verborum interpretem, apud scriptores historiæ Augustæ, de esiciata dixisse, tacuisse de esiciariis, & nostrum hunc præteriisse tam insignem locum.

Age vero in homine, præter os & linguam, quæ loquuntur vere & proprie, quam multa dicuntur loqui? Dicitur manus loqui, quæ etiam faciat audientiam sibi. oculi dicuntur, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significamus. dicitur vultus, qui in solo esse homine potest, & qui imago, atque index morum, & sermo quidam tacitus mentis est. Quid minus autem hominis, aut cum eo minus coniunctum, quam capilli, qui & interdum defluunt toti; & singuli velluntur facile, cum minima radice nitantur; & toties resecti ferro, locum dant & cedunt succres-

centibus? Atqui crines, Balzaci, quod minime putes, loquuntur, & quidem tonſi iam, & a capite abſciſſi. Mirifica ſuauitate elegiam Catulli habemus, in qua Berenices reginæ coma loquitur Latinis verſibus id ipſum, quod eam Græce alias Callimachus aſſuefecerat loqui. Exponit autem coma hæc primum, quemadmodum Berenice votum fecerit pro rege Ptolemæo coniuge ſuo, ſi ex Aſſyria expeditione domum ſaluus & incolumis, re bene geſta, rediſſet. Deinde vt voti damnata, Veneri ſoluerit comam, quam vouerat, & in æde, opinor, Deæ rite appenderit. Quæ coma eadem, Inuita, inquit, o regina, ceſſi ex tuo capite: inuita: per te, perque hoc tuum dulce caput iuro. Verum quid facerem, aut quomodo ferro, cui ſaxa cedunt duriſſima, reſiſterem? Ah male ſit iis, qui ferrum primi extraxerunt e terra: qui emollitum verterunt in forfices! Deſiderio mei tenebantur ſorores, nempe comæ in capite communis dominæ relictæ, lugebantque vicem meam, quæ paulo ante a ſuo cœtu vi abſtracta eſſem. Mane autem primo ales equus Chloridos, quæ nupta Zephyro, ab ea miſſus ad ſuperos, vna me ſecum rapuit, & ſublime extulit, & in

gremio

gremio Veneris, cui deuota eram, collocauit. Illa, in tanta cæli varietate, ne vnum duntaxat ſidus, ex puellæ temporibus aſcitum, Ariadnæ corona, foret, conſecrauit me quoque, & in numerum aſtrorum retulit. Quem honorem, quamuis diuinum & cæleſtem, abſit dicto inuidia, tanti non facio, vt non multo malim in dominæ capite adhuc hærere, quam in cælo, ſicuti ſum, fulgere nouum ſidus. Quocirca, domina mi, tam triſte diſſidium ne fer diutius: potioribus donis a Venere me impetra, cui donaſti: effice me tuam largis muneribus. Cur retinent ſidera contra voluntatem? Vtinam coma iterum regia, coma Berenicea fiam. ſint vero vicini, vt ante, Arcturus & Erigone, nec eis interiecta amplius, & media ſplendeam. Iſta omni ratione ſermonis quid comptius ad ornatum? quid mitius ad delicias? ad aſſentationem quid blandius, & ad ineundam a rege atque a regina, ſed a regina maxime, gratiam aptius?

Apud eundem Catullum, ianuæ collocutio habetur familiariſſima cum prætereuntibus domum nonnullis, quibus aperit dedecus omne & probrum domeſticum, ſtupra, adulteria, inceſta, quæ intra ſuos parietes hera fe-

cerit. Et quoniam obiici poterat nequaquam istæc cognita habere ianuam, cui nunquam domini limine abesse liceat, nec auscultare populum; & quæ affixa hærensque posti, tantum claudere atque aperire domum soleat: respondet, dominam se & flagitia sua indicasse intimis, satis quidem libere, nihil diffisam loco, aut suspicantem de personis; vtpote quæ ianuæ speraret nec linguam esse, nec auriculam.

In Propertio conqueritur ianua quoque, quod, cum olim nota esset Vestalibus, ac virginalis pudicitiæ feminis, & cum triumphantibus pateret, qui aurato curru inuecti, ipsius vestibulum, magna militum, magna captiuorum multitudine, celebrarent; nunc pulsetur per summam indignitatem, & quodammodo saucietur a nocturnis potoribus in iurgio. Adde corollas, quas capiti detractas suo, iam languentes & marcidas, appendunt foribus amantes exclusi. Adde semiustas faces ad limen abiectas: quæ manifesta sunt exclusionis signa. Quid, quod irascitur & dolet effectam se infamem obscenis carminibus, noctemque totam sibi non licitum quiescere per supplicis longas & tristes excubias, qui

intromitti cupiat? Neque vero hos tantum ſenſus ſuos exprimit verbis, ſed inducit etiam neglectum & alteri poſthabitum riualem, a quo preces, blanditiæ, queſtus, exprobrationes, conuicia, *& ſi qua miſeri nouiſtis amantes.*

Hactenus muta atque inanima, & pecudes locutæ apud antiquos auctores mira cum feſtiuitate & elegantia ſermonis. Sequitur id, quod multo minus eſt, non extra rem tamen, neque pro nihilo putandum, quod ipſi auctores antiqui compellarint oratione aliqua perpetua tum belluas, tum res interdum ſenſus omnis expertes. quos remittere aliquid de præclara conſuetudine loquendi, & ſeruire auribus ineruditis animantium, & ad ſtirpis, aut trunci, aut lapidis duritiam ac ſtuporem, & velut captum accommodare ſe nonne quodammodo oportuit? At, obſecro, quas blanditias, quam puras, & Latinas dicit paſſeri Catullus, & Sirmioni peninſulæ, & Tiburtino ſuburbano ſuo? Quo cultu, qua concinnitate orationis, arborem, nauem, fontem, amphoram totis odis Horatius alloquitur? Quid Ouidius? num minus belle ad amnem, ad epiſtolares tabellas, ad annulum, ſermonem

conuertit? Minor Statij grauitas atque, vt ſic dicam, ſuperbiloquentia, dum verſibus cum pſittaco, & cum leone agit? Minores argutiæ Martialis, ſi quando leporem, aut aprum, aut aquilam, integro quemque epigrammate appellat? Longum eſt perſequi, ac recenſere nominatim, qui poetæ, quotieſue ſenſum & intelligentiam tribuerint ſenſu & intelligentia carentibus, quoque modo ignauum, & iners, & immotum quidlibet, tanquam ſi perſona foret, atque eius aliqua actio rerum comitaretur, laceſſiuerint verbis. Pro tam ingenti, tamque immenſo campo vnus erit ſatis mihi Virgilius, apud quem eadem vbique manet plena maieſtatis & eloquentiæ oratio, ſiue Turnus haſtam compellet ſuam, ſiue Mezentius equum. Ille:

Nunc, o nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare reuulſam
Semiuiri Phrygis, & fœdare in puluere crines,
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.

Hic:

Rhœbe diu, res si qua diu mortalibus vlla est,
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta;
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit si nulla viam-vis;
Occumbes pariter. neque enim, fortißime, credo,
Iussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.

Quo in loco vtroque vide quomodo sollicitus pro Virgilio, & male anxius sit Seruius, tantumque poetam, quod minime necesse fuit, excuset. Ac priore loco, *Sane*, inquit, *nunc ita ad hastam, quasi ad aliquam personam loquitur, & ei intellectum, & auditum dat, sicut Cicero verba reipublicæ. Sed ille ait, si fieri posset. Turnus vero quasi ad virum sentientem loquitur: nec immerito. nam eum inducit furentem, vt, His agitur furiis.* Inaniter profecto, & superstitiose Seruius. hic videlicet sanus non esset poeta, nisi furiosus Turnus fuisset. Posteriore loco idem ait Seruius notatum Virgilium a criticis fuisse, quod per eum sententiose homo loqueretur improbus. Mirer non notatum potius, quod sententiose

homo cum bellua loqueretur. Quanquam ad vtrumque perinde valet excuſatio Seruij. *Quam rem*, inquit, *ratio naturalis excuſat. Ea enim, quæ per naturam mouent animos, in quamuis perſonam cadunt. Illa vero ſunt tantum prudentum, quæ non niſi conſilio & ratione deprehenduntur. Vnde & Terentius ſeruis dat plerumque prudentiſsimas ſententias quidem, ſed quæ per naturam ſe offerunt cunctis: vt, Ne quid nimis.* Ex iis intelligitur non intereſſe multum, a quo tandem ſententiæ, & ad quem dicantur, ſi vulgares & ſenſibus obuiæ ſint: ſin autem exquiſitæ & eruditiores; non eſſe cuiuſuis eas, nec ad quemuis proferre.

CATVLLVS. MARTIALIS.

IN epigrammatis video ſedem præcipuam, & quaſi regionem ſalis ac facetiarum conſtitutam, tum propter breuitatem carminis totius, quod εὐσύνοπτον eſt, & ad aſtringendam ſententiam, iaciendaque dicta peridoneum; tum propter concluſiunculas argutiores; in quas ea maxime cadunt, quæ ſunt propria iocorum, vt ἀμφιβολία, vt ὑπερβολή, vt παράγραμμα,

vt παρὰ προσδοκίαν. Habent Latini huius generis auctorum nobilissimum par, Catullum & Martialem, de quibus non ambigi placet, vter vtri, & quam longe anteponendus sit: tantumne Catullus a Martiale, quantum ingenuus aliquis & honestus ciuis ab illiberali & importuno scurra de triuio discrepet, vt Antonio Mureto visum est; an epigrammatum virtutibus superet Martialis Catullum, id quod Iustus Lipsius cum Iulio Scaligero sensit. Multo etiam moror minus superbum & insolens Andreæ Naugerij fastidium, qui, vt est relictum a Paulo Iouio in elogiis doctorum virorum, certo quotannis die consecrato Musis, magnum numerum Martialis librorum, quos coaceruasset ad eam rem, deuoueret Vulcano, pessimum, vt videbatur, poetam præclare execratus. Meum iudicium semper fuit, ita Catullum cum Martiale comparari posse, vterque vt vincat & vincatur: illum quidem puro ac simplici candore, & natiua quadam minimeque adscita excellere venustate formæ, quæ accedat quamproxime ad Græcos; hunc acumine, quod proprium Latinorum & peculiare tunc fieri cœpit, valere: adeoque Catullum toto corpore epi-

grammatis eſſe conſpicuum; Martialem clauſula præcipue atque vltimo fine, in quo relinquat cum delectatione aculeum, ſpectari. Quod ſi verſum & numeros attendimus, Martialis hendecaſyllabos, ſcazontas, iambos, præ Catullianis agreſtes & inuenuſtos; elegiacos Catulli duriuſculos, & ſcabros, & parum, vt ita loquar, enodes: ſi expendimus elocutionem, tantum videri alterum alteri ſcriptorem præſtare, quanto ex duobus, quibus Latina lingua maxime floruit, temporibus, præſtantior Iulij Cæſaris ætas, quam Veſpaſianorum, & Neruæ, Traianique fuit. Optandum ſane, vt, quam bene vterque, tam non obſcene ſcripſiſſet: neue putaſſet alter verſiculos tunc denique habere ſalem & leporem, ſi ſunt molliculi & parum pudici: alter laſciuam verborum licentiam linguam eſſe epigrammatum interpretaretur. Verum hoc loco non agitur de moribus. Illud quærebamus, quod inuentum eſt, cum ambo iocari non aliis verbis conſueuerint, quam lectis & idoneis, quantopere ſint diſſimiles noſtrorum hominum, omnia animi ſenſa ridicule & incondite loquentium. Porro cum hos atque alios ſcriptores vſos oratione dico recta & conuenienti, in-

ſcriptio-

ſcriptiones ſemper excipio, quas magna ex parte factas eſſe ſciam, non ab ipſis auctoribus, ſed vel a grammaticis, vel a librariis: vtpote abſurdiſſimas pleraſque, & ab auctorum ſententia alieniſſimas. Poematium Catulli, quod eſt de nuptiis Pelei & Thetidos, vidi puer, cum vulgo inſcriberetur Argonautica: & vero ſic in multis codicibus extat etiamnunc. Quid ſtultius ea inſcriptione, quæ expeditionem Colchicam promittat, cum nullo id modo agatur opere toto: ſed inde tantum, quaſi occaſione aliqua, ducatur exordium ad celebrandas Pelei nuptias, qui in principibus Argonautis fuit? Apud Martialem autem legere licet epigrammata quædam, quæ adulatoria inſcribuntur. Appellarit ſcilicet ſe poeta adulatorem, cum Cæſares & imperatores laudaret: aut hoc tantum eius adulatorium carmen fuerit, in quo id poſuit. Sed eſto: ſit ſane Martialis adulator confeſſione & appellatione ſua. cur Domitiano imperatori non adulatur, quem dominum ac Deum falſó & impie nominat: Neruæ imperatori adulatur, quem vere prædicat; quod edicto vetuerit, ne dominus nominaretur, aut Deus? Adde quod epigramma quartum libri ſexti,

epigramma ſeptuageſimum ſecundum libri decimi, epigramma decimum quintum libri duodecimi, tria numero adulatoria dicantur: alia complura, blanditiarum & turpiſſimæ adulationis plena, non habeant nomen idem. Ita ſunt iſtæ inſcriptiones non imperiti modo, ſed ſtupidi quoque, ac nihil ſentientis, nihil videntis. Quid multa? denuncio tibi, Balzaci, & prædico. indicibus librorum ac tabulis, quemadmodum appellant, argumentis cuilibet operi præfixis, inſcriptionibus, titulis, lemmatis, etiam atque etiam conſiderandum eſt, quatenus credi oporteat.

HORATIVS. PERSIVS. IVVENALIS.

RELIQVVS eſt apud Latinos locus, in quo ſi non veſtigium, non vmbram, non cubile nouitiæ vernilitatis, & agreſtium ineptiarum reperiamus, fruſtra, opinor, alibi quæſierimus. Satira, quemadmodum Quintilianus obſeruat, tota Romanorum eſt, non a Græcis, vt cetera fere genera literarum, occupata primum, ac deinceps imitatione &

exemplo translata in Latium. Habet autem hoc vel vnum, vel præcipuum, vt mores hominum notet atque irrideat salsis & mordacibus iocis. Quo in genere nacti sumus excellentes paucos quosdam, qui soli ad nos integri peruenerunt, sua quisque præterea dote insignis. Ac de iis non est meum testimonia & elogia veterum, præmissa editis libris, huc congerere, atque hortum, quem colo, alienis irrigare riuulis. Nec tamen interdictum mihi puto vsu eorum, quæ hauserim in fonte, quocunque iste fons manarit postea, aut a quibuscunque deriuatus sit in alios vsus. Dicam igitur de scriptoribus satirarum, quæ percepi notatione assidua; si qua spes ostendatur fore, vt exempla & monumenta ridiculi sermonis eruantur inde, ac faueant ridiculis nostratibus. Satis constat extrema duo persecutum fuisse pari cum laude Horatium: in lyricis, summam quādam rationem ac viam dictionis; in satiris & epistolis, infimam. Quid ipsis, vt omittam reliquas, odis elatius, quarum se inuentorem fuisse gloriatur? Vt mihi quidem videatur Horatius, id quod fieri posse negauit, imitari voluisse Pindari excelsitatem, ac velut magniloquentiam. ita acer illi

ſpiritus, & ignea vis, itaque ſe attolit humo ac ſublime fertur. Multa ſincere & prudenter iudicauit Eumolpus ille Petronianus de antiquis, deque ætatis ſuæ poetis: ſed nihil verius ab eo dictum, quam quod Horatij curioſam felicitatem dixit. In quo, ſi recte interpretor, natura facta ad poeſim, felicitatis; flagrans artis illius ſtudium, & maior quædam cura atque diligentia, curioſitatis vocabulo notatur. Is autem ad rem propius, *Effugiendum eſt*, inquit, *ab omni verborum, vt ita dicam, vilitate; & ſumendæ voces a plebe ſummotæ, vt fiat: Odi profanum vulgus, & arceo.* Hoc illud eſt, quod Quintilianus quoque tradidit, Horatium hunc & inſurgere aliquando, & plenum eſſe iucunditatis & gratiæ, & variis figuris & verbis feliciſſime audacem. ex quibus efficit concluditque, Lyricorum inter Latinos fere ſolum dignum, qui legatur. Idem porro Horatius locupletiſſimus ipſe teſtis eſt, ſe in aliis ſcriptis humilem ac demiſſum vſque eo deſcendiſſe, vt nihil infra poſſit. quippe vſum, vt Lucilius olim, pedeſtri ſermone & qui per humum repat, cui ſi eripias certa tempora modoſque, & verbum, quod prius ordine eſt, facias poſterius,

primis vltima præponens: nihil reliquum poetæ inuenias. Cuius rei quod argumentum maius quærimus, quam quod & Horatius fecit, cum de facto suo loqueretur, & feci ego nunc, cum hoc illius dictum referrem? Duo sunt enim versus Horatiani, dissoluti a me, vt iubebat, ac ne tantum quidem, quantum iubebat, seruatis modis & temporibus, structura solum & collocatione verborum mutata. quos tamen quis aduertit versus, antequam dissoluerem, fuisse: nisi forte ipsa re & materia admonitus, se apud Horatium legisse tale aliquid meminerit? Quid loquar, vt modo pusillas familiaresque fabulas ab Æsopo mutuatus sit: modo Socraticam expresserit ironiam, ac ridendo dicere verum maluerit, quam stomachando, aut conuiciando, aut agendo vlla ratione seuerius ac tristius? Ergo si ab homine sano & prudenti, qui in primis, quid lepidum ac venustum esset, quidue latera non indecenti risu concuteret, viderit, expectanda fuerunt ridicula nostrorum hominum: fuerunt certe ab Horatio, magno derisore morum & prauitatum, expectanda. Verum apage hanc rubiginem a sæculo politissimo, quo vixit: tantas sordes a purgatis

auribus Augusti, quibus se probauit mirifice: tot labes & maculas a scriptore, quo nemo tersior & purus magis. qui licet Vulteium Menam, tenuioris fortunæ hominem, de rebus suis agentem inducat, Catium Epicureum de ciborum condimentis, Fundanium conuiuam de cœna Nasidieni, ridiculo euentu, & sermonibus super eo magis etiam ridiculis nobilitata: non modo salua Latinitate hæc minuta & leuiuscula, sed etiam, eleganti quodam & exquisito cum delectu verborum, & omni venere orationis, persequatur. qui placere neglexerit multitudini, nec adduci potuerit, vt in auditorio recitaret. qui, ne pueris prælegeretur in ludo, tanquam calamitatem & infortunium deprecatus sit. qui Augusto, Mæcenati, amicis aliis paucis, se & scripta reseruarit sua, vnumque studuerit, iis vt satisfaceret disertis, eruditis, candidis, magnis omnino viris. Quare ita sæpe reputaui mecum, & disserui aliquando cum nonnullis: quæ duo Fabius Quintilianus, tanquam diuersa inter se, docendo seiunxit, vt aliud sit grammatice, aliud Latine loqui: ea fuisse ab Horatio reipsa effectuque coniuncta, qui & literate scripserit, ex præscripto normaque

artis grammaticæ; & vſitate, quo modo primi ciuitatis, in quorum familiaritatem receptus eſſet, loqui ſolerent: prætereaque rationem adhibens, & vim iudicij, quæ fuit in illo ſumma, ſcientiam, & vſum loquendi, ſi quid vtrique deeſſe videretur, ſuppleuerit.

SEQVITVR Horatium Perſius, qui idem interiectus eſt, & tanquam medius inter ætates huius, & Iuuenalis. de quo cum tam honorifice video prædicari & a Quintiliano, qui multum eum veræ gloriæ meruiſſe in vno libro dicat; & a Martiale, qui eundem affirmet ſæpius vno in libro memorari, quam Marſum neſcio quem in toto volumine: miror equidem, quid iſti tale ac tantum ſex in ſatiris deprehenderint, quod nos tam longo interuallo ne ſuſpicione quidem aſſecuti ſimus. Atqui maiora nobis omnia in illo videri debent nunc, quam videri potuerint antiquis: propterea quod ij plurima ſui temporis nota habebant, ideoque vulgaria exiſtimabant merito, quæ tanto poſt cum acceperimus, cumque annis obſcura ſint, plena myſteriorum arbitramur. vt apud nos doctrinæ interioris & reconditæ nomen & inſtar obtineant, quæ ſeruis quondam eſſent, & opifi-

cibus, & tabernariis notissima. Nec tamen occurrit quidquam Persianum, quod laudem a nobis præcipuam, nedum admirationem, magnopere efflagitet. Nam mihi quidem, vt verum dicam, nihil se offert insignius ipsa obscuritate scriptoris, ex qua fortasse nata est opinio eruditionis & doctrinæ. Ac sæpe carmina, vt oracula vates, videtur fundere, quæ coniectoris opem requirant: sic vt hæreamus, vbi nos vetus interpres breuitate sua destituit. In quam obscuritatem si auctor incidit imprudens: magnum vitium. si de industria quæsiuit: non apparet cur plerique scripta mirentur, quæ non intelligant; aut cur scriptorem laudent, qui intelligi noluit. Monstratur libellus manu scriptus, quem appellat, qui scripsit, Ausoniano verbo, liturarium. Eo libello videas quædam Iosephi Scaligeri, de rebus variis auctoribusque, ex ore loquentis excepta: in quibus etsi plurima dicta sint inconstanter, quæ inter se non cohæreant, pugnent etiam nonnunquam; illud a vero aberrare non multum videtur, quod miserrimum auctorem Persium dixit, qui studeat obscuritati, & qui minime pulcra habeat ipse, cum in eum possint scribi pulcherrima. Sensi vero a Dio-

a Dionysio Petauio, quem ego virum cum præstantissimis quibusque omnium ætatum, varietate & copia doctrinæ, comparo, dimidio minoris hunc scriptorem fieri, quam vulgo solet, aut quam olim doctissimi veterum fecisse videantur: cum & commentariis illum suis, atque interpretationibus dignati sint; & ipsius persæpe versus, vt Seruius & Hieronymus, testimonij loco protulerint; & eum sui æquales poetæ, vt Lucanus, plausu & admiratione exceperint recitantem. Verum esto sua antiquitati fides & auctoritas. defero Persio, quantum deferri potest: do ei iocos, cauillos, salem, fel, acetum: non adimo Latinitatem, diuersam iam illam quidem ab optima, sed tamen nondum corruptam. Caret eo certe, quod adhuc inuestigare non potui vbinam sit, superiorum temporum fœtoribus, suæ memoriæ quisquiliis, quas aut Volaterris repetierit, aut Romæ collegerit in compitis, aut accierit rure alicunde. Eo caret, quo ridicularij nostri abundant, vel potius ex quo toti conflati & concreti sunt, sordidis & triuialibus verbis, & conquisitis vndique cuiusque generis ineptiis.

AB omni se vitio istorum longius etiam

Iuuenalis remouit. Nam & eius ſcribendi ratio, non illa quidem purior aut Latina magis, quam Horatij; plurimum enim abeſt: ſed haud paulo, quam huius, & Perſij, elatior ac ſonantior; & grauiores ponderoſioreſque ſententiæ; & ioci amariores; & ſtomachus in inſolentium hominum indignitate faſtidioſior. Cuius non oculi, non aures ferre perditos ciuitatis mores queant. meditetur ipſe & adornet fugam in vltimas terrarum oras, vbi ne Romanum quidem nomen exaudiat. interim incurrat in quemuis obuium, & proſternat, & conculcet: non modo figat aculeis, aut morſu frangat. Qui ſi dixit non eſſe, quod diutius Romæ commoretur, ibique, quod agat, ſe nihil habere; propterea quod neſciat mentiri, atque aſſentari non poſſit, librum, ſi malus eſt, laudando, ac, tanquam ſi optimus eſſet, poſcendo: quid erat, Superi! dicturus, ſi incidiſſet in ridiculi ſermonis homines, aut ſi delati retro ad illius æuum iſti eſſent? quomodo exagitaturus hos literatos illiteratos, & ſalſos inſulſos, qui tam fœde diducant rictus, & cachinnos tollant miſerabilem potius, quam hilarem in modum? Sed ne fiat longius non neceſſario, ſic diſtingue-

mus : Horatium, placide & leniter influentem in animos, suadere ridendo : subsannantem Persium philosophari velle : Iuuenalem, quasi crudum & nauseantem, indignari omnia. vt hic abunde faciat dicto suo fidem, & quem initio protulit versum, totis satiris comprobet: *Si natura negat, facit indignatio versum.*

PETRONIVS. APVLEIVS. ID GENVS CETERI.

ALTERVM satiræ genus est, soluta oratione; credo, quo solutior risus esset, liberiorque reprehensio morum; explicatum. Tantum videas aliquot versus identidem varietatis causa interponi. Atque ita fieri cœpit initio. post autem carmen solummodo retentum: forsan quod aptius ad capiendos & deliniendos animos, accommodatiusque esse videretur. In eo priori genere se Terentius Varro sæpe ac multum exercuit, qui satiras etiam inscripsit Menippeas: quod quamobrem fecerit, inducitur a Tullio aperiens ipse verbis suis. *In illis*, inquit, *veteribus nostris*,

quæ , Menippum imitati , non interpretati , quadam hilaritate conſperſimus. quæ quo facilius minus docti intelligerent, iucunditate quadam ad legendum inuitati, ſcribere voluimus, ſi modò conſecuti ſumus. Et in libro ſecundo, capite decimo octauo noctium Atticarum Gellius : *Ex quibus ille Menippus fuit , cuius libros Marcus Varro in ſatiris æmulatus eſt, quas alij Cynicas , ipſe appellat Menippeas.* Quibus ex locis animaduerti poteſt, quamuis ſatiram Latini ſibi vindicent , ſuamque eſſe ac propriam velint : tamen extitiſſe aliquid antea apud Græcos eiuſmodi; ſiquidem exemplo atque inſtituto Menippi Varro fecerit , vt mordaci ſale ac tanquam γλυκυπικρίᾳ , vir grauis & moderatus, ſcripta ſua perfunderet. Vere autem & proprie ſatiram dici opus Romanorum, quatenus vel id argumenti genus profeſſi ſint , deditaque opera tractarint plenius; vel ſoli fere verſibus conſcripſerint, admiſtione nulla proſæ orationis. A Demetrio quidem Phalereo , ſi tamen is eſt auctor libelli περὶ ἑρμηνείας, fit mentio de ſatyro, ſcripti quodam genere, in quo, vt in comœdia, venuſtas & riſus peræque ſedem ac locum habeant : cum venuſtas conueniat tragœdiæ ,

risus non item. quem si poeta tragicus captaret scribendo, non iam tragœdiam scriberet, sed satyrum. Quemadmodum vero Lucilius desideratur, primus eorum, qui satiras mero ac perpetuo versu incluserint: ita Varronis inter eos, qui mixto sermone sint vsi, tota periit ea pars plena iucunditatis & facetiarum, nomine solo & inscriptione cuiusque satiræ apud auctores diuersos relicta. In quo magnum profecto damnum Romanæ Veneres & Gratiæ fecerunt.

DE Seneca Erasmus epistola quadam erudita & accurata, si quam vnquam scripsit, quasi iudex e tribunali, multa pronunciat, & in his ista, quæ pertinent ad rem nostram. *Vbique plurimus videtur iocorum affectator, etiam in rebus maxime seriis: in quibus optarim illum aliquanto longius abesse ab ineptia, obscenitate, vitioque scurrilitatis ac petulantiæ. Est omnino liberale quoddam iocandi genus. est & perpetua quædam orationis iucunditas, quæ virum bonum non dedeceat, si in loco adhibeatur. at in Seneca sæpe cachinnos sentias potius, quam risum.* Ego huic Erasmi iudicio neque assentior in præsenti, neque repugno. habet enim res deliberationem. Dico tantum videri ἀπειρόκα-

κώντωσιν, ſeu ludum de morte Claudij, tam graui cenſura & reprehenſione non attingi, aut excipi ſane oportere. Etenim fabula agitur maxime iocularis ac ridicula: & ludus eſt non de morte ſolum Claudij imperatoris, ſed de vita eius tota, quam hic mordaciſſimus auctor lacerat, & conſcindit velut minutatim. Scriptum porro eiuſmodi, ſi quis comparare volet cum Lucianicis multis, nihilo inferius dicacitate & cauillis reperietur. Mihi quidem Cæſar is vnus Senecæ propemodum pluris eſt, quam cuncti Cæſares ipſius Cæſaris Iuliani.

PETRONIVM Arbitrum ſua nobis inſcriptio, quæ Satiricum eſt, hoc loco exhibet. de cuius oratione quid exiſtimem, breuiter complectar optando, faciamque votum, quale ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς vulgo fieri, puellarum cauſa, videmus ab amatoribus: Vtinam aut formoſa minus foret, aut magis pudica. ſic namque futurum alterutrum, vt eius lectio libelli vel non tantopere placeret legentibus, vel non ita moribus noceret. Fuit illud quidem opuſculum dignum turpitudine & infamia Neronis, cuius ſtupra, & inceſta, & alias libidines Petronius putatur deſcripſiſſe ſub fictis nominibus & perſonis; quanquam præſtiterit poſteri-

tatem de flagitiis tam impuris atque infandis celari : ſed eſt ſane indigniſſimum, quod vel ſemel a iuuentute Chriſtiana legatur.

IAMVERO quid prohibet Petronio Apuleium adiungi comitem; non quod hic, vt ille, Satiricon librum inſcripſerit; ſed quod reuera, cum metamorphoſeon libros appellaret, ſatiram conſcripſerit variam ac multiplicem? Certe, quoniam fabulæ amatoriæ conſutæ ſunt atque elaboratæ ab vtriſque; non dubitauit eos Macrobius, propter materiæ & inuenti qualemcunque ſimilitudinem, coniungere. *Fabulæ*, inquit, *auditum mulcent, velut comœdiæ; quales Menander, eiuſue imitatores agendas dederunt: vel argumenta fictis caſibus amatorum referta; quibus vel multum ſe Arbiter exercuit, vel Apuleium nonnunquam luſiſſe miramur.*

HVC accedat oportet, agmenque claudat Martianus Capella, ſatis & ipſe facetus, nec ſine aculeo reprehenſionis & cauillarum, narrator. Vt enim omittam, eius artes ſeptem reperiri inſcriptas olim multis in codicibus, Satiricon libri ſeptem: Satiram illam, quæ fabellam commenta eſt, & hyeme Martiano enarrauit ad lucernam, de qua & ipſe meminit

tum libro primo, tum vltimo; quid aliud interpretari possumus, quam satiram veram ac propriam, cuius sit hoc legitimum opus, & a qua hæc velut dictata idem Martianus exceperit.

Dicet aliquis: Iungis humano capiti ceruicem equinam, id est, puris & Romanis scriptoribus, Africanos duos, Apuleium & Capellam, verbis vsos plerumque abiectis & sordidis. Tanto melior, tanto, inquam, melior, qui negem etiam dissimillimos inter se scriptores vllo pacto cum nostris istis conuenire. Nam si non modo diserti & eloquentes, sed ne locuti quidem barbare & inquinate, id egerunt vnquam studio ac dedita opera, vt sic loquerentur: quæ tandem spes est Gelasimis nostratibus, fore, vt exemplum aliquod, tanquam facti sui patrocinium, in omni antiquitate inueniant? Tantum autem abest, vt vel isti, vel alij quondam tentarint male Latine loqui, prudentesque ac volentes solœcismos, barbarismos, similia flagitia admiserint: vt, si qui vel nationis vitio, vel sæculi sui, vel educatione ac disciplina puerili destituti, peccarint aliquid in isto genere, idipsum excusent, quoad possunt, veniamque sibi concedi postulent.

lent. Cedo tu, qui ſponte hic lapſi ſint, aut qui ſe ita lapſos voluntate ſua fateantur. Non facies, certum ſcio: non potes. Accipe contra, qui ſe purgent lectoribus, & cauſam rudis & impolitæ dictionis alij in aliud conferant. Vitruuius in capite primo libri primi: *Peto*, inquit, *Cæſar, & a te, & ab his, qui mea volumina ſunt lecturi, vt, ſi quid parum ad artis grammaticæ regulam fuerit explicatum, ignoſcatur. Namque non vti ſummus philoſophus, nec rhetor diſertus, nec grammaticus ſummus rationibus artis exercitatus, ſed vt architectus, his literis imbutus, hæc niſus ſum ſcribere.* Apuleius primo metamorphoſeon libro: *In vrbe Latia aduena ſtudiorum Quiritium indigenum ſermonem ærumnabili labore, nullo magiſtro praeunte aggreſſus, excolui. En ecce præfamur veniam, ſi quid exotici ac forenſis ſermonis rudis locutor offendero.* Vegetius prologo libri primi ad Valentinianum: *Dum conſidero clementiam veſtram auſibus literarum magis ignoſcere poſſe, quam ceteros, tanto inferiorem me antiquis ſcriptoribus eſſe vix ſenſi. licet in hoc opuſculo nec verborum concinnitas ſit neceſſaria, nec acumen ingenij, ſed labor diligens ac fidelis.* Ammianus Marcellinus libro

trigesimo primo: *Hæc vt miles quondam & Græcus pro virium explicaui mensura. Scribant reliqua potiores ætate, doctrinis florentes. Quos id, si libuerit, aggressuros, procudere linguas ad maiores moneo stilos.* Macrobius initio libri primi Saturnaliorum: *Nisi sicubi nos, sub alio ortos cælo, Latinæ linguæ vena non adiuuet. Quod ab hisce (si tamen quibusdam forte nonnunquam tempus voluntasque erit ista cognoscere) petitum impetratumque volumus, vt æqui bonique consulant, si in nostro sermone natiua Romani oris elegantia desideretur.* Sidonium, & Fulgentium, & Martianum ipsum Capellam relinquo. alios prætereo, qui veniam omnes pro laude petant, seque legentibus vehementer excusatos velint, ac suam tenuitatem istam inscitiamque loquendi cum rerum bonitate & copia, quantum in ipsis est, compensent. Inuentus est vnus, quod sciam, Lucullus, qui de suis historiis Græce compositis dixerit; se, quo facilius illas probaret Romani hominis esse, idcirco barbara quædam & σόλοικα dispersisse. Sed hoc ioco videtur potius dixisse, quam serio, vir, vt est a Plutarcho traditum, in vtraque lingua peræque excellens. Qui si tantopere refugit Græcus vi-

deri; haud equidem ſcio, cur id aſſequi maluerit vitioſe ſcribendo, quam non ſcribendo prorſus. Atqui eius erat, qui Græce ſcriberet, videri velle Athenienſem, mediis natum Athenis, vixiſſe ibidem ſemper: ſicut eius, qui videri Romanus vellet, optime Latine ſcribere.

DE LVDICRA DICTIONE NIHIL PRÆCEPERVNT SCRIPTORES ANTIQVI.

RHETORES.

TALIA oratione ſoluta conſcribere, aut verſu, qualia paucis abhinc annis nonnulli, abutentes otio & literis, garrire cœperunt, res eſt non inuſitata modo antiquitati, ſed ignota penitus. Nec vero feſtiuum hoc genus acroamatis & deliciarum vſurpauit olim ſcriptor vel Græcus, vel Latinus. ac ne vllus quidem de iſto egit vnquam, aut vllo pacto meminit per ſomnium, aut caſu attigit, aut diuinauit futurum denique, vt poſteritas in tam vili contemptoque opere ſibi elaborandum putaret. At quorum fuit mentionem aliquam facere, niſi aut rhetorum, qui omnes dicendi formas & figuras complexi ſunt arte ſua, innumeraque de maximis ac minimis

præcepta tradiderunt ; aut philoſophorum, ſeu philologorum, qui egerunt de moribus & humanæ vitæ officiis, & quem quiſque ſermonem habere debeat in congreſſu communique vita; aut theologorum denique veteris memoriæ, ſacrorumque auctorum, a quibus ne omiſſum quidem, quid fas nefaſue ſit relaxanti animum ludo ac remittenti? Ex his autem ſcriptoribus artis, quos potius iſta de re ſcribere oportuit, quam qui de ioçis, & facetiis, iiſque omnino, quibus iucunda & ſuauis fieret oratio, diſputationes, ac libros, tractatuſque reliquerunt? Ordiamur ab eo, qui nihil ipſe oratorium ſcripſit, ſed in præceptis oratori dandis totus fuit.

SVNT ab Ariſtotele libro tertio rhetoricorum allati multiplices ac varij loci, vnde certa quædam vrbanitas elocutionis peti poſſit. Eſt item ab eo ſub finem eiuſdem libri aliquid iniectum de vſu & efficientia ridiculorum. quæ duo, τὰ ἀστεῖα καὶ τὰ γελοῖα, valde apud eum diuerſa, temere ipſius interpretes, vt Æmilius Portus, quaſi eadem eſſent, confundunt. Sed neque hic, neque illic quidquam reperias, quod ridiculariis noſtris faueat, aut quo ſuum tueantur errorem. Παρὰ δόξαν, παρὰ γράμ-

μα, παραπεποιημένα, alia, quæ in arte rhetorica traduntur, nihil eos liberant culpa, nec, si inepti sint, vt sunt, has illorum ineptias præstant. Optandum vero, vt ea pars libri de poetica extaret, in qua se Aristoteles significat docuisse, quam multa sint genera ridiculorum. Certe si Aristotelis mentem, intimosque sensus non plane ignoramus, nunquam poetis, vt male loqui liceret, permisit; non plus, quam oratoribus: quos vtrosque erudiit tanta cura & labore, & quibus tot ac tam etiam minuta de dictione præscripsit. Quamuis autem fato interierint nescio quo literarum misero funestoque, Aristotelis comica præcepta, & in his ridiculorum plena & accurata tractatio: superest tamen & definitio ridiculi in poetica, & partitio quædam in rhetoricis. Ridiculum quid est? ἁμάρτημά τι καὶ αἶσχος ἀνώδυνον, καὶ οὐ φθαρτικόν. *vitium quoddam & turpitudo, quæ nec dolorem effectura sit, nec allatura interitum.* Ridiculorum quot genera? Duo præcipua: vnum libero homini conuenit, quæ est εἰρωνεία: alterum minime, quæ βωμολοχία. Etenim εἴρων αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖ τὸ γελοῖον, *ridiculum effingit propter se*: ὁ δὲ βωμολόχος, ἑτέρου. *alterius gratia.* Quem locum interpres, siue Græcus

ſcholiaſtes peruertit potius, quam interpretatur, cum Ariſtotelem ſic exponit: Καὶ ὁ μὲν ἐλευθέριος κινεῖ τὸν γέλωτα ἕνεκα ἑαυτοῦ, ἤτοι, ἵνα αὐτὸς γελᾷ· ἢ κινεῖ γέλωτα ἄλλοις, χάριν ἑαυτοῦ, ἤτοι, ἐλαττῶν ἑαυτόν. ὁ δὲ βωμολόχος ἄλλους κινεῖ εἰς τὸ γελᾶν καὶ ἕτερον γελᾷ, οὐχ ἑαυτόν. ὁ δὲ ἐλευθέριος ἑαυτὸν γελᾷ, ὡς ταπεινῶν ἑαυτὸν δι' εἰρωνείαν. Quanto illud ſimplicius ac verius, liberi & ingenui eſſe mouere riſum ſua cauſa, id eſt, vt rem ſuam agat, ſiue refutando aliena, ſiue ſua confirmando, ſe vnum ſpectet, & ea quæ ad ſe attinent, ſibi ſeruiat cum alios delectat: ſcurræ eſſe riſum excitare, alterius cauſa, cui ſeſe dat, & cui placere ſtudet.

DEMETRII quidem Phalerei nomine fertur inſcriptus liber περὶ τῆς ἑρμηνείας, cuius auctorem tam certum eſt non eſſe hunc qui vulgo dicitur, quam incertum, quis ille tandem ſit, qui perſcripſerit adeo multa adeo paucis. In eo libro formæ ſunt elocutionis diſtinctæ quatuor, tenuis, magnifica, polita, grauis; ſuo cuique finitimo, & propinquo vitio, quaſi affixo ad latus. In politæ partibus numeratur χάρις, χαριεντισμός, εὔχαρι, ἀστεϊσμός, hoc eſt, venuſtas, ſiue lepos, ſiue vrbanitas. De qua ſane eruditus & ſubtilis ſcriptor quam vtilia perſequitur oratione! quam legenda

ſæpius, & propemodum ediſcenda! Venuſtatum alias eſſe maiores & honeſtiores, alias magis humiles & magis comicas: ambas & in rebus ſedem habere, & in verbis, & in collocatione verborum. idque rurſum multiplici ratione ac modo. A ridiculo venuſtum differre τῇ ὕλῃ, τῇ λέξει, ἐκ τῆς προαιρέσεως, ἀπὸ τῶν ἐπακολουθούντων, ἐκ τόπου. quæ magnum aperiunt campum ad excurrendum, ſi cui ſit otium, & voluntas. Vnum prætermittere non debeo, quod extremo loco ponitur, viros etiam prudentes & moderatos, τοὺς φρονίμους, vti poſſe ridiculis in loco, & in tempore, feſtis diebus, atque inter epulas: aut ſi quando luxum, & delicias acerbius increpent cuiuſpiam. quæ ridicula tum locum obtineant χρείας & γνώμης, admonitionis, & ſententiæ. Vbi hæc inter ſpecies & idea elocutionis, quæ aſſidue & perpetuo delectet aut vocibus obſoletis & vetuſtate rancidis, aut ruſtica & agreſti dictione, aut cogitatis & ſomniis a plebecula, viſiſque inanibus ac ſtolidis? Nam quod ait idem Demetrius naſci lepores ex verbo tum communi, & vulgi conſuetudine trito, tum nouato factoque recens; item in proferendo exprimendoque ridiculo, verba requiri humilia

&

& peruagata, cuiuſmodi ſunt hæc Ariſtotelis, αὐτίτης & μονώτης: ſatis indicat, cum Ariſtotelem affert auctorem, aliud ſe velle concinnitatis & leporum genus, ac noſtri homines vſurpant. Niſi forte cenſemus grauiſſimum philoſophorum, de quibuſuis rebus, etiam ludicris, accurate cogitateque præcipientem, iocular & ridicula vſum dictione fuiſſe. Ac ne in vitio quidem, quod eleganti & venuſto generi dicendi Demetrius opponit, inueneris inſulſitatem noſtrorum temporum. Cum enim huic virtuti contrarium ſtatuat κακόζηλον, id eſt, malam affectationem, ſeu nimium ſtudium, & curam loquendi: exiſtimauit quidem futuros, qui plus æquo affectarent bene loqui: nunquam putauit quemquam tam ἀνηθοποίητον, & auerſum a recto, male vt loqui conſulto vellet; qui propterea admonendus eſſet a rhetore de vitio, ne in illud per errorem incurreret.

PRÆTER ea, quæ plurima & diuerſa ex Dionyſij Halicarnaſſei ſcriptis rhetoricis deſiderantur, in reliquis, & quaſi ſuperſtitibus libris tria quædam quatuorue habemus, magni ſane ad perfectam eloquentiam ponderis & momenti. Primum enim artem tradit

componendæ orationis vniuerſam. deinde modum & rationem iudicandi de ſingulis ſcriptoribus edocet. tum iudicat ipſe de multis. ac demum nonnullos inter ſe, ſic melius iudicaturus, comparat. Verum quænam iſta norma, & regula, præſcriptioque artis, qua expenditur rectum quodque, & a prauo internoſcitur, & ad quam iudicium & æſtimatio dirigitur; vt quis non temere, quemadmodum vulgus, neque inconſtanter, modo hoc, modo illud, de lectis, de auditis, de quibuſcunque dictis ſentiat? Duplex omnino κανὼν ſtatuitur a Dionyſio, quo & vſus eſt. Aut enim ſpectari vult in oratione ἦθος, γνώμην, τέχνην, λέξιν, & quid, quantumue ad iſta quidque conferat: aut τὸ πραγματικὸν & τὸ λεκτικὸν perpendi. quorum rurſum partes duæ; illius, εὕρεσις & οἰκονομία; huius, ἡ ἐκλογὴ τῶν ὀνομάτων & ἡ σύνθεσις τῶν ἐκλεγέντων. ex quibus denique exiſtat αὐστηρᾶς, γλαφυρᾶς, μέσης ſiue μικτῆς ἁρμονίας χαρακτήρ. Cum tu igitur, magne Dionyſi, ῥητορικώτατος ſis, cumque artem faciendæ orationis cum doctrina iudicandæ coniunxeris: da, ſi potes, vel in præceptis tuis, vel in exemplis, id quod a ridiculis ſcriptoribus noſtris vulgo fit, aut ſimile aliquid: da errata voluntaria, conge-

riem vocum barbararum, continuum & perenne textum locutionis prauissimæ. Mutus Dionysius: ars elinguis: tacitæ & nullæ in veterum scripta inquisitiones: deficit ex ea parte accurati auctoris prudentia & animaduersio oratoria omnis: neque colligendis virtutibus aut vitiis cuiuscunque scripturæ, ludicrum & ioculare scribendi genus vel minimo verbo notatur.

IAM Fabij Quintiliani, qui Dionysium Halicarnasseum sæpe ac multum secutus est auctorem, tanta cura, tantus labor, tam excellens industria in iis persequendis, quæ ad risum pertinent, definienda ridiculi natura, explicandis vocibus, partiendis rebus, generibus notandis, congerendis in vnum exemplis; vt merito nihil, quod eo conducat, existimari debeat omissum: præsertim cum & retulerit, quæ aliorum sint, Græcorum ac Latinorum; & de suo ipse adiecerit quamplurima. Quomodo is ergo hic oblitus est maximos risus nostros, & præclaram istam vim & copiam facetiarum? quem in locum reiecit prudens? quibus artis scriptoribus, cui sæculo & posteritati reseruauit integram? Mihi quidem certum est in tam longo sermone de

ridiculis, improbari ab illo & excludi, quod non affertur; & in tam alto de ludicra dictione silentio, ne cogitandum quidem vlli de ea fuisse.

DEFESSVS prope sum quæritando & percontando: nec tamen ad spem quidquam ostenditur, repertum iri apud veteres, tot sæculis, tot ingeniis, tantis auctorum studiis, vnum alterumue, qui non modo expresserit, sed ne innuerit quidem notionem & figuram scribendi nostratium. Nisi forte succurrat Hermogenes inuestigantibus, & aliquid tandem nobis indicet, qui & ea profitetur se aperuisse de ideis ac formis orationis, quæ ante se nemo; & vero minutius omnia partitus est atque ad docendum accommodatius. Non enim iam tria genera assignauit dicendi, vt Cicero; non, vt Quintilianus, quatuor: sed constituit statim principes formas numero septem, vt essent σαφήνεια, μέγεθος, κάλλος, γοργότης, ἦθος, ἀλήθεια, δεινότης. quibus deinde quasi maioribus minores subiectas esse voluit quamplurimas. tum autem fere in singulis, octo quædam, ex quibus eæ fiant, spectari oportere, ἔννοιαν, λέξιν, σχῆμα, μέθοδον, κῶλα, συνθήκην, ἀνάπαυσιν, ῥυθμόν. Vbi igitur locorum, iocosi

ſcriptores, eſtis? quo deliteſcitis in angulo, & receſſu? quam ſedem obtinet forma veſtra, ſpecieſque loquendi? Vtrum in perſpicuo inuenietur genere, an in pulcro, an in peculiari quodam morum? Aut ad nullum enim, aut ad horum trium vnum neceſſe eſt adhæſerit; aut referri ſane poteſt. At perſpicui rurſum cum ſint formæ duæ, pura & dilucida; puritati ſordes verborum, nitori muſcoſa, vt ita dicam, vetuſtas aduerſatur. A pulcro excludit ridiculos homines Hermogenes vel hoc ipſo, quod ad pulcri commercium & ſocietatem ne admittit quidem venuſtum, ſuaue, lepidum: quæ vniuerſa tamen propiora pulcro eſſe, & iunctiora videntur. Ab eodem quoque ſegregant vltro ſeipſi, cum ridiculum, quod ex toto perſequuntur, in deprauatione recti, atque in turpitudine quadam & deformitate habeat locum. Tertij generis illius, quod a moribus appellat Hermogenes, & a morato communi quodam & vniuerſo diſtinguit, formæ ſunt & primæ ordine, & inſignes præter ceteras, ἀφέλεια ſimplicitas, quam vix differre vult a puritate; γλυκύτης, ſuauitas, quam præclare ſimplicitatis quaſi pulcritudinem nominat: tum ὥρα, tum ἁβρότης,

quas cum ſuauitate confundit. Huc, Gelaſimi, vos, tanquam in rem præſentem voco. perlegite, quæ ſententiæ ad iſtas orationis formas aptentur: quæ cuiuſque ſtatuatur propria & conſentanea dictio. cum multa diſcatis licebit præclara, & ignota vulgo, tum illud agnoſcetis in primis, nihil vos eorum, quæ tantus ibi præcipiat rhetor, ſeruare.

RELIQVVS eſt vnus, qui inter rhetores omnino nomen & aliquem numerum obtineat, Dionyſius Longinus, cuius & conſilio in rebus gerendis, & diſciplina in percipiendis literis Græcis vſam ferunt Zenobiam reginam. Ad hunc autem ſi ridiculi ſcriptores vndique vel excluſi, vel eiecti, tanquam ignoti & alieni homines, perfugium habeant, equidem mirer. Nam cum eos primo aditu & veſtibulo ipſa libri inſcriptio, quæ eſt περὶ ὕψους λόγου, *de ſublimi genere orationis*, arceat: tum ſi quid infimi generis toto libro, vel ex incidenti, vel quaſi vitium virtuti contrarium, proponitur; tantum ab hoc infimo illi abſunt, quantum ipſummet infimum a ſummo diſtat. Rem planam faciet locus vnus Longini: nec vagabor latius. Eſt grauis apud hunc, & digna profecto, quæ non ſemel legatur, controuer-

tia; ſeu breuis & idonea quædam a propoſita oratione digreſſio, qua quæritur, vtrum præſtet in ſolutoadſtrictoue ſermone magnitudo, quæ deficiat & peccet interdum, an ſana omni ex parte, & quæ nuſquam offendat, mediocritas: atque adeo ſintne virtutes orationis, quæ numero plures, anteponendæ maioribus, ſatiuſque ſit oratorem multis ac minutis abundare ornamentis, quam præditum eſſe paucioribus illis quidem, ſed maximis & dignitate primis. Eam ad rem ponit eſſe saniorem, & minus mendoſum Homero Apollonium, Platone Lyſiam, Demoſthene Hyperidem: hos tamen ab illis longe multumque ſuperari, quod ij multitudinem modicarum virtutum, aut minimarum, vna amplitudine ſua & ſplendore obſcurent. Notat in primis vrbanitatem & ſales deeſſe Demoſtheni, qui redundent in Hyperide, ac ſuperſint. Sed quibus de vtroque verbis loquatur, intereſt recognoſcere. Ac de Demoſthene: ἔνθα μὲν τοι γελοῖος εἶναι βιάζεται καὶ ἀστεῖος, οὐ γέλωτα κινεῖ μᾶλλον, ἢ καταγελᾶται. ὅταν δὲ ἐγγίζειν θέλῃ τοῦ ἐπίχαρις εἶναι, τότε πλέον ἀφίσταται. *Vbi vero vrbanus eſſe, & excitare riſum conatur; non magis, alij vt rideant, quam vt ipſe derideatur, efficit. cum-*

que inibi iam eſſe videtur, vt comem ſe & lepidum præbeat, tunc ab iſto diſcedit longius. De Hyperide autem : ἄφατοί τε περὶ αὐτὸν εἰσὶν ἀστεϊσμοὶ, μυκτὴρ πολιτικώτατος, εὐγένεια, τὸ κατὰ τὰς εἰρωνείας εὐπάλαιστον, σκώμματα οὐκ ἄμουσα, οὐδ᾽ ἀνάγωγα κατὰ τοὺς Ἀττικοὺς ἐκείνους, ἀλλ᾽ ἐπικείμενα. διασυρμός τε ἐπιδέξιος, καὶ πολὺ τὸ κωμικὸν, καὶ μετὰ παιδιᾶς εὐστόχου κέντρον· ἀμίμητον δὲ εἰπεῖν τὸ ἐν πᾶσι τούτοις ἐπαφρόδιτον. *Vrbanitas in eo admodum multa, ſannæ ciue digniſſimæ, liberalis & honeſta ingenuitas, ſumma exercitatio & facilitas iocandi. ſcommata, vt fere ſunt ipſorum Atticorum, non inſulſa, neque inerudita, ſed quæ premant & vrgeant, in quos dicantur. Tum vero in eleuandis argumentis aduerſariorum, & obiectis criminibus dexteritas. tum comici leporis & elegantiarum affatim. itemque aculeus cum ioco ſolerti & ingenioſo. Poſtremo in his omnibus venuſtas, vt verbo dicam, minime imitabilis.* Hyperidei, opinor, ſcriptores noſtri, omni ſale ſparſi humanitatis & conditi, quorum in labris tres Gratiæ, cunctæque Veneres habitent : qui Demoſthenem omnium principem oratorum hac parte vincant, & quos nemo aſſequi poſſit imitando. Id, Balzaci, quo magis credas, ſic ſtatue : Hyperide, Lyſia, ſimilibus Atticis, nihil

nihil cogitari potuiſſe limatius, & politius. vt horum inter accuratam diligentiam, & noſtrorum affectatam negligentiam, idem propemodum, quod in muſicas inter νήτην & ὑπάτην differre videmus, interſit.

CRITICI, AVT PHILOLOGI.

CVM iam inde a principio operis, & ab ipſa capitum inſcriptione, negaui quidquam traditum a rhetoribus fuiſſe dę ioculari & ridicula dictione; non ſic anguſte intelligi placuit, vt alios ſcriptores excluderem, ſiue artis poeticæ, ſiue grammaticæ, ſeu cuiuſque generis criticos, quicunque tandem de virtutibus ac vitiis tum ſolutæ, tum vinctæ orationis egerint. Itaque Horatium, qui nihil tale, vt a nobis oſtenſum eſt, conſcripſit, ne ſimile quidem docuiſſe quidquam videmus iis præceptis, quæ bene multa paucis in epiſtolis dedit. Et factum oportuit tamen, ſi decuiſſet, aut res hunc tota delectaſſet. Nam cum de fine ſtatuerit, quem ſibi comœdia debet habere propoſitum; cum *ridiculo* decidi res plurimas, conficique potius, quam *acri* diſſeruerit; cum pronunciarit, quæ viſa ſunt

de Plauti, deque Lucilij ſcriptis: erat ſine dubio locus idoneus præcipiendi, quam belle & conuenienter vergeret ac laberetur oratio ad ſingularem, & exquiſitam ad riſum, elocutionis vilitatem. Tantum autem abeſt, id vt ſuadeat, aut probet, aut quomodocunque permittat: vt ne Plautus quidem, quamuis ſemper apud omnes habitus eſt ſalſiſſimus, ei ſatisfaciat in ſalibus; Lucilius vero, etſi comis & vrbanus, qui ſale multo vrbem defricuerit, fluere lutulentus, ſic tanquam turbidus cœno & inquinatus, & plurima trahens vltra perfectum, videatur.

PLVTARCHVM habent Galli omnes, viri pariter & mulieres, in manibus: ex quo præſertim ante annos centum Amiotus noſter puro eum & eleganti, vt illis temporibus, ſermone Gallice reddidit; cum nondum Latine verſus a quoquam totus haberetur. Is porro Græcus ſcriptor volumen alterum de moribus, promiſcuiſque rebus innumeris, par & geminum primo de vitis illuſtrium virorum tum Græcorum, tum Romanorum, conſcripſit: vt videri poſſit ex illorum geſtis didiciſſe, quæ multa de pace, de bello, de magiſtratibus, de foro, de ludis & exercita-

tionibus tum corporum, tum animorum, de reliqua omni vita præciperet. Neque Græcos modo & Romanos, qui & diutiſſime, & latiſſime dominati ſint, ritus & inſtituta, omnemque diſciplinam illuſtrauit literis Græcis: ſed Ægyptiorum quoque, Perſarum, & ſimilium iura, conſuetudines, factaque attigit, quorum, in gloria non multum forſan diſpari, antiquitas etiam maior. Omiſiſſe autem delicias in ſermone, vel potius ineptias ſimiles noſtris, ſi quæ vnquam apud tot gentes & nationes viguerint, Plutarchus qui potuit, cuius & ἀποφθέγματα, ſeu dicta memorabilia feruntur tam multa, & ſympoſiacorum libri nouem, quorum in vno præſcribit ſingillatim de iocoſe ſalſeque dictis inter epulandum? Et modum quidem ibi requirit potius ac temperantiam quandam, quam quiduis aliud. quæ ſi teneri non poſſit, vt eſſe videtur, in vino præſertim, valde difficile: auctor eſt, vt vitetur profuſio & quaſi immodeſtia dictorum, prorſus abſtinendo.

APVD Athenæum intereſſe licet præclaro cuidam non multorum dierum, ſed multorum librorum conuiuio, in quo philoſophi conuiuantur, vel potius philoſophantur con-

uiuæ. quos quidem conuiuas , siue hospites, multi ioci, multæque curiositatis, non multi cibi reperias , omnia iucunde , plurima abscondite differentes. acutæ interrogationes, festiua responsa , disputationes eruditæ. Fercula ipsa materiem præbent colloquiis mutuis. vtrumque scriptoris narratio complectitur. adeoque res prope tota geritur sermone. qui sermo non bellaria , vt fieri solet, aut condimentum solummodo videri debet, sed caput omnino , aut fundus & fundamentum cœnæ. Verum quid facias? deest huic conuiuio exstructisque mensis, lepidorum nostratium pulpamentum, ludicra dictio.

NEFAS est præterire hoc loco Aulum Gellium, qui sexcenta grammaticorum, poetarum, rhetorum, philosophorum, medicorum, iurisconsultorum dicta, facta, instituta vsque eo non præteriit, vt vnus scriptor instar plurium haberi possit. Quinetiam sæpenumero retulit, quid ipse in conuiuiis, in circulis fecerit, dixeritve, vna cum iis , qui salutationem Cæsarum operirentur, in area Palatina, aut aliis in locis confabularentur, apud mensam, in libraria, Romæ, Athenis , in vtriusque vrbis suburbano. Sed hoc præci-

puum præter cetera, quod ex lepidiſſimo libro M. Varronis in ſatiris Menippeis excerpſit, ita demum omnibus ſuis numeris abſolutum eſſe conuiuium, ſi conſtet ex rebus quatuor: quarum prima, ſi belli homunculi collecti ſunt, id eſt, ſi iucundi ac feſtiui conuiuæ ſingulari ſuauitate orationis atque morum, inuitati adſunt. Quibus quidem conuiuis *ſermones id temporis habendos cenſet, non ſuper rebus anxiis aut tortuoſis: ſed iucundos atque inuitabiles, & cum quadam illecebra & voluptate vtiles: ex quibus ingenium noſtrum venuſtius fiat, & amœnius.* Erat hic profecto tempus vel Varroni, vel Gellio admonendi, aptuſne conuiuio cenſeretur nugatorius & iocularis ſermo noſtrorum. Verum de Varrone dixi ſupra. De ſe Gellius dicit ipſe cum multa paſſim, tum vigeſimo libro extremo, nequaquam ſe in ſcribendo & commentando ſecutum copiam, ſed habuiſſe delectum, eaque ſola mandaſſe literis, quæ aut hominum ſtudia commouerent ad diſcendum, adiuuarentque, non ſine delectatione & animorum lætitia; aut eos, aliis iam vitæ negotiis occupatos, a turpi certe, agreſtique rerum & verborum imperitia vindicarent. Quod equidem

verum puto, neque audiendum vllo modo Gaſparem Scioppium, præfidentem grammaticum, qui ex quatuor Latini ſermonis quaſi ætatibus, quas arbitratu ſuo diſtinguit, aurea, argentea, ænea, ferrea, Gellium in viliſſima, maximeque ignobili reponat ætate, & vltimis ſcriptoribus annumeret. iudicium, quantum exiſtimare poſſum, omnis iudicij & prudentiæ expers. Vt enim eſſe fatear hunc ſcriptorem in frequentandis & continuandis verbis ac locutionibus comicorum nimium, atque agere delicias iſto in genere putidiuſculas, neque vlli temere ſcriptori imitandas: nunquam tamen dubitauerim, quin multo ad ſummos, quam ad infimos ſcriptores, propius accedat. ita diligens, & accuratus, & elegans, & varius; & amœnus vbique, & curioſus mihi quidem videtur.

SI quem adiungere debemus Gellio comitem, debemus Macrobium, a quo Gelliana videmus tam multa, totidem excerpta & relata verbis fuiſſe. Quinetiam habet peculiaria quædam ac ſua, ex quibus maior ſpes oſtenditur fore, vt morem noſtrorum hominum & iocationes perſequatur. Quomodo, obſecro, prætermiſerit, qui Saturnalia celebret octo

libris, feſtos dies plenos & ſeruilis licentiæ, & ingenuæ libertatis ? qui accipiat epulis conuiuas duodecim, vt & Muſarum nouem, & trium Gratiarum numerum expleat; itaque concinnitates omnes, & lubentias, & veneres introducat ? qui ex conuiuis Euangelum neſcio quem loqui faciat, vel ſatis ineptum ad has excogitandas inanes nugas, vel ſatis moroſum ad reprehendendas ? Prætermiſit tamen, prætermiſit, inquam : neque vllum vſquam verbum fecit. non libro ſecundo toto, vbi de iocis ac dictis veterum agitur, & duodecim conuiuæ ſymbolam quiſquè ſuam conferunt. non tertio capite libri ſeptimi, vbi Euſtathius, quid λοιδορία ſit, quid σκῶμμα, quam varium & multiplex vtrumque, definit, partitur, illuſtrat exemplis : quæ præterea moderatio adhibenda in vtendo, quæ in ferendo patientia, præſcribit; ad verbum pleraque mutuatus ex Plutarcho.

AD hunc quoque numerum referri poſſunt auctores omnes, auctorumque loci, quotquot verbis interdicunt aut deſitis iam vetuſtate & relictis, aut nouis ac fictis prælicenter, aut peregrinis & externis, aut abiectis ac velut maculantibus ex ſordidiore vul-

gi vſu. Tu, quæſo, vide, Balzaci, Suetonium in Octauio, quomodo is cacozelos & antiquarios, vt diuerſo genere vitioſos, pari faſtidio ſpreuerit; in illis Mæcenatem, in his Marcum Antonium, cum verbis nonnunquam, quæ C. Salluſtius excerpſit ex originibus Catonis, vteretur: neque Tiberio pepercerit, exoletas interdum, & reconditas voces aucupanti: Octauius ipſe genus eloquendi ſecutus ſit elegans, & temperatum; vitatis ſententiarum ineptiis, atque inconcinnitate & reconditorum verborum, vt ipſe dicebat, fœtoribus. Apud eundem Suetonium de illuſtribus grammaticis Aſinius Pollio, edito libro, Salluſtij ſcripta reprehendiſſe intelligitur, vt nimia priſcorum verborum affectatione oblita; & eum Lenæus quidam grammaticus appellaſſe priſcorum Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem. Quanquam nihil eſt, quod abeas longius. lege modo in Gellio caput ſeptimum libri vndecimi, & ſeptimum quoque caput libri decimi ſexti. Tum in Macrobio quintum caput libri primi Saturnaliorum. Iam ſi & his, & aliis paſſim locis philologi genera omnia verborum, quæ ſupra poſui, reprehendunt, quamuis neque ſæpiſſime,

ſime, neque continenter adhibeantur in oratione: quomodo non condemnent eiſdem perpetuo vſos ad nauſeam & faſtidium legentium, ſi qui eiuſmodi in omni ſuperiore memoria deprehenſi ſint? Et, ſi non ferunt hæc vitia in loquentibus; quomodo ſcribentes domi & otioſe talia, referentes in volumen, protrudentes in publicum, non explodant? Tres ſunt, vt apparet, diſtincti quaſi gradus orationis, ſiue ſermo genere & forma triplex: quotidianus, & familiaris inter priuatos: publicus in iudiciis, in ſenatu, ad populum: ſcripto mandatus. hunc quamaccuratiſſimum eſſe oportet, quod ſæpius recognoſci poſſit, quod a pluribus eiuſdem ætatis, quod a tota quoque poſteritate. alter, cum ſemel feriat aures, ac præteruolet nonnunquam, multo eſt liberior licentiæ oratorum. primus vero longe liberrimus, qui vicibus habetur in tractandis negotiis, inque domeſtico vſu, & conſuetudine. Ex quibus efficitur, ſi turpe eſt & quoddam quaſi nefas in ſermone, loqui vel publice, vel priuatim inania & leuia, quæ effluant; quanto ſit turpius, magiſque vituperandum flagitium, publicis literarum monumentis conſignare manſuras nu-

gas, quas optimum fuerit primo non extare; deinde, vbi exstiterint, dilabi memoria ſtatim & euaneſcere.

ETHICI AVT ALII PHILOSOPHI.

NON memini me legere, inter veteres philoſophos quemquam fuiſſe, qui de grauibus & ſeriis rebus male aut Græce, aut Latine loqueretur ipſe de induſtria, aut quempiam loqui doceret conuenire. Quo magis mirum videri debet, in recentioribus philoſophis reperiri qui exiſtiment, ita ſe demum recte philoſophari, ſi peſſimis verbis philoſophentur. Verum hoc omiſſo, illud nunc agitur, quiſquamne philoſophorum, cum de ludo, atque otio, & aliqua requie ex magnis occupationibus quærenda traderet, ſuaſerit vſpiam, vt ad fæcem vſque, & ſordes verborum, & quaſi retrimenta deſcenderetur, animi cauſa. Primus ille philoſophiæ moralis auctor Socrates inter minuta atque rorantia pocula quid fecit? quid Plato in ſuo ſympoſio? quid in ſuo Xenophon? Declaratum eſt

ſupra, nihil eos vſquam fere locutos, niſi ſanum, & ſalubre, & puris auribus dignum. Nunc intelligi placet, cum multa præcipiant ipſi, multaque ex eorum præceptis faciant, qui loquentes inducuntur; nullum ſermonem habitum fuiſſe eiuſmodi, nullam de eo factam mentionem. An eſt expectandum vllo modo a Zenone, inuentore & principe Stoicorum, dum præcepta ridicule & iocalariter loquendi tradat alumnis ſectæ ſuæ, & diſcipulis, qui, vt neque iraſci ſciunt, neque exorari, ita flere, ac ridere minime queant? quos cum breuitas & Laconiſmus tantopere delectet, religio ſit in latiſſima hæc atque ſuperuacanea effundi. Riſiſti, opinor, Balzaci; & fuit ſane, quod rideres; ſi quando aduertiſti M. Catonem apud Tullium, ei prope ſe purgantem de longitudine literarum ſuarum. *Hæc*, inquit, *ad te contra conſuetudinem meam pluribus ſcripſi.* Atqui & erat eius illa minime ponderoſa epiſtola, ſed puſilla valde, ac membris comprehenſa tantummodo quatuor: & Ciceronis multarum paginarum epiſtolæ reſcribebat. Nimirum, vt Stoicus, cuius erant dumeta, ſpinæ, laquei, minuta, & anguſta, & preſſa omnia, verebatur ne eſſet longior

etiam tunc, cum breuiter & paucis ſcriberet. Epicureis, atque Epicuro primum, nouimus obiici ignorantiam literarum: illum neque vim loquendi tenere, neque conſuetudinem verborum: pleraque diſſerere & inerudite, & ineleganter. Verum contendo nihil horum fieri per ludum & iocum. tarditate fortaſſe hominis, aut contemptu, aut odio quodam bonarum artium: ſed voluptatis cauſa, nullo modo; etſi omnia retulerit Epicurus ad voluptatem. De Academicis multo facilius eſt pronunciare, qui cum nihil quemquam ſcire exiſtiment, non illud ſciunt ipſi, aut docent denique, quemadmodum quis corrumpendo ſermone fiat venuſtior, aliiſque iucundior. Itaque non tantum nihil aſſentitur hoc loco noua & vetus Academia, ſed ne opinatur quidem, id quod facere in omni re propoſita ſolet.

Reliqui ſunt Peripatetici, quos, partitionibus & definitionibus Stoicorum prætermiſſis, multa ad placandos animos attuliſſe ferunt. Ex quo veriſimile videtur, eos de moribus & officiis vitæ communis egiſſe plenius atque vberius, quam alios philoſophos vllos. Iis igitur, cum maximam vitæ partem obti-

neat ſermo , quem ſerunt inter ſe homines , aliquam etiam ſibi iocus & animorum remiſſio vindicet ; videndum fuit , quæ ratio tenenda colloquij quotidiani & familiaris , in circulis , in conuiuiis , in quouis congreſſu & conſuetudine hominum , domi etiam cum intimis & contubernalibus ; item quatenus progredi iocando , ſiquidem modum habet iſta res aliquem , liceat. Quamobrem eſt ab illis conſtituta propria quædam & peculiaris virtus , cui iocularis & ridicula locutio noſtrorum reſpondeat quodammodo , ac tanquam pars aut forma ſubiiciatur generi oportet ; ſicubi datur ei locus in ſermone vel publico, vel priuato. Dicamus ergo de eo , quod εὐτραπελία Græcis eſt. ſic enim virtutem hanc iſti appellant , vnam ex plurimis , quas animi affectionibus & regendis, & continendis præfecerunt. Qua virtute explicata, manifeſto apparebit , me tacente , nec verbum amplius addente , reſideatne aliquid in ea , aut ad eam vtcunque referatur , quod Gelaſimi tanquam ſuum poſſint agnoſcere.

Ait tribus in locis Peripateticorum princeps Ariſtoteles τὴν εὐτραπελίαν eſſe quandam concinnitatem ingenij atque morum , quæ

cum in factis, tum multo magis in dictis eluceat, & iucunditati ſit hominibus, quibuſcum congregamur. cuius eſt officium non de aliis ſolum narrare comiter & feſtiue, aut dicta in eos, quæ mulceant & exhilarent animos audientium, dicere, ſed etiam aliena in ſe dicta, ſine offenſione, nec fere, niſi in optimam partem, accipere. εὐτράπελον porro dici quaſi εὔτροπον, id eſt, probis pariter & ſcitis moribus. vt verſet ac flectat naturam moreſque facile, & ad ſenſum voluptatemque omnium accommodet: adeoque ſit idem ἐπιδέξιος & ἐπιδεξιότης, quod εὐτράπελος & εὐτραπελία; propterea quod verſatilis ad omnia ingenij dexteritate ſcienter, & in loco, & in tempore vtatur. Hanc ipſam Græcæ vocis vim & poteſtatem non ignorauit quidem Thomas Aquinas, ſed rudi ac prope Gelaſimorum ſtilo expreſſit. *Dicitur*, inquit, *aliquis eutrapelus a bona conuerſione: quia ſcilicet bene conuertit aliqua dicta vel facta in ſolatium.*

Iamuero ſiue rem ſpectes, ſiue vocabulum, innuitur profecto motus aliquis, vnde natura virtutis huius declaretur magis, fiatque notior. In quo, vt in ceteris, Ariſtoteles plurimum vidit, cuius hæc ſignificantiſſima verba

lib. IV. c. 14. de moribus, ad Nicom. οἱ δὲ ἐμμελῶς παίζοντες εὐτράπελοι προσαγορεύονται, οἷον εὔτροποι. τοῦ γὰρ ἤθους αἱ τοιαῦται δοκοῦσι κινήσεις εἶναι. ὥσπερ δὲ τὰ σώματα ἐκ τῶν κινήσεων κρίνεται, οὕτω καὶ τὰ ἤθη. *Qui in ludo iocisque decenter se & concinne gerunt, eutrapeli appellantur, quasi eutropi, siue facile mobiles. quemadmodum autem corpora ex motibus iudicantur suis, ita ex suis mores & habitus animorum.* Quæ corpora dignosci dicuntur motu? hoc enim est apud Aristotelem paulo obscurius. Placet Andronico Rhodio, Aristotelis interpretum præstantissimo, intelligi de corporibus inanimis, quæ qualia sint, motu ipso deprehendas. vt si ferantur atque euolent in sublime, leuia sint: si in medium mundi locum nitantur suopte pondere, grauia. Recte hoc quidem & vere. Quid si tamen rectius ac verius corpora intelliguntur nostra, prædita sensu, & animata mentibus? Atque ea res, nisi vehementer fallor, ita se habet. Cum enim de certo quodam animorum motu hic agatur, quid conuenientius, quam vt ei motus corporum opponatur e regione, & ex vno, quis alter sit, inuestigetur? Et humana quidem corpora nulla re magis, quam ipsorum motu licet agnoscere: non

peræque ſeſſione, non accubatione, non ſtatu. Quin eſt in illis neſcio quid tam inſigne ad diſcernendi notam, vt ſæpe ſingulos homines, nonnunquam nationes inter ſe diſtinguat vniuerſas. Quis Gallum ab Hiſpano, Italum a Germano non continuo aut celeritate ac tarditate in inceſſu, aut peculiari quadam humerorum moderatione & brachiorum, aut aliquo geſtu & actione reliqui corporis internoſcat? Iam cum ſuus vnicuique eiuſdem nationis motus, ſit deſignator, & quaſi index hominis, ac ſæpe alius alio aptior, & venuſtior, atque habilior, vel naturæ munere atque conceſſu, vel arte ac diſciplina: non eſt dubitandum, quin animorum quoque & ingeniorum motus ſint, vt ad excogitandum acuti, ad explicandum vberes, ad memoriam diuturni firmique, id quod Tullius ſcripſit; ita ſuaues ad narrandum, ad laceſſendum acres, prompti ad reſpondendum, ad ioca iuxta & ſeria idonei. Atque his motibus eutrapelia præeſt & incitandis, vt rerum natura, temporiſque ratio poſtulabit, & reprimendis. hi viciſſim motus magiſtram & præſidem ſuam declarant, quid virtutis ſit: moreſque & habitus produnt hominis elegantis, vrbani, ingenioſi, faceti.

Porro

Porro huic virtuti, quæ, vt patet, in mediocritate quadam inter nimium parumque conſiſtit, ponit Ariſtoteles eſſe finitima & propinqua vitia duo, βωμολοχίαν & ἀγροικίαν. Qui prodeunt extra modum riſu mouendo, ij βωμολόχοι & φορτικοὶ habendi, quibus non tam propoſitum eſt, vt venuſta & concinna dicant ſine cuiuſquam offenſione, quam vt omni modo riſum eliciant. Itaque nec ſibi, nec aliis parcunt, dum id aſſequantur: eaque proferunt, quæ ingenuus vir, & probus, & humanitate politus proferat nunquam, partim etiam audire refugiat. Qui autem neque promunt ex ſe quidquam, quod alios delectare poſſit, neque vlla in ſe iocoſe dicta admittunt ſatis æquis auribus; ſed amariores ſunt ipſi in iocantem moderate, & ſtomachantur omnia: ij ἄγριοι, ſiue ἄγροικοι, σκληροὶ, ψυχροὶ merito dicuntur, & virtuti eutrapeliæ, tanquam ex altera parte, oppoſiti. Quo de genere hominum ſcitum eſt illud eiuſdem Ariſtotelis: ὁ δ' ἄγριος εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος. quod verbis item duobus, tamque aptis & concinentibus inter ſe, Latine reddi non poteſt; ſed hanc habet ſententiam: hic ille ferus, & aſper natura, & omnibus iniquus, parum eſt ad iucun-

dos, & hilares congreſſus virorum humaniorum idoneus.

SACRÆ LITERÆ.

HACTENVS profani auctores. De ſacris eo complectar breuius, quo minus poſtulandum eſt, vt viri graues & auſteri iocoſa & ridicula ſcribendo attigerint, aut omnino res tam leues & friuolas prodendas memoriæ eſſe iudicarint. Ac video tamen cum in veteri, tum in nouo inſtrumento, quibus vtriſque libris religio omnis & ſanctitas conſignata retinetur, de ceſſatione operum & laborum, de canticis, de iubilis, de vocibus lætitiæ, & gaudij, & exultationis, fieri perſæpe mentionem. perinde quaſi ad vitam humanam quies & otium res ſit neceſſaria; ad quietem ludus, & liberales ioci, & modica confabulatio: ideoque huc omnes omnium ſcriptis inuitemur. Quot apud Hebræos inſtituti feſti dies non ad religionem modo, & cultum numinis diuini; quanquam prima hæc & potior cauſa fuit: ſed etiam ad requiem animi & corporis, & ad curas ab omni contentione laxandas, vtque iucunditati ſe viri

cum coniugibus & liberis darent, epularentur, psallerent, choros agerent? Quod ni ita esset, quorsum vehementes illæ Dei minæ, & denunciatio quasi calamitatum, per sanctissimos olim vates: *Cessare faciam omne gaudium eius, solennitatem eius, neomeniam eius, sabbatum eius, & omnia festa tempora eius.* Osee II. 11. *Et conuertam festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum.* Amos VIII. 10. Falsus profecto & inanis terror, nisi solennes feriæ fructum hunc tulissent lætitiæ & hilaritatis publicæ vberrimum. Quis vero mortales sapientius monuit, & ad omne instruxit officij genus, quam cui sapientiam Deus eximiam & singularem impertiit, & qui cognomen hinc accepit inter Hebræos reges sapientis? Is cum sua cuique rei certa & definita spatia & interualla dicat esse: tempus flendi constituit, cui tempus adiungit ridendi, vt vicissitudo quædam vtriusque sit, nec alterum prorsus excludatur ab altero. Ac ne forte quis dictum eiusmodi, de altera vita necessario interpretandum putet, vt exposuit Hieronymus, velitque risum in id vsque tempus reseruari ac differri tandiu; subiicitur statim post, tempus plangendi &

tempus ſaltandi. quod certe vtrumque nemo huius eſſe vitæ, quam viuimus, negauerit: aut ita diuiſerit, vt plangor, quandiu hic nobis ætas degitur, noſter ſit; ſaltatio in eam ſolum vitam, quam victuri ſimus morte obita, proprie cadat. Dant igitur veteres Hebræorum literæ ſacræ & diuinæ hanc nobis veniam, vt rideamus. Verumtamen eius eſſe rei non ſatietatem, ſed modum volunt, eumque duplicem. Edicunt enim primum, vt ſummiſſe vel tacite potius rideamus: deinde vt rideamus neminem. Ita riſum concedunt, vt cachinnos adimant: ita ferunt, nec improbant, vt irriſionem a probis & ſapientibus deteſtentur. Quomodo autem vtrumque magis faciant, quæ tollentem riſum & cachinnos condemnent ſtultitiæ: deriſorem extrudendum in viam, & eiiciendum domo cum ignominia & dedecore mandent? Audi de priore: *Fatuus in riſu exaltat vocem ſuam.* Eccleſiaſtici XXI. 23. Ex quo illud ſequitur, quod præclare dixit Eccleſiaſtes, VII. 7. vt *ſicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti eſſe* videatur. Accipe poſterius: *Eiice deriſorem, & exibit cum eo iurgium, ceſſabuntque cauſæ & contumeliæ.* Prouerb. XXII. 10. Digniſſi-

mum culpa supplicij genus; cum contumeliose tractari iubet, qui contumelias ipse solet inferre, ne deinceps inferat.

IN tabulis nouæ legis etsi videamus perscriptum, væ ridentibus, contraque prædicari, qui fleant, beatos; itemque in euangelio quodam Hebraico, de quo Hieronymus, discipulos Christus a lætitia deterreat atque auocet: tamen existimare non debemus, omni animi remissione, ludoque, & gaudendi ingenua libertate interdictum esse Christianis. Nonne Christum suorum, qui remissius, ac lautius, beatiusque quodammodo viuerent, quam discipuli Ioannis, atque ob eam rem notarentur, suscepisse patrocinium videmus? Nec malus, vt opinor, interpres Christi consiliorum & voluntatum Ioannes discipulus, qui ad leues lusus atque oblectamenta puerorum descendit ipse iam senior, atque exemplo præiuit, quatenus interiungere, & ex quotidianis occupationibus reficere ac recreare mentem liceret. Hunc, mansuefactæ perdici blande & suauiter alludentem, quidam cum arcu & sagittis venator offendit. quod eum facere cum vehementer miraretur, hominem id ætatis, spectatum & cognitum diu-

turna virtute : ſenſit Ioannes , & interrogauit , an illum ipſum , quem gereret , arcum haberet ſemper intentum. Cui ille , Nequaquam vero , inquit : flacceſcat enim arcus , & molliatur intentione perpetua , inutiliſque fiat. Tum Ioannes , Tu , mi homo , arcum remittis ac relaxas , ne inutilis ſit : ego animum, ne ſit inutilis. Quo dicto non licentiam ſolum datam oblectandi ſui quodam tempore , ſed neceſſitatem quoque impoſitam , ſi quis nouus & integer redire velit ad laborem , oſtendit.

Nec vero profeſſio a Chriſtianis ſua, quamuis excellens , & inuenta & inſtituta diuinitus , exigit , vt humanus ſermo negligatur ; aſper , triſtis , & horridus fiat de induſtria ; cultus omnis, & gratia, & venuſtas abſit. Quis morum & officiorum magiſter grauior, quam Paulus in epiſtolis ? quis vniuerſam inſtitutionem Chriſti , atque diſciplinam ſanxit diligentius ? quis ab vnoquoque modeſtiam in loquendo , grauitatem , ſanctimoniam ſeuerius exegit ? *Nullus* , inquit , *ſermo malus ex ore veſtro procedat.* Epheſ. IV, 29. Quo in ſermone ne clamorem quidem , ſeu vocem elatiorem ferre poteſt : *Omnis clamor tollatur a*

vobis. Ac neque fando audiri finit indecoram leuitatem vllam & nugatoriam: Ne pronuncietur inter vos αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία. v. 6. Quem locum accipi video duobus præcipue modis. Plerique interpretes, & in his recentes fere cuncti, laxius & benignius sic exponunt, vt facetiæ vetentur solum, quæ sint scurrarum, & homine libero indignæ; suus vrbanitati relinquatur locus. Adiuuat expositionem hanc vulgata editio, quæ εὐτραπελίαν scurrilitatem conuerterit. Quam Latinam vocem caue putes Hieronymi esse, qui alia aliis locis emendando inculcauit. Habes ita iam conuersam ante ducentos annos apud Irenæum: habes deinde apud Cyprianum. In Græcis vero codicibus legere licet, καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία. binis coniunctionibus cum disiunctione. Quod argumento esse potest, disiunctiuam particulam, ἢ, adhibitam explicandi causa: neque eutrapeliam istam differre omnino a morologia, sed per congeriem, & quasi συνωνύμως, quænam morologia sit, significantius exprimere. Sunt alij restrictiores, quibus vrbanitas etiam honestiorum prohiberi videatur a Paulo. Cur ita sit, multa dici possunt: sed ni-

hil firmius, quam consentiens auctoritas patrum antiquorum, ex quibus nullum reperias, qui vel eutrapeliam in bonam partem accipiat, vel hoc illud discrimen agnoscat inter vetitam scurrilitatem, & vrbanitatem permissam. Nam qui ad eutrapeliam ex sacris literis asserendam, vnum vnius alicuius dictum scite & iocose, pro exemplo afferunt: meo quidem iudicio, nihil agunt. Multa vnius colligant oportet, si quid efficere & consequi velint. Quemadmodum enim ἀγέλαστος & Crassus dictus est nihilominus, qui semel in vita risisse fertur, & Cato, & alij, qui riserunt rarissime: ita graues, ac tetrici, minimeque eutrapeli videbuntur, atque erunt ij, quorum ex ore verbum lætius aliquod semel, aut iterum exciderit. Paulus igitur, Christianæ sapientiæ doctor, vt vides, non nimis lenis, sermonem tamen vult nostrum perpetua suauitate & gratia non carere. *Sermo*, inquit, *vester semper in gratia sale sit conditus.* Coloss. IV. 6. Atque id, opinor, exemplo Christi. *Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius.* Luc. IV. 22. Quin ibi etiam, vbi iniicere frenum linguæ licentiæ, aut adducere habenas velle videtur; lenis, & remissus,

miſſus, & indulgens aliquantum voluptati animorum, ſi recte intelligimus, reperietur. Poſtquam enim præcepit, vt ne nominetur quidem inter Chriſtianos αἰσχρότης & μωρολογία, aut εὐτραπελία: ſubiicit ſtatim, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. *ſed potius comitas, affabilitaſque ſermonis.* Perinde ac ſi dicat: ſermo veſter ne ſit obſcenus, ne ſtultus, ne ſcurrilis: at ſuauis potius, & gratus, & iucundus audientibus. Quo loco mirabere forſitan, Balzaci, nouitatem & inſolentiam expoſitionis meæ: cum vetus & vulgata, vſuque recepta editio, gratiarum actionem, non venuſtatem vllam, aut gratiam orationis ſonet. Sed mirari profecto deſines, nouumque aliquid meum exiſtimare, ſi cogitaris, ita olim Hieronymum, vt nunc expoſui, interpretatum fuiſſe; prætereaque facti ſui attuliſſe cauſas ſane probabiles. Qui primo gratiarum illam actionem, quæ a communi interprete affertur, reiicit propter ἀνακολουθίαν quandam. Minime quippe conſequens & conſentaneum videri, vt, qui complura vitia grauiſſima vetet, auaritiam, ſcortationem, impuritates alias omnes, ſcurrilitatem, inaniloquentiam; e regione collocet, aut quaſi in horum vitiorum locum ſubſtituat gratiarum

actionem potius, quam aliam virtutem quamuis, veritatem, iustitiam, amorem Dei. Deinde vero sermonem venustum, & iucundum, seu, quemadmodum loquitur, gratiosum admittit: tum quia res belle cadit, vt vetemur turpia, fatua, scurrilia loqui; at loquamur tamen non iniucunda, neque inconcinna: tum quia vox ipsa εὐχαριστίας vtramque vim & potestatem habet, gratias agere, & iucundum salsumque esse. Etenim & γυνὴ εὐχάριστος apud LXX. Prouerb. XI. 16. mulier gratiosa, id est, commodis moribus, & scita, & placens vxor: & ἀνὴρ εὐχάριστος apud Demetrium illum Phalereum, vir comis ac lepidus oratione: & apud Homerum, οὐκ ἀχάριστα ἀγορεύειν, res est dicere, nullo modo ingratas & insuaues.

SANCTI PATRES.

SANCTOS patres videmus, tanquam tristes quosdam seuerosque patruos, censores, magistros, quo quisque propius ab ætate Christi abfuit, eo minus remisse, ac leuiter, & facete, & hilare dictis indulgendum existimasse. Ac primis fere tribus sæculis, Chri-

ſtiani ſcriptores aut rem habebant cum Græcis, ſiue cum gentibus varia & multiplici ſuperſtitione alligatis, aut peruicaces confutabant Iudæos, aut deſertoribus fidei, qui iam tum eſſe cœperant, aduerſabantur: quidquid horum fieret, religionem aſſerebant ac tuebantur Chriſtianam. Ibi autem, vbi ſacrorum veritas cum æterna ſalute cuiuſque ageretur, quid eſſe potuit, niſi graue, & continens, & auſterum; aut quis relictus locus inanibus cauillis & iocationi? Ignatius, Iuſtinus, Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Clemens Alexandrinus, ceterique, ἀγέλασοι: quibus incredibilem quandam non tam natura ipſa tribuit, quam noua Ieſu Chriſti, domini Deique noſtri, diſciplina & inſtitutio grauitatem. Magnum nomen, magna ſpecies, magna ſanctitas, magna religio, apoſtoli, diſcipuli, epiſcopi, preſbyteri, doctores, lectores, intincti, audientes, quorum ex ore quid, niſi ſacrum & auguſtum, ac pæne ſolennibus conceptum verbis, exire debuit? Quod ſi quando in horum theologorum ſcriptis luditur quippiam, & ridetur, minuſque ſerio agitur: aut efflagitauit res ipſa & materies; aut neceſſitas defenſionis expreſſit; aut præmuniit excuſa-

tio; aut ita denique rarum, & breue, & temperatum est, vt videri pro nihilo possit. Facere non potuit Irenæus, quamuis acer, & vehemens disputator, quin dicta quædam iaceret in Gnosticos. Nempe sic erant istorum fanaticorum hominum inepta & ridicula deliria, vt, exponere verbis, esset irridere. Tertullianus autem, magis, mea quidem sententia, atrox in cauillando, quam venustus, videtur semel iterumue effusior ad iocos fuisse, qui secutus Irenæum, Valentinianos, eosdemque Gnosticos, lepore ac risu prius eleuandos, quam orationis contentione frangendos putauit. Quod ne cui tamen mirum videatur, & ab officio Christiani scriptoris alienum, etiam se excusat, & suas causas plurimas affert. Nam & innuit se id facturum quibusdam tantum in locis: *Si & ridebitur alicubi.* & facturum, quia ipsa ratio argumenti omnino exigit: *materiis ipsis satisfaciet.* & adhibet cautionem, ne qui alios ridere volet, stultitiam ipse detegat suam, in seque risum aduersariorum conuertat: *Curandum plane, ne risus eius rideatur, si fuerit indignus.* Ceterum vanitatis esse proprium, rideri: veritatis, ridere, & æmulos ludere facetiis, quæ

ſecura ſit victoriæ. Idem Tertullianus in apologetico illo ſuo aduerſus gentes, vbi commentitios & fictos Deos gentium merito ac iure deridet, quandiu, & quouſque facit? quota pars hæc eſt longiſſimæ defenſionis? Parua ſine dubio ad alias partes: prætereaque neceſſitate extorta; non ſolum quia, cum vim vi neque poſſent Chriſtiani repellere, neque vellent, hoc erat reliquum, vt quæ ſibi inaniſſime obiicerentur, irriſione nonnunquam & contemptu diluerent; verum etiam quod homines impuri, qui Deos haberent tam ridiculos, Chriſtum Deum Chriſtianorum priores irriſerant. Quid vero Clemens Alexandrinus; Alexandrinus, inquam, qua in ciuitate Niliacos abundaſſe ſales ferunt; nonne homines eos, qui riſum verbis moueant, ex finibus Chriſtianæ reip. exterminat; quod proficiſci non ſoleant ridicula verba, niſi ex moribus ridiculis? Iam ſi concitatores iſti riſus relegantur, & ab omni ſocietate vitæ communis noſtræ faceſſere iubentur: longe abeſſe debet, vt eandem nobis licentiam concitandi riſus permiſſam velimus. Abſurdum quippe eſt, quorum eſſe auditores vetemur, eorum imitatores fieri non nolle. Tum aliquot in-

terpositis : ἀστειευτέον τε, οὐ γελωτοποιητέον. ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν γέλωτα ἐπιστομιστέον. *Atque urbane quidem loquendum : risus vero nec ulli mouendus, & in nobismet etiam ipsis comprimendus.* vt μειδίαμα adsit : κιχλισμὸς autem, qui mulierum est; καγχασμὸς, qui virorum, procul amandetur a nobis. Neque hoc ipsum μειδίαμα, quod est non ferme amplius, quam subridere, vult carere disciplina, ostenditque, & quem locum, & quibus in rebus habeat : non in turpibus, ne assentiri videamur : non in molestis, ne insultare. quorum alterum inuerecundiæ sit, alterum crudelitatis. Inter epulandum autem dicta dici in quemquam, sanctissime vetat, & cum omni obtestatione. Ἀπέστω δὲ, ἀπέστω ἡμῶν καὶ τὸ σκώπτειν. Senioribus modo, vt salse aliquid dicant in adolescentes, idque docendi & admonendi causa, quanquam raro illud quidem, permittit. Εἰς τοῦτο ἐπισκώπτοντες, ὃ παιδαγωγήσει τὸ εὔσχημον αὐτῶν. Postremo ita concludit : οὔτε μὴν πρὸς τοὺς τυχόντας γελαστέον· οὐδ' ἐν παντὶ τόπῳ. οὐδὲ μὴν πᾶσιν· οὐδὲ ἐπὶ πᾶσιν. *Neque vero, quibuslibet præsentibus, ridendum, neque in omni loco, neque personis omnibus, neque de re quauis.*

Videmusne, vt hi, & veteres eadem memoria theologi conditiones ridendi ferant?

vt leges imponant ridentibus? vt modum ſtatuant, qui difficilius ſeruetur, quam abſtineatur omnino riſu: etſi riſus plerumque exiſtat derepente, nec ſolum nobis imprudentibus, ſed etiam inuitis nonnunquam exiſtat? Verumtamen nihil mirum, ſi tunc iſti ſcriptores ita ſanxerunt grauiter, dureque præceperunt. Quibus, quæſo, ſcripſiſſent, ſi aliter ſcripſiſſent? aut quis faceta & iocoſa, & quæ riſus quoquo modo efficientia eſſent, turbidis ac mœſtis rebus ſuis, legiſſet? Quid lætum eſſe Chriſtianis potuit, quiſue ludo & relaxationi animorum locus, miſeris illis temporibus, cum tyrannis ferro & igni in nomen ipſum Chriſti, quo appellarentur, inuaderet, & omne crudelitatis genus expromeret? cum alij fuga ſibi ſalutem quærere, tuerique vitam cryptarum tenebris cogerentur: alij in cuſtodia & vinculis, oppreſſi fame & ſiti, inter æſtus & frigora, ſtipati, olentes, ſqualore & ſordibus conſeneſcerent: alij ad certam mortem per verbera, per equuleos, per vngulas, per alia exquiſita ſupplicia, raperentur. Tum profecto non fuit, quod riderent: materies gaudendi nulla, nulla plaudendi. Niſi forte tantorum ſibi malorum cauſam gratularen-

tur, Christum, fidem, religionem. Et vero non defuerunt, qui diuina quadam animi magnitudine, & constantia plane cælesti, non superbia, aut contumacia, aut sensus stupore, insultarent tortoribus suis, deriderent grauissima quæque supplicia, mortes ipsas teterrimas lacesserent. Nam in conuiuiis, quæ plurima initio Christiani, iungendæ charitatis & retinendæ causa, celebrarent, quæque ideo agapas sumpto de Græcis nomine vocarent; vt ciborum summa frugalitas & parsimonia, ita verborum fuit. Quo de vtroque præclare Tertullianus: *Ita saturantur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse: ita fabulantur, vt qui sciant dominum audire.* In conuiuiis, opinor, faceti & dicaces, qui perpetuo cogitarent, præsentem atque audientem habere se Deum.

Constitutis rebus Christianorum, & pace per imperatores, eosque iam Christianos impetrata, mœstitiæ temporum hilaritas successit quædam, ac diffundi vultus lætitia cœperunt, cum otio & securitate publica; vtque aliæ ætates, sic alij mores videntur extitisse. Mansit nihilominus opinio & in chartis, & in mentibus hominum, & in moribus quodammodo

dammodo eorum, qui ex vetere disciplina purius & sanctius viuerent, minus aliquid in his remissionibus animi, lusuque verborum, quam quod gentibus liceret, Christianis esse concessum. Itaque cernere licet a patribus sanctis extrema vitiosa duo reprehensa vehementer, seuereque prohibita, τὸ σκυθρωπὸν & τὸ διακεχυμένον: sed hoc multo magis, quam illud. Quin & isto in genere vniuerso mediocritatem pæne verti vitio: id, quod parum est, duntaxat poni in laude, ac ne vix quidem plerumque tolerandum videri.

Magnus quidem Basilius in breuioribus regulis, interrogatione trigesima prima, vniuerse negat esse fas homini Christiano ridere: ὅτι οὐδέποτε καιρὸς γέλωτος ἐστὶ τῷ πιστῷ. Christiano, inquam, homini, quisquis is est, qui Christo semel fidem dederit: non ei solum, qui præter ceteros virtutis studium amplectatur & colat. Seuerius profecto, atque inclementius. Itaque remittit aliquid in regulis fusioribus, decima septima interrogatione, ac tantum exigit ab ἀσκουμένοις, id est, perfectioris vitæ cultoribus, continentiam in risu quandam; vt decenter, & tanquam tacite rideant, neque longius progrediantur, quam vt lætitiam

& diffusionem animi, vultus hilaritate subindicent: ἄχρι μειδιάματος φαιδροῦ τὴν διάχυσιν τῆς ψυχῆς ὑποφαίνειν. Rursum epistola CCCCXI. redit ad ingenium, seque ipso fit incommodior, & studiosum quemque virtutum ait non oportere faceta loqui, non ridere, non ferre ac pati plusculum ridentes: ὅτι οὐ δεῖ εὐτραπελεύεσθαι: ὅτι οὐ δεῖ γελᾶν, οὐδὲ γελοιαστῶν ἀνέχεσθαι. Qui & in constitutionibus monasticis, capite duodecimo, sic inscribit: ὅτι οὐ χρὴ πρὸς εὐτραπελίας βλέπειν τὸν ἀσκητήν: *non sectandas ei, qui se in virtutibus exerceat, facetias.* & sic differere incipit: Εὐτραπελίας ἁπάσης ἀπέχεσθαι προσήκει. *Abstinendum est ab omni facetiarum lepore.* vsu enim venire, his vt ludicris dediti sermonibus & dictis quamplurimi, aberrent a recta ratione: cum effusus animus ad ridicula quæque, prudens omne consilium, grauesque & solidas cogitationes dissipet ac disperdat. Quin persæpe hoc malum progredi sensim, & manare latius, ac tandem ad turpitudinem verborum, stultitiamque summam delabi. Quo fit, vt inter vigilem sobriamque mentem, & vagam distractamque facetiis, nihil conueniat. Iam in pœnis aduersus canonicos, si quando deliquerint, constitutis, hæc Basilij

lex habetur & ſanctio : Εἴ τις ἀργολογοίη, ἢ εὐτραπελεύοιτο, καὶ αὐτὸς ἀφοριζέσθω ἑβδομάδα μίαν. *Si quis loquaciorem ſe, aut facetum, dicacemque præbuerit, is per hebdomadam, ab aliorum conſuetudine, congreſſuque ſeparetur.* Et in pœnis aduerſus cœnobitas, inter Baſilij ſcripta, vt ferunt, repertis: Εἴ τις εὑρεθῇ εὐτράπελα λαλῶν, ἢ ἀργολογῶν, στερείσθω ἀπευλογίας. *Si quis deprehenſus ſit futiliter garriens, aut iocularia funditans, priuetur benedictione.*

Sed iſtius cuiuſcunque rei atrociſſimus inſectator Chryſoſtomus, qui vela pandat amplificationis, atque in εὐτραπελίαν & εὐτραπέλους toto feratur impetu. Declamat enim contra pleroſque, quibus etiam εὐτραπελία, virtus videatur eſſe. quod eſt, inquit, miſerabile, ac deplorandum. In nonnullos quoque videmus inuehi, qui mediam inter virtutem & vitium dicacitatem, nec bonam, nec malam exiſtiment. Quod etſi ita eſſet, ſpectata per ſe conditione rei & natura: fugiendam tamen, propter adiunctam & inſequentem quaſi turbam malorum. Sed indifferentem nullo modo eſſe, quæ mollem, & remiſſum, & ſegnem animum reddat: quæ ſanctitatem, pietatem, timorem, reuerentiam, pudorem excludat. ni-

hil enim isto genere hominum fieri impudentius. Is videlicet est homo venustus & dicax, qui statim sit ad comica dicta, & scommata venturus; statim futurus sit maledicus; statim suscepturus sit inimicitias cum præsentibus, cumque absentibus, quos peræque violarit; qui euasurus denique obscenus verbis, turpis moribus, existimatione infamis. Quocirca rem totam relinqui merito, & permitti scenicis: non liberis hominibus, non seruis ipsis dignam. moriones, parasitos, mimos, saltatores, scortatores, eosdem & εὐτραπέλους, id est, vrbanos, facetos, dicaces esse: hoc illorum proprium munus, hanc certam & legitimam prouinciam. Quid, quod ab ipso nomine Chrysostomus vituperationis ansam aliquam sumit? Εὐτράπελος λέγεται, ὁ ποικίλος, ὁ παντοδαπὸς, ὁ ἄστατος, ὁ εὔκολος, ὁ πάντα γινόμενος. ταχέως τρέπεται ὁ τοιοῦτος, καὶ μεθίσταται. δεῖ γὰρ αὐτὸν καὶ σχῆμα, καὶ ῥῆμα, καὶ γέλωτα, καὶ βάδισιν, καὶ πάντα μιμεῖσθαι. *Eutrapelus is dicitur, qui est & varius, & multiplex, & inconstans, & facilis, & omnem personam induens. vir eiusmodi celeriter vertitur ac mutatur. hunc enim oportet & habitum, & verba, & risum, & incessum, & omnia imitari ac fingere.* Quæ si ita sunt, non iniuria Chri-

ſtianos homines a iocando deterret grauiſſimis his verbis : ἐξορίσατε, παρακαλῶ, τὴν ἡμετέρων ψυχῶν τὴν ἄχαριν ταύτην χάριν. πόῤῥω ψυχῆς ἐλευθέρας, πόῤῥω εὐγενοῦς· καὶ δούλων πόῤῥω. Εἴ τις ἄτιμος, εἴ τις αἰσχρός, οὗτος καὶ εὐτράπελος. *exterminate , amabo , mentibus veſtris inuenuſtam hanc venuſtatem. Procul ſit a libera mente, procul ab ingenua & nobili, etiam procul a ſeruis. Si quis turpis iam, ſi quis infamis : is quoque eutrapelus eſto.* Satiſne , Balzaci , exornatos , ſatis depexos dedit Chryſoſtomus , non ſcurras , aut moriones, qui eam rem agant ex profeſſo , ſed feſtiuos homines , qui dicta dicant qualiacunque, & quoquo modo iocentur ? Breuior multo nec tam vehemens Ambroſius, officiorum primo libro , capite vigeſimo tertio, ſed qui tamen verbo Chriſtianis iocos omnes præciſe, ac ſine vlla exceptione neget. Is cum multa de ratione dicendi præcepta , quæ conſcripſerunt *ſæculares viri,* ſibi prætereunda ſignificat: tum de iocandi diſciplina ſilendum omnino ait. Quamuis enim ioca & ſuauia ſint , & honeſta interdum: tamen abhorrere ab *eccleſiaſtica regula* , nec in ſacris vſquam libris reperiri ; & ea re adhiberi nefas eſſe. *Non ſolum ,* inquit , *profuſos , ſed omnes etiam iocos decli-*

nandos arbitror. Plenum tamen ſuauitatis & gratiæ ſermonem eſſe, non indecorum.

Quæ vitia duo damnata ſunt a Paulo, vt ante poſui, & ſanctis, hoc eſt, Chriſtianis omnibus interdicta, μωρολογία & εὐτραπελία : Hieronymus ea definit, diſtinguit inter ſe, remouet quoque a Chriſtianorum ſermonibus, exponit quanta ſint, qua denique pœna olim a Deo vindicanda conſtituit. Ac primum ſtultiloquium eſſe exiſtimat non ſolum eorum, qui aliqua narrant turpia, vt riſum moueant, & fatuitate ſimulata magis illudant eis, quibus placere deſiderant; ſed etiam eorum, qui de rebus occultiſſimis, ſiue naturalibus, ſiue diuinis diſſerant ac pronuncient audacter magis, quam perite. Tametſi illud ei prius arridet, videnturque fatuæ & ineptæ fabulæ potius hic ſtultiloquij vocabulo intelligi. Eutrapeliam vero, quam appellari poſſe ait iocularitatem, ſic deſcribit, vt ea ſit, quæ conſulto appetat quædam vel vrbana verba, vel ruſtica, vel turpia, vel faceta, vt riſum moueat audientibus. Porro inter ſtultiloquium & ſcurrilitatem hoc intereſſe, quod ſtultiloquium nihil in ſe ſapiens, & cordato homine dignum habet : ſcurrilitas ex ſolertia quadam mentis

proficiſcitur. verum & illud, & hæc a ſanctis viris propellenda. Quibus, quæſo, ſanctis viris, niſi Chriſtianis vniuerſis, quorum eſt propria ſanctitas, & quos iſto fere nomine Paulus ſemper appellauit? Stultiloquum enim & ſcurram non decet eſſe Chriſtianum: cum deceat nihilominus ſermonem eius ſale eſſe conditum, vt gratiam apud audientes habeat. Iam ſtultiloquos & ioculatores magna quidem in culpa, ſed minore tamen eſſe, quam qui auaritia, & impudicitia, & aliqua eiuſmodi libidine tenentur: adeoque hos regno cæleſti prorſus excludi; illos pro multiplici & diuerſa conditione, & quaſi fortuna cælitum, inferiore loco & gradu, quam forent, ſi nihil tale deliquiſſent, futuros.

Bernardus fuit, meo quidem iudicio, vltimus, vt ita loquar, ſeueriorum. nam conſecuta ætas a communi veterum Chriſtianorum ſenſu, atque a priſcis moribus multum deflexit, ac demitigata eſt in dies: vt breui conſtabit. Bernardum igitur eo opuſculo, quod eſt de ordine vitæ, in ioculatores inuectum videmus totidem, quot Ambroſium antea, verbis, adeoque ſua feciſſe, quæ erant illius, niſi quod interpolauit quædam, & ad maiorem etiam

ſeueritatem detorſit. *Caueamus, ne, dum relaxare animum volumus, ſoluamus omnem harmoniam, quaſi concentum quendam bonorum operum. Quid nobis cum fabulis, riſu, & ioco? Nam licet interdum honeſta ioca ſuauia ſint, tamen ab eccleſiaſtica aberrant regula. quoniam quæ in ſcripturis ſanctis non reperimus, quomodo vſurpare poſſimus? Non ſolum profuſos, ſed etiam omnes iocos arbitror declinandos: niſi forte plenum grauitatis & gratiæ ſermonem eſſe, indecorum eſt.* Meminiſti extrema hæc in Ambroſio alia eſſe, & hic grauitatem in ſermone poſtulari, illic ſuauitatem & iucunditatem quandam permitti? Ad Eugenium vero ſummum pontificem cum ſcriberet, edocuit, quæ conueniant non ſacerdotibus modo, quos videtur ſolos admonere, ſed etiam quibuſuis non nugacibus, nec ineptis. *Cauendum & in otio otium eſt. Fugienda proinde otioſitas, mater nugarum, nouerca virtutum. Nugæ interdum ſi incidant; ferendæ fortaſſis, referendæ nunquam. Verbum ſcurrile, quod faceti vrbaniue nomine colorant, non ſufficit peregrinari ab ore: procul & ab aure relegandum. Fœde ad cachinnos moueris: fœdius moues.*

En

En qui ſales & facetias, tanquam maximum linguæ vitium, orbe toto Chriſtiano expulerint. Videamus, num quis, quemadmodum reducerentur cum honore, adhiberentur cum fructu, in numero etiam virtutum collocarentur, inuenerit. Reuocat Thomas Aquinas rem totam ad mentem & doctrinam Ariſtotelis, cuius ex verbis non amplius tribus, εὐτραπελία, βωμολοχία, ἀγροικία, tria capita, ſiue tres, vt vocat, *articulos* compoſuit. Horum in vno virtutem ſtatuit eſſe certam quandam, quæ ludicra & iocoſa omnia ſiue facta, ſiue dicta ex præſcripto rationis gubernet, ac moderetur, honeſtumque ad finem dirigat. Ea virtus ab ipſo quoque appellata eutrapelia & iucunditas, & ſubiecta modeſtiæ, quaſi generi ſpecies. Hic porro, quemadmodum præcipit, cautio adhibenda triplex: vt ne quæratur delectatio rebus vel obſcenis, vel nocentibus & pernicioſis: vt ne ſoluatur animus ex toto, relaxetur tantummodo: vt habeatur ratio loci, temporis, negotiorum, hominum. Altero capite declarat, quomodo in eo, quod eſt nimium, peccetur, interdum grauius, leuius alias. Tertio concludit, hic etiam aliquid parum eſſe, quod ponatur in vitio. vt ſi quis

neque de ſuo conferat quidquam in commune ad delectationem & voluptatem aliorum, neque alios, qui id faciant, libenter ferat moroſitate quadam ſua, aut indocto agreſtique faſtidio. Hæc a principe philoſophorum, vt dixi, indicata & expoſita, Thomas Aquinas accurate more ſuo, & ſcienter explicauit. Verumtamen tot patribus, tam ſanctis, tamque eruditis, qui ſecus exiſtimaſſe videantur, quid reſpondet? Haud ſane dubito, quin & nonnullis eorum probe reſponderit, & omnibus abunde, ſi conatus eſſet, ſatisfacturus fuerit. Illud diſplicet, quod Ambroſium, aperte, vt antea oſtenſum eſt, iocis omnibus interdicentem, nolit iocos excludere vniuerſe a conuerſatione humana, ſed a ſacra doctrina. Inde natus error, quod falſo putauit hic agi ab Ambroſio de tradenda ſacra doctrina: putauit autem, quod Ambroſius ita ſcripſit, iocos abhorrere ab eccleſiaſtica regula, nec in ſcripturis ſanctis reperiri. Atqui iocos a regula abhorrere eccleſiaſtica, & abeſſe a ſacris libris, non eſt profecto, iocari non oportere tum ſolum, cum lex, & regula, & diſciplina eccleſiaſtica traditur. Quid autem eſt, niſi hoc longe diuerſum, nullum morem, nullum

exemplum, nullum præceptum, nullam extare literam ſacris in paginis, per quam liceat iocari; qua nitatur, factumque defendat ſuum ioculator; vnde conſtet, id vlli Chriſtiano fas eſſe? Quapropter, quoniam Ambroſio, Hieronymo, Baſilio, Chryſoſtomo, reliquis, nondum plene, quod ſciam, integreque ſatisfactum eſt; expecto quam mox theologi omnes, Thomam ſecuti, Græcis patribus & Latinis antiquiſſimis, a quibus diſcedendum putauerint, ſeſe omnino purgent, tantaque nomina, tantaſque auctoritates ſibi contrarias placare incipiant. Equidem mihi videre videor quaſi per caliginem, quomodo hos, ab illis opinione & ſententia longe diſtractos, adducam in concordiam, & reconciliem prorſus inter ſe. Sed ne omnia complecti velle videar, hoc opus alterius loci, & otij maioris, in præſenti omitto. Tu, optime Balzaci, ne omiſeris, id, quod concludi par eſt, concludere: cum multa in vtramque partem dicta ſint a ſacris ſcriptoribus de vrbanitate ac facetiis; tum nihil vſpiam de ludicra dictione dictum, neque iubendo, neque vetando, neque permittendo fuiſſe.

MARCVS CICERO sermonis copia ferme par Græcis.

DISTVLI de induſtria Marcum Tullium Ciceronem, & in extremum hunc locum reſeruaui: tum vt maximis duabus operis noſtri partibus iam completis, commune firmamentum, & vnum vtrique velut ſignum apponerem: tum ne ſi teſtem eum & auctorem tot dictorum hoc libro meorum, quoties potui, producerem, millies producere, nec ſine ſatietate, coactus eſſem: quippe cuius ex opinione & iudicio, non ex meo ſenſu, quæ dixi cunque, fere dixerim. Demonſtratum eſt primum a nobis, ſcriptores Græcos ioculari & ridicula dictione, qua noſtri nunc homines vtuntur, nunquam vſos. Vel ſola ſtatim auctoritas Tullij, cuius in ſcriptis, tanquam in locupletiſſimo penu & armario, Græcanica vis omnis & multiplex facultas orationis continetur; nonne hoc ipſum certo & euidenter confirmat? An vero tantus orator omnia Græcorum ornamenta mutuatus eſt, om-

nes delicias & veneres ſurripuit, expilauit opes & theſauros omnes, tranſtulitque ad ſe, & in rem conuertit ſuam: vnum hoc tam lepidum genus ſermonis, tam acutum & ſolers, tam varium, & abundans, lateque patens in omnem partem, intactum reliquit, diſſimulauit, ſicubi in Græcia tota foret, non vidit? At quæ tandem is, commentando, ſcribendo, legendo annos amplius quinquaginta continuos, ſua non fecit imitatione exempli, quæ Græcorum eſſent? Officinæ, credo, iſtorum rhetorum, & plenæ coloribus & pigmentis arculæ, non luſtratæ ab eo, non excuſſæ, non conſumptæ? Parum ei trita, celebrataque porticus, horti, ſpatia philoſophorum? Aliquid ex vtraque eloquentiæ & ſapientiæ doctrina, illius cuidam infinitæ auiditati diſcendi clauſum fuit? Qui & initio, domi ſuæ, nobiliſſimos & prudentiſſimos doctores ac magiſtros Græcos, a quibus ſtudioſe cum in rhetoricis, tum in philoſophicis exerceretur; & toto decurſu vitæ, ex eadem gente familiares & intimos, contubernaleſque ſecum ſemper habuit. Qui tranſiit mare, ſeque in Græciam contulit, Athenis commoratus eſt, peragrauit Aſiam, Rhodi vixit aliquandiu:

vel quod Romæ iam occupatus in foro causisque dicendis, non satis haberet otij ad eum, quem cogitaret, cumulum disciplinæ atque institutionis: vel vt ipsis ex fontibus purius hauriret, ac plenius, citiusque ardentissimam sitim expleret. Quid loquar, quemadmodum ibi & antea, postque id tempus, Græce declamarit sæpissime: non tantum quod aliter corrigi docerique non potuisset ab hominibus Græcis, ignaris Latinæ linguæ, nisi Græce diceret; verum etiam quod Græca lingua, dum plura ornamenta suppeditat, consuetudinem afferret similiter Latine dicendi. Et declamasse quidem Cicero ad præturam vsque fertur.

Iam codices & libros Græcorum omnis generis quos non deuorauit, in quoscunque inciderit, siue coemptos pretio, siue commodatos & descriptos, siue qui dono sibi & hereditate venissent, quorum maiorem curam habuit, quam pecuniæ testamento, vt sæpe amici morientes fecerunt, relictæ? Itaque excogitare non possum, quid Seneca sibi in epistola 49. velit, qui referat, negare Ciceronem, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus, quo legat Lyricos poetas, eodem-

q̃ue modo dialecticos. Fac ita esse de poetis. quanquam id valde est quoque dubium: cuius Crassus in maximis & plurimis præceptis ponat hoc primum, legendos esse oratori poetas: & ipse de Latinis poetis, quos sine dubio minoris, quam Græcos fecit, sic statuat in primo de finibus: *rudem esse omnino in nostris poetis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidij delicatissimi.* Dialecticam certe qui tanti duxit, vt aluerit perpetuo domi inter suos, vnde disceret; libros non putauit, quibus hæc ars & disciplina contineretur, negligendos. Quid si tamen locus Senecæ, quia male interpunctus est, parum intelligitur, neque hic quidquam Cicero de dialecticis, sed hoc ipsum, quod Cicero de lyricis, dici Seneca de dialecticis posse & debere existimat? Sic ergo interpungatur: *Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus quo legat lyricos. Eodem modo dialecticos: tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuiunt: hi agere seipsos aliquid existimant.* Perinde quasi Seneca dicat: Idem sentio, eodemque modo affecti esse debemus & constituti erga dialecticos, quo Tullius erga lyricos: vt, quemadmodum is negat tantum ab re sua fore otij sibi, vt lyricos le-

gat, ne ſi quidem, quot natura vixerit annos ad mortem vſque, totidem iterum viuat; ſic ego nunquam vacuus ad legendos dialecticos futurus ſim, etiamſi vita altero tanto longior daretur. Eiuſmodi certe dictum adſcribunt Tulliana fragmenta Ciceroni, mentione nulla dialecticorum. Eſt enim ita in fragmentis: *Si mihi vita ſpatium duplicetur, vel iis tantummodo poetis percurrendis, qui* λυρικοὶ *a Græcis vocantur, non eſſet ſuffecturum.*

Quid vero, quod Græce quædam conſcribere neque grauatus eſt, neque dedignatus, ciuis Romanus, & vir conſularis? Contendebant ab eo familiares Græci, qui vna, ſicut dixi, aſſidue erant, vt materiem daret ad ſcribendum: ſe libenter eius conſulatum exornaturos. Dedit autem: ſed minime rudem & impolitam. Commentarium enim earum rerum, quas geſſiſſet conſul, tanto ſtudio tantaque arte Græce perfecit, vt homines non ſtultos deterruerit a ſcribendo. Epiſtola XX. lib. I. ad Att. *Alij*, inquit, *ſi ſcripſerint, mittemus ad te. Sed, mihi crede, ſimul atque hoc noſtrum legerunt, neſcio quo pacto retardantur.* Tum prima epiſtola libri ſecundi. *Ad me reſcripſit iam Rhodo Poſidonius, ſe, noſtrum*

ſtrum

ſtrum illud ὑπόμνημα cum legeret, quod ego ad eum, vt ornatius de iiſdem rebus ſcriberet, miſeram, non modo excitatum eſſe ad ſcribendum, ſed etiam plane perterritum. Quid quæris? conturbaui Græcam nationem. Ita, vulgo qui inſtabant, vt darem ſibi quod ornarent, iam exhibere mihi moleſtiam deſtiterunt. Quanquam non eſt deterritus Herodes quidam, ad quem fuerunt Ciceronis, vt refert Plutarchus, epiſtolæ, quominus tractandum idem argumentum ſuſciperet. Quinetiam Tulliana non omnino ſibi placere ſignificauit cum Attico coram, tum ipſi Tullio per literas. De quo ideo Cicero non ſine acerba feſtiuitate, hoc modo: epiſtola 2. libri 2. Ἡρώδης, *ſi homo eſſet, Dicæarchum potius legeret, quam vnam literam ſcriberet: qui me epiſtola petiuit ad te, vt video, comminus acceſſit. Coniuraſſe mallem, quam reſtitiſſe coniurationi, ſi illum mihi audiendum putaſſem.* In eandem porro ſententiam ſunt ab Attico, qui gratificari amico vellet, nonnulla Græce compoſita, ſed quæ horridula Tullio, & incompta viderentur, id eſt, eleganter forſan ſcripta, ſed minus ornate: ſiquidem elegantiam orationis Cicero diſtinguere ab ornatu ſolet. Quemadmodum

autem Græce librum conſcripſit de conſulatu ſuo, quem nullius expertem laudis eſſe cuperet: ita, vtrum de obitu Tulliæ Græce quoque aliquid edolarit, cum illam conſecratam vellet omni genere monimentorum, ab omnium ingeniis ſcriptorum, & Græcorum, & Latinorum; nihil poteſt ſciri certi, diuinare tantum licet. Notum illud, quantopere orbus & mœrens pater laborarit, vt cariſſimæ filiæ, cui reddere vitam non poſſet, immortalitatem tribueret nominis: quomodo ad eam rem Græci operam ſuam detulerint certatim: vt Sulpicius ad eum, & Cæſar, & Brutus dederint literas conſolatorias: vtque ſe, tanquam alter a ſeipſo, conſolatus ſit eximio & ſingulari ſcripto, in quo nihil eorum, quæ de mœrore minuendo ſcripta ab vllo forent, omiſerit. Epiſt. 22. lib. XII. ad Att. *Doctiſſimorum, inquit, hominum ſcripta omnia, quæcunque ſunt in eam ſententiam, non legi ſolum, quod ipſum erat fortis ægroti, accipere medicinam: ſed in mea etiam ſcripta tranſtuli; quod certe afflicti & fracti animi non fuit.* Ex quibus veriſimile puto, nihil hic ab eo Græce tentatum aut inchoatum, qui de Latina conſolatione iſta ſua ſæpe ac diuerſis locis memo-

ret, de Græca tacuerit prorſus. eoque magis puto, quod toto epiſtolarum ad Atticum duodecimo libro, amœna & celeberrima loca ad mare, hortos ſuburbanos, fanum, ἀποθέωσιν, millies loquatur ac ſonet: vt nihil, quod ad filiæ monumentum & decus mortuæ pertineat, omittere velle videatur.

Quam multa ſunt autem Ciceronis ex Græcis conuerſa in Latinum ſermonem, ſiue vt ciues ſuos doctrinis imbueret externis & ignotis, ſiue vt patriam linguam principis alterius linguæ locupletaret inſtrumento; ex oratoribus, ex philoſophis, ex hiſtoricis, ex poetis; verba, locutiones, ſententiæ, loci longiores, integri libri? Nimirum hæc illi fuit iam a prima ætate rhetorica exercitatio. hinc progreſſus longius, orationem aluit, effecitque pleniorem. eo cum nihil amplius opus haberet, iuuentuti prodeſſe voluit & ſtudioſis. Poſtremo illud deberi a ſe omnibus exiſtimauit, quod facile præſtare poterat, vt philoſophiam, nemini inter Romanos, etiam erudito, auditam, cuius ne nomen quidem haberent, deduceret in ciuitatem, & Latinis illuſtratam literis, in auribus vulgi collocaret. Ipſe itaque ſub perſona Craſſi in primo de oratore: *Mihi*, inquit, *pla-*

cuit, eoque sum vsus adolescens, vt summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, vt, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis vterer, & tamen vsitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent idonea. Tum de optimo genere oratorum: *Cum in eo magnus error esset, quale esset Attice dicendi genus: putaui mihi suscipiendum laborem, vtilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinis, Demosthenisque.* Post in libro de diuinatione secundo: *Magnificum illud etiam, Romanisque hominibus gloriosum, vt Græcis de philosophia literis non egeant. Quod assequar profecto, si instituta perfecero.* Conuertit autem, modo vt nudus & simplex interpres, perpetuis & continentibus scriptis, velut Protagoram & Timæum ex Platone, œconomica e Xenophonte, ex Arato φαινόμενα, alia ex aliis; quæ si exstarent, neque mutila & frustatim peruenissent ad nos, haberemus sine dubio optimam rationem & viam interpretandi, quam nemo adhuc, aut

pauci certe tenuerunt: modo vt liber, ac sui iuris, & disertus explicator, qui materiem quidem & fundum, & quodcunque subest, assumat aliunde, verumtamen rem postea dilatet arbitratu suo, & Romanis augeat exemplis, & procemia semper affingat, atque interdum concludat epilogis, adeoque quod totum Græcorum est, interpolando faciat suum: simillime vt qui in solo alieno sumptibus ædificant suis, nec inscio domino, nec repugnante. Atque is quidem in epistolis ad Atticum, in quibus sincere & ad veritatem loquitur magis, & amicum nihil celat, philosophica sua fatetur & agnoscit mera esse excerpta, ad quæ nihil admodum, præter nitorem Latini sermonis, attulerit. ἀπόγραφα *sunt: minore labore fiunt: verba tantum affero, quibus abundo.* lib. XII. epist. 51. In dialogis vero, statim initio, vbi se operamque suam ostentat quamplurimis, & magnificentius loquitur, atque ad pompam, nomen repudiat interpretis, ac videri mauult de suo multum ad explicandam philosophiam contulisse, quam alienæ duntaxat quasi index & declarator fuisse industriæ. Primo de finibus: *Quod si nos non interpretum fungimur munere, sed*

tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, eisque nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ & splendide dicta sint, neque sint conuersa de Græcis. Tum paucis interpositis: *Quanquam si plane sic verterem Platonem aut Aristotelem, vt verterunt nostri poetæ fabulas: male, credo, mererer de meis ciuibus, si ad eorum cognitionem diuina illa ingenia transferrem. Sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, & maxime ab iis, quos modo nominaui, cum inciderit, vt id apte fieri possit.* In primo officiorum: *Sequemur, hoc quidem tempore, & in hac quæstione potissimum Stoicos, non vt interpretes, sed, vt solemus, e fontibus eorum, iudicio arbitrioque nostro, quantum quoque modo videbitur, hauriemus.* His porro libris officiorum, quo longius a se remoueat opinionem interpretandi, frequenter inculcat a Panætio, quem sequitur auctorem, non plene tractatum de officiis, omissa nonnulla, quæ necessaria essent, & in his de pugna, si qua videatur esse, vtilitatis cum honestate: quem ipse locum marte suo & nullis

adminiculis expleuerit. Tametsi expleuit Posidonius, cuius librum ad se & capita ea de re mitti voluit quamprimum Cicero, in epistolis ad Atticum XI. & XIV. libri XVI. Tantum alibi significat, Posidonium eam partem breuius, quam res exigeret, persecutum.

Ex tanta igitur familiaritate, & consuetudine, quam cum Græcis scriptoribus & scriptis tota vita Tullius habuit; e tam multiplici & diuerso vsu, tamque assidua exercitatione audiendi, legendi, loquendi, scribendi, vertendi Latine Græca, quid colligi potest a nobis, aut quid consecutus est Romanus orator, nisi vt Asiam exhauriret vniuersam, redoleret totas Athenas, plenus Græcitatis, vt sic dicam, foret? Confer, Balzaci, Romanum cum Romanis, ac vide, obsecro, quam dissimile sit factum Ciceronis, & aliorum. Hi Græciæ cunctas opes & pecunias partim bellis & victoriis redegerunt ad se, partim quod reliquum vis fecerat iraque victoris, fraude & calumnia interuerterunt. Eo namque media in pace missi magistratus, rapere impune atque prædari nihilo secius, quam si bellum indictum esset: vasa, signa, columnas, æs, au-

rum, argentum, deuehere Romam ad villas, & suburbana, & priuatas ædes; qui optimi malorum essent, ad triumphos, ad munera ædilitatis, ad publica vrbis ornamenta: cum etiam commodarent vltro Græci miseri, nunquam repetituri res suas, nunquam recepturi. Denique tam nudæ atque inanes relictæ ciuitates Græciæ, quam spoliatam & egentem Verres Siciliam reliquisse dicitur a Tullio. At contra Tullius in Asia Græciaque, & priuatus, & proconsul, summa cum abstinentia versatus, non factis sumptibus in quemquam, non donis ab vllo acceptis, eo etiam, quod more & legibus debebatur, remisso, externis illis, mobilibus & caducis bonis pepercit; veras animi opes, id est, optimas artes ac disciplinas, pulcherrimasque omnium linguæ diuitias, secum in Latium asportauit. Hinc videlicet nouatæ voces quamplurimæ, & inductæ primo a Cicerone in vsum, quæ Romæ non audirentur antea: qua de re Plutarchus in eius vita: & ipse sæpenumero parienda sibi verba fuisse noua ait, cum de rebus nouis ageret: & sumenda mutua, cum domi non haberet: & dura mollienda vsu, & præmunienda excusatione, nondum satis trita. Hinc innumeræ locu-

locutiones formatæ, & effictæ ad exemplum similitudinemque Græcarum. Budæus certe in commentariis, quos linguæ Græcæ inscripsit, at quos peræque vtiles esse arbitror linguæ Latinæ studiosis, multus in eo est, vt ostendat, quid & quantum Cicero de Græcis traxerit imitando, quotque modis, Græcorum vestigia secutus, instruxerit & variarit dictionem. Atque ex vtroque hoc apparatu verborum, & Græcæ elocutionis vel imitatione, vel mutuatione, extitit demum, & ducta est felix illa vbertas & copia Latini sermonis; cuius auctorem ac velut parentem, elegantissimus quoque in Latine loquendo, Iulius Cæsar Tullium facit, & quam laudem ipse Tullius multis multorum imperatorum laureis & triumphis anteponit. Insignis habetur & aptus cumprimis locus libro de claris oratoribus, in quem sunt inclusa verba ipsa Cæsaris. *Ac, si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio & vsu elaborauerunt, cuius te pæne principem copiæ atque inuentorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus, hunc facilem & quotidianum nouisse sermonem nunc pro relicto est habendum.* Ad quæ verba Cæsaris, Brutus in-

ducitur Ciceronem alloquens: *Amice, Hercule, & magnifice te laudatum puto, quem non ſolum principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate. quo enim vno vincebamur a victa Græcia, id aut ereptum illis eſt, aut certe nobis cum illis communicatum.* Hoc vero illud eſt, quod Apollonius Molonis filius, homo Græcus, quanquam inuitus & repugnans, confeſſus eſt. Apud quem cum declamaſſet Cicero diſciplinæ & exercitationis cauſa: is, aliis, qui audierant, certatim collaudantibus, ſuſpenſus animo & cogitatione, primo conticuit mœrore & quadam quaſi inuidia: mox, cum id Cicero ferre moleſte videretur, has voces miſit: Equidem te & laudo, & admiror, Marce Tulli: verumtamen euentum Græciæ fortunamque miſeror, a qua ornamenta, quæ ſola ei reliqua erant, tranſtuleris ad Romanos, eruditionem & eloquentiam. Atqui erat Apollonius multo dicturus magis, ſi Latine ſciuiſſet. Neque enim modo ornatiorem & comptiorem tropis, figuris, amplificationibus, numeris patrium ſermonem Cicero fecit vt orator, id quod omnes vident: ſed etiam, quod

pauci aduertunt, verbis & locutione tota pleniorem atque auctiorem, vt Latinus ſcriptor.

In quo, Balzaci, iucundum profecto eſt recognoſcere, quibus paulatim gradibus eo venerit, vt dicere auderet, id quod ſæpiſſime dixit, linguam Latinam copioſiorem eſſe, quam Græcam. Principio demiſſe & humiliter ſenſit, vt debuit, vtque conſentiens opinio vulgi & eruditorum fuit: neque dubitauit loqui, id quod res erat, inopia & egeſtate domeſtica patrium ſermonem laborare; tum per ſe, qui, vt ſcientia omnium magnarum rerum artiumque, ita verbis res ſignificantibus deficeretur; tum comparate, & præ lingua Græca, quæ omni abundaret genere literarum. Hoc vtrumque cum probe intelligeret, petendum ſubſidium putauit a Græcis ditioribus, & ex eorum facultate ac copia ſuſtentandam tenuitatem eſſe Latinorum. Itaque aditi fontes: ſummi ſcriptores conuenti: hauſtum, & libatum, quot quibuſque modis ante dixi, quod ſat eſſet ad quoddam quaſi leuamen ſitis. Agnouit vero beneficium Cicero, gratus & memor vnde acceperit, habuitque in honore bene de ſe meritos: cumque ex oratoribus elo-

quentiſſimis duobus, Craſſo & Antonio, alter videri vellet contempſiſſe Græcos, alter ne noſſe quidem; profeſſus eſt ſæpe Tullius & aperte tulit, ab iis ſe, quæ domi non ſuppeterent, plurima fuiſſe mutuatum. Et bene quidem hactenus, quod modeſtus in tenui fortuna fuerit, ſeque minorem geſſerit maioribus, per quos profeciſſet. Poſtquam autem, iiſdem Græcis ducibus, in adyta ipſa omnis elegantiæ penetrauit, atque inde non ad neceſſitatem modo, ſed etiam ad commodum, quod viſum eſt, eruit, & ope niti ſua potuit primum, & carere aliena: creuit fiducia homini, ac ſe conferre auſus eſt cum magiſtris diſcipulus, nec vllo pacto velle cedere. Audi, quid loquatur I. de nat. Deor. *Complures Græcis inſtitutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus ſuis communicare non poterant: quod illa, quæ a Græcis accepiſſent, Latine dici poſſe diffiderent. Quo in genere tantum profeciſſe videmur, vt a Græcis ne verborum quidem copia vinceremur.* Quid, quod eum mox piguit huius æqualitatis, neque Græcos diu potuit ferre pares, ſed ſe illis antepoſuit: cum identidem in ſcriptis ſuis, & quauis occaſione arrepta, verba faceret, Latinam lin-

guam vberiorem & locupletiorem esse, quam Græcam; deprimeret hanc multis modis, illam infinitis efferret laudibus? modo hærere Græcos interdum, nec habere vocabula ad res declarandas, quas Latini suis & propriis efferant, nullo negotio: modo prudentius Latinos, & nominibus magis idoneis appellare quædam. Primo libro de fin. *Ita sentio, & sæpe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, vt vulgo putarent, sed locupletiorem etiam esse, quam Græcam.* Tertio de fin. *Et, si quod sæpe diximus, & quidem cum aliqua querela non Græcorum modo, sed etiam eorum, qui se Græcos magis, quam nostros haberi volunt, nos non modo non vinci a Græcis verborum copia, sed esse in ea etiam superiores.* Libro secundo Tusc. quæst. *Hæc duo* (laborem & dolorem) *Græci vno nomine appellant. Itaque industrios homines illi studiosos, vel potius amantes doloris appellant. nos commodius, laboriosos. aliud est enim laborare, aliud dolere. O verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia! aliud, inquam, est dolere, aliud laborare.* In secundo de oratore: *Quod vim huius mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Vt enim*

quaras omnia, quomodo Graci ineptum appellent, non reperies. Primo de legibus : *Is, qui appellatur vultus, qui nullo in animante esse prater hominem potest, indicat mores : cuius vim Graci norunt, nomen omnino non habent.* In libro de senectute : *Bene maiores nostri accubationem epularem amicorum, quia vita coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt. melius, quam Graci, qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem vocant : vt quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur.* Habet hoc ipsum in nono ad familiares, epistola 24. *Sapientius nostri, quam Graci : illi* συμπόσια, aut σύνδειπνα, *id est, compotationes, aut concœnationes : nos conuiuia, quod tum maxime simul viuitur.* In tertio Tuscul. quæst. num. 8. *Insania, amentia, eademque dementia, multo melius hac notata sunt verbis Latinis, quam Gracis : quod aliis quoque multis locis reperietur.* Et numero vndecimo : *Graci* μανίαν *vnde appellent, non facile dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi. hanc enim insaniam, qua iuncta stultitia patet latius, a furore disiungimus. Graci volunt illi quidem : sed parum valent verbo. quem nos furorem,* μελαγχολίαν *illi*

vocant. Quaſi vero atra bili ſolum mens, ac non ſæpe vel iracundia grauiore, vel timore, vel dolore moueatur. Item numero 23. *Præclare noſtri, vt alia multa, moleſtiam, ſollicitudinem, angorem, propter ſimilitudinem corporum ægrorum, ægritudinem nominauerunt. Hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant. vocant enim πάθος, id eſt, morbum, quicunque eſt motus in animo turbidus. Nos melius: ægris enim corporibus ſimillima eſt animi ægritudo: ſimilis ægrotationis non eſt libido, non immoderata lætitia.* In primo de diuinatione, ſtatim ab initio: *Vt alia nos melius multa quam Græci: ſic huic præſtantiſſimæ rei nomen noſtri a diuis, Græci, vt Plato interpretatur, a furore duxerunt.* Quid eſt, Balzaci? quid quæris? parumne intelligitur, quemadmodum vellicare Græcos Cicero non ceſſet, ac de iis detrahere, quod ſibi arroget, quodque tribuat Latinis? vt qui a primo ſcriptoribus iſtis ceſſerit, faſceſque ſummiſerit, pleraque ſua eiſdem accepta retulerit, gratias habere maximas & agere viſus ſit: ad extremum ſe ditiorem prædicet & exiſtimari velit datoribus ſuis, & quaſi victor victis inſultet, raptis ſpoliis, agatque de Græ-

cia, iterum quodãmodo ſubacta, triumphum. Equidem haud ſcio, an hoc illi aſſentiri debeamus, quod nemini forſan, ne Romano quidem homini, vnquam perſuaſerit, copioſiorem eſſe linguam Latinam Græca. Certe omnis ea copia Latini ſermonis, quantacunque ſit, quin a Græcorum fontibus manarit, idque opera & beneficio magno admirabilique Tullij, nunquam diffitebor. Siue is autem Græcos antecedat, ſiue aſſecutus ſit tantummodo, ſeu, quod verius puto, quamproxime fieri poteſt in linguis diuerſis, ad eos accedat: ſatis ſuperque eſt, quod omnia Græcorum imitari & referre conatus ſit, vt videatur ludicræ dictionis formam ab iis expreſſiſſe, ſi qua apud illos eiuſmodi forma fuerit; nulla videatur fuiſſe, ſi non expreſſerit.

MARCVS CICERO iocandi ratione ſuperior omnibus.

QVI contulerunt inter ſe Demoſthenem & Ciceronem Græci & Latini ſcriptores, hunc illi ſine controuerſia longiſſime præferendum cenſuerunt, vrbanitate & ſalibus. A Plutarcho Demoſthenes quidem omni hac facul-

facultate priuatur iucunde hilariterque dicendi: Ciceroni vero plus nimio tribuitur ille ipse iocorum lepos & festiuitas. Vt alter acerbus ac seuerus oratione, vultu, moribus fuerit: alterius comis natura, os facetum, sermo iucundus ad scurrilitatem. qui, dummodo causæ seruiret, neque grauitatem tenuerit, neque decorum: idque non in concione tantum, atque in iudiciis, atque in omni munere oratorio & forensi, sed in communi etiam vita, & congressu: neque offensionem ob eam rem cuiusquam reueritus sit, cum multorum subierit. Quin adiungit quoque Plutarchus, eum, cum Muræ nam consul defenderet, quem accusasset Cato, scite exagitasse sententias & præcepta Stoicorum in Catone; vnde risus a corona ingens peruenerit ad subsellia: subrisisse porro ipsum Catonem leuiter, atque ad consessum dixisse, Quam ridiculum, iudices, habemus consulem. Quo pertinet illud Macrobij, libro secundo, capite primo Saturnaliorum: *Quis item nescit, consularem eum scurram ab inimicis appellari solitum? Quod in oratione etiam sua Vatinius posuit.* Et illud Apri nescio cuius, apud auctorem de causis corruptæ eloquentiæ: *Fugiat fœdam & insul-*

ſam ſcurrilitatem. in quo notatur ac perſtringitur Tullius, quaſi huic tamen affinis vitio ſummus orator. Fabius autem Quintilianus, poſtquam oſtendit pleraque fuiſſe in Demoſthene paria & Cicerone: duo diuerſa quædam ſtatuit in vtroque ſuperiora; vt vincat vterque, & vincatur dupliciter. Vincere Demoſthenem, & quod prior extiterit tempore, adeoque exemplo illuſtri & perfecto eloquentiæ caruerit, quod habuit Tullius, cum Demoſthenem, quem imitaretur, habuit: & quod ſermonis Attici elegantia & venuſtate vſus ſit, cui par Latinus ſermo nullus eſſe, ac ne exquiſitiſſimus quidem, poteſt. Ciceronem viciſſim tum concitanda miſeratione, tum ſalibus adhibendis; qui duo ſunt affectus pæne contrarij, ex quorum altero riſus exiſtat, ex altero fletus; longe multumque ſuperare. Apud eundem Quintilianum, ſed alio loco, perſpicere licet, quid & quantum, ex communi hominum opinione ac iudicio, hi maximi oratores, vtriuſque facundiæ principes, in iſto genere differant. *Plerique*, inquit, *Demoſtheni facultatem huius rei defuiſſe credunt: Ciceroni modum. Nec videri poteſt noluiſſe Demoſthenes, cuius pauca admodum di-*

cta, nec sane ceteris eius virtutibus responden-tia, palam ostendunt non displicuisse illi iocos, sed non contigisse. Noster vero non solum ex-tra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus habi-tus est nimis risus affectator. Longinus quo lo-co concessa quædam diuinitus, & supra ho-minem putanda in Demosthene agnoscit, eo-dem non dissimulat, quam parum vrbanitate polleat & ridiculis: ἔνθα γελοῖος εἶναι, βιάζεται καὶ ἀ-στεῖος, οὐ γέλωτα κινεῖ μᾶλλον, ἢ καταγελᾶται. ὅταν δὲ ἐγγίζειν θέλῃ τοῦ ἐπιχαρὴς εἶναι, τότε πλέον ἀφίσταται. *Vbi vrba-nus esse, atque excitare risum conatur, non tam risum excitat, quam ridetur ipse: cumque huc prope accedere studet, idque agit vt iucun-dus sit, ab eo tum recedit longius.* Rursum ve-ro Ciceroni obiectum est, non eum modo ni-mium in iocando fuisse, sed & nonnunquam, id quod fere existere & consequi solet ex ni-mia iocorum multitudine, frigidum. Audi, vt hoc in illum vitij, etiamtunc cum viueret, conferretur. Quintilianus libro XII. capite 10. *Marcum Tullium in omnibus, quæ in quoque laudantur, eminentissimum: quem tamen & suorum homines temporum incessere audebant, vt in salibus aliquando frigidum.* Vide, vt multo magis, simul ac viuere desiit, reprehen-

ſus ſit iiſdem nominibus. *Poſtea vero quam triumuirali proſcriptione conſumptus eſt, paſſim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores etiam præſentis potentiæ non reſponſurum inuaſerunt.* Attende quoque, vt deſignentur nonnulla eius dicta, & coarguantur nominatim. Quintilianus lib. VI. cap. 3. *Illa ipſa, quæ ſunt in Verrem dicta frigidius.* Cumque extarent libri tres de iocis Ciceronis, reperit idem Fabius in iis quædam, frigidiuſcula, credo, quæ improbaret, quæque aliena tanto viro exiſtimaret. *Vtinam Quintus*, inquit, *& libertus eius Tyro, aut alius, quiſquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulſiſſent, & plus iudicij in eligendis, quam in congerendis ſtudij adhibuiſſent: minus obiectus calumniantibus foret.* Hoc cum loquitur, collectos videri iocos Tullij cupidius, quam prudentius, eſſeque optandum, vt numero pauciores, maiorique delectu excerpti, atque in volumen relati forent; ſic namque futurum fuiſſe, vt minus Cicero pateret calumniæ, paucioreſque anſas daret iniquis & obtrectatoribus ſuis ad vituperandum: nonne & illud loquitur, vulgaria quædam dicta & parum plauſibilia, coniecta

eo fuisse, quæ qui collegit, tam lapsus est consilio & prudentia, quàm acumine & solertia, qui dixit? Ac de collectore certum non habet Fabius, sitne Quintus, id est, Ciceronis frater, an Tyro libertus, an alius. Nacti etiam sumus ex auctoribus non ita antiquis, Macrobium, vt opinor, qui scripserit, nescio qua fretus auctoritate aut intelligentia, quosdam ipsius Tullij opus putasse.

His productis in medium, & quasi recitatis de Demosthene, deque Cicerone veterum sententiis, satisne intelligis, Balzaci, cum in summa varietate versentur, atque alij plus aliis, aut iidem etiam nonnunquam pugnantia dixerint; adhuc quæri posse, quid vere sit proprieque de vtroque sentiendum: cumque istorum plerique non tam quid existiment ipsi, quam quid existimatum sit aut vulgo, aut a nonnullis, protulerint; interrogandum amplius, & postulandum, vt ipsi de suo sensu, non ex aliorum sermonibus loquantur: præsertim cum hi alij, dum requirunt apud ambos oratores mediocritatem in iocando, quæ est inter nimium & parum, nequaquam ipsi tenere videantur in iudicando. Cui ergo, & quatenus credemus? Ego sic existimo, quoniam

quidem in ſua cuique arte maxime fidem habere oportet, de Demoſthene Ciceroni, quam alteri cuiuis; de Cicerone, vni Quintiliano, quam reliquis omnibus, rectius credi. Quid autem Cicero de Demoſthene? *Facetus*, inquit, *minus habetur: quo quidem mihi nihil videtur vrbanius. Sed non tam dicax fuit, quam facetus. Eſt autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis.* Quid de Cicerone Quintilianus? *Habitus eſt*, inquit, *nimis riſus affectator. Mihi quidem, ſiue id recte iudico, ſiue amore immodico præcipui in eloquentia viri laboro, mira quædam videtur in eo fuiſſe vrbanitas.* Horum ego iudicio mihi ſtandum puto, amplector ſententiam, nihil addo dictis. Tantum placet exponere mentem paulo magis, ne quid, aperta re, obſcuritatis in verbis reſidere videatur. Ac primum non diſſimulant aliis aliter videri: Demoſthenes facetus minus habetur: Cicero habitus eſt nimius riſus affectator. Deinde ſententiam pronunciant eodem prorſus modo: Demoſthene quidem mihi nihil videtur vrbanius: Mihi quidem mira quædam videtur in Cicerone fuiſſe vrbanitas. Tum adiungit Tullius, fuiſſe Demoſthenem magis facetum, quam dicacem. quod hanc

habet vim atque ſententiam, vt; cùm duo genera ſint vrbanitatis & leporum; alterum perpetuum & æquabile in narrando aliquid venuſte, alterum in iaciendo mittendoque ridiculo peracutum & breue; illo, quod maiori arte nititur, plurimum valeat Demoſthenes; hoc, quod vim acrioris ingenij requirit, minus. Atque haud ſcio, an qui eodem tempore vixit Dionyſius Halicarnaſſeus, idem ſcriptum reliquerit, itaque diſtinxerit ac diuiſerit, vt Tullius, vrbanitate & facetiis Demoſtheni conceſſis, adempta dicacitate. Eſt enim, quantum apparet, corruptus locus; vnde tamen elici aliquid ſinceri in eam ſententiam poſſit, & maxime ſi tantulum ſuppleatur id; quod videtur deeſſe. Τοῦ δὲ συντάγματος ἱκανὸν εἰληφότος ἤδη μῆκος, αὐτοῦ που καταπαῦσαι χρὴ τὸν λόγον, ἐκεῖνο ἔτι νὴ Δία τοῖς εἰρημένοις προσαποδόντας, ὅτι πάσας ἔχουσα τὰς ἀρετὰς ἡ Δημοσθένους λέξις, λείπεται εὐτραπελίας, ἣν οἱ πολλοὶ καλοῦσι χάριν, πλεῖστον γὰρ αὐτῆς μετέχει μέρος. Οὐ γάρ πως ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισι. ὡς καὶ τοὺς ἀστεϊσμοὺς εὑρεῖν ἐν τοῖς Δημοσθένους λόγοις. οὐδὲν γὰρ ὧν ἑτέροις τισὶν ἔδωκεν ἀγαθῶν ὁ Δαίμων, ἐκείνῳ ἐφθόνησεν. *Huius voluminis cum iam ſatis magnitudo creuerit, finem fieri a nobis oportet, ſi prius iis, quæ contra Demoſthenem dicta ſunt, adiecerimus*

hæc

illud, quod ipsi quoque obiicitur: eius esse instructam quidem orationem aliis virtutibus cunctis, verum vrbanitate, quam vulgus gratiam appellat, carere. Etenim plurimum habet vrbanitatis, non omnem, aut vbique. neque simul omnia concesserunt Dij mortalibus. Itaque etiam reperias in Demosthenis orationibus vrbanos sales. neque enim quidquam ei boni, quod aliis largita est, diuina mens inuidit. Accedit eodem, quod Plutarchus, a quo, vt supra posui, tam austerus, & vultuosus, ac prope truculentus Demosthenes inducitur, præsertim in orationibus scriptis, eidem in subitis atque ex tempore responsis, acumen, & mordacitatem, vsumque ridiculorum adscribat. Hoc autem quid est aliud, quam ei certam dicacitatem quandam, siue eius generis præstantissimam speciem, quæ in respondendo cernitur, tribuere? Hunc tu modo scriptorem adi & in vita Demosthenis, & in præceptis reipublicæ gerendæ: vbi satis festiua copia eiusmodi exemplorum.

Iam quod in Ciceronem conferuntur insignia vitia duo, vt nimius in iocando fuerit, interdumque frigidus; assentior, vt dixi, Quintiliano, quatenus eum vel arguit, vel purgat.

Sed

Sed si licet hic interponere iudicium meum, ac distinctius aliquid, & peculiarius adiungere, nimium in iocis Tullium non opinor, multum concesserim, frigidum prorsus nego. Quæso te, Balzaci, quid esse nimium potuit in ea rep. vbi ius & mos fuit inter priuatos denunciare & gerere inimicitias, tanquam tertium genus quoddam belli, extra ciuile & externum? in qua rep. summa impunitas & venia multarum rerum, infinita libertas quiduis dicendi; in iudiciis, contra reum, & testes; in concione, ad libidinem victoris & imperiosi populi; in senatu, præter eam rem, de qua referretur, & præter sententiam, quam quis diceret: qua libertate nos in regno nati, qui ab vnius nutu pendemus, non modo nihil vtimur, sed ne sentire quidem, qualis ea, & quanta sit, satis possumus. Viro quid potuit esse nimium, cuius ingenium Romano imperio par, maior etiam eloquentia omnes omnium ætatum eloquentes reliquit? Nonne hoc sibi iure sumpsit, vt, quæ sæpe in quouis alio viderentur non ferenda, ea loqueretur omnium concessu? Magnitudo & multitudo meritorum in ciues suos, forenses operæ quotidianæ per ipsos quadraginta annos, cum defenderet in-

numerabiles reos, accuſaret fere neminem; Craſſus adiutus; Pompeius ornatus; vſus vterque Cæſar plurimis illius & ſingularibus officiis; regnum, quod in foro, & in curia, & pro roſtris, auctoritate & gratia ſemper obtinuit, quantam licentiam dabant, quantam afferebant conſuetudinem, quantam etiam neceſſitatem imponebant agendi familiariter cum multis, carpendi & perſtringendi multos, multa cauillandi? At illum qui tandem nimium dixerunt in iocis? Eiuſdem ætatis homines? laudis æmuli? inuidi potentiæ? quoquo modo aduerſarij? Expectandum, credo, fuit, vt Q. Cæcilius, quem deriſit tam lepide, Marcus Cato, cui in Stoicis illuſit, Seruius Sulpicius, cuius artem ac ſcientiam iuris, facetis verbis extenuauit, Verres, Clodius, Vatinius, Catilina, Piſo, Gabinius, Antonius, quos omnes hoſtes capitaliſſimos habuit, hominis in iocando moderationem modeſtiamque prædicent, atque eius aduerſum ſeipſos dicta approbent. Conſecuti ſcriptores & hiſtorici? Quinam? Aper in diſputatione & dialogo, qui aliter, ac ſenſit, locutus videri poteſt, & contradicendi ſtudio, vt eſt conſuetudo dialogorum, id quod diſſeruit, diſſeruiſſe. Plutarchus? pru-

dens quidem & eruditus ſcriptor, ſed qui fateatur ſe & literas Latinas ſero attigiſſe, neque res ex verbis, vt fit, ſed verba ex rebus, quas iam notas haberet, didiciſſe, vel verius diuinaſſe: ideoque, quod minus Latine ſciret, cum dictione Demoſthenis conferre non fuiſſe auſum Tullij vim dicendi & facultatem. Dio Caſſius Ciceroni, quantum exiſtimare licet, etſi cauſam ignoro, iniquiſſimus, qui, cum in Catilina, in Antonio, in ſimilibus aliquot poſt hominum memoriam facinoroſiſſimis repererit, quod laudaret, nihil laudauit Tullianum: immo vero Fuſium Calenum induxit perpetua & bene longa oratione probra omnia Ciceroni inferentem, & in his ea, quæ venerant in mentem fortaſſe nemini: certe quæ nemo ſcriptis ante eum & monumentis literarum hiſtoricus mandarat. Quæ ſi non finxit ipſe, ſine dubio arripuit vel ex orationibus, quas contra Philippicas ſcripſit Antonius, de quibus eſt a Plutarcho facta mentio; vel ex oratiuncula in Ciceronem, cuius initium Quintilianus profert, &, quod maxime mirum videtur, Salluſtij nomine, *Grauiter & iniquo animo maledicta tua paterer;* vel ex declamationibus, quæ ſtatim ab obitu Ciceronis

de ipſo ſunt frequentes habitæ, exercendi ſti-li, aut etiam hominis criminandi cauſa.

Etſi autem neque auctoritate vlla ſcriptoris obtineri poteſt, neque argumento ſatis idoneo cuiuſquam effici, vt nimius in iocandò fuerit orator: diffiteri tamen non debemus, id quod eſt proximum, quin multum verſatus in hoc genere, ſaneque creber fuerit. Oſtendetur paulo poſt id a nobis ſingillatim, cum iocos illius omnes, quotquot vbique inueſtigare licuerit, promemus. nunc vniuerſe diſputari aliquid non eſt alienum, neque inutile. Quis ante eum Romæ orator frequentauit iocos & facetias, vel longiores illas & tractu quodam narrationis diffuſas, vel acutas, & breues, verboque vno & altero contortas: aut ſi quid eiuſmodi parcius fecit, non caſu potius & natura, quam arte & diſciplina fecit? Quis poſt eum, vel auctoritate & exemplo tanti viri, ita demum ſales atque argutias conſectatus eſt in ſermone atque interpoſuit, vt inſignis & conſpicuus in eam partem, eoque præter ceteros nomine præſtabilis euaderet: tametſi conſecutæ ætatis ſcriptores neque artificium celare cuperent; & delicias aucuparentur aurium; & pompæ ac ſplen-

dori ſeruirent? Quin etiam aſſeuerare propemodum auſim, omnes ex omni memoria ſcriptores, ſi conferantur in vnum, vix tantundem leporis & venuſtatum aſperſiſſe libris paſſim totis, & voluminibus magnis, quantum vnus ſua in ſcripta Cicero congeſſit, alij eius ex ore exceptum memorarunt. Quorum ego dictorum multitudinem & copiam cum admiror, tum multo magis bonitatem, quæ eſt eiuſmodi, vt nihil ab eo non concinnum, nihil non feſtiuum, nihil non reliquis eius dotibus, quem omnes omni genere ſermonis atque humanitatis perfectiſſimum fuiſſe prædicarunt, conſentaneum, profectum ſit. Nam quod ab vno Quintiliano tria quædam contra videntur afferri: primum, quibuſdam notatum vt frigidum, diluit ipſe Quintilianus verbo, cum hos illius reprehenſores, obtrectatores appellat; reprehenſionem, calumniam. In altero, quod dicta feruntur nonnulla Ciceronis in Verrem frigidiora, non modo hunc non arguit, verum etiam acumen eius notauit & ſolertiam, qui hæc, quæ parum ſe digna eſſent, non protulerit quaſi de ſuo, ſed imperitæ multitudini plebique infimæ aſſignarit. Tertium, in quo eorum prudentiam Fabius requi-

rit, qui tres libros de iocis Ciceronis concinnarint, nec elegerint tamen commodissimum quodque e multis, non satis indicat, quid pessimi electores isti peccatint: vtrum quod Tulliana quædam non bona & reiicienda admiserint; an quod aliena, & minus salsa, minusque ingeniosa miscuerint cum Tullianis, ac diuersa compegerint, tanquam vnius. Hoc vero multo, quam illud, videtur probabilius. Sed quid mirum, si complura parum scite & lepide dicta collata sint in Ciceronem mortuum, quo demum tempore nemo refellere facile posset mentientes: cum in viuum etiam & videntem conferrentur, quæ reiicere a se cogeretur, & deprecari inficiando? Audi conquerentem de hac iniuria & per literas cum amicis, & in orationibus velut apud iudices. In oratione, quæ dicta est pro Plancio. *Quanquam, iudices; agnosco enim ex me; permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus, & quia, vt fit in multis, erat aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod*

mihi scitum esse videatur, & homine ingenuo dignum, atque docto; non aspernor: stomachor vero, cum aliorum non me digna in me conferuntur. In epistola ad Volumnium Eutrapelum priore ex duabus. *Ais, vt ego discesserim, omnia omnium dicta, in his etiam Sextiana, in me conferri. Quid? tu id pateris? nonne defendis? non resistis? Equidem sperabam ita notata me reliquisse genera dictorum meorum, vt cognosci sua sponte possent. Sed quando tanta fæx est in vrbe, vt nihil sit tam ἄκυρον, quod non alicui venustum esse videatur: pugna, si me amas, nisi acuta ἀμφιβολία, nisi elegans ὑπερβολὴ nisi παράγραμμα bellum, nisi ridiculum παρὰ προσδοκίαν, nisi cetera, quæ sunt à me in secundo libro de oratore per Antonij personam disputata de ridiculis, ἔντεχνα & arguta apparebunt, vt sacramento contendas mea non esse.* Quo loco illud, Balzaci, animaduertas velim, quod de suis ipse dictis per iocum ait, ea esse, quæ facile per se internoscantur ab aliorum dictis; quamuis ridendo, verissime dici. Internoscebat videlicet Iulius Cæsar, & ea nota internoscebat, quam Cicero præscribit: hoc est, quod peracutum, & artis plenum non esset, non putabat Tullij. lib. IX. 16. *Ipse,* inquit, *Cæsar habet per-*

acre iudicium: &, vt Seruius frater tuus, quem literatissimum fuisse iudico, facile diceret, hic versus Plauti non est, hic est; quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, cum volumina iam confecerit ἀποφθεγμάτων, si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reiicere solere: quod eo nunc magis facit, quia viuunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis, cum dixi, nec illiterata, nec insulsa esse videantur. hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur: ita enim ipse mandauit. Sic fit, vt, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. Ex iis perspicere licet, triplex illud volumen de iocis Ciceronis, qui non omni ex parte probentur Quintiliano, & quorum paucitatem malit cum delectu, quam multitudinem sine discrimine, non esse Quinti Ciceronis, qui fraterna dicta, notis quæque suis, & priuatis quasi insignibus tam manifesta, peritus ipse vtriusque sermonis, ac versatus in multiplici rerum cognitione, sine dubio non ignorauit. Multo vero minus adduci possum, vt credam M. Ciceronem bis hic errasse. qui si initio non sensit a se quædam dici non belle,

vt

vt aliqua excidunt etiam prudentibus: tamen fuit eius diligentiæ deinde, quanti quidque eſſet, expendere, nec dare deterioribus locum, cum potiora colligeret. ac de illo viderint alij quid exiſtiment, & quam magni eius vel ingenium, vel iudicium faciant. crediderim equidem magis, quidpiam frigidum non eſſe, ſi dixit; quam eum, ſi frigidum ſit, dixiſſe. Sed neque ſatis cauſæ apparet, cur Tironi liberto ea collectio iocorum tribuatur. nam cum κανὼν fuerit, id eſt, norma quædam & regula ſcriptorum Tullij, vt ipſe Tullius agnoſcit; cum ſeptem accuſationis libros in Verrem ordinarit, ac recognouerit, & quaſi recenſuerit; cum ipſe quatuor conſcripſerit de vita patroni: probe, meo quidem iudicio, intellexit non tantum quid eſſet in toto iocandi genere præclarum & laudabile, verum etiam quem rerum guſtum Cicero haberet, quidue ſibi mallet, aut a ſe alienum duceret. Ex quo Ciceroni potius detraxiſſe videtur Tiro, ſi quid improbaret; quam ei non rectum aliquid, aut quod illius non eſſet, affinxiſſe. Animaduerti quoque a Trebonio nonnihil concinnatum de dictis Ciceronis, quod ad eum miſerit. Quid enim aliud Tullius ipſe lo-

quitur libro XV. ad familiares, epiſtola 21. *Liber iſte, quem mihi miſiſti, quantam habet declarationem amoris tui? Primum, quod tibi facetum videtur, quidquid ego dixi, quod aliis fortaſſe non item; deinde, quod illa ſiue faceta ſunt, ſiue ſic, fiunt narrante te venuſtiſſima. quinetiam, antequam ad me veniatur, riſus omnis pæne conſumitur.* Hunc porro librum, quem ſcripſit Trebonius, ſcriptor, vt apparet, copioſus & ſuauis, & ingeniorum prudens æſtimator; quem Tullius in iudicando liberrimus ne leuiter quidem reprehendit, aut emendat, quis a Quintiliano tantopere putet improbari?

Hactenus quid opinentur alij, & quid vere exiſtimandum ſit de Tullij iocis. quæ manifeſtiora fient, ſi ad extremum ſubiiciatur, quid ipſe de ſe Tullius ſentiat, & quantum ſibi tribuat, non reiiciendus omnino, etiamſi in cauſa ſua, iudex. Principio contendit in oratione pro Plancio, ridere & cauillari, etiam aſpere, nullo metu cuiuſquam, nec admodum vitata offenſione potentiorum, libertatis ſemper fuiſſe Romanæ, & ingenuitatis ciuium. *Aſperius Plancius locutus eſt aliquid aliquando. Immo fortaſſe liberius. At idipſum, inquit,*

non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur libertatem equitis Rom. se ferre non posse? vbinam ille mos? vbi illa aequitas iuris? vbi illa antiqua libertas, quae malis oppressa ciuilibus, extollere iam caput, & aliquando recreata, se erigere debebat? Equitum ego Rom. etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scaeuolam, virum omnibus ingenio, iustitia, integritate praestantem, aspere, & ferociter, & libere dicta commemorem? Consuli P. Nasica praeco Granius medio in foro, cum ille, edicto iustitio, domum descendens, rogasset Granium, quid tristis esset; an quod auctiones essent: Immo vero, inquit, quod legiones. Idem tribuno pleb. potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempub. molienti, cum ille eum salutasset, vt fit, dixissetque, Quid agis, Grani? Respondit, Immo vero, tu Druse, quid agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonij voluntatem asperioribus facetiis saepe perstrinxit. Declarat deinde, se ex oratoribus Romanis paene principem inueniendi fuisse, quemadmodum in causis & seria dissoluerentur risu, & iam defessae aures iudicum, reficerentur festiua & hilari digressione a proposito. *Nemo*, inquit, *erat, qui delectandi gratia digredi parumper a*

causa posset: nemo, qui breuiter arguteque inclusio aduersario, laxaret iudicum animos, atque a seueritate paulisper ad hilaritatem risumque traduceret. Atque hæc intelligi par est vel de leporis ac facetiarum quadam crebritate & frequentia, quæ nulli tanta, quanta Ciceroni inesset: vel de eo duntaxat tempore, quo primum attigit forum Tullius, & processit in publicum, & cum pari Hortensio dimicauit non minus de gloria, quam de reorum salute, exstinctis aliis fori & curiæ luminibus. vt iocos & sales non induxisse primus in vsum, sed adduxisse in honorem, & reuocasse intermissos videatur. Nam & libro, qui est de claris oratoribus, si quid in quopiam vrbanitatis, si quid iucunditatis, si quid harum suauitatum, & condimenti fuit, notauit; notauit autem fuisse in plurimis: & libro de oratore secundo colliguntur ab eo insignes ioci facetiæque multorum. Est vbi quoque indicet, hoc ipsum possessionem esse suam, suum regnum, rem sibi vel propriam, vel communem cum paucis; ad tuendam autem, quam de ipsius ingenio homines haberent, opinionem, prorsus necessariam. Ad Curium lib VII. epist. 31. *Vides exaruisse iam veterem vrbanitatem, vt*

Pomponius noster suo iure poßit dicere, Nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam. Ergo is tibi, nos ei succedimus. Veni igitur, quæso, ne tantum semen vrbanitatis vna cum repub. intereat. Eodem libro, epist. 32. ad Volumnium: *Tuis in literis omnia mihi periucunda fuerunt præter illud, quod parum diligenter possessio salinarum mearum a te procuratore defenditur.* Et aliquot interiectis: *Vrbanitatis possessionem, amabo, quibussuis interdictis defendamus: in qua te vnum metuo, contemno ceteros.* Lib. IX. epist. 16. ad Papirium Pætum: *Effugere si velim nonnullorum acute, aut facete dictorum offensionem, fama ingenij mihi est abiicienda. quod si id possem, non recusarem.* Ait porro sibi cordi esse facetias non quasuis, aut cuiusuis temporis, aut nationis, delectu omni & discrimine remoto: sed Romanas veteres atque vrbanas, vt Granij, vt Lucilij, vt Crassi, vt Lælij, quas Atticis Græcorum non dubitet anteponere. *Accedunt*, inquit, *non Attici, sed salsiores, quam illi Atticorum, Romani veteres atque vrbani sales. Ego autem, existimes licet quod lubet, mirifice capior facetiis, maxime nostratibus.*

Quod autem obsoleuerint fere ex toto, at-

que omnis illa patrum ſincera & dulcis venuſtas redacta ſit ad paucos, conqueritur ac deplorat ſæpiſſime. facile vt appareat hoc illi dolere in primis, tanquam tutori orbitatis Gratiarum relicto. Verum quæ cauſa tantæ iacturæ? quomodo corrupti ſales? a quibus vrbanitas & lepos interiit? Iam tum, ſi neſcis, Balzaci, querebatur Tullius non modo amitti auitos ſales & euaneſcere, ſed puram quoque ac germanam Latinitatem corrumpi Romæ: credo item eodem tempore, rectum & lenem ſonum oris, quæ laus erat Romani generis, vrbiſque propria, peruerti cœpiſſe. Sed vna atque eadem cauſa & radix trium malorum, aduenarum concurſus in vrbem, & commoratio, atque vſus cum ciuibus, & permixtio. Primum enim Latini, quibus lege Iulia cunctis data ciuitas, vt aliquid a Romanis; fieri enim non potuit aliter; ducebant: ita non dubium quin peregrinitatem aliquam ſuam transfunderent in vrbem, & communicarent cum ciuibus. Aliquanto vero poſt ex Tranſalpinis gentibus, non ciuitate ſolum donati quamplurimi, ſed etiam lecti in ſenatum; ſic vt populus Rom. cauillaretur, modo anguſte ſederi in curia, modo iter in curiam non mon-

ſtrandum peregrinis ſenatoribus; quid non ſecum inuexerunt fæcis, & ſordium? Ac ne forte diuinare me putes, aut coniecturis tantummodo niti, accipe de ſingulis. Primum de Latinitate, in Bruto: *Omnes tum fere, qui nec extra vrbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcauerat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetuſtas fecit & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc vrbem multi inquinate loquentes ex diuerſis locis. quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda quam obtruſa ratio, quæ mutari non poteſt, nec vtendum prauiſsima conſuetudinis regula.* De ſono vocis, & appellatione literarum, in qua peregrinam omnem inſolentiam fugere oportet: cui tamen vitio viri magis, quam mulieres, obnoxij, quod multorum ſermonis participes ſint. eodem libro, qui Brutus inſcribitur: *Quid tu igitur*, inquit, *tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem quod vrbanis, præter vnum, quod non eſt eorum vrbanitate quadam quaſi colorata oratio.* Et Brutus, *Quis eſt*, inquit, *iſte tandem vrbanitatis color? Neſcio, inquam. tantum eſſe quendam ſcio. Id tu, Brute, iam intelliges, cum in Gal-*

liam veneris. audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: ſed hæc mutari dediſcique poſſunt. Illud eſt maius, quod in vocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam & reſonat vrbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, ſed etiam in ceteris. Ego memini T. Tineam Placentinum, hominem facetiſſimum, cum familiari noſtro Qu. Granio præcone, dicacitate certare. Sed Tineam, non minus multa ridicule dicentem, Granius obruebat neſcio quo ſapore vernaculo. Omnino, ſicut opinor, in noſtris eſt quidam vrbanorum, ſicut ille Atticorum, ſonus. Item in tertio de oratore, præter alia præclara multa: *Me tuus ſonus, & ſuauitas iſta delectat, omitto verborum, ſed hanc dico ſuauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem vt apud Græcos, Atticorum, ſic in Latino ſermone, huius eſt vrbis maxime propria. Quare cum ſit quædam certa vox Romani generis vrbiſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſſit, nihil ſonare, aut olere peregrinum, hanc ſequamur: neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus.* Poſtremo de lepore antiquo omni vel amiſſo, vel contaminato locus illuſtris, quem iam ad

aliam

aliam rem ex parte afferre cœpi, lib. IX. epist. 15. *Mirifice capior facetiis, maxime nostratibus: præsertim cum eas videam primum oblitas Latio tum, cum in vrbem nostram est infusa peregrinitas, nunc vero etiam braccatis & transalpinis nationibus: vt nullum veteris leporis vestigium appareat. Itaque, te cum video, omnes mihi Granios, omnes Lucilios, vere vt dicam, Crassos quoque & Lælios videre videor. moriar, si, præter te, quemquam reliquum habeo, in quo possim imaginem antiquæ & vernaculæ festiuitatis agnoscere.* Atqui Marium quoque habebat reliquum, antiquo illo more Romano salsum & lepidum hominem, quo frueretur, vbi libitum esset, propter viciniam prædiorum; quem proficiscens tolleret, & in lecticam coniiceret, si quando *subtilitatem veteris vrbanitatis & humanissimi sermonis* vellet *attingere.*

Hac igitur mente, Balzaci, animique sensu qui fuit, vt putaret verissimam & bellissimam rationem iocandi esse penes se, paucosque præterea residuam, nonne præter ceteros in isto genere sibi, ac prope necessario indulsit? Indulsit vero, & plus aliquid in omnes, in amicos etiam, & potentiores sibi licere exi-

ſtimauit. Itaque ego idem, qui ſupra excuſaui, quoad integrum fuit, libertatem hominis in iocando; vel quod ſcurrilis non eſſet reuera, vel quod in Tullio non eſſet: neque diſſimulare debeo, neque inficiari poſſum, quin is in illos quoque, quos amaret, & qui plus poſſent, incurrerit aliquando liberius, eorumque animum & voluntatem perſtrinxerit. qua de re cum ſermo eſſet, & ſenſit ipſe, & admonitus eſt a nonnullis, & ſe purgauit in epiſtolis atque in orationibus. Oppoſuit Lateranenſis in Plancio, eum velut oblitum conſuetudinis ſuæ, præclaram dicti dicendi occaſionem, cum ſe offerret, amiſiſſe. *Admonuiſti etiam, quod in Creta fuiſſes, dictum aliquod in petitione tua dici potuiſſe: me id perdidiſſe.* Cui ſtatim Cicero: *Vter igitur noſtrum eſt cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim; an tu, qui etiam ipſe in te dixeris?* In caſtris Pompeij cum verſaretur, inſimulatus eſt, quod non tenuerit ſe, quin alieno loco & tempore, multa luderet, non in aduerſas partes, quod forſan tolerabile fuiſſet, ſed in ſuas. De quo cum ſeſe Philippica illa diuina purgandum exiſtimauerit, eſt certe, cur aliquid ſermonis fuiſſe, & ſatisfactionem viſam neceſ-

ſariam ſuſpicemur. *Ne iocis quidem reſpondebo, quibus me in caſtris vſum eſſe dixiſti. Erant illa quidem caſtra plena curæ: verumtamen homines, quamuis in turbidis rebus ſint, tamen ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem iocum: magno argumento eſt, me in vtroque fuiſſe moderatum.* Quinetiam, quantum coniicere licet ex epiſtola 16. libri IX. ad familiares, Silius illum quidam, & Papirius Pætus, diligenter & cum ſollicitudine certiorem fecerant de dictis eius, quæ vulgo ferrentur dicta in C. Cæſarem, cum is iam rerum potiri cœpiſſet. De quo multa ab illo reſcripta ad defenſionem ſui; ſed hæc in primis: *Eius ipſius, Cæſaris, nulla re a me offenſus eſt animus. eſt enim adhibita in ea re ipſa ſumma a nobis moderatio. Vt enim olim arbitrabar eſſe meum, libere loqui, cuius opera eſſet in ciuitate libertas: ſic, ea nunc amiſſa, nihil loqui, quod offendat aut illius, aut eorum, qui ab illo diliguntur, voluntatem.* Atque aliquot interiectis: *Ergo in officio boni ciuis certe non ſum reprehendendus. Reliquum eſt, ne quid ſtulte, ne quid temere dicam, faciamue contra potentes: id quoque puto eſſe ſapientis. cetera vero, quid*

quisque me dixisse dicat, aut quomodo ille accipiat, aut qua fide mecum viuant ij, qui me assidue colunt & obseruant, præstare non possum. Aperuit & D. Brutus Ciceroni suum de eo metum, quod diceretur apud Octauium Cæsarem offendisse verbo, ambigue & maligne prolato. Libro enim XI. ad familiares, epistola 20. *Sæpe mihi cum esset dictum, neque a me contemptum, nouissime Labeo Segulius, homo sui simillimus, narrauit mihi, apud Cæsarem se fuisse, multumque sermonem de te habitum esse: ipsum Cæsarem nihil sane de te questum, nisi dictum, quod diceret te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum: se non commissurum vt tolli possit.* Ad quem Cicero prudenter, nec ei se nimium indicans: quippe qui neque agnoscat dictum, neque inficietur, sed in incerto velut rem nugatoriam relinquat. *Dij isti Segulio male faciant, homini nequissimo omnium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt. Quid? tu illum solum tecum, aut cum Cæsare, qui neminem prætermiserit, quicum loqui potuerit, cui non eadem ista dixerit? Te tamen, mi Brute, sic amo, vt debeo, quod istud, quidquid esset, nugarum me scire voluisti. signum enim magnum amoris dedisti.* Quid re-

linquitur ad Tullij percipiendum morem penitus, & ad propensionem eius in iocorum genus omne cognoscendam, nisi vt locos ne prætermittamus quidem, in quibus risisse se & cauillatum fuisse indicarit? Lib. II. ep. I. ad Att. *Quid quæris? hominem petulantem modestum reddo, non solum perpetua grauitate orationis, sed etiam hoc genere dictorum. Itaque iam familiariter cum ipso cauillor etiam, ac iocor.* Lib. II. ad Q. fr. ep. II. *Commagenum regem lusi iocose satis: neque solum illud extorsi oppidulum, quod erat positum in Euphrate & Zeugmate: sed præterea togam sum eius prætextam, quam erat adeptus Cæsare consule, magno hominum risu cauillatus.* Lib. V. ep. 2. ad fam. *Hoc in sermone, cum a me exponerentur, quæ mea expectatio fuisset orationis tuæ, quantoque in errore versatus essem: visa est oratio non iniucunda, & mediocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in errorem meum, & quod me abs te cupisse laudari, aperte atque ingenue confitebar.* Lib. II. ep. II. ad Q. fr. *Iocum autem Cæsaris de sua egestate ne sis aspernatus. ad quem ego rescripsi, nihil esse, quod posthac arcæ nostræ fiducia conturbaret: lusique in eo genere & familiariter, & cum dignitate.*

MARCVS CICERO de ludicra dictione nihil præscripsit.

DVOBVS in locis de vrbanitate, risuque, ac ioco præcepisse video M. Ciceronem, vt philosophum, qui de moribus, & officiis vitæ communis tradat. Semel primo officiorum, cum dissereret, quemadmodum, etsi a natura generati ad seueritatem potius, & ad studia grauia atque magna, quam ad ludum & iocum simus; tamen intermittere nonnunquam liceat, & oblectare se ludicris sermonibus, & rerum colloquiis leuiorum. *Ludo*, inquit, *& ioco vti illis quidem licet: sed, sicut somno & quietibus ceteris, tum cum grauibus seriisque rebus satisfecerimus. Ipsumque genus iocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuum & facetum esse debet. Vt enim pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam, quæ ab honestis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. Duplex omnino est iocandi genus. vnum illiberale, petulans, flagitiosum, obscenum: alterum elegans, vrbanum, ingeniosum, facetum. quo genere non modo Plautus noster, &*

Atticorum antiqua comœdia, ſed etiam philoſophorum Socraticorum libri referti ſunt: multaque multorum facete dicta: vt ea, quæ a ſene Catone ſunt collecta, quæ vocantur ἀποφθέγματα. *Facilis igitur eſt diſtinctio ingenui & illiberalis ioci. alter eſt, ſi tempore fit ac remiſſo animo, libero dignus: alter ne homine quidem, ſi rerum turpitudini adhibetur verborum obſcenitas.* Præcepit iterum Cicero de iocis, eodem libro, cum diſtingueret, & ita diceret: magnam vim orationis eſſe, eamque duplicem: alteram contentionis, quæ quidem contentio diſceptationibus tribuatur iudiciorum, concionum, ſenatus, cuius præcepta rhetorum ſint multa: alteram ſermonis, qui in circulis, diſputationibus, congreſſionibus familiarium, conuiuiis verſetur, cuius præcepta nulla. Quanquam ſignificat, & quæ verborum ſententiarumque oratoria præcepta ſunt, eadem ad ſermonem pertinere: & peculiaria forſan, ac ſua quædam eſſe poſſe ſermonis. Et vero dat ibidem præcepta ipſe, identidemque monet aliquid de lepore ac facetiis. *Sit igitur*, inquit, *hic ſermo, in quo Socratici maxime excellunt, lenis minimeque pertinax: inſit in eo lepos.* Et illud: *Ac videat in primis, quibus*

de rebus loquatur : si seriis , seueritatem adhibeat : si iocosis , leporem. Et hoc : *Sed vtcunque aderunt res : neque enim omnes iisdem rebus, nec in omni tempore, nec similiter delectamur.* Tum : *Animaduertendum est etiam quatenus sermo delectationem habeat : & , vt incipiendi ratio fuerit, ita sit desinendi modus.* Denique : *Turpe est enim, valdeque vitiosum, in re seuera , conuiuij dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem.*

Hæc Cicero breuiter, vt philosophus, duobus in locis. Sed , vt rhetor, siue vt scriptor artis rhetoricæ , vberius & copiosius in locis quoque duobus. Nam libro de oratore secundo , vbi agitur de parienda delectatione, omnia edisserit ac dilatat, quæ faciunt ad risum : & eo libro, qui orator inscribitur, summatim partem optimam percurrit eorum , quæ fuerant iam ab ipso exposita prius ; tumque percurrit , cum de tenui & summisso genere dicendi sermo est. Ex quo nascitur quæstio meo iudicio non leuis. Qui enim risum & sales huic generi orationis, cuius est delectare, attribuerat, & merito attribuerat, vt res , & vox ipsa admonet : idem refert ad subtile & infimum genus dicendi, cuius est docere, risum & sales, quasi

quaſi ſit oblitus ſui. Tenes, Balzaci, quæ loquor, an ſatis plane nondum locutus ſum? Eſt oratoris officium triplex, docere, delectare, permouere. muneri primo, quod debitum eſt, reſpondet ſubtilis & attenuata oratio: alteri, quod eſt velut honorarium, temperata & mediocris: ampla & grandis tertio, quod neceſſarium. Qui tandem igitur lepos & facetiæ, cum vel ſolæ delectent, vel maxime, adeoque cadant ſub officium oratoris alterum, conuenient minutæ ſubtilitati, eruntque docentis? Tu velim hoc mihi ζήτημα perſoluas, proque Cicerone, quod commodo tuo fiat, reſpondeas. Nobis quidem, qui nunc aliud agere inſtituimus, videndum eſt, quam is multa, quamque diuerſa de iocis præcipiat, ſi quid forte ad ridiculos homines noſtros pertinebit. Duo quædam procemij loco ſtatuit: primum, arte doctrinaque ſales & facetias nequaquam poſſe tradi, cum totum fere ſit in natura, ab eaque pendeat, tanquam a domina: nihilominus eſſe rationem aliquam, aut obſeruationem, non ſolum quando nihil ſit iis opus, vtendumque non ſit, ſed etiam quemadmodum vtendum: alterum, iocos in cauſis & ſeriis actionibus multum prodeſſe perſæpe oratori;

cuiuis etiam homini in omnem partem vitæ opportunos. nullum enim se dare tempus, nullam rerum actionem, aut administrationem; in qua non deceat leporem certum quendam, humanitatemque versari. Quemadmodum igitur, quod de bene Latine loquendi ratione præcipit Cicero, id est cuiusque ciuis ingenui & liberalis, etiamsi orator non fuerit: ita quod hic tradit de ioco & ridiculis, non vindicat sibi tanquam suum, atque oratoris solius, sed esse vult, sicuti est, commune cum honestis omnibus liberaliterque educatis. Etsi autem vna duntaxat a Tullio videatur facta partitio facetiarum: reperietur tamen, si recte attendimus, quodammodo triplex. Principio sic diuidit, vt vnum constituat genus continentis & perpetuæ cuiusdam festiuitatis, quod in re positum sit: alterum peracutum & breue, quod dicto contineatur: quorum illud veteres cauillationem, hoc dicacitatem nominarint. Rursum prioris generis species facit duas: primo si quando quid, tanquam fabellam aliquam, venuste narramus: deinde si quam alterius prauitatem imitamur, & ob oculos ponimus effingendo. Duas item posterioris generis, quæ alias in verbo habeant,

alias in re, siue in ipsa sententia, facetias. Nam quod quibuscunque verbis dixeris, facetum tamen est: re continetur. quod mutatis verbis salem amittit, nec potest retinere eandem venustatem: in verbis habet leporem omnem. Atque eadem, & easdem ob causas, dici videmus de verborum & sententiarum figuris: inter quas hoc interest, quod verborum conformatio tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscunque verbis vti velis. His ita diuisis, vnde verborum facetiæ ducantur, atque vnde rerum, quas plures esse censet, minusque genere & partibus finitas, exponit: quæ singularum sedes ac regio: quis vsus: & quidem suis cuique subiectis exemplis. In quo cum multa passim & vniuerse admonemur; vt, continere dicta, præsertim si subito occurrant, & iam in primo ore habeantur, negotij magni, & difficilis cuiusdam temperantiæ esse; vt, haberi rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerpat; vt, ne quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeatur dicere; vt, soli figantur aduersarij, nec semper tamen, nec omnes, nec omni modo: tum vero vetamur speciatim, cum dicto vtimur, siue ridiculo,

1. ne ſit nimis frequens, quia ſcurræ hoc eſt.
2. neque ſubobſcenum, quia eſt mimi.
3. neque petulans, quia improbi hominis.
4. nec in calamitoſos, quia inhumanum.
5. nec in facinoroſos, quia leue id, pro odio, quo digni ſunt, ſupplicium.
6. nec quæſitum & domo allatum, quia frigidum.
7. nec fere ad laceſſendum, quia reſpondetur & ingenioſius, & humanius.
8. nec in caros vel noſtros, vel multorum, quia odioſum.
9. nec in potentes & dignitate præditos, quia præter debitam venerationem & obſeruantiam fit.
10. nec atrox & contumelioſius in quemquam, quia inſanabile.

Poſtremo exigitur identidem raritas dictorum, moderatio, temperantia, prudentia, cautio. Identidem præſcribitur, vt grauitas ſalua ſit; vt inuiolatæ dignitates; vt parcatur amicitiis: &, quia ridere quoque & cauillari, & iocationem, tanquam artem, factitare ex inſtituto ſolent ſcurræ, mimi, ethologi; vt ad eos ne proxime, niſi longo interuallo, accedatur. Quanquam trahere aliquid leporis e

ſcena, aut ex communi conſuetudine aſſidue & ſine cauſa iocantium, dum modice tecteque fiat, profecto licet. Cantus, Balzaci, abeſſe debet ab oratore, quo nihil odioſius & putidius in dicendo: at aliquid tamen ſimile cantus ineſſe debet. *Geſtus alius eſt hiſtrionis, alius oratoris: at hic ab illo quædam mutuatur: & Cicero ex Æſopi & Roſcij imitatione profecit. Inceſſus decens & venuſtus non eſt a palæſtra, nec a ſaltatione: ſed tamen ab iis, ſi quis hæc ipſa didicerit, adiuuatur. Similiter paululum quiddam ſalis libare vtile fuerit ex facetiis ioculatorum, quo perſpergatur ſermo & familiaris, & oratorius: ſed ita demum, vt vix appareat, neque deprehendamur quaſi in delicto. Itaque Tullius verbis duobus, ſane idoneis, furandi & ſurripiendi, hoc ipſum, quod dico, ſi quando fit, clam & diſſimulanter fieri oportere declarat. *Orator,* inquit, *ſurripiat oportet imitationem, vt is, qui audiat, cogitet plura, quam videat.* Et: *Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum. Sed nobis tantum licet furtim, ſi quando, & curſim.* Hinc adeo intelligitur, quot ſepta ſit tota res & obſtructa difficultatibus, quot conditionibus adſtricta, quot præceptis

temperata, legibusque: vt maxime sapientis sit, ita ludere & iocari; maximaque arte id fiat, in quo nihil habere ars loci primo putabatur. Quocirca & illud præclare Cicero, qui videtur risum aliquem non modo familiarem inter amicos, sed etiam doctum agnouisse. Libro enim XII. epist. 18. ad Cornificium: *Nihil tam deesse scito, quam quicum hæc familiariter docteque rideam. is tu eris, si quamprimum veneris.*

Quid ergo est? An expectas, Balzaci, vt instituto more idem toties disputem, inferamque, quod perspicuum est, quodque vnum ex omnibus argumentis & rationibus meis iamdudum intuli? Iocos definit Tullius, partitur, distinguit; virtutes exponit; designat vitia; opportunitates vtendi notat, & quo tempore, & quo loco abstinere par sit: nec verbum tamen facit de incondita & ridicula nostrorum ratione, & modo iocandi. igitur nostri Tullium non habent nec auctorem, nec patronum, nec suffragatorem illius fatuitatis suæ, & agrestium ineptiarum, ac ne reprehensorem quidem, aut narratorem, & historicum.

MARCVS CICERO *ludicra dictione nunquam est visus.*

QVONAM M. Ciceronis pariter & literarum optimarumque artium fato euenisse dicam, vt, quæ ex scriptis omnibus suis plurimi faceret, haberetque carissima, atque adeo maxime immortalia cuperet, ea sors infelix quædam & calamitosa quasi mortalitas serius ocius interceperit: certe peruenire non siuerit ad nos, neque tantum boni cunctæ posteritati concesserit? Nam si Tullium rogemus, quid omnium minime velit; nullo prorsus modo sex libros de rep. sibi & sæculis reliquis periisse velit, tanto cultu, tanta industria elaboratos: & commentarium Græce de consulatu suo a se compositum, in quo paria cum scriptoribus Græcis fecisse sibi visus est, nonnullius sui operis Latini iactura, si possit, redimat. Qui si idem sciat quoque, consolationem de obitu Tulliæ suam euanuisse, ac nihil omnis generis monumentorum, quibus eam voluisset immortalitati consecraram, comparere nunc: indignetur profecto, aut tantum vetustati in se licuisse, aut tam parum volun-

tatibus mortuorum ſeruire tempus, aut ita negligentes, itaque ingratos fuiſſe poſteros, qui rem ſibi traditam deinceps nec exceperint ipſi curioſe, nec ad alios fideliter tranſmiſerint. Nobis quidem nunc optandum, hæc vt extarent, quæ premeret viuus, cumque vno aut altero communicaret ex intimis: ſed diuulgari, ſe mortuo, ſtuderet vehementer. Erat ex iſto genere liber, de quo ipſe ante exilium lib. II. ad Atticum, epiſt. 6. *Itaque ἀνέκδοτα, quæ tibi vni legamus, Theopompino genere, aut etiam aſperiore multo, pangentur. Neque aliud iam quidquam πολιτεύομαι, niſi odiſſe improbos; & id ipſum nullo cum ſtomacho, ſed potius cum aliqua ſcribendi voluptate.* Et longo tempore poſt, mortuo Cæſare, in libro XIV. ad Attic. epiſt. 17. *Librum meum illum ἀνέκδοτον nondum, vt volui, perpoliui. iſta vero, quæ tu contexi vis, aliud quoddam ſeparatum volumen expectant. Ego autem, credas mihi velim, minore periculo exiſtimo contra illas nefarias partes, viuo tyranno, dici potuiſſe, quam mortuo. ille enim neſcio quo pacto ferebat me quidem mirabiliter. nunc, quacunque nos commouimus, ad Cæſaris non modo acta, verum etiam cogitata, reuocamur.* Eiuſmodi quoque fuit

fuit oratio, in Curionem, opinor, quam, in exilio cum eſſet, exiſſe dolet ſe inſcio, atque in vulgus emanaſſe, libro III. ad Att. 12. *Percuſſiſti autem me etiam de oratione prolata. cui vulneri, vt ſcribis, medere, ſi quid potes. Scripſi equidem olim, ei iratus, quod ille prior ſcripſerat. ſed ita compreſſeram, vt nunquam emanaturam putarem. quo modo exciderit, neſcio. Sed quia nunquam accidit, vt cum eo verbo vno concertarem, & quia ſcripta mihi videtur negligentius, quam cetera: puto poſſe probari, non eſſe meam.* De qua rurſus oratione, epiſtola 15. *Accepi Id. Sext. Sed quid Curio? an illam orationem non legit? quæ vnde ſit prolata, neſcio.* Qualis porro, & vbi nunc eſt gentium alia oratio, cuius libro XV. epiſt. 13. meminit? *Orationem tibi miſi. eius cuſtodiendæ & proferendæ arbitrium tuum. Sed quando illum diem, cum tu edendam putes?* Et extrema parte eiuſdem epiſtolæ: *Hæc cum ſcriberem, tantum quod exiſtimabam ad te orationem eſſe perlatam. hui, quam timeo, quid exiſtimes. etſi quid ad me, quæ non ſit foras proditura, niſi rep. recuperata?* An ipſa eadem eſt, de qua lib. XVI. epiſt. 11. *Nonis a te accepi. Atque vtinam eum diem videam, cum iſta oratio ita libere*

vagetur, vt etiam in Sicæ domum introeat. Hæc vero, ne dubites, Philippica eſt ſecunda. Cuius rei multa ſunt quidem in iſta poſteriore epiſtola ſigna: ſed illud argumentum firmiſſimum, quod quædam admonitu Attici commemorantur emendata, quæ tu in ea Philippica, nuſquam alibi, reperias. *Libenter ea corrigam, quæ a te animaduerſa ſunt,* EODEM *iure, quo Rubriana, potius, quam,* QVO *Scipionis: & de laudibus Dolabellæ deruam cumulum. attamen eſt iſto loco bella, vt mihi videtur,* εἰρωνεία, *quod eum ter contra ciues in acie. illud etiam malo,* INDIGNISSIMVM *eſt hunc viuere, quam,* QVID *indignius?* Quis autem occultus ille liber & ἀπόῤῥητος, in quo reddidiſſe atque expoſuiſſe fertur rationes conſiliorum ſuorum, quem, vt a Dione Caſſio memoriæ proditum eſt, filio obſignatum tradidit, tanquam codicillum & aliquid teſtamenti, mandauitque, ne aperiret, antequam ipſe deceſſiſſet e vita, neue exire pateretur in vulgus? Vtrum idem, atque ἀνέκδοτα illa ſuperiora, an vero diuerſus aliquis alius? Is certe videtur eſſe, de quo Aſconius Pedianus commentatione in M. T. Ciceronis orationem, in toga candida. Quemadmodum enim inſcri-

pſit fere Dio περὶ τῶν ἑαυτοῦ βουλευμάτων ἀπολογισμόν: ita multo ante Aſconius *de expoſitione ſuorum conſiliorum*. Vterque autem contra M. Craſſum, & contra C. Cæſarem, quibus eſſet Cicero vſus aduerſariis & oppugnatoribus tacitis dignitatis ſuæ, eum librum ſignificat compoſitum. Ac noſſemus ſaltem aut ex inſcriptionibus operum, aut ex ipſis initiis, quæ Tulliana deſiderentur, & quanta iactura facta ſit. Atqui ne hoc quidem nouimus, quod olim notiſſimum fuit etiam vulgo. Vnde habes, inquies. Ex eo quod Aſconius negat contra Feneſtellam dixiſſe vnquam Ciceronem pro Catilina. Qui ſi dixiſſet, appareret eius orationis indicium aliquod & quaſi veſtigium in commentariis cauſarum ſuarum, quas reliquit ipſe. *Mouet me, inquit, quod, cum ſint commentarij Ciceronis ſuarum etiam defenſionum, commentarium tamen huius defenſionis, aut principium nullum inueniam.* De hoc eodem volumine defenſionum nonnihil etiam Fabius lib. IV. cap. I. *Idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ cauſa eſt in commentariis. nam bis eundem defendit.* Et X. lib. cap. vltimo: *Plerumque multa agentibus accidit, vt maxime neceſſaria, & vtique initia ſcribant.*

Quod fecisse M. Tullium commentariis ipsius apparet. Sed feruntur aliorum quoque: vt causarum, quæ sunt acta a Seruio Sulpicio. sed hi commentarij ita sunt èxacti, vt ab ipso mihi in memoriam posteritatis esse videantur compositi. Nam Ciceronis ad præsens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit: quos non ideo excuso, quia non probem, sed vt sint magis admirabiles. Quinam igitur illi commentarij, quos Cicero scripsit, nisi volumen, in quo non procemia multa multorum librorum; quamuis hoc quoque habuit: sed multa inchoata, etiam vnius orationis, & deproperata summatim ad præsentem vsum, quæ tum sic reliquit propter angustias temporis, nec recognouit deinde propter incuriam?

Sed quoniam hæc, & alia amissa quoque lugemus, quæ magnam sine dubio segetem suppeditarent nobis iocorum scriptoris grauissimi pariter & festiuissimi; videamus, quidnam in illis, quæ nunc exstant, operibus, & quantum habeatur, quotue ab eo dicta reliqui scriptores Græci & Latini collegerint. Visne igitur, vt in orationibus, in epistolis, in dialogis; sic enim diuisit Pedianus Ciceroniana omnia; recognoscamus ipsi festiuitates ordine

ſingulas, & verborum ac ſententiarum lepores? Eſt cuiuſuis id lectoris facere. An vt præceptis, quæ dedit in eam rem, ſua ſubiiciamus exempla, non aliunde, quemadmodum ipſe fecit, ſed ex eius libris petita? Eſt hoc rhetoris, quod nos non agimus in præſenti: & vero nondum factum a quoquam miror, quod eſſet perutile iuuentuti ad diſcendum. Quid ergo capiemus conſilij, & quam rationem viamque inibimus? Cum quidem omni genere dictorum hæc tria fere agantur, vt aut contra aliquem quaſi vituperando, quod ſæpe fit; aut quaſi laudando pro aliquo dicatur, quod eſt rarius; aut exiſtat tertium quiddam expers amborum: ſatius, opinor, fuerit, quæ ſunt generis eiuſdem, & quæ hominem vnum ſpectant, ea, vbicunque fuſa per auctores ac diſperſa quodammodo vagentur, reduci eundem in locum; quo ſic congregata, mole & numero ſe prodant magis, atque alia ex aliis illuſtriora fiant. Sequuntur itaque & quos Cicero petiuit iocis, & ipſi ioci, & loca, vnde hos totidem verbis prompſimus: bonis oppido & puris verbis, neque conſulto vitiatis ad commouendum riſum.

IN VERREM. *Verrem vocant Romani*

porcum non castratum. Cum autem Cæcilius libertinus homo, Iudaica superstitione obligatus, remotis a negotio Siculis, accusare ipse Verrem vellet, tum Cicero, Quid, inquit, Iudæo cum porco? Plutarchus in Cicerone.

Multa Cicero in Verrem, sed vt ab aliis dicta. modo futurum vt omnia verreret, cum diceretur Verres: modo Herculi, quem expilauerat, molestiorem apro Erymanthio fuisse: modo malum sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquisset, quia Sacerdoti Verres successerat. Quintilianus lib. VI. cap. 3.

Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inueniebantur ex dolore: quorum alij, vt audistis, negabant mirandum esse, ius tam nequam esse Verrinum. alij etiam frigidiores erant: sed quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, cum Sacerdotem execrabantur, qui Verrem tam nequam reliquisset. Cicero in Verrem lib. I.

Nunquam tam male est Siculis, quin aliquid facete & commode dicant: velut in hac re aiebant, in labores Herculis non minus hunc immanissimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium referri oportere. Cic. in Verr. lib. IV.

O præclare coniectum a vulgo in illam prouinciam omen communis famæ atque sermonis, cum ex nomine istius quid in prouincia facturus esset, perridiculi homines augurabantur. Quo die Siciliam tetigit, videte satisne paratus ex illo omine vrbano ad euerrendam prouinciam venerit. In Verr. lib. II.

O Verrea præclara, quoquam si accessisti, quo non attuleris tecum istum diem. etenim quam tu domum, quam vrbem adiisti, quod fanum denique, quod non euersum atque extersum reliqueris? Quare appellentur sane ista Verrea, quæ non ex nomine, sed ex manibus naturaque tua constituta esse videantur. In Verr. lib. II.

Omnia deferuntur. Cybiratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis crustæ, aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excussis deliciis, cum argento puro domum reuertuntur. Quod vnquam, iudices, huiusmodi euerriculum vlla in prouincia fuit? In Verr. lib. IV.

Hæc omnia, quæ dixi, signa, iudices, ab Hero de sacrario Verres abstulit: nullum, inquam, horum, reliquit, neque aliud vllum tamen, præter vnum peruetus ligneum. Bonam

fortunam, vt opinor. eam iste domi sua habere noluit. IV. lib.

Ut sæpius ad M. Marcellum reuertar, iudices, sic habetote: plures esse a Syracusanis istius aduentu Deos, quam victoria Marcelli homines desideratos. Lib. IV.

Itaque, iudices, hi, qui hospites ad ea, quæ visenda sunt, ducere solent, & vnumquidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conuersam iam habent demonstrationem suam. nam vt ante demonstrabant quid vbique esset: ita nunc, quid vndique ablatum sit, ostendunt. Lib. IV.

Qui ita natus est, ita educatus, ita factus & animo & corpore, vt multo appositior ad deferenda, quam ad auferenda signa esse videatur. Lib. IV.

Hic ita viuebat iste bonus imperator hibernis mensibus, vt eum non facile non modo extra tectum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret. ita diei breuitas conuiuiis, noctis longitudo stupris & flagitiis conterebatur. Cum autem ver esse cœperat, cuius initium iste non a Fauonio, neque ab aliquo astro notabat: sed cum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur: dabat se labori, atque itineribus. in qui-

quibus vſque eo ſe præbebat patientem atque impigrum, vt eum nemo vnquam in equo ſedentem videret. Nam, vt mos fuit, Bithyniæ regibus, lectica hexaphoro ferebatur. Lib. V.

IN VERREM filium. *Hic dies æſtiuos ſexaginta, prætor populi Rom. cuſtos defenſorque prouinciæ ſic vixit, vt muliebria quotidie conuiuia eſſent, vir accumberet nemo præter ipſum & prætextatum filium. Tametſi recte ſine exceptione dixeram, virum, cum iſti eſſent, neminem fuiſſe.* Lib. V.

Homo inertior, ignauior, magis vir inter mulieres nequam, impura inter viros muliercula proferri non poteſt. Ibid.

Habebat Verres filium adultum, quem rumor erat parum caſte tueri formam. Cicero igitur, cum ei a Verre obiecta eſſet mollities, Liberis, inquit, eſt intra ianuam maledicendum. Plut. in Cic.

IN HORTENSIVM. *Circuntulit Hortenſius orator ſphingem Verri reo ablatam. Propter quam Cicero, illo iudicio in altercatione, neganti ei ſe ænigmata intelligere, reſpondit debere, quoniam ſphingem domi haberet.* Plinius lib. XXXIV. cap. 8.

Cicero, cum ei teſtem in iudicio Verris ro-

ganti dixisset Hortensius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debes, inquit, cum sphingem domi habeas. Acceperat autem a Verre sphingem æneam magna pecunia. Quint. libro VI. cap. 4.

Hortensius orator eburneam a Verre sphingem cum mercede accepisset, dixit in eum quiddam Cicero oblique. Scire neganti se soluere ænigmata, Atqui sphingem, inquit, domi habes. Plut. in Cic.

Hortensius orator, accepta mercedis loco a Verre sphinge argentea, cum Ciceroni obscurius aliquid locuto dixisset ignarum se ænigmatum soluendorum: Atqui sphinx, inquit, apud te est. Plut. idem in apoph. Rom.

IN NÆVIVM. *C. Quinctius vna in re paulo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Næuio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, vt iura societatis, & officia certi patrisfamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium; nam neque parum facetus scurra Sex. Næuius, neque inhumanus præco est vnquam existimatus. Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius, quam vocem dedisset; pater nihil præter libertatem reliquisset: vocem in*

quæstum contulit: libertate vsus est, quo impunius dicax esset. Pro P. Quinctio.

IN ERVCIVM. *Quæso, Eruci, vt hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, vt patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, vt humanitatis non parum haberes.* Pro Sex. Roscio.

IN FANNIVM. *Qui idcirco capite & superciliis semper est rasis, ne vllum pilum viri boni habere videatur. cuius personam præclare Roscius in scena tractare consueuit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum & periurissimum lenonem cum agit, agit Chæream.* Pro Q. Roscio.

IN CESENNIVM ET SEX. CLODIVM. *P. Cesennius auctor fundi, non tam auctoritate graui quam corpore: & argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus Phormio.* Pro Cæcina.

IN RVLLVM. *Explicat orationem sane longam, & verbis valde bonis. Vnum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quod tanta ex*

frequentia inueniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. II. de leg. agr.

IN PLETORIVM. *Iocus est Ciceronis in Pletorium Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit; dum vixisset, ludum: postquam mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autem, dum vixit, infames feminæ ad eam conuenire solitæ: post mortem eius bona vænibant. Quanquam hic, ludus, per translationem dictus est: magistri, per ambiguitatem.* Quintil. lib. VI. cap. 3.

IN testes contra Flaccum. *Citat præcò voce maxima legatos Æmonenses: Prodeant. Procedit vnus Asclepiades. Etiamne præconem mentiri coegistis?* Pro Flacco.

Venio nunc ad Dorylensium testimonium, qui producti tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos cupidos literarum: siquidem nihil istis præter literas abstulerunt. Ibid.

Atque Dorylensis nuper cum efferretur magna frequentia consessuque vestro, mortis illius inuidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis iniuste, Læli, si putas periculo nostro viuere tuos contubernales: præsertim quod tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi,

qui arborem fici nunquam vidiſſet, fiſcinam ficorum obiecisti: cuius mors te ex aliquà parte releuauit. edacem enim hoſpitem amiſiſti. Ibid.

Princeps legationis Lyſias adeptus eſt ordinem ſenatorium: ſed cum remp. nimium amplecteretur; peculatus damnatus, & bona, & ſenatorium nomen amiſit. Ibid.

Hi tres etiam ærarij noſtri tabulas falſas eſſe voluerunt. Nam ſeruos nouem ſe profeßi ſunt habere, cum omnino ſine comite veniſſent. Ibid.

Cum iſte ſeſe pecuniam, quam huius fide ſumpſerat; à diſcipulis ſuis diceret, Fuſiis perſoluturum. habebat enim rhetor iſte adoleſcentes quoſdam locupletes, quos dimidio redderet ſtultiores, quam acceperat. Neminem quidem adeo infatuare potuit, vt ei nummum vllum crederet. Ibid.

Ait Luceius L. Flaccum ſibi dare cupiſſe, vt a fide ſe abduceret, ſeſtertium vicies. Et eum tu accuſas auaritiæ, quem dicis ſeſtertium vicies voluiſſe perdere? Nam quid emebat, cum te emebat? vt ad ſe tranſires? Quam partem tibi cauſæ daremus? Ibid.

Falcidius: At qui vir? quam non amicus ſuis ciuibus? qui patrimonium ſatis lautum, quod hic nobiſcum conficere potuit, Græcorum

conuiuiis maluit dißipare. Quid attinuit relinquere hanc vrbem? libertate tam præclara carere? adire periculum nauigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. Nunc denique matercula sua festiuus filius, anicula minime suspiciosæ, purgat se per epistolam, vt eam pecuniam, quam confecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur. Ibid.

Sed hominem ab negotio abducere noluisti. magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, vt opinor, iacent victi. nam iste vnus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendoque superauit. Ibid.

Vt ecce pro L. Flacco, quem repetundarum reum, ioci opportunitate de manifestißimis criminibus exemit. Is iocus in oratione non extat. mihi ex libro Fusij Viuaculi notus est, & inter alia eius dicteria celebratur. Macrob. lib. II. Saturn. cap. I.

IN CATILINARIOS. *Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim iam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac niues perferent? Nisi id-*

circo se facilius hiemem toleraturos putant, quod in conuiuiis nudi saltare didicerunt. II. in Catil.

Tardißime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis præter consuetudinem proxima nocte vigilarat. III. in Catil.

Quem quidem ego cum ex vrbe pellebam, hoc prouidebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Caßij adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Eadem orat.

IN GABINIVM ET PISONEM. *Fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasia dignus & Capua. Gabinium denique si vidissent duumuirum vestri illi vnguentarij, citius agnouissent. Erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes cerussatæque buccæ, dignæ Capua. Quo quidem in spectaculo mira reip. æquitas erat: vter eorum perisset, tanquam lanista, in eiusmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem vero quæstum, si vterque cecidisset.* In Pisonem.

IN PISONEM. *Cum ego Cœlimontana porta introisse dixissem, responsione me mimica, Esquilina introisse, homo promptißimus laceßiuit. Quasi vero id aut ego scire debuerim, aut*

vestrum quispiam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali, quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. In Pis.

Cum tibi tota cognatio in sarraco aduehatur. Quintil. VIII. lib. 3. cap.

IN GELLIVM. *An sicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro clarissimo atque optimo consule, & ordine equestri, cuius ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit, id erit populare? Est enim homo iste populo deditus. nihil vidi magis. qui, cùm eius adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi vitrici florere potuisset, vsque eo non fuit popularis, vt bona solus comesset. qui, vt credo, non libidinis causa, sed vt plebicola videretur, libertinam duxit vxorem. qui quasi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Vtrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid, tu meo periculo gurges ac vorago patrimonij helluabare, vt, si ego consul remp. contra te, & gregales tuos defendissem, in ciuitate esse me nolles?* Pro Sextio.

IN CLODIVM. *Vnus & triginta iudices fuerunt,*

fuerunt, quos fames magis, quam fama commouerit. quorum Catulus cum vidisset quendam, Quid vos, inquit, præsidium a nobis postulabatis? an, ne nummi vobis eriperentur, timebatis? Cic. lib. I. ep. ad Att. 16.

Hoc, quid sit, per seipsum non facile interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto periurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu præsidium postulassent. Cic. de harusp. resp.

Surgit pulchellus puer: obiicit mihi, me ad Baias fuisse. Sed tamen quid hoc? simile est, inquam, quasi dicas in operto fuisse. Quid, inquit, homini Arpinati cum aquis calidis? Narra, inquam, patrono tuo, qui Arpinates aquas concupiuit: nosti enim Marinas. Quousque, inquit, hunc regem feremus? Regem appellas, inquam, cum Rex tui mentionem nullam fecerit? ille autem Regis hereditatem spe deuorarat. Domum, inquit, emisti. Putes, inquam, dicere, iudices emisti. Iuranti, inquit, tibi non crediderunt. Mihi vero, inquam, XXV. *iudices crediderunt:* XXXI. *quoniam nummos ante acceperunt, tibi nihil crediderunt.* Lib. I. epist. ad Att. 16.

Cum se ille septimo die venisse a Freto, ne-

que sibi obuiam quenquam prodire potuisse, & noctu se introisse dixisset, in eoque se in concione iactaßet: nihil ei noui dixi accidiße: ex Sicilia septimo die Romam; tribus horis Roma Interamnam: noctu introiße item ante: non eße itum obuiam; ne tum quidem cum iri maxime debuit. Lib. II. ad Att. epist. 1.

C. Caßinius, cognomento Schola, Interamnas, familiarißimus & idem comes P. Clodij: cuius iampridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, & Romæ. Pro Milone.

Cum candidatum deduceremus, quærit ex me, num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare. negaui. At ego, inquit, nouus patronus instituam. Sed soror, quæ tantum habeat consularis loci, vnum mihi solum pedem dat. Noli, inquam, de vno pede sororis queri: licet etiam alterum tollas. II. lib. ad Att. 1. epist.

Hercule, verum vt loquamur, subcontumeliose tractatur noster Publius: primum, qui cum in domo Cæsaris quondam vnus vir fuerit, nunc ne in Viginti quidem esse potuerit. Lib. II. epist. 7.

Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quæ soleam de me prædicare: & homo facetus inducis etiam sermonem vrbanum ac

venustum, me dicere solere, esse me Iouem, eundemque dictitare, Mineruam esse sororem meam. Non tam insolens sum, qui Iouem eße me dicam. non tam ineruditus, qui Mineruam Iouis, meam esse sororem existimem. Sed tamen ego mihi sororem virginem ascisco: tu sororem tuam virginem esse non siuisti. Sed vide, ne tu te debeas Iouem dicere, quod tu iure eandem sororem & vxorem appellare poßis. Cic. pro domo sua.

Cum vxorem sororemque non discernis: cum, quod ineas cubile, non sentis. Cic. de harusp. resp.

Aspicite, aspicite, pontifices, hominem religiosum, & si vobis videtur, quod est bonorum pontificum, monete eum, modum quendam esse religionis: nimium superstitiosum esse non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienæ domi fieret, inuisere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, vt non putares Deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem vnquam audisti maiorum tuorum, qui & sacra priuata coluerunt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne

illum quidem, qui cæcus factus est. Pro domo ſua.

At quæ Dea est? Bonam eſſe oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex vrbe tota ſuſtuliſti. Pro domo ſua.

Cum iſte impurus, atque impius hoſtis omnium religionum, qui contra fas inter viros ſæpe mulier, & inter mulieres vir fuiſſet, ageret illam rem ita raptim & turbulente, vt neque mens, neque vox, neque lingua conſiſteret. Ibidem.

De religionibus ſacris & cerimoniis est concionatus, patres conſcripti, Clodius: P. inquam, Clodius ſacra & religiones negligi, violari, pollui queſtus est. Non mirum, ſi hoc vobis ridiculum videtur. etiam ſua concio riſit, hominem, quomodo ipſe gloriari ſolet, ducentis confixum ſenatuſconſultis; quæ ſunt omnia contra illum pro religionibus facta; hominem, inquam, illum, qui puluinaribus Bonæ Deæ ſtuprum intulerit, eaque ſacra, quæ viri oculis ne imprudentis quidem aſpici fas est, non ſolum aſpectu virili, ſed flagitio, ſtuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio eius expectatur de pudicitia. Quid

enim intereſt, vtrum ab altaribus religioſiſſimis fugatus, de ſacris & religionibus conqueratur, an ex ſororum cubiculo egreſſus, pudorem pudicitiamque defendat? De har. reſp.

Atque hunc tamen Deiotarum tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. Sed alter eſt rex iudicio ſenatus per nos: pecunia Brogitarus per te appellatus. alterum putabo regem, ſi habuerit vnde tibi ſoluat, quod ei per ſyngrapham credidiſti. nam cum multa regia ſunt in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi nummum nullum dedit, quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum iudicio ſenatus, vt ipſe rex eſſet, non repudiauit. De har. reſp.

Quod quidem ſacrificium fit ei Deæ, cuius ne nomen quidem viros ſcire fas eſt. quam iſte idcirco Bonam dicit, quod in tanto ſibi ſcelere ignouerit. Non ignouit, mihi crede, non. Ibidem.

Quibus iſte, qui omnia ſacrificia noſſet, facile ab ſe Deos placari poſſe arbitrabatur. Quint. lib. IX. cap. 3.

Ipſe ille maxime ludius, non ſolum ſpectator, ſed actor & acroama, qui omnia ſororis embolia nouit, qui in cœtum mulierum pro pſaltria adducitur, nec tuos ludos aſpexit in illo ardenti

tribunatu ſuo, nec vllos alios, niſi eos, a quibus vix viuus effugit. Pro Sextio.

Is cum quotidie gladiatores ſpectaret, nunquam eſt conſpectus, cum veniret. emergebat ſubito, cum ſub tabulas ſubrepſerat, vt, Mater te appello, dicturus videretur. Itaque illa via latebroſa, qua ſpectatum ille veniebat, Appias iam vocabatur. qui tamen quoquo tempore conſpectus erat, non modo gladiatores, ſed equi ipſi gladiatorum repentinis ſibilis extimeſcebant. In eadem orat.

De ſeruis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu, vt fuit in Clodium. Proxime ad Deos acceſſit Clodius; propius, quam tum, cum ad ipſos penetrarat: cuius de morte, tanquam de cerimoniis violatis, quæritur. Pro Milone.

Cum obiiceret Miloni accuſator in argumentum factarum Clodio inſidiarum, quod Bouillas ante horam nonam diuertiſſet, vt expectaret dum Clodius a villa ſua exiret, & identidem interrogaret, quo tempore Clodius occiſus eſſet, reſpondit, Sero. Quintil. l. VI. cap. 4.

IN CLODIAM. *Facerem vehementius, niſi intercederent mihi inimicitiæ cum iſtius mulieris viro. fratrem volui dicere: ſemper hic erro.* Cic. pro Cælio.

Sin autem urbanius me agere mauis, sic agam tecum. remouebo illum senem durum ac pæne agrestem, ex hisque tuis sumam aliquem; ac potissimum minimum fratrem tuum, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum: qui propter nescio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum maiore sorore cubitauit. Eadem oratione.

Neque enim muliebres unquam inimicitias mihi gerendas putaui, præsertim cum ea, quam omnes semper amicam omnium potius, quam cuiusquam inimicam putauerunt. Ibid.

IN M. CRASSVM. *Cum pro rostris M. Crassum secunda concione ornasset laudibus, eundemque rursus, paucis interpositis diebus, contumeliose perstrinxisset; ubi ille dixit, Nonne me ex isto loco aliquanto ante laudasti: Etiam, inquit. exercendæ orationis causa commentans, vile argumentum tractaui.* Plutar. in Cic.

Cum aliquando Crassus dixisset, neminem gentis suæ Romæ ultra sexagesimum annum perduxisse vitam, negaretque rem postea, & miraretur quomodo dixisset: Sciebas, inquit,

populum Romanum auditurum libenter, adeoque hanc ab illo gratiam inire voluiſti. Idem ibidem.

Cum placere ſibi Stoicos Craſſus iactaret, quod cenſeant diuitem eſſe virum bonum: Vide, inquit, ne magis placeant, quod omnia velint eſſe ſapientis. quippe ob auaritiam Craſſus male audiebat ab omnibus. Idem ibid.

Alter Craßi filius Actio cuidam videbatur ſpecie perſimilis: eoque nomine turpitudinis nota vulgo inuſta matri. Cum is orationem in ſenatu magna approbatione habuiſſet, interrogatus Cicero quid ſibi videretur, Ἄξιος, *inquit,* Κράσσου. Ibidem.

IN VATINIVM. *Profecturus Craſſus in Syriam, Ciceronem maluit amicum ſibi, quam inimicum habere. Itaque blande inſinuans, apud eum ſe velle cœnare dixit. quod ille annuit libenter. Paucis autem poſt diebus a Vatinio ad Ciceronem venerunt communes amici de reconciliatione gratiæ: erat enim ſimultas inter vtrumque. Quibus Cicero, Numquid etiam vult, inquit, apud me cœnare Vatinius?* Idem in Cic.

Fuit Vatinius aſperior natura, & magiſtratuum parum obſeruans in iudicijs, collo ſtrumoſo.

moso. Hic adstans ad tribunal poscebat aliquid a Cicerone, cum prætor ius diceret. quod cum non concederet statim, sed diu deliberaret: adiecit, se quidem, si prætor esset, de isto nihil dubitaturum. Tum conuersus Cicero, Atqui ego, inquit, tantum collum non habeo. Idem.

Vatinium, cuius essent in collo strumæ, & qui causas ageret in foro, tumidum oratorem appellauit. Ibidem.

Pedibus æger Vatinius cum vellet videri commodioris valetudinis factus, & diceret se iam bina millia passuum ambulare: Cicero, Dies enim, inquit, longiores sunt. Quintil. lib. VI. cap. 3.

In consulatu Vatinij, quem paucis diebus gessit, Magnum ostentum, inquit, anno Vatinij factum est, quod illo consule nec bruma, nec ver, nec æstas, nec autumnus fuit. Macrob. lib. II. Saturn. cap. 3.

Querenti deinde Vatinio, quod grauatus esset domum ad se infirmatum venire, respondit: Volui in consulatu tuo venire, sed nox me comprehendit. Idem eodem loco.

Vatinij morte nunciata, cuius parum certus dicebatur auctor, Interim, inquit, vsura fruar. Quintil. lib. VI. cap. 3.

Cicero, audita falsa Vatinij morte, cum Ouinium libertum eius interrogasset, Rectene omnia; dicenti, Recte: Mortuus est? inquit. Ibid.

Cum de Vatinij morte audisset, mox certior fieret eum viuere: Malus; inquit, male pereat, qui nos fefellit. Plut. in Cic. & in apoph. Rom.

IN CANINIVM. *Consulem Cæsar hora septima renunciauit, qui vsque ad Kalendas Ian. esset, quæ erant futuræ mane postridie. Ita Caninio consule scito neminem prandisse. nihil tamen eo consule mali factum est. fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit.* Cicer. lib. VII. epist. ad famil. 30.

Maximo consule mortuo, creauit Cæsar in reliquam partem illius diei consulem Caninium Rebilium. quem cum plerique irent salutatum de more, & domum deducere cogitarent: Festinemus; inquit, priusquam abeat magistratu. Plut. in Cæsare.

Caninius Reuilius, qui vno die consul fuit, rostra cum ascendisset; pariter honorem iniit consulatus, & eierauit: quod Cicero gaudens, omni occasione vrbanitatis increpuit. λογοθεώρητος *est Caninius consul. Deinde, hoc consecutus est*

Reuilius, vt quæreretur quibus coss. consul fuerit. Dicere præterea non destitit, Vigilantem habemus Cos. Caninium, qui in consulatu suo somnum non vidit. Macrob. lib. II. Saturn. cap. 3.

IN CN. POMPEIVM. *Cum ad Pompeium venisset, ac deinde facti eum pœniteret, ab ipso interrogatus Pompeio, vbi Pisonem generum suum reliquisset, respondit, Apud socerum tuum.* Plutarc. in apoph. Rom. Macrob. lib. II. Satur. cap. 2.

Cum ad Pompeium venisset, dicentibus sero eum venisse, respondit: Minime sero veni. nam nihil hic paratum video. Macrob. ibidem.

Cum donasset Pompeius transfugam ciuitate Romana: O hominem bellum, inquit. Gallis ciuitatem promittit alienam, qui nobis nostram non potest reddere. Macrob. ibidem.

IN POMPEIANOS. *Transfuga a Cæsare ad Pompeium quidam cum diceret, equum se ibi, præ studio & nimia festinatione, reliquisse: Melius, inquit, equo tuo, quam tibi consuluisti.* Plut. in apoph. Rom.

Cum Domitius præfecturam dedisset militarem imbelli homini, diceretque virum frugi &

modestum esse: Quin tu igitur, inquit, hunc tutorem seruas liberis tuis. Idem in Cic.

Collaudantibus quibusdam Theophanem Lesbium præfectum fabrum, quod optime Rhodios consolatus esset de amissa classe: Quanti est, inquit, Græcum habere præfectum? Ibid.

Cum Cæsar multis præliis vteretur secundis, ac pæne aduersarios obsideret, Lentulo nunciari dicenti amicos Cæsaris esse vultu tetrico, Narras, inquit, Cæsari animo infenso esse. Ibid.

Martio cuidam ex Italia recenti, qui referret in vrbe percrebuisse rumorem, Pompeium obsideri, Et tu, inquit, huc nauigasti, quo aspectus ipse rumori fidem faceret? Ibid.

Victo Pompeio, cum Nonnius spe esse bona iuberet tamen; aquilas enim in castris Pompeij septem superesse: Recte tu istuc quidem, inquit, si cum gracculis bellum gereremus. Ibid.

Cum ex certis quibusdam vaticinationibus affirmaret Labienus Pompeium victorem fore: Nempe, inquit, strategemate nunc vsi castra amisimus. Ibid.

IN C. CÆSAREM. *Primum post victoriam Cæsaris interrogatus, cur in electione partis errasset, respondit: Præcinctura me decepit: iocans in Cæsarem, qui ita toga præcingebatur,*

vt trahendo laciniam, velut mollis incederet. Macrob. lib II. Saturn. cap. 2.

M. Bruti matri Seruiliæ Cæsar bello ciuili: super alias donationes, amplißima prædia ex auctionibus hastæ minimo addixit. Cum quidem plerisque vilitatem mirantibus facetißime Cicero, Quo melius, inquit, emptum sciatis, Tertia deducta est. existimabatur enim Seruilia etiam filiam suam Tertiam Cæsari conciliare. Suet. in Iul. Cæsare, cap. 2.

Mater M. Bruti Seruilia, cum pretiosum ære paruo fundum abstulisset a Cæsare, subiiciente hastæ bona ciuium, non effugit tale dictum Ciceronis: Equidem quo melius emptum sciatis, comparauit Seruilia hunc fundum tertia deducta. Filia autem Seruiliæ erat Iunia Tertia, eademque C. Craßi vxor, lasciuiente dictatore tam in matrem, quam in puellam. Macrob. lib. II. Saturn. cap. 2.

Cum Laberius in fine ludorum anulo aureo honoratus a Cæsare, e vestigio in quatuordecim gradus ad spectandum transisset, violato ordine: & cum detractus esset eques Romanus, & cum mimus remissus: ait Cicero prætereunti Laberio, & sedile quærenti: Recepissem te, nisi anguste sederem: simul & illum respuens, & in

nouum senatum iocatus, cuius numerum Cæsar supra fas auxerat. Ibid. cap. 3.

Idem Cicero alias facilitatem Cæsaris in eligendo senatum irrisit palam. Nam cum ab hospite suo P. Mallio rogaretur, vt decurionatum priuigno eius expediret, aßistente frequentia dixit: Romæ, si vis, habebit. Pompeiis difficile est. Eod. lib. cap. 3.

Ab Androne quodam Laodiceno salutatus, cum causam aduentus requisiuisset, comperissetque; nam ille se legatum de libertate patriæ ad Cæsarem venisse respondit: ita expreßit publicam seruitutem: ἐὰν ἐπιτύχῃς, καὶ περὶ ἡμῶν πρέσβευσον; *id est, si obtinueris, & pro nobis intercede.* Idem eodem loco.

Quod me hortaris vt absoluam, habeo absolutum suaue, mihi quidem vt videtur, ἔπος *ad Cæsarem. Sed quæro locupletem tabellarium, ne accidat quod Erigonæ tuæ; cui soli, Cæsare imperatore, iter ex Gallia tutum non fuit.* Cicer. lib. III. ad Quint. fr. ep. 6.

IN M. ANTONIVM. *Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte, vt Mustellæ Tamisio & Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu se-*

natus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quo modo sis eos inter sicarios defensurus. II. Philipp.

Duo millia iugerum campi Leontini Sexto Clodio rhetori aßignasti, & quidem immunia, vt pro tanta mercede nihil sapere disceres. Ibid.

Ad Lupercalia veniamus. Non dißimulat, P. C. apparet esse commotum: sudat, pallet. quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Numicia fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire: vt videam, vbi rhetoris tanta merces, vbi campus Leontinus appareat. Ibid.

Medico tria millia iugerum, quasi te sanum fecisset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Ibid.

Quid ad hæc tandem? expecto eloquentiam tuam. disertißimum cognoui auum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Ibid.

En cur magister eius ex oratore arator factus sit: poßideat in agro publico populi Rom. campi Leontini duo millia iugerum immunia. vt hominem stultum magis etiam infatuet mercede publica. III. Philipp.

IN FVLVIAM. *Quis autem meum consulatum præter Clodium, qui vituperaret, inuentus est? cuius quidem te fatum, ſicuti C. Curionem, manet: quoniam id domi tua est, quod fuit illorum vtrique fatale.* Philipp. II.

Dum iſtis conſiliis vteris, non potes eſſe, mihi crede, diuturnus. Etenim iſta tua minime auara coniux, quam ego ſine contumelia deſcribo, nimium debet diu populo R. penſionem tertiam.

At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti. Quam id, dij boni, non decebat! In quo eſt tua culpa nonnulla. aliquid enim ſalis ab vxore mima trahere potuiſti. Ead. orat.

Intimus erat in tribunatu Clodio: qui ſua erga me beneficia commemorat. eius omnium incendiorum fax. cuius etiam domi quidpiam iam tum molitus eſt. quid dicam, ipſe optime intelligit. Ead. orat.

Productus in concionem a tribuno plebis, cum reſpondiſſes te rei tuæ cauſa veniſſe, populum in te dicacem etiam reddidiſti. Ibid.

Acceſſit, vt Cæſare ignaro, cum ille eſſet Alexandriæ, beneficio amicorum magiſter equitum conſtitueretur. tum exiſtimauit ſe ſuo iure cum Hippia viuere, & equos vectigales Sergio mimo tradere. Ibid.

Lici-

Licinium Lenticulam de alea condemnatum, colluſorem reſtituit. Quaſi vero ludere cum condemnato non liceret: ſed vt quod ille in alea perdiderat, beneficio legis diſſolueret. Philipp. eadem.

IN ANTONIOS ET ANTONIANOS. *Qui ſunt igitur reliqui, quos ſors diuina delectet? L. Antonius & M. Antonius.* III. Phil. toto num. 26.

Is etiam legem iudiciariam tulit, homo caſtus atque integer, iudiciorum & iuris auctor. in quo nos fefellit. Anteſignanos, & manipulares, & Alaudas iudices ſe conſtituiſſe dicebat. At ille legit aleatores, legit exules, legit Græcos. Cydam Cretenſem. Lyſiadem Athenienſem. eſt Phædri, philoſophi nobilis, filius. homo præterea feſtiuus, vt ei cum M. Curio, conſeſſore eodem & colluſore, facillime poßit conuenire. Quemadmodum ad Cretenſem iudicem reus alleget? quomodo accedat? dura natio eſt. At Athenienſes miſericordes. puto ne Curium quidem eſſe crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat. Phil. V. a num. 12. ad 16.

Quid? ipſe ſi velit, num etiam L. fratrem paſſurum arbitramur? Phil. VI. a numero 10, ad 15.

Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in ciuitate Antonium videatis, vel potius Antonios? Nisi forte contemnitis Lucium. ego ne Caium quidem. Sed, vt video, dominabitur Lucius. est enim patronus XXXV. *tribuum.* VII. Philipp. a num. 16. ad 18.

Cur autem mandata legatis nostris dabat, cum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque arcem amicorum suorum. VIII. Philipp. a num. 24. ad 28.

Quid dicam de Apulo Domitio? cuius bona modo proscripta vidimus: tanta procuratorum est negligentia. Videte etiam P. Decij auctionem, clarissimi viri: qui maiorum suorum exempla persequens, pro alieno se ære deuouit. Emptor tamen in ea auctione inuentus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire ære alieno putaret posse, cum venderet aliena. Phil. XI.

Lumen & decus illius exercitus pæne præterij, Caninium Cimbrum, Lysidici filium, Lysidicum ipsum Græco verbo, qui omnia iura dissoluit. nisi forte iure Germanum Cimber occidit. Ead. orat.

Cimber hic fuit, a quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est: Germanum Cimber occidit. Quintil. lib. VIII. cap. 3.

Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis & Nuculæ, cum aquilæ primipili nummos aureos daret, de bonis meis se dare dixit. Si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putauit. XII. Phil.

Alter est tribunus designatus, Viseius nescio quis, fortis, vt aiunt, latro, quem tamen temperantem fuisse ferunt Isauri balneatorem. Orat. eadem.

Illud verum, quod in hoc Planco prouerbij loco dici solet, perire eum non posse, nisi ei crura fracta essent. fracta sunt, & viuit. Ibidem.

Non noui Sex. Albedium: sed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonij senatu. Phil. XIII. a numero 26. ad 29.

IN TIGELLIVM. *Id ego in lucris pono, non ferre hominem pestilentiorem patria sua. Ille autem, qui sciret se nepotem bellum tibicinem habere, & sat bonum vnctorem, discessit a me, vt mihi videbatur, iratior. Habes Sardos venales, alium alio nequiorem.* Cic. lib. VII. ad fam. ep. 24.

IN GALLVM. *Tribunatum plebis dicis te mea causa petisse. Vtinam semper esses tri-*

bunus: intercessorem non quæreres. Negas me audere, quod sentiam, dicere. Quasi tibi, cum parum pudenter me rogares, parum fortiter responderim. Epist. 27.

IN DIONYSIVM libertum. *Sit igitur sane bonus vir. hoc enim ipsum bene fecit, quod mihi sui cognoscendi penitus etiam istam facultatem dedit.* Ad Attic. lib. VII. epist. 7. *Sed est memoria bona. Me dicet esse meliore.* lib. VIII. epist. 4. *Velim, vt tibi amicus sit. hoc cum tibi opto, opto vt beatus sis. erit enim tam diu.* Lib. X. epist. 16.

IN SEGVLIVM. *Segulium negligamus, qui res nouas quærit: non quo veterem comederit; nullam enim habuit: sed hanc ipsam recentem nouam deuorauit.* Ad famil. lib. XI. epist. 21.

IN OCTAVIVM. *Erat Octauius quidam, qui vt oriundus ex Africa vulgo notabatur. huic certa in causa se non exaudire Ciceronem dicenti, Atqui aures, inquit, habes perforatas.* Plut. in Cic. & lib. II. Sympos.

Octauius, qui natu Libyus videbatur, Ciceroni recitanti ait: Non audio quæ dicis. Ille respondit, Certe solebas bene foratas habere aures. Hoc eo dictum est, quia Octauius Libys

oriundus dicebatur, quibus mos est aurem forare. Macrob. lib. VII. cap. 3.

IN adoleſcentem ferocul um. *Inſimulatus adoleſcens quidam venenum patri dediſſe in placenta, iactabat ſe ferocius, & Ciceroni contumelias ac maledicta minabatur. Cui Cicero, Hoc, inquit, malo a te, quam placentam.* Plut. in Cic.

IN FAVSTVM SYLLAM. *Cum Fauſtus Sylla, Syllæ dictatoris, qui multa capita ciuium Romanorum proſcripſerat, filius, oppreſſus ære alieno, boniſque maximam partem diſſipatis, ſupellectilem proſcripſiſſet: Hanc, inquit, proſcriptionem malo, quam paternam.* Plut. in Cic.

IN P. SYLLAM. *Te tamen hoc ſcire volo, vehementer populum ſolicitum fuiſſe de P. Syllæ morte, antequam certum ſcierit: nunc quærere deſierunt, quomodo perierit. Satis putant ſe ſcire, quod ſciunt. ego ceteroqui animo æquo fero. vnum vereor, ne haſta refrixerit.* Cic. lib. IX. ep. 10.

Nos hic P. Syllam patrem mortuum habebamus. alij a latronibus, alij cruditate dicebant. populus non curabat. combuſtum enim eſſe conſtabat. Hoc tu pro ſapientia tua feres æquo ani-

mo. Cæsarem putabant moleste laturum, verentem ne hasta refrixisset. Mindius Marcellus & Attius pigmentarius valde gaudebant se aduersarium perdidisse. Lib. XV. ep. 17.

Est iocus Cassij ad Ciceronem eadem sententia. *Sylla, cuius iudicium probare debemus, cum dissentire philosophos videret, non quæsiuit, quid bonum esset, & omnia bona coemit. cuius ego mortem forti mehercule animo tuli. nec tamen Cæsar diutius nos eum desiderare patietur. nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat: nec ipse sectorem desiderabit, cum filium viderit.* Cic. lib. XV. ep. 19.

IN METELLVM NEPOTEM. *Cum Metellus Nepos obiiceret Ciceroni plures ab eo fuisse oppressos testimonio, quam patrocinio seruatos: Fateor, inquit, plus mihi fidei, quam eloquentiæ esse.* Plut. in Cic. & in apoph. Rom.

Erat Metellus Nepos leuior natura. relicto tribunatu plebis confestim ad Pompeium nauigauit in Syriam: mox inde maiore est inconstantia & temeritate reuersus. Is cum Philagrum præceptorem suum sepeliendum curasset diligentius, coruum marmoreum eius imponi sepulcro iussit. Ad quem Cicero, Hoc tu quidem, inquit, fecisti solertissime. volare enim

te potius docuit, quam dicere. Plut. ibid.

Cum Metellus Nepos in contentione quadam forensi identidem diceret, Quis est pater tuus, O Cicero. Tibi, inquit, hanc responsionem mater effecit difficiliorem. Habebatur autem mater eius parum pudica. Plut. ibid.

IN M. APPIVM. *M. Appius in exordio orationis cum dixisset ab amico se rogatum, vt ei curam, eloquentiam, fidem præstaret: Adeone, inquit, ferreus es, nihil vt eorum, quæ te amicus rogarit, præstiteris?* Plut. in Cic.

IN P. COTTAM. *Publium Cottam, qui haberi iurisperitus vellet, cum indoctus esset, ingenioque tardus, ad testimonium dicendum in quadam causa citauit. Cum autem nihil se scire illico diceret: Putas fortasse, inquit, te de iure interrogari.* Plutar. in Cicer. & in apoph. Rom.

IN L. COTTAM. *L. Cotta Censore, qui vino deditus esset, candidatus consularis Cicero in prensando cum sitisset, & sui eum amici circunstarent bibentem, ac velut occultarent: Recte, inquit, veremini, ne, quod aquam bibam, mihi censor succenseat.* Plut. in Cic.

IN VOCONIVM. *Occurrens Voconio, secum tres filias ducenti maxime deformes, le-*

niter & summisse amicis dixit: Φοίβου ποτ' οὐκ ἐῶντος ἔσπειρεν τέκνα. *Inuito sole procreauit liberos.* Plut. in Cic. & in apoph. Rom.

IN M. GELLIVM. *M. Gellius, quem ferebant ortum ex stirpe non ingenua, cum clara voce magnaque literas recitasset in senatu: Nolite, inquit, mirari. Et is ex genere est hominum vocalium, qui præconium fecerunt.* In Cic.

IN L. GELLIVM. *Cum Cæsar legem tulisset de agro Campano diuidendo militibus, & multis ea res displicuit in Senatu, & L. Gellius, admodum senex, negauit hoc futurum, se quidem viuo. Hic Cicero, Expectemus, inquit: non longam diem postulat Gellius.* Plut. in Cic.

IN P. SESTIVM. *Sestius adhibuerat eum cum nonnullis aliis in iudicio patronum: qui cum dicere ipse omnia vellet, neque cuiquam permitteret verbum facere; vbi intellectum est absolutum iri, iudicibus iam ferentibus sententiam, Vtere hodie, inquit, Sesti, tempore: cras enim priuatus eris.* Plut. in Cic.

IN candidatum quendam. *Cum is candidatus qui coqui filius habebatur, coram Cicerone suffragium ab alio peteret: Ego quoque iure tibi fauebo.* Quint. lib. VI. cap. 3. & 4.

IN ISAVRICVM. *Miror quid sit, quod pater*

pater tuus, homo constantissimus, te nobis varium reliquit. Idem ibidem.

IN VIBIVM CVRIVM. *Vibium Curium, multum de annis ætatis suæ mentientem, ita redarguit: Tum ergo, cum vna declamabamus, non eras natus.* Ibid.

IN FABIAM DOLABELLAM. *Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta se annos habere, Verum est, inquit: nam hoc iam viginti annis audio.* Ibid.

IN reprehensores noui coniugij sui. *Obiurgantibus, quod sexagenarius Popiliam virginem duxisset, Cras mulier erit, inquit.* Ibid.

IN CVRIONEM : CÆLIVM : rabulas. *Curionem semper ab excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie procemium habere dixit.* Ibid.

M. Cælium melius obiicientem crimina, quam defendentem, bonam dextram, malam sinistram habere. Ibid.

Clamosos oratores ex impotentia in clamorem, veluti claudos in equum, insilire. Plut. in apoph. Rom.

IN SEX. ANNALEM. *Cum Sex. Annalis testis reum læsisset, & instaret identidem accusator ei, Dic, M. Tulli, numquid potes de*

Sexto Annali? versus tunc dicere cœpit de libro Ennij, annali sexto;

Qui potis ingentes causas euoluere belli.
Quint. lib. VI. cap. 3.

Vitium orationis πλεονασμὸν *emendauit non inurbane in Hirtio Cicero, qui cum in Pansam declamans, filium a matre decem mensibus in vtero latum esse dixisset, Quid? aliæ, inquit, in penula solent ferre?* Quintil. lib. VIII. cap. 3.

IN CHIOS. *Primum, vt arbitror, versicolores istas maculas Chiorum lapidicinæ ostenderunt, cum exstruerent muros, faceto in id M. Ciceronis sale. omnibus enim ostentabant, vt magnificum. Multo, inquit, magis mirarer, si Tiburtino lapide fecissetis.* Plinius libro XXXVI. cap. 6.

IN M. LEPIDVM. *Cum M. Lepidus in senatu dixisset patribus conscriptis: Ego non tanti fecissem simile factum: Tullius ait, Ego non tanti fecissem* ὁμοιόπλωτον. Macrob. libro II. Saturn. cap. 3.

IN PISONEM. *Cum Piso, gener eius, mollius incederet, filia autem concitatius; ait genero: Ambula tanquam femina. ait filiæ: Ambula tanquam vir.* Idem ibidem.

IN LENTVLVM. *Idem cum Lentulum ge-*

nerum suum, exiguæ staturæ hominem, longo gladio accinctum vidisset, Quis, inquit, generum meum ad gladium alligauit? Ibid.

IN QVINTVM fratrem. *Cum in ea prouincia, quam Q. frater rexerat, vidisset clypeatam imaginem eius, ingentibus liniamentis vsque ad pectus ex more pictam; erat autem Quintus ipse staturæ paruæ; ait: Frater meus dimidiatus maior est, quam totus.* Eodem cap.

IN DAMASIPPVM. *M. Cicero cum apud Damasippum cœnaret: & ille mediocri vino posito, diceret, Bibite Falernum hoc, annorum quadraginta est: Bene, inquit, ætatem fert.* Macrob. libro II. Saturn. cap. 3.

IN VALERIVM. *Tu velim ibi malis esse, vbi aliquo numero sis, quam istic, vbi solus sapere videare. Quanquam qui istinc nunc veniunt, partim te superbum esse dicunt, quod nihil respondeas: partim contumeliosum, quod male respondeas.* Cic. lib. I. ad fam. ep. 10.

L. Valerium iurisconsultum valde tibi commendo, sed ita etiam, si non est iurisconsultus. melius enim ei cauere volo, quam ipse aliis solet. Lib. III. ad fam. ep. 1.

IN LATERANENSEM. *Quæris, num diser-*

tus. Immo, id quod ſecundum eſt, ne ſibi quidem videtur. Num iuriſconſultus. Quaſi quiſquam ſit, qui ſibi hunc falſum de iure reſpondiſſe dicat. Pro Cn. Plancio.

IN TREBATIVM. *Legi tuas literas, ex quibus intellexi, te Cæſari noſtro valde iureconſultum videri. Eſt, quod gaudeas, te in iſta loca veniſſe, vbi aliquid ſapere viderere. Quod ſi in Britanniam quoque profectus eſſes: profecto nemo in illa tanta inſula peritior te fuiſſet.* Lib. VII. ad fam. ep. 10.

Trebatium quod ad ſe miſerim, perſalſe & humaniter etiam gratias mihi agit. negat enim, in tanta multitudine eorum, qui vna eſſent, quemquam fuiſſe, qui vadimonium concipere poſſet. Lib. II. ad Q. fr. ep. 14.

Valde metuo, ne frigeas in hibernis. Quamobrem camino luculento vtendum cenſeo. Idem & Mucio, & Manilio placebat, præſertim qui ſagis non abundares. Quanquam vos nunc iſtic ſatis calere audio. quo quidem nuncio valde mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es cautior, quam in aduocationibus: qui neque in Oceano natare volueris, ſtudioſiſsimus homo natandi: neque ſpectare eſſedarios, quem antea ne andabatam quidem defraudare pote-

ramus. Lib. VII. ad fam. epist. 10.

Nisi ante Roma profectus esses, nunc eam certe relinqueres. quis enim tot interregnis iureconsultum desiderat? Ego omnibus, vnde petitur, hoc consilij dederim, vt a singulis interregibus binas aduocationes postulent. Satisne tibi videor abs te ius ciuile didicisse? Sed heus tu, quid agis? ecquid fit? video enim te iam iocari per literas. hæc signa meliora sunt, quam in meo Tusculano. Sed quid sit, scire cupio. Consuli quidem te a Cæsare scribis: sed ego tibi ab illo consuli mallem. Ep. 11.

Vtrum superbiorem te pecunia facit, an quod te imperator consulit? moriar, ni, quæ tua gloria est, puto te malle a Cæsare consuli, quam inaurari. Si vero vtrumque est, quis te feret præter me, qui omnia ferre possum? Neque est, quod illam exceptionem in interdicto pertimescas, quod tu prior vi hominibus armatis non veneris. scio enim te non esse procacem in lacessendo. Sed, vt ego quoque aliquid de nostris cautionibus admoneam, Treuiros vites censeo. audio capitales esse. mallem, auro, argento, ære essent. Ep. 13.

Si scribere oblitus es, minus multi iam te aduocato causa cadent. Sin nostri oblitus es,

dabo operam, vt istuc veniam ante, quam plane ex animo tuo effluam: Sin æstiuorum timor te debilitat, aliquid excogita, vt fecisti de Britannia. Ep. 14.

Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quod negent te percunctantibus respondere. Sed tamen est quod gaudeas. Constat enim inter omnes, neminem te vno Samarobrinæ iuris peritiorem esse. Ep. 16.

Tu me velim de ratione Gallici belli certiorem facias: ego enim ignauissimo cuique maximam fidem habeo. Ep. 18.

IN FABIVM GALLVM. *Martis vero signum quo mihi pacis auctori? Gaudeo nullum Saturni signum fuisse. hæc enim duo signa putarem mihi æs alienum attulisse.* Ep. 23.

IN VOLVMNIVM. *Sit vel Selius tam eloquens, vt possit probare se liberum: non laboro. vrbanitatis possessionem, amabo, quibusuis interdictis defendamus: in qua te vnum metuo, contemno ceteros. Deriderite putas? Nunc demum intelligo te sapere.* Ep. 32.

DE SE. *De pantheris per eos, qui venari solent, agitur meo mandato diligenter. Sed mira paucitas est: & eas, quæ sunt, valde aiunt queri, quod nihil cuiquam insidiarum in mea*

prouincia, nisi sibi; fiat. Itaque constituisse dicuntur in Cariam ex nostra prouincia decedere. Lib. II. ad fam. ep. II.

Si, vt scribis, ea literæ non fuerunt disertæ, scito meas non fuisse. Vt enim Aristarchus Homeri versum negat, quem non probat: sic tu; libet enim mihi iocari; quod disertum non erit, ne putaris meum. Lib. III. ep. II.

Ego tua gratulatione commotus, quod ad me pridem scripseras, velle te bene euenire, quod de Crasso domum emissem, emi eam ipsam domum XXXV. *aliquanto post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito tantum habere æris alieni, vt cupiam coniurare, si quis me recipiat. Sed partim odio inducti me excludunt, & aperte vindicem coniurationis oderunt: partim non credunt, & a me insidias metuunt, nec putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione feneratores exemerit.* Lib. V. ep. 6.

Obiectum ei est, quod pecuniam, domus emendæ causa, a reo accepisset. Tum Cicero inopinata opprobratione permotus, accepisse se negauit: ac domum quoque se empturum negauit. Atque adeo, inquit, verum sit accepisse me pecuniam, si domum emero. Sed cum postea emisset, & hoc mendacium ei in senatu ab inimicis obii-

ceretur, riſit ſatis: atque inter ridendum, ἀκοινώνητοι, *inquit, homines eſtis, cum ignoratis prudentis & cauti patrisfamilias eſſe, quod emere velit, empturum ſe negare, propter competitores emptionis.* Gellius lib. XII. cap. 12. noct. Att.

Tuſculanum & Pompeianum valde me delectant, niſi quod me, illum ipſum vindicem æris alieni, ære non Corintheo, ſed hoc circunforaneo obruerunt. Lib. II. ad Att. ep. 5.

AD DOLABELLAM. *Gratulor Baijs noſtris, ſiquidem, vt ſcribis, ſalubres repente factæ ſunt. niſi forte te amant, & tibi aſſentantur, & tam diu, dum tu ades, ſunt oblitæ ſui. Quod quidem ſi ita eſt, minime miror cælum etiam & terras vim ſuam, ſi tibi ita conueniat, dimittere.* Lib. IX. ad fam. ep. 12.

AD CORNIFICIVM. *Grata mihi tuæ literæ, niſi quod Sinueſſanum diuerſoriolum contempſiſti. quam quidem contumeliam villa puſilla iniquo animo feret, niſi in Cumano & Pompeiano reddideris* πάντα περὶ πάντων. Libro XII. 4.

IN PAPIRIVM PÆTVM. *Ego autem tribus primis verbis, Quid noſter Pætus? At ille adiurans, nuſquam ſe vnquam libentius. Hoc ſi verbis aſſecutus es, aures ad te afferam non*

minus

minus elegántes. ſin autem obſonio, peto a te, ne pluris eſſe Balbos, quam diſertos putes. Lib. IX. ep. 19.

Neſciebam te tam peritum eſſe rei militaris. Pyrrhi te libros & Cynea video lectitaſſe. Itaque obtemperare cogito præceptis tuis: hoc amplius, nauicularum habere aliquid in ora maritima. contra equitem Parthum negant vllam armaturam meliorem inueniri poſſe. Ep. 25.

An tu id melius, qui etiam philoſophum irriſeris? cum ille, ſi quis quid quæreret, dixiſſet, cœnam te quærere a mane dixeris. ille baro te putabat quæſiturum, vnum cælum eſſet, an innumerabilia. At Hercule cœna numquid ad te, ibi præſertim? Ep. 26.

Sed iam ſatis, Balzaci, vrbanitatis Tullianæ ac leporum. Præcidi autem, vt vides, omnia, quæ fuſis narrationibus & quadam perpetuitate ſermonis continentur: non minus iocoſa illa quidem, ſed longiora, & ſic in ſuis quæque locis melius ſita. Ex eo genere ſunt literæ ad Trebatium libro VII. & ad Papirium Pætum libro IX. & nonnullæ ad Caſſium libro XV. & aliquot alibi. Deinde in orationibus, contentio ſui & Cæcilij, diuin. in Ver. Ficta narratio in Cepaſios fratres, pro Cluen-

tio. Reprehensiones Sulpicij & Catonis, pro Muræna. Irrisio erroris sui & stultæ de se credulitatis, pro Plancio. Inuectiuæ in Clodiam, pro Cælio : in Antonianos, sex Philippicis. Tum ad philosophica & rhetorica narrationes annexæ quamplurimæ rerum lepidarum & iocularium. velut illud L. Gellij, qui, ex prætura cum proconsul Græciæ præesset, controuersias & lites philosophorum posse finiri putarit se arbitro, atque ad hoc eis operam suam detulerit. aut istud cuiusdam Pythij, fraudulenti venditoris, qui mare ad villam suam esse finxerit piscosum, cum nihil minus ibi, quam pisces caperentur. Rursum pluscula quædam breuissima, quæ in vna aut altera voce luderent, transeunda silentio duxi. Vt enim illa superiora longitudine sua terruerunt me : ita, hæc altera ne obruerent numero & multitudine, prouidendum fuit. Nec iis, credo, locum oportuit dari, quæ acutius & concinnius dicerentur, quam iocosius, adeoque laudari magis vt bella & literata, quam vt salsa & faceta rideri solerent. Denique visum est & alienum, & infinitum, huc adducere, quæ acerba tantum & mordacia essent, aut quæ plus haberent aceti, quam salis. cu-

iusmodi sunt grauissimæ contumeliæ verborum, emissæ tota vi contra aduersarios, & in orationibus Ciceronis sane frequentes. Quanquam ego, qui tot ac talia, in delectu habendo iocorum, reieci prudens, adhuc vereor ne nimis multa collegisse videar plerisque, non seueris modo & fastidiosis, sed hilaris etiam promptisque ad iocandum. Cum enim diuersi sint hominum sensus inter se, & vnius etiam animus secum nonnunquam discordans, vt aliud alio tempore approbet: tum nulla fortasse maior vsquam varietas & discrepantia iudiciorum, quam in gustandis probandisque iocis. Ex quo plerumque contingit, vt quæ quis pro vrbanis & venustis potissimum attulerit, in iis alius quærat facetias; etiam aspernetur atque abhorreat alius, ac rem totam illepidam absurdamque arbitretur. Verumtamen quid hæc ad nos, qui, exemplis ad variam & quasi multiformem vrbanitatem propositis, nihil aliud spectemus, nihil velimus, nisi vt ioca M. Tullij, quæcunque sint, tam careant omni labe & vitio orationis, quam seria? Nec vero hunc eundem Ciceronem quidquam supra, tot paginis, locutum videmus in iocando, vel nimis prisce, quasi cum ma-

tre Euandri fabularetur ; vel nimis populariter ruſticeque , perinde ac ſi cum Arpinate aliquo municipe ſuo , aut cum Tuſculano villico Formianoue , ludorum otioſis diebus , garriret.

LVDICRA DICTIONE VTENDI NVLLA CAVSA EST.

QVEMADMODVM quod exemplo fit, iure fieri vulgo putatur: ita quod nullo fit exemplo, iniuria fieri, merito existimari potest. Quæ sententia etsi non habeat vbique locum; proptereaquod & multa quæ sunt in manibus, & quibus quotidie vtimur, olim primum inuenta recte & laudabiliter fuerint, & nunc etiam inueniri possint ea, quorum exemplum nullum præcesserit: hic tamen contendere posse videor, quia nemo veterum adhibuit ridiculam & iocularem orationem, nemo de ea memorauit, eandem ipsam, sine ratione vlla, tempore hoc nostro, vsurpari. Quid enim? Parum ingeniosos & solertes antiquos omnes & Græcos, & Latinos scriptores dicemus fuisse, qui præclaram istam iocandi artem ac disciplinam non perspexerint? fuisse negligentes & incuriosos existimabi-

mus, qui augere his opibus atque ornamentis linguam quiſque ſuam renuerint? occupatos aliis literis ac negotiis, qui per anguſtias temporis non potuerint? Quod ſi & abundarunt otio, nec induſtria, nec curioſitas defuit, atque etiam ſuperfuit ingenium; neque tamen quiſquam inter eos tanti duxit, vt aliquid, ex illo genere ſcribendi ad ſuum, præſidij & ſplendoris accerſeret: quæ demum iſta ratio eſt, cupide ſermonem amplecti, quem certo omnes literati iudicio repudiarunt, atque omnis ſuperior ætas, vnis nec variatis ſententiis, damnauit? Cum igitur oſtenderem, id quod mihi ego primum propoſueram, neminem ex omni Græcia, eque omni Latio ſcriptorem eam formam attigiſſe loquendi: vna & coniunctè oſtenſum eſt alterum, quod eram pollicitus, non fuiſſe cauſam, quamobrem noſtri rem tentarent atque aggrederentur tam inuſitatam; rem neglectam a melioribus, ac iacentem tandiu, tollerent, ſibique aſſumerent: eoſque ideo feciſſe inconſiderate ac nulla ratione, qui ſe principes & inuentores eius generis ridiculorum eſſe voluiſſent.

Verum placet hoc ipſum agere ſeparatim,

& per se considerare quale sit, quidue auctores primos ac parentes ex natura rei spectare oportuit. Agedum, Gelasime, quisquis es, cui sic visum garrire & fabulari siue Latine, seu qua alia lingua, doce nos tui facti caussam: tu siquidem tua, omnium optime, nosti. quid animi tibi est? quid consilij? quid, cur loquare, aut scribas ridicule? Hoc primum spectas, opinor, vt moueas risum? Et hoc enim vox ipsa sonat: nec vlla caussa propior rei est, aut cum ea iunctior. Illud deinde sequeris profecto, vt ingenij tui aliquod lumen ostendas? Atque hæ duæ sunt veræ & germanæ caussæ, siue finis duplex: alter vicinior, alter remotior: alter scripturæ, alter scribentis. ex quo is vtroque approbationem, laudem, admirationem speret ab æquis lectoribus, & consequatur. Quid, si autem has tibi caussas ridicule scribendi excutio? quid, si finem & illum priorem, & hunc posteriorem frustra tibi propositum esse, teque neutrum magno conatu studioque tuo assequi posse demonstro?

AC mihi quidem sic persuasi, a te non captari leues quosdam, aut mediocres risus, qui perpetua oratione nihil aliud agis, nisi vt ad

ridendum, mœstissimum quemque excites; sed ingentes, & profusos, & ἀσβέστους, quales, quantosque risus edere Dij solent Homerici: vt qui legit, aut audit mortalis, moriatur propemodum risu. At, mihi crede, funditus ignoras cum naturam rerum tristium pariter & iucundarum, tum motuum ex iis concitandorum rationem modumque. Multo etiam minus, si fieri potest, vim & proprietates risus, qui maximus lætitiæ partus est, calles: nec eius celeritatem in nascendo, in durando breuitatem satis aduertis. Etenim si in cunctis affectionibus animi videndum est, quatenus vnamquamque commoueas dicendo: hic perquam diligenter est videndum, vbi maxime valet, quod vulgo fertur, nimium magis offendere, quam parum. Præcipiunt doctores ac magistri artis, vt, si quis velit orator, commemorandis rebus aduersis, & calamitoso statu reorum, commiserationem excitare iudicibus, atque etiam fletum, orationem ne habeat, commotis iam animis, longiorem, neue in eodem moretur, aut habitet, hæreatque diutius. Quorsum hæc? Quia, vt dixit rhetor Apollonius, lacryma nihil citius arescit. Cuius dicti ea vis est, & potestas, vt, quoniam

niam fletus minime poteſt eſſe diuturnus, præſertim in alienis malis, eum ne multum diuque pergamus elicere, non modo nequicquam ac ſine cauſa, ſed etiam cum audientium moleſtia & odio. Ac minime quidem mirum, ſi ingemiſcere, & lacrymari, & mœrere deſiſtimus facile, & cito. eſt enim id totum per ſe iniucundum: &, ſi quid ſuauitatis habet, id ex eo eſt, quod minui leuarique dolor iſtis quaſi medicamentis exiſtimetur, aut eiici malum atque egeri vi lacrymarum, oculis, ſic tanquam foribus, apertis. Eſt vero mirum, id quod libenter facimus, vt lætemur, & geſtiamus, & efferamur, exiliamuſque gaudio, vel non poſſe nos, vel non ſolere, vel nolle denique facere diu. Sic tamen, Balzaci, res ſe habet. Suus lætitiæ debetur modus, ſua intermiſſio, ſua pauſa: nec fere reperietur quiſquam, qui in motu iſto perpetuo eſſe velit: eoque celerius contingit, vt deſinamus, & defatigemur lætando, quo res ſunt lætiores, ex quibus lætitia afficimur. Quamobrem in eo quoque rhetores plurimum viderunt, quod, cum ipſa ad ornandum & ad delectandum præcepta darent, monuerint id, quod eſt in vita cumprimis vtile, eſſe in oratione polita

& ſuaui neceſſarium prorſus, vt caueatur, ne quid nimis. Qui locus quoniam inductus eſt a Craſſo Ciceroniano, tractatuſque diuinitus; & maxime quæſtionem, quam agitamus, continet: expedit huc eius transferre ſententias omnes, atque ob oculos ponere.

Primum igitur Craſſus illud, tanquam ſedem & fundamentum conſtituendo operi, iacit, genus dicendi vt eligatur, quod maxime teneat eos, qui audiant: & quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. Ad eam rem conſpergi quidem orationem oportere quaſi verborum ſententiarumque floribus: verum id per eam non debere fundi totam æquabiliter, ſed ita diſtingui, vt ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia & lumina. Difficile enim dictu eſſe, quænam cauſa ſit, cur, quæ maxime ſenſus noſtros impellunt voluptate, & ſpecie prima acerrime commouent, ab iis celerrime faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Etſi autem ratio ignoretur, rem conſtare tamen ipſo vſu, ac per ſingulos ſenſus, perque ea, quæ ſubiiciuntur ſenſibus, manifeſto oſtendi. Non eſt dubium in picturis, quin ſuauitate, & claritate, & multitudine colorum, noua pleraque anti-

quis præſtent, quæ idcirco nos rapiant ſtatim ad ſe, primoque aſpectu deliniant. At iidem nos experimur, illud ipſum veterum tabularum, quod eſt horridum, & obſoletum, ac pæne euaneſcens vetuſtate, ac paucorum colorum, quam multo oculos intuentium faciat attentiores, & moretur diutius. In muſicis tametſi iucundiores ſint auribus falſæ voces, & delicate ac molliter inflexæ, quam naturales & ſeueræ: tamen iis non graues tantum & auſteri offenduntur, ſed multitudo ipſa, vt primum aduertit ſæpius fieri, reclamat, & de ſua eas crebritate & frequentia aſpernatur ac reſpuit. Idem in reliquis ſenſibus nonne licet animaduertere? ſuauitates odorum, quæ afflantur ex vnguentis, maiores interdum & acriores eſſe, quam vt ferre naribus aliquandiu poſſimus: quæ ſi vnguenta temperata ſint & condita ſimplicius, recreetur odoratus & acquieſcat. mollia vero & læuia nimium habere quiddam, ſi bene attendimus, a quo ipſe tactus tandem aliquando refugiat. Guſtatum denique, vnum ex ſenſibus voluptatis auidiſſimum, & maxime appetentem res ſibi iucundas, quid celerius, quam mel, placentæ, cruſtula, ſimiles cupediæ, ſatiat? quis ad cibum

adhibeat, aut ad potionem, dulcia, ſuauia, pinguia, & ſi qui ſunt alij eiuſdem generis ſapores, quotidie ſine nauſea? cum in eſculentis & poculentis ea, quæ nos mediocriter afficiunt, famem ac ſitim expleant in præſenti, minime creent faſtidium in futurum. Ex quibus ita diſputatis demum concludit, quod initio in medium adduxerat, eſſe velut in confinio iucundi tædium poſitum, maximaſque voluptates habere celerem ſatietatem, quas, vt bonus deinde poeta dixit, commendet rarior vſus. Quo minus mirum videri debere contendit, ſi vel poetæ, vel oratores parum ij diu delectent, quorum ſit mitis illa quidem, & feſtiua, atque compta vel poeſis, vel oratio, ſed ſine interuallis, ſine remiſſione, ſine varietate inæquabili procedat. Quinetiam in iis, quæ ſunt oratoris aut poetæ, citius offendi, quam in iis, quæ ſub ſenſus cadunt: proptereaquod hæc nimia ſenſuum voluptas natura, non mente proprie ſentiatur; in ſcriptis, & in dictis non aures ſolum, ſed animus, multo acrior iudex ac moroſior, deprehendat copiam iſtam vitioſam, & repudiet. Itaque ſe facile pati, ſibi vt dicenti acclametur, bene & præclare. ſi nimium ſæpe obtrudatur, belle &

festiue : graue & modestum videri. Ac licet optandum sit oratori, vt crebro exclamantem coronam audiat, Non potest melius : tamen hac lege optandum esse, vt aliquid interueniat, & admisceatur identidem, non malum quidem, sed bonum minus; quo id, quod ita bonum esse dicitur, vt nihil supra, tale manifesto appareat. quemadmodum in tabulis abdita & opaca quædam videmus, tanquam vmbras & recessus, quo magis id, quod fuerit claris pictum coloribus, nitidum, lætum, collustratum, prodatur atque emineat.

Cuius ergo artificij & prudentiæ est, iucundos & suaues animorum motus, esse velle perpetuos, & totos in hilaritate, qui ne diuturni quidem per naturam esse possint : præsertim cum risus, quem isti maxime, tanquam vltimum finem ludicrorum spectant, minus etiam permaneat diu? Et sane quomodo existat risus, qualem progressum, quem exitum & finem habeat, vt ei sit incipiendi extemporalis quædam ratio, desinendi subitus & præceps modus, nec longa in medio mora, vix videmur cogitasse. Quænam tandem in loquendo, aut in scribendo, quasi titillatione risum lacessunt? Dictum vnum, aut alterum : bre-

uicula narratio : nonnihil repentinum, & fortuitum, & recens ac nouitate ſua primum. Quod ſi pergas, ſi rem ante prouiſam, ſi ſemel iam expoſitam, iterum oculis atque auribus offeras : nihil effeceris. occaſione data ridendi aut ſtatim, aut nunquam riſus conſequetur. Hæc fere occurrunt, vnde, vt dixi, riſus oriatur. In riſu vero quænam ſunt? Rictus oris aliquis : paruæ genarum lacunæ vtrinque : modici tumores : exporrecta frons : vox elatior : venarum inflatio : concuſſio laterum. quod ventri doleat nonnunquam, quod ilia vix ferant, quod exprimat lacrymas ex oculis. Quæ omnia quamuis ſponte & natura fiant in principio, violenta ſunt quodammodo, ſi mora acceſſerit, adeoque ad breue exiguumque tempus duratura : neque reperietur, qui, vt velit, hoc vno eodemque manere ſtatu queat paulo diutius. Quare quemadmodum cupientes tenere plerumque riſum nequimus, quin ſubito erumpat : ita facere non poſſumus, quin deficiat quamprimum, aut, vt leuiſſima flamma, & ignis ſine viribus, occidat derepente & extinguatur. Clauſula huius argumentationis & ſumma effici ſubductis omnibus poteſt, vt, ſi affectus quoſuis animorum motos vtiliter ve-

lis oratione, ſat breuis ſis: ſi iucundos & hilares, tanto breuior: ſi ita, vt riſus ſequatur, breuiſſimus. Quid igitur ſibi Gelaſimi volunt multis verſibus, longis epiſtolis, totis voluminibus ac libris, niſi vt rem fluxam & fugacem retinere vi, & continuam & perennem reddere nequicquam conentur?

Sed cur hæc argumentamur, curue congerendis rationibus docemus, ridiculos ſcriptores iſtos minime, quo intendunt, peruenire nitendo, nec ſatis, vt ſperant & confidunt, excitare riſum? cum perſpicuum ſit quotidiana experientia haſce nugas, quæ non bonitate primo, ſed nouitate placuerant, & paulatim nunc obſoleſcere, & ab initio riſus non feciſſe tantos, quantos aut res ipſa ferre, aut auctores polliceri de ſe ſuiſque ſcriptis viderentur. Equidem memini ante aliquot annos, cum in maximo cœtu verſarer hominum literatorum nec inelegantium, allatum ad nos volumen fuiſſe eiuſmodi, multis verſuum millibus refertum, cuius cum pagina legeretur, ſtatim arriſum eſſe ab omnibus, quod fatuitas operis, multo maior, quam quiſquam exiſtimaſſet, ex improuiſo percuſſiſſet animos. Cum autem ad alteram paginam procederetur, ri-

ſum ſingulos defeciſſe tanquam ventum, qui celeri & magno impetu exortus, continuo euaneſcit. Vnum ex omni numero repertum, cui magis cordi ea res foret, quique, ceteris faſtidientibus, rictu nudare pergeret dentes ad ridendum: nec mirum tamen viſum cuiquam, quod is de nihilo ſoleret ridere. Ex illo neminem vidi inter literatos, quamuis vrbanum & comem, qui iſta ridicule ſcripta domi attentius volutaſſet per otium, quin a tota lectione auerſus, ac velut frigida perfuſus, diſceſſiſſet. Quamobrem tantum abeſt, hæc vt ſcriptio longiore nec interrupta ratione ſua iocandi, ad hilaritatem nos & riſum vocet diuturnum & conſtantem: vt euentus habeat pæne contrarios, & incredibile quoddam atque immenſum frigus relinquat in animis legentium. Quemadmodum enim atroces & horrendi caſus clarorum virorum, ſummæque calamitates, vt mutilatio membrorum, vt cruor, vt inuſitatæ cædes, vt inſanabiles ignominiæ, ſi ponantur ob oculos, non iam miſerationem mouent, ſed immanem & durum ſtuporem, quo nihil magis eſt miſerationi tenerrimæ contrarium: ita minime dubitandum, quin abſurda quædam, & inſulſa, & ſtolida

ſtolida nimis, quæ temperata riſum facerent, immoderata frigus afferant. Et vero ſuum eſt aliquando, vt probe, Balzaci, intelligis, orationi frigus: quod quale ſit, ex Theophraſto definit Demetrius: quam in locutione ſit multiplex, opinor, ex Ariſtotele oſtendit. Hoc porro frigus tametſi idem Demetrius velit eſſe finitimum vitium generi magnifico dicendi, quod genus quis affectet & conſectetur præter ordinem, præterque modum: tamen haud ſcio, an propius iunctiuſque ſit vitium ridiculo inſolenti & nimio. Allati domo ioci nonne plerumque frigidi? Dicta nonne frigidiora, quibus priores laceſſimus, quam quibus reſpondemus prouocati; aut quibus ſerius ac ſpatio ſumpto, quam quibus ex tempore reſpondemus? Qui facetias procul arceſſunt, ſiue repetunt altius, nonne periculum eſt, ſi dicendi artifices & doctores audimus, ne in frigus delabantur? Facile vt appareat illud iocoſitati vitium eſſe affine in primis, nec proprium ſolummodo, ſed magis, quam quoduis aliud vitium, proprium. Quod ſi ita eſt, de continuatis iſtis & productis in longum, ſine re ſeria vlla, ridiculis quid putamus? nonne fore, vt lectores ſuos, quanquam ardentes

ſtudio cognoſcendi rerum nouarum, refrigerent & glacient quodammodo, & malam eis tuſſim, & nauſeam, longaque faſtidia inuehant? Ac faciunt quidem, vt ante dixi. nec iam tædet nos duntaxat tot nugarum, ſed nugatorum miſeret, qui aliud omnino, ac ſperant, aſſequuntur. quos ſubleuamus interdum verbis, & tenui riſu proſequimur, ne nimium diſpliceant ſibi, dum nobis non placent; neue mœſti & magno cum malo ſuo diſcedant, qui lætitiam dare voluerint. idemque facimus, quod diſerti & prudentes in ſympoſio Xenophontis conuiuæ. Accubuerant iam iſti, & ſermones variis de rebus, iucundis ac minime negotioſis, vt conuiuiorum mos eſt, habebant. Ecce tibi in foribus Philippus ὁ γελωτοποιός. introducitur. locus datus. epulatur. qui, arrepta in ſermone ceterorum occaſiône, dictum dicit vnum & alterum, vt Terentianus gnato neſcio quis, de dictis melioribus: aduertit nemo. Pergit ille, & feſtiuiora etiam promere conatur: tacent omnes ad hæc. Non deſiſtit nihilominus, ſeque identidem & ridicularia ſua inculcat auribus: conuiuæ vel comeſſe, vel agere res alias, & male diſſimulare: idem omnium vultus, eadem grauitas, os tam

ſerium. Quid multa? Cum is ridendo nihil ſe proficere intelligeret, lamentari cœpit ſortem ſuam, quaſi actum de arte paraſitica eſſet, quam noſſet ſolam, & qua potiſſimum confideret: ſiquidem eo loco, eo tempore, tam belli homines ne ſubriderent quidem, aut arriderent leniter, vt ſolebant, ſalſà dicenti. Tum vero profecit aliquid. Miſerati enim ſunt hominem, iuſſeruntque bono eſſe animo poſthac. ſe riſuros alias, ſi quando dicta diceret. Tantum, quid fieri vellet, oblitos neque cogitantes admoneret prius. Eodem animo ſimus licet erga Gelaſimos omnes. promittamus hominibus minime malis nos riſuros: non facturi niſi promiſerimus.

IAMVERO quodnam iſtud ſpecimen induſtriæ, quænam oſtentatio ingenij eſſe poteſt in re tam facili, & expedita cuiuis id agenti, aut etiam alia omnia agenti? Quid negotij eſt ſuperſtitioſa, moroſa, auara, glorioſa, turpia, quæ cum fierent ab vno aliquo primum, exploderentur atque exſibilarentur, ea coaceruare in vnum, & oratione proponere ad ſpectaculum, & ad riſum? Magnum vero faciunt prudentes & diſerti ſcriptores, ſi vel peſſimis vtantur verbis, vel peiore etiam ver-

ſu: quorum nulla ſit ars, nulla diſciplina, & quæ quiſque ignarus, quiſque ſomnians, quiſque amens & furioſus, ſponte aut caſu faciat. Ac minus res ea tota difficilis debet videri, quo minus late patet, nec multis, nec occultis, nec remotis literis continetur. ſiquidem centum numero locutiones ad ſummum, partim ex ore vulgi arreptæ, partim ex immundo penu depromptæ ſæculi ſuperioris, negotium confecerint: quarum frequens iteratio faſtidium affert quidem & ſatietatem lectoribus; collectio certe nullum neque laborem neque laudem habet. Cedo qui non queat, quotieſcunque libuerit, iſto pacto ſcribere, ni quo vitium ipſum ſermonis, cum rerum ineptiis coniunctum, primas obtineat, atque in maxima laude ponatur? Sicut enim in ſcena, & ſpectaculis, partes ſunt facillimæ & ſenis, & temulenti, & glorioſi, quas actor fere nemo non ſuſtineat; propterea quod ſuſtineantur imitandis vitiis & peccando; peccare autem, & praua imitari, ſit ſatis in promptu cuiuis: ita omnes illud ſuſcipere & aſſequi non magno labore ſuo poſſunt, vt male mala loquantur & ſcribant. Quare nuper, Balzaci, in trimeſtri obſidione illa Pariſiorum, quo præ-

cipue tempore, & qua in ciuitate ſtudium ludicræ orationis exardeſcere cœpit, & ea quoque inſania flagrauit vulgus imperitum; teneo memoria, cum prodirent noui quotidie eius generis, & innumerabiles libelli, in quibus ſe miſerrimus, & maxime famelicus quiſque de fortuna belli, quoad poſſet, vindicaret linguæ licentia; huc eodem incubuiſſe & famulos in publicis gymnaſiis, & opifices in tabernis librariis, & pediſſequos, & ancillas, eundemque fere habuiſſe ſucceſſum, quem peritiores, eundem plauſum tuliſſe. Quis nunc autem, non dico procerum & vrbanorum Lutetiæ atque in regia, ſed prouincialium hominum, ſi leuiter conetur, & cœperit modo, non tantundem perficiat? immo vero, cum nullus ſit angulus Galliæ tam abditus, nullum oppidum tam remotum, in quo non aliquis aliquid eiuſmodi, animi cauſa, & imitandi ſtudio molitus ſit, quis non tantundem perfecit? Ex quo tanta ſane poetarum agreſtium & oppidanorum hodie ſeges eſt, quanta penuria ſemper fuit & vbique optimorum. vt non tantum naſcantur poetæ, id quod vulgo dicitur, ſed etiam nullo ſemine ingenij, nullo nixu laboris & diligentiæ, derepente atque ex im-

prouiſo, magno ſimul numero, quaſi vno eodemque partu naſcantur. Quomodo igitur ſe quiſquam in communi laude iactabit præter ceteros? vulgari & trita facultate ſcribendi gloriabitur? venditabit peculiarem ſolertiam ſuam? vim & acumen ingenij prodet in eo, in quo omnes peræque valeant, idemque præſtent, nec aliis alius admodum excellat? Quanquam excipiendi mihi videntur eſſe, & ab hac turba vulgarium ſcriptorum ſegregandi vnus alterue, qui, cum iampridem, ac ſine intermiſſione, in illo ioculari genere literarum deſudent; vt nihil aliud præſtiterint præter aſſiduitatem, & conſtantiam in labore, merentur laudem. Sed habent hoc amplius, quod afferenda varietate & copia, vitarint faſtidium, cum re alioquin coniunctum; effecerintque, vt infimum genus ſcribendi nondum omnibus omnino ſordeat. Hos ingenioſiſſimos eſſe, affirmante & prædicante Gallia tota, non auſim negare. Verumtamen ego idem contendo, minimum id eſſe, in quo ſuas probare vires, & oſtentare potuerint. qui ſi ad alia ſe tractanda contuliſſent, non ingenioſiores eſſent illi quidem; quippe tales per ſe ac natura ſua: ſed certe ingenioſiores, quam hic viden-

tur, tum esse, adiuuante materia, aut saltem non incommodante, viderentur. Quare quod isti laudantur passim, laus est hominum, non opportunitas rerum ad parandam laudem: nec vero eis iocosa scriptio adiumento fuit, vt ingenium commendarent suum; sed ipsi, facilitate & elegantia ingenij, scriptionem iocosam commendarunt, vt ne negligeretur prorsus, quæ, absque illis foret, iamdudum viluisset.

LVDICRA DICTIONE
NON VTENDI
CAVSÆ MVLTÆ SVNT.

DIXI nihil esse; quamobrem quisquam leuem & ludicram scribendi formam sequeretur, atque excoleret. Nunc vero illud dico amplius, multis de causis semper a genere hoc toto sermonis refugiendum omnibus esse. Ac sane iudicari non facile potest, bonisne moribus, an orationi bonæ plus importetur detrimenti, per scriptorem sic effuse per-

diteque iocoſum & nugacem. Ad orationem quod attinet, quid poteſt fieri pernicioſius? Nocet ſcriptor eiuſmodi ſibi: nocet ætati ſuæ: nocet poſteritati. Ipſum ſibi ſcriptorem nocere quomodo intelligitur? An eſt quidquam tam contrarium ſcribere volenti, quam neglecta ſcribendi ratio de induſtria, & detorta ambitioſe in deterius, & exquiſitis ſingularibuſque vitiis deformata? Etenim ſi ſtilus, optimus eſt & præſtantiſſimus dicendi effector ac magiſter, id eſt, ſi recte ſcribendo aſſueſcimus recte dicere: contra peruerſe ſcribendo, peruerſe dicere nonne aſſueſcemus, ac plane demum conſequemur? Et, ſi fortuita oratio, fuſaque ex tempore, obeſt vtplurimum, quod multa nobis excidant imprudentibus atque imparatis corrupta, quæ non mutentur facile aut dediſcantur deinceps: poteritne meditata ſcriptura, & ad delectandum vitio locutionis comparata, non afferre morem, & vſum, & quaſi neceſſitatem vitioſe loquendi? Quocirca, ea de re qui præcepta dant iuuentuti, ſatius eſſe interdum putant, Latine non loqui omnino, quam male, nullo præſente, qui emendet, magiſtro, loqui. Metuunt quippe, ne, dum temere ac nullo delectu verba fundit iuuentus,

uentus, pluraque mala admiſcet bonis, conſuetudine ad ſummam prauitatem veniat, nec vllo vnquam tempore ſanandam. Et exiſtimabimus ſtudium peſſime ſcribendi, defixam in eo cogitationem, curam aſſidue poſitam, inde quæſitam & ſibi, & aliis voluptatem, nihil nocere puro, & ſincero, & omnis experti labis, quemadmodum quemuis eſſe velle par eſt, ſcriptori? Qui perſæpe prudens & volens loquitur ac ſcribit inquinate; loquetur, mihi crede, inquinate & ſcribet, etiam imprudens & inuitus. Vt ſcurra non ſcurram gerit tantummodo, cum eam perſonam quaſi pro munere atque officio ſuſtinet, ſed habet nonnunquam plurimum illius, qui ſcurraretur, etiam tunc cum ſerio agit: ita noſter illo genere perpetuo cauillator, ſi quando redit ad ſe, & amoto ludo ſeria ſectatur, facere vix poteſt, quin retineat quædam vſitati moris, & ſe, qui erat, indicio ſuo prodat. Vidiſti, Balzaci, Lutetiæ Pariſiorum, e grege comœdorum, quos Auriſiacos vocarent, adoleſcentem. Is in ſcena puellam agebat ſic inſigniter & expreſſe, vt non vlla ſui ſimilior puella eſſe videretur. Idem poſita perſona, in circulis, in conuiuiis, in templis, ſalutatione, inceſſu, voce, reſpon-

ſis & ſermonibus, tam multa faciebat puellariter oblitus ſui, vt eum puderet erroris; nos hoc ipſum magis rideremus, quod admitteret per imprudentiam, quam illud admiraremur, quod bene ſimularet prudens. Sed heus tu, videſne, vt delectus verborum, radix & origo eſt eloquentiæ; ita vſum eorum promiſcuum & liberiorem, eiuſdem extirpationem euerſionemque eloquentiæ eſſe? Quod ſi vocibus vſurpandis paſſim, nulloque diſcrimine, vis omnis & facultas dicendi corrumpitur: quid futurum eſt, ſi deterrima quæque, certo iudicio ſelecta, collocentur in oratione, & ſtructuram expleant & coagmentationem totam, nihil loci relinquatur potioribus?

Eſto: hac in re ſibi non noceat quidquam iocularis auctor, tamque ſit cautus ac religioſus in vitandis malis & verbis, & ſententiis, cum quid bene ſcribere inſtituit, quam prudens ac ſciens adhibet mala omnia, cum male, ridendi cauſa, ſcribit. Hoc periculum, hunc metum præſtabitne lectoribus, nequaquam eis maximarum lectionem ineptiarum fraudi futuram? Quomodo tandem plebeium, & triuialem, & fæculentum ſermonem impune tractabunt, neque allinent ſordes vllas ſibi,

neque colorabuntur tam tetra fuligine? Quid adoleſcentibus & puellis ingenuis fiet? quid honeſtis matronis? quid eo omni genere ciuium, in quo aliquid eſſe literarum, aut politioris humanitatis atque elegantiæ decet? Cum viles libellos, & fœditate loquendi vel ſola ridiculos, ſument in manus, cum euoluent quotidie, cum prope ad verbum ediſcent; qua ratione cauebitur, ne vitiis corruptiſſimæ inficiantur orationis, ac limum inde aliquem trahant, neue paulatim loqui tam prauæ lectionis vſu dediſcant? Quo pacto optimi & honeſtiſſimi parentes non metuent, ne liberi combibant, dum teneri ſunt, agreſtes ſonos, incondita verba, locutionem obſoletam, neue omnis domus peius etiam, quam ſerui & ancillæ recentes ex agris, loquatur? At vide, quæſo, quantopere nitori conſultum bonitatique ſermonis eſſe voluerint ſapientes & eruditi artis oratoriæ doctores. Marcus quidem Tullius rem maximi momenti & ponderis cenſet, puerum conſueſſe nulli, niſi qui pure loquatur & eleganter. *Magni*, inquit, *intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur a puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur.* Quin-

tilianus autem ab incunabulis quoque infantis remouet quosuis parum emendati sermonis homines domesticos. *Ante omnia ne sit vitiosus sermo nutricibus. Non assuescat puer, ne dum infans quidem est, sermoni, qui dediscendus sit. De pueris, inter quos educabitur, idem, quod de nutricibus, dictum sit. De pædagogis hoc amplius, vt aut sint eruditi plane, aut se non esse eruditos sciant. Si tamen non continget, quales maxime velim, habere nutrices, pueros, pædagogos: at vnus certe sit assiduus dicendi non imperitus; qui, si quæ erunt ab his præsente alumno dicta vitiose, corrigat protinus, nec insidere illi sinat. dum tamen intelligatur, id, quod prius dixi, bonum esse: hoc, remedium.* Constat porro obseruatione diuturna, nihil esse capitalius vernaculo sermoni cuiusque nationis, quam longum & frequens cum externis hominibus commercium: idque non eo solum, quod rectus & simplex vocis sonus, qui exit ex ore, peregrinitate istiusmodi, & hospitum barbarie confusa, admixtaque, infuscatur; verum etiam quod verba illi sua tam transferunt ad nos, & communicant nobiscum, quam sibi assumunt nostra. Quæ causa est, quamobrem mulieres, quibuscum ver-

ſantur & agunt alienigenæ rarius, facilius, quam viri, patrij ſermonis integritatem ſeruent incorruptam. Quis igitur dubitet, quin ij omnes, ſiue viri, ſiue mulieres, maximeque pueri & puellæ, in quorum manus, futili & inepto conſcripti ſermone, libri venerint, contagionem linguæ ſentiant, ac ſæpe ruſticanum quiddam, ſæpe peregrinum & inſolens, ſæpe nimia vetuſtate putre & corruptum, qualia ſunt ea, quæ multum diuque legendo triuerint, reſonent ac recinant, aut quoquo modo denique oleant? Oppreſſerunt Gothi & Vandali aduentu in Italiam ſuo, non tantum libertatem Romanam, ſed linguam quoque ipſam. Longinquus nimirum & ex vltimo Septemtrione quaſi aduectus ſermo, aſper, hiulcus, totus abſonus, totus confragoſus, dignus incolarum moribus, admiſceri cœpit Latino ſermoni, qui reliquus erat, iamque paulatim confuſione vtriuſque degenerarat imperij. Tum vero tanta fuit corruptela malæ locutionis, vt Roma ſeipſa vix intellexerit deinceps, oſque illud purum, & dulce, & rotundum eloquentiſſimæ ciuitatis, in perpetuum audiri deſierit. Auertat, Balzaci, Deus hoc omen. ſed vereor, ne illud vere dicam, hoſce ridi-

culos ſcriptores, ortu & patria ciues noſtros, ſermone hoſpites & peregrinos, nobis quidem, ſi ſic ineptire pergamus, pro Gothis ac Vandalis futuros, & linguæ nitorem floremque noſtræ, qui nunc ſummus eſt, propediem totum exſtincturos.

Quod ſi viuis obeſſet ſolum deterrima ſcriptio, & huius ætatis hominibus: nimium obeſſet profecto, & latius pateret malum, quam vt ferendum videretur. Verum eos ſpectat etiam, qui nondum nati ſunt, poſteaque naſcentur: ac ſerpit iam nunc in perniciem ſæculi non vnius venientis, & ad poſteritatem deriuatur ac redundat vniuerſam. Quibus auribus, obſecro, quo ſenſu animorum tam lepidos ac delicatos ſermones, centum poſt annis, nepotes noſtri accipient? Num vero ſæculum hoc noſtrum a Clementis Maroti ſæculo, qui abhinc annis amplius centum vixit, diſtinguent? Num ab Alani Quadrigarij ſæculo, quem extitiſſe videmus ante ducentos annos: num ab Villardoini, quem ante ipſos quadringentos? Quo indicio, quaue nota ſcriptores iſtos ſerio, ita vt locuti ſunt, cum melius temporibus illis non poſſent, locutos: nos, animi & voluptatis cauſa, tam male, cum optime potuerimus,

locutos fuiſſe intelligent? Quomodo autem nos iidem poſteri a nobis, cum alij aliter ſcribamus, ſecernent? Quos polite & luculenter ſcripſiſſe, quos ſecus, iudicabunt: hos vt reſpuant, qui iocati ſint; illos vt imitentur, qui ſeriam rem egerint? Qua arte denique eundem a ſemeptipſo, aliter atque aliter vno eodemque tempore, vno eodemque in ſcripto ſcribentem, ſatis diſcernent? Vix equidem riſum teneo nonnunquam, cum audio Romani iuris peritos, ſed non ita peritos linguæ Romanæ, qui vniuerſe ac ſine exceptione ius ciuile laudent, Latinitatis & elegantiæ nomine; adeoque velint inſtitutiones, quæ dicuntur, verbis eſſe puris conſcriptas & valde bonis: non animaduertentes, ea ibi, quæ ſunt veterum iuriſconſultorum, probanda vt optima; quæ Theophilus, Tribonianus, alij Iuſtiniani imperatoris æquales, interpoſuerunt de ſuo, multo inferioris habenda notæ. Errant hic iſti, quod vel notitia linguæ, vel facultate diiudicandi, quæ recta & praua, careant. Tunc vero eueniet magis, vt malum non internoſcatur a bono, cum vnus atque idem auctor, vt fit, vtroque modo ſcripſerit, & illo puro ac ſimplici grauium & honeſtorum; & hoc io-

catorum peruerſo & incondito. E qua re exiſtet quæſtio ridicula prorſus, vt, ſi ambigitur, quam recte quis aliquid ſcripſerit, inueſtigetur quæ mens illi fuerit in ſcribendo, quid propoſitum; iocone tum, an ſerio agere, peſſime, an optime loqui libuerit. Hac igitur permixtione voluntaria boni malique in ſcriptis, hac exſuperantia & maiore copia mali, hac ambiguitate vtriuſque ad diſcernendum, quotuſquiſque poſterorum, qui ignorarit, quo quidque animo ſcriptum ſit, non inducetur in fraudem? non mala eliget ſæpiſſime pro bonis? non exprimet imitando vitia potius, quam virtutes? Quod ſi quis erit tam felix, aut tam lynceus, vt deprehendat aliquando, quicquid ineſt mali: non ſic, credo, deſipiet, vt prauitates manifeſtas imitari velit. Ita vel nullum fuerit exemplum, ſi vitia videt: vel fuerit, ſi non videt, periculoſiſſimum exemplum.

Habes, quæ damna orationi afferat ludicra dictio. Nunc, ecquidnam moribus, & quantum aduerſetur atque incommodet, longum eſt dicere, finem tanquam portum ſpectanti iam diu; neque hoc loco, vbi de vita & moribus non agitur, ſtatuere valde neceſſarium.

Itaque

Itaque rem ſolum proponam ante oculos, & relinquam in medio. Quæ vt omnino non ignoretur, ſatis eſt proferre, quid vrbanus ſit, quid ſcurra, qua re & quantum differant inter ſe. ex quo ſibi ſumat Gelaſimus, quod commodum videbitur, atque ad vtrius ſimilitudinem propius acceſſerit, per ſe cognoſcat, nemine admonente. Vrbanus, dicax, facetus, lepidus, venuſtus, ſalſus, etſi paululum quiddam differant tot nominibus: eos tamen pro vno & eodem accipi volo, cuius ſint ingenui, & liberales, nec vulgo inconceſſi ioci. Scurram autem, paraſitum, morionem, plus aliquid differentes inter ſe, ideo coniungo, quia ſuos iſti, quibus oblectent domi & priuatim, vt publice mimi & hiſtriones, pariter iocos habent. Vrbanum igitur, & quiſquis ei vtcunque affinis eſt, a ſcurra & ſimilibus, qui diſtinguemus? Dupliciter: modo, & fine iocandi. In modo ſunt primum raritas & infrequentia dictorum, quæ adhibet vrbanus homo in ſermone, ac tanquam ſalem primoribus digitis aſpergit, parceque & reſtricte diſpenſat. Deinde delectus, & quæ habetur ratio hominum, loci, temporis. In quos enim, & pro quibus, & apud quos ſalſe dicat, cogitat: ne-

que ipſe, cum alios alia deceant, obliuiſcitur quid ſe dignum ſit. Obſeruat autem & momenta temporum, & opportunitates locorum, ex quibus non minus ioca plerumque pendent, quam negotia. Porro finem ſibi proponat oportet, & cauſam vrbanitatis ac facetiarum, tum vtilitatem aliquam a re non remotam, tum honeſtatem & elegantiam in otio. Quippe gnarus enim & memor, eſſe riſu inepto rem nullam ineptiorem, merito laborat ne ſine cauſa renideat ipſe, ſine cauſa mouere riſum velle videatur. Omnia contra fieri apud ſcurram videmus. Is, cauillari & dicere dicta, cum artem exiſtimet ac velit eſſe ſuam, nec aliud fere didicerit: vt vetatur nemo, ne, quam nouit artem, in ea ſe exerceat; ita integrum ſibi putat, aſſidue ac totum diem profiteri & factitare artem hanc ioculatoriam: eoque magis, ſi quæſtui habet opus ſuum, & ludicro ſe artificio tuetur, ac rem ſibi & facultates parat. Hoc inſtituto vir, diſciplinaque, & conſuetudine vitæ, quibus verbis abſtinet, quibus ſententiis, quæ permulcere voluptate aures quomodocunque, & influere in animos poſſint? Quid tam deforme & prauum eſt, quod non ad riſum faciendum conuertat;

cum ex eo potiſſimum, in quo turpitudo eſt aliqua, & obſcena ſpecies, riſum quæri arbitretur? In mittendis vero iaciendiſque ridiculis, cui parcit mortalium, dum metus abeſt? aut etiam cupiditas dictorum nonne metum ſæpenumero vincit omnem, & quouis periculo redimit poteſtatem ac licentiam iocandi vt velit? Itaque Metelli, Romæ in ſummo orbis terrarum imperio florentes & beati, denuncient minas, interminentur ſupplicia, vociferentur identidem, quod Næuius audiat: *Malum dabunt Metelli Næuio poetæ.* non deterrebitur Næuius, quominus dicat: *Fato Metelli Romæ fiunt conſules.* Cum autem peruenit ad ſummum dicacitas ſcurrilis: declinat & delabitur in impietatem aduerſus res ſacras & diuinum numen: ſicut ſingularis impietas, vbi, quo progredi poſſit vltra, non habet, ſcurrilem ſibi dicacitatem, velut cumulum adiungit. Teſtimonio eſt Melius ille Diagoras, itemque Dionyſius, cognomento tyrannus, quorum peræque celebrantur & nota ſunt in vulgus ἀθεϊσμὸς & ἀστεϊσμός: cum ad violatam religionem, & ſpoliationem templorum, adderent riſum, & ſannas, & verborum contumeliam. Sed hoc vt magis ignoſcas impotenti ſcurræ, ſi

ſummos, & infimos, & cælum ipſum petat ſtultitia: in ſe quoque arma conuertit ſua & mucronem ſtili: nec modo non recuſat quo minus ridiculus, id quod eſt, habeatur; ſed hoc ipſum ſtudet, & efficit, quoad poteſt, vt habeatur: tanto ſcurra melior futurus, quanto maiorem de ſe quoque riſum præbuerit. Viderint nunc feſtiui ſcriptores noſtri, quid habeant commune cum ſcurris, quid proprium ac ſuum. Habent præter eos, quod meditatas & laborioſas afferant ineptias: cum quidem ſcurris multa elabi & effluere videri poſſint, hoc ipſo digniora venia. Habent, quod commendent chartis, & poſteritatis memoriæ prodant manſura, quæ peccarint, adeoque magis nocitura exemplo: cum ſcurræ proferant ore, quæ ad aures aliorum accidant, mox præteruolent, citiuſque euaneſcant. Habent denique, quod antique, quod noue, quod vitioſe, lingua quiſque ſua, loquantur: cum ſcurras ita loqui nihil ſit neceſſe. Iamuero vtrum obſcenitas, maledicentia, rerum cæleſtium profanatio, qui tres numero ſcopuli ſunt, ad quos perſæpe ſcurra offendit, ſint infeſti quoque cauillatoribus noſtris, & eorum quaſi naufragio infames, nihil

diſputo : etſi malum ex his tribus vnumquodque, inſigne ſit ad nequitiam & improbitatem morum; grauiſſimum, ad odium & deteſtationem. Tantum dico, Merlinum Cocaium in Italia, & Antonium de arena in Gallia, qui ſemilatinæ ſcriptionis ludicræ auctores vel primi fuerunt, vel præcipui, non admodum ſibi a multiplici ſpurcitie rerum & verborum cauiſſe: Theodoro Beza aduerſus Lizetum præſidem, doctum & ornatum virum; Franciſco Hottomanno in Matarellum, procuratorem regium, inque Galliam totam, nihil fieri poſſe maledicentius: Martinum denique Lutherum, & Matthiam Flaccium Illyricum, ſic Romana & antiqua ſacra, puramque religionem, & theologorum ratas opiniones, præſertim Pariſienſium, iſto genere ſcripturæ cauillatos fuiſſe, vt ne ipſa quidem ſupra poſſit impietas. Quid his autem ipſis temporibus noſtris? Nuper, vt alia omittam, exhorruimus, cum ioculari ſtilo profani & impuri neſcio cuius ſcriptoris, miſeranda Ieſu Chriſti, domini Deique noſtri, patientis ſpecies ac figura deformata eſt, habitaque ludibrio, & male tractata verſibus. Cui ſine dubio nec magis rex Herodes illuſit, iniecta veſte alba, tanquam homi-

ni hebeti & ſtolido : nec magis populus inſultauit Iudæus, ſiue conſpueret eum, & depalmaret, ſiue inſignibus indueret regiis, per militarem laſciuiam. Quanquam hoc euenit optime. ſtatim atque apparuit, ſuppreſſus eſt liber : non cura & mandato magiſtratus, quod minime expectatum fuit : ſed ſubito odio, & execratione publica hominum, etiam non optimorum. Vſque eo viſum eſt indignum omnibus, a ſcriptore Chriſtiano in Chriſtum Iudæorum exempla renouari.

COROLLARIVM OPERIS, ET CONCLVSIO.

QVÆ cum ita ſe res habeant, quid eſt reliquum, niſi vt recte & ordine fieri negemus, quod nullo auctore fit, nullo omnium in omni memoria literatorum exemplo? fortuitum ac temerarium putemus, quod neque arte, neque doctrina aliqua continetur? exſibilemus vero & explodamus, quod ratione prorſus nulla induci in vſum moremque, deterreri videmus rationibus tam multis? Magnam profecto gratiam inierimus ab indoctis

ſcriptoribus, ſi hunc illis errorem eripuerimus, in quo verſantur, qui exiſtiment tum denique ſe præclarum ſpecimen ingenij dare, ſi quiſquilias conuerrant ex omni angulo & officina ſellulariorum, atque ingentes ineptiarum velut aceruos obiiciant lectoribus imperitis; aut ad riſum eos & hilaritatem totos conuertere, ſi frigida, & inſulſa, atque ipſis inaniora ſomniantium viſis, impingant. Admonenda ſaltem poſteritas tanto ante fuit, quid in iſto mali & quantum eſſet, quamque parum probaretur bene ſanis, atque intelligentibus maioribus ſuis: ne, ſi rem prauam, vt eſt, eſſe agnoſceret, de noſtra male ſentiret ætate vniuerſa; ſi non agnoſceret, imitanda prauitate aliquando falleretur. Nam ſi qui adhuc noſtrorum hominum perſeuerent in errore, tantique riſum eſſe illum ſuum ducant, vt ridere perpetuo velint: ne tetrici ſane, & moroſi nimium ſimus. Primum feramus, vt oportet, non tantum ridiculos, ſed & indociles ac pertinaces. Deinde rideamus ipſi, ſiquidem hoc illis placet: at eos præſertim, qui, cum ſe belliſſimos homines putent, omnium minime belli ſint, rideamus. Tum vero faceta & iucunda illorum omnia rideant omnes licet,

dummodo ne ignorent, quid rideant, hoc eſt, barbariem in medio Galliæ regno, peregrinitatem Lutetiæ Pariſiorum, ruſticitatem in aula. Sin autem, quod magis intelligo, verius & æquius eſt, vt doleamus, quam vt rideamus: quid e multis dolendum potiſſimum, niſi tantam vim atque aciem ingenij, quanta elucet in pleriſque noſtrorum, ad ludicra & ioculatoria eſſe conuerſam; in iis occupari totam, conſumique, operæ pretio nullo: interim dum patrius inficitur ſermo paulatim admiſtione rerum verborumque ignobilium, eique labes, quam nemo iam poſſit eluere, corruptela quadam malæ conſuetudinis adhæreſcit? Quæ cum omnes moleſt ferre conuenit, quotquot Galliam honeſtam eſſe, & diſertam, ac bonis politam artibus cupimus: tum vehementer eſſe te ſollicitum, Balzaci, & in communibus malis, præcipuo quodam dolore angi neceſſe eſt. Tuum hoc onus, tua prouincia, non vt tueare ſolum, & exornes Gallicam linguam per te, quod iamdudum facis, ſed etiam vt ab ea, omni modo & ratione, prohibeas aliorum dedecus & iniuriam. An vero Phidias ſi Mineruam, aut ſi Polycletus canona illum ſuum, vnde ceteri ſumebant artifices exemplum ſibi,

bi, euerſum & conculcatum videret, magnum ſine dubio acciperet dolorem, pateretur que indigne ſui vterque operis iacturam; præſertim quæ tanto cum dedecore coniuncta eſſet; tu noſtratem facundiam, extremis a te perfectam atque abſolutam, quæ ad hanc diem defuerant, artis lineamentis, ſubito deformatam, vixque tibimetipſi, vt ſic loquar, cognobilem, nullo animi ſenſu, nulla ſignificatione doloris, videbis? Etenim ſic intelligo, patrum memoria Amiotum in ſermonem noſtrum vbertatem & copiam inuexiſſe tantam, quantam oportuit eum adhibere, qui tam multa, tamque diuerſa abundantiſſimi auctoris opera Gallice redderet: exortos eſſe noſtra ætate & Perronium, qui vim quandam & robur adderet multitudini verborum ac ſententiarum; & Coffetæum, qui nonnihil ſplendoris ac pompæ ad delectum conferret; & Malherbium, qui accuratum, & Gallicum, & quaſi caſtigatum ad vnguem, loquendi ſequeretur genus. His te acceſſiſſe deinceps, qui ab adoleſcentia ſtatim, patriam dictionem effeceris & nitidiorem, & lætiorem, & amabiliorem quodammodo: tuoque præterea exemplo ciuium noſtrorum ſtudia, ad audendum

idem, & suscipiendum negotium, commoueris. Primus tu ex omnibus, fatendum est enim, opifex nobis, & conditor illius suauitatis extitisti, qua nunc regia, qua purpurati, & optimates, qua prouinciales curiosi, qua omnis lautiorum & elegantiorum natio delectatur. Solus ne esses, quæ secuta est aliquanto post, quam cœperas, Academia Gallica effecit. Ea commodum te sibi adiunxit, socium comitemque instituti operis, participem laudis & gloriæ; ac tua iam sponte florentem, & opibus nixum priuatis, in numerum aggregauit suorum. Quæ nunc tecum sedulo adlaborat, sermo vt noster veterum subtilitati & elegantiæ ne admodum cedat; nationum vero, quæ nunc sunt, & vigent, linguas, aliam dulcedine quadam, vt Hispanicam, aliam munditia non fucata, nec exquisita nimis, vt Italicam, alias aliter superet, longoque post se interuallo relinquat. Vos, Quadragintauiri, vos, inquam, hoc agitis qua scribendo, qua dicendo, qua habendis cœtibus, & communicandis consiliis atque laboribus, vt opus sibi perfectum duplex, quo adhuc caruit, tandem aliquando Gallia habeat, doctrinam literarum, & artem oratoriam. Quibus cœptis, &

conatibus veſtris quid magis eſt, quam quod ſummi iſti ioculatores agunt, contrarium? Vos certo iudicio verba vetuſta, & ab vſu quotidiani ſermonis iamdiu intermiſſa, crebro vſurpari, aut continenter in oratione poni vetatis. illi a Rabelaſio, a Maroto, ab Amadiſiis neſcio quibus reuocant, atque operibus immiſcent ſuis, aut ex iis etiam ſolis opera omnino ſua conſtruunt. Vos plebeiis & abiectis ſententiis locum eſſe nullum vultis, nullum pretium. illi ex tabernis, ex triuiis, ex olitorio aut piſcatorio foro accerſunt, & in honorem, ſi ſuperis placet, adducere conantur. Vos oratio delectat emendata, illuſtris, venuſta, vrbana. illos inculta, horrida, deformis, inficeto rure inficetior. Vobiſcum ars, cura, delectus, honeſtas, decor habitat. cum illis inertia, negligentia, confuſio, ſqualor, illuuies ſtabulatur. Quare, cum ſe vbique quammaxime aduerſarios veſtris & actis, & conſiliis intendant: nonne conſentaneum eſt, vt iis ſine mora, quantum in vobis erit, reſiſtatis: nec ſolum tacite, & ex obliquo arguatis ridiculam dictionem, diſſimili ratione veſtra cum ſcribendi, tum docendi; ſed palam contradicatis quoque, ac directo, & cum apertis hoſ-

tibus bonarum literarum, atque omnis eloquentiæ, bellum indictum, nec obscurum geratis? Extet, obsecro, testimonium vestri iudicij, vestræ voluntatis, quanti fiat ab vnoquoque vestrum, & quemadmodum grata nulli acceptaque sit, fallax hæc & insidiosa ioci & nugarum ratio: ne rudibus imponat, & improuidis lectoribus; neue ipsi sibi auctores imponant, vestrumque silentium interpretentur approbationem sui. Audiant omnes, qui vbique sunt, ætatis nostræ politi homines & vrbani, nihil quidquam tam Gallicæ Academiæ purgatis auribus, quam ista cum ingeniosi & liberalis ioci, tum puri & sinceri sermonis dehonestamenta, displicere. Intelligant posteri nihil tale sibi relictum, nisi vobis aut inuitis, & ab initio, ne fieret, reclamantibus, aut ad extremum significantibus vim mali, & denunciantibus periculum, ne noceret. Et quoniam facta vobis est a rege Christianissimo, & ab amplissimo firmata senatu, publicisque tabulis consignata potestas conueniendi, cognoscendi, statuendi de Gallicis rebus literariis; quid cessatis in loco, & tempore tamdiu? cur, vt stilum, ita aciem hebescere auctoritatis datæ, atque impertitæ sinitis? quare pro vestro

iure decretoriam non pronunciatis ſententiam, haudquaquam vobis iocum & facetias probari, quæ in vno & perpetuo vitio ponantur orationis? Neque enim hic agitur de vocula aut nouanda & facienda, aut ablegenda ex imperij Gallici finibus, aut relinquenda multitudini: non de probandis & examinandis quibuſdam articulis in ſermone noſtro, quam vim & poteſtatem habeant, quem vſum. Grammatica tota, rhetorica tota, corpus eloquentiæ totum periclitatur. Nec iam de dignitate & gloria Academiæ decernitis, ſed de incolumitate ac ſalute: neque quam bono in poſterum ſtatu futuri, ſed vtrum omnino futuri ſitis. Nam ſi neque ingenio, neque arte, nec vllo quidem fuco, aut cincinnis, aut calamiſtris, ſed peregrina quadam barbarie, & inſolentia verborum, atque agreſti dicacitate obtinent architecti iſti nouæ dictionis, vt vigeant populo, influant in aures omnium honeſtorum, ſolertibus nec prorſus illiteratis feminis ſint in amoribus ac deliciis: haud ſane video, quid iis relictum ſit loci, qui diſciplinam, qui cultum, qui omnes orationis vel elegantis, vel copioſæ ornatus cum ioco & ſalibus; iocum & ſales cum liberali & digna ho-

mine ingenuo doctrina, cum modo & modestia, cum certo ac ſtabili decoro coniungant. Verum pluribus hortari & admonere velle ſapientes, mihi non videtur eſſe ſapientis.

HABES, præſtantiſſime, Balzaci, de ioculari & ridicula dictione iudicium meum, quod poſtulabas: meum conſilium, quod non quærebas. iudicium, quo ſcribendi genus fœdum & perniciosum improbem: conſilium, quo ſuadeam, vt ipſe tu, cuius plurimum intereſt, vna cum diſertis Academicis condemnes. Vtrique tribues, quantum voles. Satis ſuperque habebo, ita me tuæ obſecutum voluntati & ſtudio fuiſſe, vt, cum in vno, plus aliquid, quam rogares; tum vero in altero, multo amplius, quam valetudo, & occupationes meæ ſinerent, amicitiæ noſtræ darem.

FINIS.

Errata.

Pag.	*versu*	*scribe*	*Pag.*	*versu*	*scribe*
20	9	Salomonis	198	15	insulsa
53	18	τἀνδρὸς	200	9	ἐπιςοιῶ
71	20	superbia,	201	8	aduertat is
79	24	recusarit ?	236	1	attollit
82	13	Triballi	265	4	musicis
114	18	fratres	397	3	ciuili,
116	24	diductior	429	1	molestum
162	16	Læliam	436	15	in quo

Omissa.

Pag. 99. *versu* 7. post vocem, ***exime. Neque enim te passurum arbitror, vt deliciæ tuæ Menander, omni destitutus patrocinio condemnetur.***

Pag. 152. *ver.* 2. post vocem , *fuerit.* Tertius ordine Iamblichus procedit, vt hoc proximo castior & pudentior, ita longe minus, quam ille superior, moderatus ac temperans in amatoriis. cuius à Photio libri numerantur sex & decem; à Suida triginta nouem, quos & Babylonicorum inscribit.

Pag. 310. *ver.* 15. post vocem, *fertur:* cum tempore illo toto, magistris Græcis operam dare, ita vt dico, animum induxisset.

Kii.